گولستان

(سوۋېت پروزىسىدىن تەرجىمىلەر)

گۇلستان

(سوۋېت پروزىسىدىن تەرجىمىلەر)

(16)

مىللەتلەر نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىر: ئا.ئابلىز
مەسئۇل كوررېكتور: خۇدابەردى خېلىل

گۈلستان (16)

(سوۋېت پروزىسىدىن تەرجىمىلەر)

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن تۈزۈلدى
ۋە نەشر قىلىندى

شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ
مىللەتلەر باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى

1988 - يىل 8 - ئايدا 1 - قېتىم نەشر قىلىندى
1988 - يىل 8 - ئايدا بېيجىڭدا 1 - قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 1.00 يۈەن

مۇندەرىجە

كېچىكىپ كەلگەن تېلېفون .....س. ۋورونىن (1)
ئالەمدىن قايتىش .....يۇ. رىتخەئۇ (17)
كۆيمەس چاتقال .....ب. ۋاسلىيېۋ (46)
سوۋېت پىروزىچىلىقىنىڭ 50 - يىللىرىدىن بۇيانقى قىسقىچە
ئەدەبىيات ..... (221)

كېچىكىپ كەلگەن تېلېفون

س. ژورونىن

ئۇ تەھرىر بولۇپ ئىشلەپ يۈرگەن چاغلىرىدىلا جەمئىيىتىمىزدىكى مۇرەككەپ ئەھۋاللارنى ۋە زىددىيەتلەرنى تۇگەل ئاچىدىغان بىر رومان يېزىشنى خىيالىغا پۈكۈپ يۈرەتتى.

— شۇنداق، شۇنداق، كىتابخانلارنىڭ ئاشۇنداق رومانغا تەشنا بولۇپ يۈرگىنىگە خېلى زامانلار بولۇپ قالدى، — دېدى ئۇ ناھايىتى ھاياجانغا چۆمگەن ھالدا، — مەن جەمئىيەتنىڭ ھەننىڭا ساھەسىنى، ئاددىي ئەمگەكچىلەردىن تارتىپ يۇقىرى تەبىقىگىچە بولغان ھەممە ئادەم، ھەممە شەخسىنى تەسۋىرلەپ يازماقچى. ئەمما، مەن بۇ يۇقىرى تەبىقىدىكى شەخسلەرنى بىر تېپتىكى شەخسلەردىن قىلىپلا يازمايمەن، بۇلارنىڭ ئارىسىدا جىيائجۇنلەرمۇ، پارتىيە خىزمىتىنى ئىشلىگۈچى خادىملارمۇ، چوڭ تېپىتكى بىرلەشمە كارخانىلارنىڭ جىڭلىلىرىمۇ بولىدۇ. بۇ ئەسىرىمنى خىلمۇخىل قىلىپ جايلاشتۇرۇلغان چوڭ-چوڭ ۋەقەلەر ۋە ئىسما-قىسما ئادەملەرنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئۆزىگە سىڭدۈرغان ئىجتىمائىي رومان قىلىپ يېزىپ چىقىمەنكى، تازا تەسۋىرلەشكە تېگىشلىك كىشىلەرنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويىمەن، بۇگۈنكى زامانداۋ زۆرۈر بولغان پايدىلىق شەيئىلەرنىڭمۇ ھەننىڭاسىنى يازىمەن. سۆيۈملۈك تەھرىرلىك خىزمىتىمدىن قۇتۇلالايدىغانلا

بولسام، ئەنە شۇنداق كۆنگە ئېرىشسەملا، ئورۇندۇقىغا چىقىپ قېلىغان مىختەك قىمىرلىماي ئولتۇرۇپ يېزىقچىلىقىمنى قىلىۋېرەمەن ـ دە، كېچە ـ كۈندۈز دېمەستىن يازمەن. ئىشىمغا تەسىر يەتمەسلىكى ئۈچۈن، تېلېفونىنىمۇ كارىدورغا ئېچىقىۋېتىمەن. ئىشىم چىقىپ قالسا، ئۆزۈم باشقىلارغا تېلېفون بېرىمەن. شۇنداق قىلسام، خەق مېنىڭ ئىشىمغا دەخلى قىلالمايدۇ. ئۆزەمنىڭ پېنسىيە سوممىسى ئۆزەمگە تامامەن يېتىدۇ. دەرۋەقە، تۇرار جايىم تىنچ بولسا ياخشى بولاتتى، لېكىن، بۇ مېنىڭ ئىختىيارىمدىكى ئىش ئەمەس، ئەل ـ جامائەتنىڭ تۇرالغۇسى ـ دە.

دۇرۇس، ئۇ ئەل ـ جامائەتنىڭ تۇرالغۇ جايىدا تۇراتتى، ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە يېشى چوڭراق ئىككى ئايال ۋە بىر جۈپ ياش ئەر ـ خوتۇنىمۇ بار ئىدى. دىمىتىرىي پېتروۋىچ دېگەن كىشىنىڭ ئۆيى ئۈزۈنچاق بولۇپ، خۇددى سىزغۇچقا ئوخشاپ كېتەتتى، ھويلىغا قارايدىغان بىرلا دېرىزىسى بار ئىدى. بۇ ئۆي پېتىربۇرگ زامانىسىدىكى قەدىمكى ئۆيلەردىن بولۇپ، تۆت ئەتراپىدا ئېگىز ئۆيلەرى بولغان بۇ ھويلا بەتەينى قۇدۇققا ئوخشاپ قالاتتى. بۇ بەش قەۋەتلىك ئىمارەت بولۇپ، دىمىتىرىي پېتروۋىچ ئۇنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدە ئولتۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۆيىگە پەقەتلا ئاپتاپ چۈشمەيتتى، كۈندۈزىمۇ چىراغ يانىدۇرماي بولمايتتى. دەرۋەقە، دىمىتىرىي پېتروۋىچ تەھىرىر بۆلۈمىگە بېرىپ ھەرىكەت قىلىپ يول ماڭسا، ئايرىم بىر يۇرۇش ئۆي ئېلىشى مۇمكىن بولاتتى. بىراق ئۇ ئۆز ئىشى ئۈچۈن باشقىلارغا يالۋۇرۇشقا پىشىشق ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ كۆز قارىشى مۇنداق ئىدى: "ھەي، مۇشۇمۇ بولىۋېرىدۇغۇ"، "ماڭايەنە نېمە كېرەك بولاتتى؟ مەن ئۆزۈم يالغۇز بىر تەن تۇرسام،

بىر تەن دېگەنگە بىر ئېغىز ئۆي بولسا كۆپايىغۇ. دۇرۇس، قىممەت-لىك قوشنام كولىيا شۇتوۋ ئۇششاق تەرەپلەرگە ئانچە دىققەت قىلىپمۇ كەتمەيدۇ، ئانچە-مۇنچە تاراق-تۇرۇق قىلىدىغان ئىشى بار، لېكىن ئەتەي شۇنداق قىلمايدۇ-دە، بۇنىڭغىمۇ شۇكۇر. ماڭا مەھكەم بېسىپ ئولتۇرۇپ، ماي قەلەم بىلەن بىر ۋاراق قەغەزنى قولىغا ئېلىپ، يېزىقچىلىقنى باشلاش ھەممىدىن مۇھىم بولۇپ قالدى. دەرۋەقە بۇنى 'تۇزۇش' دېسىمۇ بولىدۇ، لېكىن 'تۇزۇش' دېگەننىڭ سەل-پەل 'ياساش' دېگەن مەنىسىمۇ باردەك قىلىدۇ، لېكىن مەن تۇرمۇشنىڭ ئۆزىنى يازماقچىمەن. قانداق دېيىلسە دېيىلسۇن، سەن رومان يېزىۋاتقان ئىكەنسەن، ئۇ بىر خىل ئىجادىيەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، ئەلۋەتتە. بۇنداق ئىش بىلەن شۇغۇللىنىشقا كېچە بەك ياخشى، كېچىسى جىمجىت، كىشىلەر ئۇيقۇغا كەتكەن بولىدۇ، بۇنداق ۋاقىتتا كاللا سەگەك بولىدۇ...“

بۇ گەپلەرنى دمترىي پېتروۋىچ تەھرىر بۆلۈمىدە قىلغانىدى، لېكىن ئۇ ئۆز ئۆيىدە ئۆزىنىڭ رومانى ھەققىدە ھېچكىمگە لام-جىم دەپ ئېغىز ئېچىپ باقمىدى. كىشىلەر ئۇنى چۈشەنمەسلىكى مۇمكىن، بۇنداق ھالدا نەدىكى بىر كەسىپتىن خەۋەرسىز ئادەمگەرگە بۇنى دەپ يۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق-دە. تەھرىرلەر دېگەن باشقىچە دۇنيا، ئۇلارنىڭ ھەننىۋاسى مەخسۇس تەربىيىلەنگەنلەر، ئۇلار ئاڭلاپ قويۇش بىلەنلا بولىدى قىلمايدۇ، ساڭا تېخى بەزى مەسىلىلەرنى ئەسكەرتىپ قويمىدۇ، قىزىقارلىق بەزى ماتېرىياللارنى ساڭا دەپ بېرمىدۇ. بىراق بۇ بىنادا تۇرغانلاردىن كىمگە دېيىش كېرەك ئەمدى؟ كولىيا شۇتوۋغا دېيىش كېرەكمۇ؟ سېنىڭ ئىشىڭغا ئۇنىڭ چولىسى تەگمەيدۇ. ئۇ ناھايىتى يىراق بىر يەردە ئىشلەيدىغان بولغاچقا، قاق

سەھەردە ئورنىدىن تۇرىدۇ، ئاندىن كۈن بويى كۆرۈنمەي قالىدۇ. بۇ ئادەم ئورنىدىن تۇرۇپلا دىترىي پېتروۋېچىنكۇ ئىشكى يېنىدا تۇرۇپ قاتتىق يۆتىلىدۇ، قەستەن ئەمەس، ھەرگىز قەستەن ئەمەس، ئۇ ئاشۇنداق بىر ئادەم. ئاندىن كېيىن ئۇ يۈيۈندىغان ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ، مانا مۇشۇ ۋاقىتتىن ئېتىبارەن ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىدا شارقىرىتىپ قويۇۋېتىلگەن سۇنىڭ قۇلاقنى يارغۇدەك ئاۋازلىرى ئاڭلىنىشقا باشلايدۇ، ئاندىن سۇنىڭ ئېتىلىپ چۈشۈۋاتقان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ، ھايال ئۆتمەيلا يۈيۈنۈش ئۆيىنىڭ ئىشكى يەنە جاققىدە يېپىلىدۇ، ئۇنىڭغا ئۇلىنىپلا يەنە دىترىي پېتروۋېچىنكۇ ئىشكىسىنىڭ ئالدىدا يۆتەل ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. ئەنە شۇنىڭدىن كېيىنلا ئاشخانىدىن مېتال سايمانلارنىڭ تاراق-تۇرۇق ئاۋازى كېلىدۇ.

يۇقىرىدا كولیا شۇتوۋنىڭ ھەرگىزمۇ قولۇم-قوشنىلارنى پاراكەندە قىلىش غەرىزى يوق دېيىلگەن. ئۇ ھەتتا دىترىي پېتروۋېچقا تولىمۇ ھۇرمەت قىلاتتى. ئۇنىڭ نامى ئوبلاست گېزىتىگە پات-پاتلا چىقىپ تۇرىدىغان تۇرسا، قانداقمۇ بۇنداق ئادەمگە ھۇرمەت قىلمىسۇن. كولیانىڭ ئىشك تاراقلاپ كەتكۈدەك بۇنداق قاتتىق يۆتىلىپ كېتىشلىرى پەقەت مۇشۇنداق ئۇششاق-چۈششەك ئىشلارغا بېپەرۋالىق قىلىشىدىن بولاتتى. يۆتىلىۋالغاندىن كېيىن، كولیا ئىشكتىن چىقىپ خىزمىتىگە گېتىپ قالاتتى.

پېنسىيگە چىقىقان ئاناستاسىيا ۋاسىلىيېۋنا كولیادىن كېيىن ئورنىدىن تۇراتتى، ۋاسلىيېۋنا تەمەن-ساغلام مومای بولۇپ، ئىلگىرى مەلۇم بىر ئىدارىنىڭ تازلىق ئىشچىسى ئىدى، پېنسىيە سوممىسىنى قوشۇپ ھېسابلىغاندا ئېيىغا 200 رۇبلى ئالاتتى.

ـــمەن تازىمۇ ئەخمەق ئىكەنمەن،ـــدېدى ئۇ ئۆزىنى ئەيىبلەپ،ـــ تۇرمۇشۇمنىڭ ھازىر قانداق بولىدىغانلىقىنى بۇرۇن بىلگەن بولسام، 55 ياشقا كىرىشىم بىلەنلا پېنسىيىگە چىقىۋالغان بولار ئىكەنمەن، لېكىن مەن نېمە ئۈچۈندۇ ئۈچ يىل ئارتۇق جاپا چېكىپ يۈرۈپتىمەن. بىراق سەن نېمە ئۈچۈن يەنە كەينىگە سۆرەپ يۈرىسەن؟ دمىترىي پېتروۋىچ، سەنمۇ بالدۇرراق چېكىنمەمسەن، ئىككىمىز بىللە ئەخلەت سۈپۈرەيلى. ـــ گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، كۆلۈپ ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياش ئېقىپ كەتتى، ئۇ ئۆزىنىڭ تولىمۇ كۆلكىلىك گەپ قىلغانلىقىنى ھېس قىلىپ قالدى، راست-دە، قورسىقىدا ئۇمىچى بار بۇنداق ئادەمنىڭ ئۆزى بىلەن ئوخشاشلا يەر سۈپۈرىدۇ-دە.

ـــ يەنە بىر يىللا قالدى،ـــ دېدى دمىترىي پېتروۋىچ جاۋابەن،ـــ ۋاقتى كەلگەندە چوقۇم پېنسىيىگە چىقىمەن.

ـــ مۇنداق دېگىنە تېخى، ئۇنداقتا بەك ياخشى بوپتۇ، شۇنداق قىلىش كېرەك، ئىكىكىمىز چاك-توزان شۇمۇرگۈچ بىلەن تازىلىق قىلايلى.

ئاناستاسىيا ۋاسىلىيېۋنا ئۇنىڭغا قوپالراق مۇئامىلە قىلسىمۇ، ھەتتا ئانچە ھۇرمەت قىلمايۋ، ئۇنىڭغا تەنبىھ بېرىپ، ئۇنى "سەن" لەپ كەتسىمۇ، ۋاسىلىيېۋنادىن باشقا ئۇنىڭغا غەمخورلۇق قىلىدىغان ھېچكىم يوق ئىدى. دمىترىي پېتروۋىچنىڭ كىر-قاتلىرىنى يۇيۇپ تازىلاپ بېرەتتى، تۇگمىسلىرىنى قادىاپ بېرەتتى، دمىترىي پېتروۋىچ ئاغرىپ قالسا، ئۇنىڭ يېنىمغا-ئىچىمكىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇراتتى.

ـــ نېمىشقا ئۆيلەنمەيسەن؟ يەككە-يىگانە، ھېلىم دېۋانىدەك

يۇرىسەن، ئۆيۈڭنىڭ ھاۋاسىمۇ ياخشى ئەمەسكەن، — دېدى ئۇ ئۇنىڭ بۇ بىسەرەمجان ئۆيىگە قاراپ قويۇپ.

— بۇ ھويلىدىن كىرگەن ھاۋا، — دەپ جاۋاب بەردى دمترىي پېترووۋېچ ئۇيالغانىدەك بولۇپ، ئۇ بىردەم-بىردەم قاڭشىرىدىكى كۆزەينىكىنى تۈزەشتۇرۇپ قوياتتى.

— ھويلىدىن كىرگەن، ھويلىدىن كىرگەنلا دەيسەن، ھويلىدىن ھېچنېمىمۇ كىرمىگەن، نېرى تۇرە، مەن بىر قاراپ باقاي! — ئۇ دېرىزىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، دېرىزىنىڭ ئىككى قانىتىنى ئېچىۋېتىپ گەۋدىسىنى تۆۋەنگە قىلىپ تۇرۇپ قارىدى، بېشىنى ھويلىغا سوزۇپ، تالادىكى ھاۋانى پۇرىدى، — سەن پۈتۈنلەي بىلجىرايسەن، ھويلىنىڭ ھاۋاسى ناھايىتى نورمال، دېرىزە مۈشۈ پېتى ئوچۇق تۇرسۇن. ۋاي خۇدايىم، نېمىدېگەن كۆپ تاماكا كۆتىكى بۇ! سەن تەھرىر بۆلۈمىگە كەتكەندىن كېيىن پوللىرىڭنى سۇرتۈپ قويمەن، ئەدىياللىرىڭنى ئالماشتۇرۇپ قويمەن، ئەجەبمۇ پاسكىنا قىلىۋېتىپسىنا، — ئۇ شۇنداق دەپتېپ ياستۇق قېپىنى يەڭگۈشلەۋەتتى، — بۇنداق بولسا بولمايدۇ، راست، كوچىدىكى ئايالالاردىن بولسىمۇ بىرنى تاپقىنىڭ تۈزۈك.

— مەن ئائىلىنىڭ ئىكىرچىكىر ئىشلىرىغا چىرمىلىپ قالارمەنمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن، — دەپ جاۋاب بەردى دمترىي پېترووۋېچ يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ.

— ئايال كىشى نېمە قىلالايتتى، بىر پارچە گۆشۈڭنى چىشلەپ ئۈزۈۋالامتى؟ سېنى يېۋەتمەيدۇ. ئۇ كىر-قاتلىرىڭنى يۇيۇپ بېرىدۇ، ھالىڭدىن خەۋەر ئالىدۇ، بولمىسىچۇ، سەن ھازىرقىدەك سەرگەردان ھالەتتە ئۆتۈۋۈبرىسەن.

ۋاسلىيۇنا بۇ گەپلەرنى قىلىپ يېڭىلىشقانىدى، دمترىي پېتروۋىچ ئۆزىنىڭ ئىشلىرىغا ناھايىتى ئېھتىيات قىلاتتى. ئۇ ھەر ھەپتىدە ئۈچ قېتىم ئادەتتىكىدەك ئالدى بىلەن تەھرىر بۆلۈمىگە باراتتى، ئاندىن كېيىن ساتىراشخانىغا بېرىپ، چاچ-ساقاللىرىنى ئالدۇراتتى. ساتىراشخانىدا ئۆزىگە نۆۋەت كەلگەندە، دائىم چېچىنى ياساپ قويىدىغان ھېلىقى ئۇستام—يېقىملىق قىزنىڭ يېنىغا بېرىپ چۆرگىلىمە ئورۇندۇقتا رازىمەنلىك بىلەن ئولتۇراتتى. قىز ئۇنىڭ بىلەن ناھايىتى تونۇشلۇق بولۇپ قالغانلىقى، نېمە قىلىش كېرەكلىكىنى بىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ھەش-پەش دېگۈچە ئىشقا كىرىشەتتى. ئۇنىڭ ساقاللىرىنى قىرىپ بولۇپ، لۆڭگىسىنى بوينىغا يېپىپ قويۇپ، ئۈيقىلاپ، ئەتىر چېچىپ قويىاتتى، بىزە ئۇپىمۇ سېپىپ قويىاتتى. دمترىي پېتروۋىچ ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتقاندىن كېيىن، تالونىنى كۆتۈرۈپ پۇل ئالىدىغان ئورۇنغا بېرىپ پۇل تاپشۇراتتى. مانا مۇشۇ ياش ئايال ئۇنىڭ ئويلىنىپ كۆرۈشىگە بولىدىغان بىردىنبىر لايىقى بولۇشقا مۇناسىپلىقىنى ھېچكىمۇ بىلمەيتتى، ھېچكىمۇ ئويلاپ يېتەلمەيتتى. لېكىن ئۇ كۆڭلىدىكى بۇ ئىشنى ئۇنىڭغا ئېيتىشنى خىيالىغمۇ كەلتۈرمىگەنىدى. بىرىنچىدىن، ئۇ ئايال ئاللىقاچان ياتلىق بولغانىدى، ئۇنىڭ ئېرى ناھايىتى ياش ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇنىڭ ئېرى بۇ يەرگە كەلگەن چاغلىرىدا ئۇنىڭ شۇنداق ئۇستۈن روھىي كەيپىيات بىلەن كۆتۈۋېلىشلىرىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ ئېرىگە ئامراقلىقى چەكسىز تۇراتتى. ئىككىنچىدىن، ئۇ ئايال ئۆزىدىن ئىككى ھەسسە دېگۈدەك چوڭ قېرىنى نېمە قىلىدۇ؟ ياق، بۇنداق ئىشنى ئۇ ئويلاپمۇ باقمىغان. لېكىن، ئۇنىڭ ئىسسىق ھەم پاختىدەك يۇمشاق قوللىرى ئۇنىڭ يۈزلىرىگە تەگكەندە، ئۇنىڭغا

ئاجايىپ خۇش يېقىپ كېتەتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ ھۇزۇرلىنىپ كېتەتتى. شۇنداق دېيىشكە بولاتتىكى، بۇ ئۇنىڭ ئۆزىنى كەچۈردىغان بىردىنبىر ئاجىزلىقى ئىدى.

بىر يۇرۇش ئۆينىڭ يەنە بىر ئېغىزلىقىدا ئولتۇرىدىغان يەنە بىر مومايمۇ پېنسىيىگە چىقىقان بولۇپ، دىمترىي پېتروۋىچ بىلەن "سىز" لىشەتتى، ئۇنىڭ دىمترىي پېتروۋىچ بىلەن قىلىشىدىغان پاراڭلىرىنىڭ تېمىلىرىمۇ "مەدەنىي" ئىدى، ئۇنىڭ مۇشۇنداق مۇئامىلە قىلىشىمۇ دىمترىي پېتروۋىچنىڭ تەھرىر بۆلۈمىدە ئىشلەيدىغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىدى.

ئۇ رادىئو ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ياكى تېلېۋىزور كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، دىمترىي پېتروۋىچنىڭ ئىشكى ئالدىغا بېرىپ، ئىشكىنى ئاستاغىنا چېكەتتى.

— ئەپۇ قىلىڭ! — دەيتتى ئۇ ئۆيگە كىرىپ كېلىۋېتىپ، — بىراق سىزنىڭ پىكرىڭىزنى بىلىپ بېقىش تولىمۇ زۆرۈر بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. بايا ئىگور فېسونېنكو نۇتۇق سۆزلىدى، ئۇ ھەقىقەتەن قەدىرلىك، ئىنتايىن ئەقىللىق. ئۇ: رېگان ئۇرۇشنى كېڭەيتىش خەۋپىنى كۆچەيتىۋاتىدۇ، دەيدۇ. سىز قانداق ئويلاۋاتىسىزكىن، ئەھۋال راست شۇنداق ئېغىرمۇ؟

مۇشۇ پەيتته دىمترىي پېتروۋىچنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقى بىلەن ئۇنىڭ زادى كارى يوق ئىدى. لېكىن دىمترىي پېتروۋىچچۇ، ئۇ ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلاردا رومان يازاتتى، ۋەقەلىكلەرنىڭ لېنىيىسىنى ئۇزۇلۇكسىز تولۇقلاپ باراتتى ۋە كېڭەيتەتتى، ئىدىيىۋى مەزمۇنىنى چوڭقۇرلاشتۇراتتى، ئەسەر كومپوزىتسىيىسىگە ئۆيغۇن كەلمەيدىغان جايلىرىنى چىقىرىپ تاشلايتتى، ئۇنىڭ كالىلىسىدا

يېڭى لايىھە ۋە يېڭىچە ئوي-پىكىرلەرنىڭ تۇغۇلۇپ تۇرۇشىمۇ ناھايىتى تەبىئىي ئەھۋال ئىدى. "ل. تولستوي سەككىز قېتىم تۈزىتىپتۇ، يەنى ئۆزىنىڭ «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق" دېگەن رومانىنى ئۈزلۈكسىز كېڭەيتكەن، ئۆزگەرتكەن، تولۇقلىغان دېيىلىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا، بىزدەك ئاددىي ئادەملەرنى ئېغىزغا ئېلىشنىڭ تېخىمۇ ھاجىتى يوق، بۇ خۇدانىڭ ئىرادىسى بويىچە بولغان ئىش،" دەپ ئىچىدە ئۆزىنى ئۆزى ئاگاھلاندۇردى دىمىتري پېتروۋىچ قايىتا-قايىتا. يەنە بىر گەپ شۇكى، بۇ ۋەزىپە پۈتۈن يەر شارىغا چېتىشلىق ۋەزىپە، شۇنداقلا مېنىڭ ئۆمۈرلۈك ۋەزىپەم،... مېنىڭ كىتابىم كىشىلەرگە تونۇشلۇق بولغان كۆرىكلىغان كىتابلارغا ئوخشىماسلىقى كېرەككى، شەكىل جەھەتتە ئۆزگىچە كىتاب بولۇشى، مەزمۇن جەھەتتە پۈتۈنلەي يېڭى بولۇشى كېرەك. بۇ كىتاب چوقۇقۇر ئىدىيىۋىلىكىگە ئىگە بولۇشى كېرەك، ئۇنىڭ باش قەھرىمانلىرىمۇ كۆچلۈك ئىدىيىۋىلىكىگە ئىگە بولۇشى كېرەك، ئۇلار دەۋرگە ۋە جەمئىيەتتىكى شەپىگە باھا بېرەلەيدىغان بولۇشى كېرەك، ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئۇنداق بولمايدۇ، ھەممە ئادەمنىڭ بۇنداق بولۇپ كېتىشى ئېھتىمالدىن ناھايىتى يىراق، ئەلۋەتتە. قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان بىكار تەلەپلەرمۇ تەسۋىرلىنىشى كېرەك، ئەمما ئۇلار ئاساسلىق ئورۇندا تۇرمايدۇ، ئاساسلىق پېرسوناژلار ۋاقىتنى بىكار-مەنىسىز ئۆتكۈزمەيدىغان كىشىلەر بولىدۇ. ئۇلار ئۆچۈن تۇرمۇش، ئالدى بىلەن، ئۆزلىرىنىڭ يەر شارىدا كېرەككە كېلىدىغانلىقىنى بىلىپ يېتىشتىن ئىبارەت...

بۇ "ئۇقۇمۇشلۇق" موماينىڭ ئۇنىڭ خىزمىتىگە كاشىلا بولماسلىقى ئۈچۈن، ئەسلىدە ئۇنى قوغلۇۋېتىش لازىم ئىدى، بىراق ئۇ بۇنداق

قىلالمايتتى، ئۇ تولىمۇ كۆڭلى يۇمشاقلىق قىلىپ كەتتى. ئۇنىڭ تېلېۋىزىيىسى بولمىغانلىقى ئۈ، "بۈگۈنكى دۇنيا" دېگەن نومۇرنىمۇ كۆرمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ ئايالدىن ئەپۇ سوراشقا توغرا كەلدى.

ــ بىزنىڭ ئۆيگە چىقىڭ ئەمسە، بىزنىڭكىدە رەڭلىك تېلېۋىزىيە بار ... نېمە دېيىش كېرەك ئەمدى، سىزگە ئوخشاش مەلۇماتلىق ئادەم دېگەن "بۈگۈنكى دۇنيا" دېگەن نومۇرنى كۆرمىسە بولامدۇ؟

ــ خوپ، ــ شۇنداق بولۇشى كېرەك، كەچۈرۈڭ...

ــ ئۇنداقتا، زادى رىگانغا قانداق قارايسىز ئەمسە؟

ــ مەن ئۇنىڭ ئۆزىنى يامان ئەبلەخ دېگەندىن كۆرە، ھەربىي سانائەتچىلەر ئىلكىدىكى ئىتتائەتسىمەن قورال دېسە تۈزۈك بولار دەپ ئويلايمەن. مانا بۇ ئەھۋالمۇ ئۇنىڭ سىياسىتىنى بەلگىلىگەن.

ــ مۇنداق دەڭا تېخى، ئۆيىڭىزگە كىرىپ ئولتۇرۇپ پاراڭلاشسام رۇخسەت قىلارسىزمۇ؟

ــ بولىدۇ، بولىدۇ، ئەلۋەتتە بولىدۇ، ئەپۇ قىلىڭ، سىزنى ئۆيگە كىرىڭمۇ دېمەپتىمەن.

ــ ئىشكنى ياپمىسىڭىزلا بولدى، ئىشكنى يېپىپ قويسىڭىز، خەق باشقىچە ئويلاپ قالىدۇ. مەن ئاناستاسىيا ۋاسلىيېۋنادىن تولىمۇ ئېھتىيات قىلىمەن، ئۇ قانداق قىلىپ مېنىڭ ئۆيۈمنى ئۆز تەئەللۇقاتى قىلىۋېلىشنىڭ، ئۆزىنىڭ ئۆيىنى بولسا شۇتوۋ ئەر-خوتۇنغا ببرىۋېتىشنىڭ چوتىنى چۈشىدىمۇ سوقۇپ يۈرىدۇ، شۇڭا ئۇ مېنىڭ نامىمغا داغ تەگكۈزۈشنىڭ قەستىدىلا بولىدۇ، بۇ سىزگىمۇ چېتىشلىق-دە، ئەلۋەتتە.

دمىتىرىي پېتروۋىچ ئاناستاسىيا ۋاسلىيېۋنانىڭ ئەزەلدىن ماڭىمايدىغانلىقىنى، ئوغرىلىقچە تىڭشىغانلىقى ياخشى كۆرمەيدىغان-

لىقىنى، لېكىن ماگارىتا ستېپانوۋنانىڭ ھەم ئوغرىلىقچە تىڭ-تىڭ-لايدىغانلىقىنى، ھەم ئىشىك ماراپدىغانلىقىنى بىلەتتى. بۇنى بىلمەي-دىغان ئادەم يوق ئىدى. لېكىن ئۇلارتولىمۇ كەڭ قورساقلىق قىلىپ، ئۇنىڭ بۇنداق سەت قىلىقلىرىغا توسقۇنلۇق قىلىپمۇ يۈرمەيتتى.

بۇ يەردە دۇنياشا شۇتۇۋا ئۇستىدىمۇ توختىلىپ ئۆتۈش لازىم ئىدى، لېكىن ئۇ توغرۇلۇق توختالمىسىمۇ بولىدۇ، چۈنكى ئۇ دمترىي پېترو-ۋىچ ئۇچۇن ھېچقانداق مۇھىم ئەمەس، ئۇنىڭ ئۇستىگە كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىمايدىغان ئادەملەر بولىدۇ-دە، يەنە كېلىپ ئۇ قوشنىلىرى بىلەن ئوبدان چىقىشىپ كېتىۋاتىدۇ. ھەر ھەپتىدە ھەممەيلەن دېجورنىلىق جەدۋىلى بويىچە ئاممۇۋى سورۇننى سۈپۈرۈپ تۇراتتى. لېكىن دمترىي پېتروۋىچمۇ، ياكى ماگارىتا ستېپانوۋنامۇ بۇنداق ئەمگەكلەرگە قاتنىشىپ باققىنى يوق. ماگارىتا ستېپانوۋنا ئىلگىرى بىر چوڭ كارخانا جىڭلىسىنىڭ كاتىپى ئىدى، شۇڭا ئۇ قولۇمغا ھۆل لاتىنى ئېلىپ ئۇنى ئېرتىپ، بۇنى سۈرتۈپ يۈرسەم ئابرويۇم تۆكۈلۈپ كەتمەيدۇ ("راستلا ماڭا يۈيۈندىغان ئۆيىنى تازىلاتقۇزارمۇ! خۇدا ساقلىغاي مېنى!") دەپ قاراپ، دائىم دۇنياشاغا بەش رۇبلى تاشلاپ بېرىپ، بۇ پاسكىنا ئىشنى ئۇنىڭغا قىلدۇراتتى. دمترىي پېتروۋىچنىڭ مەجبۇرىيىتىنى بولسا ئاناستاسىيا ۋاسلىيېۋنا ئۆتەپ قويماتتى، يەنە كېلىپ ھەقمۇ ئالمايتتى. نېمە ئۈچۈندۇ، ئۇ دمترىي پېتروۋىچنى ناھايىتى گادايلىق ھېسابلايتتى.

ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىشلەيدىغان ئادەملەر ئۇستىدە توختىلىش كېرەك. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇلار توغرۇلۇق توختالغاندىن كۆرە، دمترىي پېتروۋىچنىڭ ئۆزى ھەقىقەتە توختىلىش تۇزۇك. كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنى ياخشى كۆرەتتى، چۈنكى ئۇ

هەممەيلەنگە خوش مۇئامىلە قىلاتتى، كۆپچىلىكنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزلەيتتىكى، ئۆز كۆمچىگە چوغ تارتمايتتى، باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى ياخشى كۆرەتتى، ھەسەتخورلۇقمۇ قىلمايتتى، كىبىرسىمۇ يوق ئىدى.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم! ياخشىمۇ سىزلەر! ــ دەپ سالام بەردى ئۇ تەھرىر بۆلۈمىگە كىرىشى بىلەنلا كۇلۇمسىرىگەن ھالدا ئەتراپىدىكى كىشىلەر بىلەن سالاملىشىپ.

ــ ھە، مىنېنكا ياخشىمۇ سىز، مىكا، ئۆزىڭىز ئوبدان تۇرۇدىكىزمۇ! ــ دەپ جاۋاب قايتۇردى ھەممەيلەن. ئۇنىڭ ئەخلاقىپەزىلىتى ياخشى بولغانلىقى سەۋەبىدىن، ھەممەيلەن ئۇنى يېقىن كۆرۈپ "مىنېنكا" دەيتتى.

ــ قانداقراق تۇرۇۋاتىسىلەر؟

ــ قۇياشتەك، سىزگە ئاپتاپ يەتكۈزۈپ.

ــ بۇلۇت پەيدا بولۇپ قالسچۇ؟

ــ ئۇنداقتا ئۇنى بىسىپ ئۆتۈش كېرەك، ــ ئۇ خوش خۇيلۇق بىلەن جاۋاب بەردى ــ دە، ئۆزىنىڭ ئاخبارات بۆلۈمى مۇدىرىلىق ئورۇندۇقىغا كېلىپ ئولتۇردى.

ئۇ 60 ياشقا تولۇشى بىلەنلا پېنسىيگە چىقتى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، ئۇ يەكدىللىك بىلەن ئۆزىنىڭ رومانىنى يېزىشقا كىرىشىپ كەتتى، كېچە ــ كۈندۈز دېمەي، ئۈيقۇنىمۇ، قورسىقىنىمۇ ئۇنتۇپ، يېزىش بىلەن بولۇپ كەتتى، ئۇنىڭ تەھرىر بۆلۈمىدىكى يولداشلار بىلەن دىدار كۆرۈشۈشمۇ بارغانسىرى ئازلاپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارمۇ بارغانسىرى ئۇنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى. بۇنىسىمۇ چۈشىنىشلىك ئىدى. ھەممەيلەنگە ئايانكى، دوستلۇقنى

ساقلىتىدىغان نەرسە ئورتاق خىزمەت ياكى يېقىن قوشنىدارچىلىق بولىدۇ. لېكىن ئۇنىڭغا ئاندا-ساندا تېلېفون بېرىدىغان بەزىبىر خىزمەتداشلارمۇ چېقىپ قالاتتى.

— مىتېنكا، قانداق ھال-ئەھۋالىڭ؟

— ۋانيۇشامۇسەن! مېنىڭ جانىجان ئوبدان ئادەمىم سەن! سېنىڭ مەڭگۈ ئۇنتۇلمىسىز ئاۋازىڭنى ئاڭلىسام قالتىس خۇشال بولۇپ كېتىمەن!

— قانداق تۇرۇۋاتسەن، مىكا؟

— تۇرمۇش توختىماي ئالغا باسماقتا، ئۇمۇ ئالەم تېزلىكى بىلەن بىر سۇرئەتتە ئۇچقاندەك ئالغا ئىلگىرىلەپ كېتىۋاتىدۇ.

— رومانىڭ قانداق بولدى؟

— خېلى ئىلگىرىلەش بار، ئىلگىرىلەش... خۇددى تۇرمۇشنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش، توختىماستىن ئىلگىرىلەۋاتىدۇ. ساڭا مەلۇمكى، يازغانسېرى نۇرغۇن پېڭى ئوي-پىكىرلەر تۇغۇلۇۋېرىدىكەن. ئويلاپ باقمامسەن، بىر كىشىنىڭ غېمىدە بولۇۋاتقىنىم يوق، بەلكى پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ غېمىنى يەۋاتقان گەپ دېمەمسەن. دۇنيا چوڭ بالا-قازانىڭ گىردابىدا تۇرۇۋاتىدۇ، يازغۇچىنىڭ ئالدىنقى سەپ بازىسى دېگەن مانا شۇ-دە.

— مىكا، بۇ راست دېگەندەكلا پۈتۈن يەر شارى خاراكتېرىنى ئالغان چوڭ كۆلەملىك ئىش جۇمۇ.

— ئۇنداق يازماي بولمايدۇ-دە، يازغۇچى — ئالدى بىلەن بىر مۇتەپەككۇر. ھەي، دوستۇم، ۋانيۇشا، بۇنداق بىر كىتابنى يېزىش نېمىدېگەن گۇزەل-قالتىس ئىش-ھە. مەن يازغان پېرسوناژلار بىر شەھەرگە تولاي دەپ قالدى. مېنىڭ چوڭ تاشيولىلىرىمدا

ئاپتوموبىللار دۈت-دۈت قىلىشماقتا، كوچىلىرىم قىزىپ قاينىاپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ پىرسوناژلار نېمىدېگەن قالتىس-ھە! بۇنىڭ ئۈچۈن جۇش ئۇرۇپ تۇرغان زېھنىي كۈچ بولۇشى لازىم. رومانغا ئىشلىگەنسېرى، ئۇنىڭ دائىرىسى شۇنچە كەڭرىپ كېتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭدىكى ۋەقەلىكلەر پۈتۈن دۇنيانىڭ ھەممە نېمىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان بولۇپ كەتتى.

— بىر ئوقۇپ كۆرەلىگەن بولسام، نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى-ھە.

— تېخى ئەتىگەن، يەنە يېزىشقا تېگىشلىك تالاي-تالاي نەرسىلەر بار دېگىنە.

— يېزىۋاتقىنىڭغا خېلى زامانلار بولۇپ قالدىغۇ؟

— شۇنداق، دەسلەپتە قىسقا يېزىشنى، پوۋېست يېزىشنى ئويلۇمىدىم، بىراق ھازىر بەك كېڭىيىپ كەتتى، لېكىن بۇنداق قىلىشىمۇ توغرا ئىكەن. يېزىپ پۈتكۈزەلىسەملا ياخشى بولاتتى. يۈرىكىم ئانچە نورمال ئەمەستەك قىلىدۇ، بۇمۇ ھاۋانىڭ ساپ بولماسلىقىدىن بولۇۋاتىدۇ. قورۇنىڭ ھاۋاسى تولىمۇ قورقۇنچلۇق بولۇپ كېتىۋاتىدۇ، كېچىك دېرىزىمۇ ھويلىغا قاراپ ئېچىلىدىغان دېرىزە دېگىنە تېخى، بۇنىڭدىن قانداقمۇ شامال ئۆتۈشسۇن؟ تاماكىنىمۇ تولا چېكىۋېتىمەن تېخى.

— تالا-تۈزگە كۆپرەك چىقىپ ئايلانغىنىڭ ياخشى ئىكەن ئەمىسە.

— ئۇنداق قىلسام رومانىنى كىم يېزىپ بېرىدۇ؟ ياق، بولمايدۇ، ۋانيۇشا، مېنىڭ نەدىمۇ ئايلانغۇدەك ۋاقتىم بولسۇن، ھەر مىنۇت ۋاقتىمنىڭ ھېساباتى بار.

— ۋوي، ۋوي، مۇۋەپپەقىيەت قازانغايسەن.

— رەھمەت، دوستۇم، رەھمەت.

يېرىم يىل ۋاقىت ئۇن-تىنسىز ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭغا داۋاملىق تېلېفون بېرىپ تۇرۇشىمىز لازىم ئىدى، ۋاھالەنكى، بىزمۇ كۆپ ساندىكى كىشىلەرگە ئوخشاش "كۇنىلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنتۇپ قالدۇق". دمىترىي پېتروۋىچمۇ تەھرىر بۆلۈمىگە تېلېفون بەرمىدى. ئاخىر ئۇنىڭغا تېلېفون بېرىلگىنىدە، ئۇ ئالەمدىن ئۆتكەنىكەن.

— نېمە — نېمە؟ ئۆلدى؟ — دەپ تېلېفوندا سورىدى ھېلىقى بۆلۈمدىكى خىزمەتدىشى ۋانيۇشا. ھازىر ئۇ بۆلۈمنىڭ مۇدىرى ئىدى.

— ھەئە، شۇنداق ! — دەپ جاۋاب بەردى ئاناستاسىيا ۋاسىلىيېۋنا.

— قانداق بولغىنى بۇ؟

— قانداق بولغىنى بولاتتى؟ ئادەتتىكىدەك بولغىنى. ئۇ يېقىلىپ كېتىپ، يۈرەك كېسىلى ئۇشتۇمتۇت قوزغىلىپ قېلىپ، ئۆلۈپ كەتتى. مەن ھازىر ئۇنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرۇۋاتىمەن، شۇتوۋ ئەر-خوتۇن ئىككىسى مېنىڭ ئىلگىرىكى ئۆيۈمگە كىردى.

— ئۇنىڭ نەرسە-كېرەكلىرىچۇ؟ ماتېرىيال ۋە قول يازمىلىرىچۇ؟

— ئۇنىڭ نېمە نەرسىسى بولسۇن؟ سەل ياخشىراق نەرسىلىرى مېنىڭكىدە، كېرەك قىلسىڭلار ئېلىپ كېتىڭلار. ئۇنىڭ ھېچقانداق ئۇرۇق-تۇغقىنى يوق ئىكەنلىكىنى بىلەمسىلەركىن. ماتېرىيال ۋە قول يازمىلارنىڭ ھەممىنى دۇنياشكا شۇتوۋغا بېرىۋەتتىم. ئۇ ئۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئەسكى قەغەزلەر قاتارىدا سېتىۋەتكەن...

سز نېمه ئۈچۈن بۇنچۋالا كېچىكىپ تېلېفون بېرىسىز. تېلېفوننى بالدۇرراق، ئۇ هايات ۋاقتىدا بېرىشىڭىز كېرەك ئىدى!...

(«روسىيە ـ سوۋېت ئەدەبىياتى»
ژۇرنىلىنىڭ 1987ـيىللىق 2ـسانىدىن)

تەرجىمە قىلغۇچى: تۇرسۇن رەھىم

تەرجىمە مۇھەررىرى: ياسىن هاۋازى

ئالەمدىن قايتىش

يۇ. رىتخەئۇ

ئادەتتىن تاشقىرى يىراق مۇساپىلىك تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ ئالىم كېمىسى يەر شارىغا قايتىشقا باشلىغانىدى. بۇ تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ ۋەزىپىسى يوقالغان مەدەنىيەتنى تەكشۈرۈش ئىدى. بۇنداق تەكشۈرۈش كۆڭۈلسىز ئىش بولسىمۇ، ئەمدىلا 20 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىكى قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلغان ئىنسانلار باشقا پلانېتىلاردا مەدەنىيەت ھالاك بولۇش يولىغا مېڭىشنى زادىلا خالىمايتتى.

رومى شاخنى ھمالايا ئالىم تەتقىقاتى ئورنىنىڭ تەتقىقاتچىسى بولۇپ، بەزىدە ئۇنىڭ تۇغما ھەسەتخور كىشىلەرنىڭكىدەك ھەسەت-خورلۇقى تۇتاتتى: ئۇ ئۆزىنىڭ كەسىپداشلىرىغا ھەسەت قىلاتتى، چۈنكى ئۇلار باشقا پلانېتىلاردىكى مەدەنىيەتنى تەتقىق قىلاتتى، باشقا پلانېتىلاردىكى مەدەنىيەت بىلەن ئالاقە باغلاپ، ئەقلىي جانلىقلار — ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرمۇنچە جانلىقلارنىڭ تاشقى قىياپىتى يەر شارى ئادەملىرىنىڭكىگە زادىلا ئوخشمايتتى — بىلەن ئالاقلىشىش ئۈسۈلى ئۈستىدە ئىزدىنەتتى. ئەمما، ئۇمۇ ئۆزلىرى ئېلىپ بېرىۋاتقان تەكشۈرۈش خىزمىتىنىڭ ئوخشاشلا مۇھىم ۋە پايدىلىق خىزمەت ئىكەنلىكىنى ئېنىق ھەم چوڭقۇر بىلەتتى. رومى

شاخىنىڭ خىزمەتداشلىرى ئېچىدە رۇس مىللىتىدىن بولغان ۋلادىمىر چۇركوۋ ۋە تايمىر ئارىلىدا تۇغۇلغان نىنتىس مىللىتىدىن بولغان گىرىگورى تەيبالېي قاتارلىقلار بار ئىدى. تەيبالېينىڭ كەسپى پلانېتلار سوقۇشۇپ كېتىش تۈپەيلىدىن بالايىئاپەت كېلىپ چىقىشىنىڭ سەۋەبلىرىنى تەتقىق قىلىش ئىدى.

ئىلگىرىكى بىرقانچە قېتىملىق تەكشۈرۈش داۋامىدا مەدەنىيەتنىڭ ھالاك بولغانلىقىدىن كېيىنكى ئىزنالىرى، بۇ مەدەنىيەتنىڭ شۇ پلانېتىلاردا ياشاۋاتقان ئاھالىلەرنىڭ ئۆزلىرى يادرو ئۇرۇشى قوزغىغانلىقى سەۋەبىدىن ھالاك بولغانلىقى بايقالغانىدى. بۇنداق پاجىئە كۆپ كۆرۈلمىسۇ، ئاشۇ ئەنسىز يىللاردا يەر شارىدىمۇ ئاشۇنداق بالايىئاپەت كېلىپ چىقىشقا تاس ـ تاس قالغانلىقىنى: يوقىتىش خاراكتېرلىك يادرو قورالللىرىنىڭ قورقۇنچلۇق ھالدا كۆپىيىپ بارغانلىقىنى، ئەسەبىيلەشكەن ئۇرۇش تاكتىكىچىلىرىنىڭ، خۇددى شۇنداق ئىش بولىدىغاندەك، بىرىنچى قېتىملىق يادرو زەربىسى ئۈستىدە گەپ ساتقانلىقىنى، چەكلىك ۋە ئۇزاقىقا سوزۇلىدىغان يادرو ئۇرۇشى دېگەن نەرسە ئۈستىدە لاپ ئاتقانلىقىنى، ئۇلارنىڭ مىليونلىغان ئادەمنىڭ ئۆلۈمى ئۈستىدە بىپەرۋالىق بىلەن مۇھاكىمە ئېلىپ بارغانلىقىنى، ئەمما ئۇلارنىڭ مۇھاكىمىسىدىكى ئۆلتۈرۈلىدىغان ئادەملەر دۈشمەن بولماستىن، ئۆز دۆلىتىدىكى ئادەملەر ئىكەنلىكىنى، ئەينى ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ يەنە خىمىيۋىي قورالالرنىمۇ تەييارلاپ قويغانلىقىنى، باكتېرىيە قورالالرنى مەخپىي سىناق قىلغانلىقىنى، كەڭ خەلق ئاممىسىغا قارىتا ئومۇمىي پسىخولوگىيە ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىش پىلانىنى تۈزگەنلىكىنى... ئويلىسىلا كىشىنىڭ تېنى جۈغۇلدايتتى.

تەبىالىي ئۆزئارا قىرغىن قىلىشتىن كېيىن قېچىقالغان مەدەنىيەت خارابىلىرىنى كۆرگەندە كۆڭلىدە قانداقتۇر بىر ئازابلىق تۇيغۇ پەيدا بولاتتى، ئۇنىڭ قالغان ئەقىل-ئىدراكىغا، چەكسىز ئالەم بوشلۇقىنى كەزگەن ۋە نۇرغۇن مۇساپىنى باسقان بىردىنبىر يورۇقلۇق نۇرىنىڭ غايىب بولۇپ كەتكەنلىكىگە كېيىن بولسىمۇ ئىچى ئاغرىيىتتى. بەزى پلانېتىلاردىكى هاياتلىقمۇ يەر شارىدىكى هاياتلىققا ئوخشاش بولۇپ، ئۇلاردىكى ئەقلىي جانلىقلارمۇ ئىنسانلارغا ئوخشاپ كېتەتتى. ئەمەلىكتە جىمجىتلىق هۆكۈم سۈرگەن ئاشۇ پلانېتىلارنىڭ ئەھۋالىنى كۆرگەنىدە، خۇددى ئۆز تەقدىرىنى كۆرگەنىدەك، ئۇنىڭ ئىچى قاتتىق سېرىلدى. بەختكە يارىشا ئىنسانلار يوقىلىدىغان ئەھۋال يەر شارىدا كۆرۈلمىدى.

تەبىالىي كىشىنى ئازابلايدىغان ئويدىن قوتۇلۇش ئۈچۈن ئەزەرىنى كىچىككىنە بىر يۇلتۇزغا بۇرىدى، ئۇ يېقىملىق ۋە يىلتىز يەر شارى ئىدى، تايمىر ئارىلى هېلىمۇ سوغۇق بولسىمۇ، هەر هالدا ئۆز يۇرتى — يەر شارىدىكى يىلتىز تۇيۇلىدىغان سوغۇق جاي ئىدى، يەر شارى هېلىھەم ئۆز پېتى ئوبدان تۇراتتى، ئۇ هېلىمۇ گۈزەل ئەقلىي جانلىقلار — ئادەملەرنىڭ هايات كەچۈرۈشىگە باب كېلەتتى.

رومى تاملىرىغا نېپىز بامبۇك تاختاي مىخلانغان يىلتىز هەم ئازادە ئىشخانىدا ئولتۇراتتى، ئالەم كېمىسىنىڭ كۇارتىسلىق ئەينەك ئورنىتىلىغان تۆت چوڭ يان دېرىزىسىدىن يۇلتۇزلۇق ئاسمان كۆرۈنۈپ تۇراتتى، چوڭ ئورۇن بەلگىلىگۈچ يەر شارى تەرەپكە قارىتىپ قويۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئېكرانىدا كۆكۈش نۇر چاقناپ تۇراتتى.

رومى ئىچكى قىسمىدا ئالاقىلىشىش ئەسۋابىنىڭ كۇنۇپكىسىنى

بىسپ قويۇپ توۋلىدى:

— چۇركەۋۋ، سەن نەدە؟

— چىنىقىش ئۆيىدە.

— بۇ ياقتا كەل!

تەيبالبيمۇ دەرھال بارماقچى بولدى.

يولداشلار كەلگۈچە رومى سامان يولى سىستېمىسىغا دائىر بەزى ماتېرياللارنى شىرەگە يېيىپ قويدى، چۈنكى سامان يولى سىستېمىسى ئارىسىدىن بىر پلانېتا بايقالغان ھەمدە تەتقىق قىلىش ئارقىلىق بۇ پلانېتىدا ئاھالىلەر ئولتۇراقلاشقان دەپ قارالغانىدى.

ئۇلار بۇ پلانېتىغا يېقىنلىشىۋېتىپ، ئاتموسفېرانى تەھلىل قىلدى، تارتىش كۈچىنى ئۆلچىدى، تۆپراقىنى، دەريا ۋە دېڭىز-كۆللەرنىڭ سۈيىنى دەسلەپكى قەدەمدە يېراق ئارىلىقتىن ئۆلچىدى. كۆپچىلىك بۇ تەھلىل ۋە ئۆلچەش نەتىجىسىنى كۆرۈپ: "بۇ دەل بىزنىڭ يەر شارىمىزغۇ!" دەپ تەڭلا توۋلىشىپ كەتتى.

تەيبالبي كېمە باشلىقىدىن چاقچاق ئاھاڭدا سورىدى:

— راستىنى ئېيت، ئوغرىلىقچە ئارقىغا ئۇچتۇڭمۇ نېمە؟

بىراق، بۇ راستلا تەكشۈرۈلۈپ باقمىغان پلانېتا بولۇپ، ئۇ يەر شارىغا بەك ئوخشايتتى. تەكشۈرۈش ئەترىتىدىكىلەر ئۇنىڭغا قاتتىق قىزىقىپ، ھاياجانلىنىپ كەتكەنىدى.

ئالەم كېمىسى ئەينەك يۇلتۇز ئېكۋاتورىغا 45 گرادۇس كېلىدىغان يۇمۇلاق ئورىنىغا كىرىپ، بىرنەچچە قېتىم ئايلىنىپ ئۇچقانىدىن كېيىن، كېمىدىكى ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى جاۋاب سىگنالىنى تاپشۇرۇۋالدى ھەمدە ئۇنىڭ مەنىسىنى يەشتى.

بۇ پلانېتىدا ھەقسىزتەن جانلىقلار بار ئىدى، يەنە كېلىپ بۇ جانلىقلار يەر شارىدا ياشاۋاتقان ئادەملەرگە بەك ئوخشايتتى. ئېكرانىدا باشتا بەزى تۈتۈق ئىزنىلار كۆرۈنىدى، ئارقىدىن بۇ ئىزنىلار بارا-بارا ئوچۇق كۆرۈنۈشكە باشلىدى: بايا بۇلار ئۇزۇن ماڭالايدىغان، كۆزلىرى يۇمۇلاق كەلگەن ئىككى پۇتلۇق مەخلۇقلار ئىكەن. ئۇلار كۆزلىرىنى تۇرۇپ يۇماتتى، تۇرۇپ ئاچاتتى، يۇمۇۋالسا، خۇددى يېپىنچا يېپىپ قويۇلغاندەك كۆرۈنەتتى، يوغان ئاچسا، خۇددى كونىچە فوتو ئاپپاراتىنىڭ چوڭ كۆزىدەك، ئىچىدىن نۇر چاقناپ تۇراتتى. ئالەم كېمىسىدىكى ئەسۋاب پلانېتىنىڭ سىرتقى تېمپېراتۇرىسىنىڭ سلىسىيە 22 گرادۇس ئىكەنلىكىنى ئۇلچەپ چىقتى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ئەينەك يۇلتۇز ئادەملىرى ھاۋا ئۇتۇشمەيدىغان تىكشى يوق كۆلرەڭ چاپان ۋە ئىشتان كىيۋالغان، يەنە كېلىپ ئىشتانلىرىنىڭ پۇشقىقىنى قارا ئۇتۇكنىڭ قونچىغا تىقۋالغانىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى بوينىغا يىپ ياكى ئىنچىكە زەنجىر بىلەن كۆرسەتكۈچ تاختىغا ئوخشايدىغان نەرسە ئېسىۋالغانىدى، تاختا ئۇستىگە بەزى بەلگىلەر قويۇلغانىدى. بۇ بەلگىلەرنىڭ نېمە ەنىنى بىلدۈرىدىغانلىقىنى ئالەم كېمىسىدىكى ھېسابلاش ماشىنىسى تېخى پىشپ چىقالمىغانىدى.

"ئۇلار ئالەم كېمىسىگە دائىر بارلىق ماتېرىيالنى، — دېدى باش ھېسابلاش ماشىنىسى خۇددى ئادەمنىڭ ئاۋازىغا ئوخشاش ئاۋاز بىلەن دوكلات قىلىپ، — ھەممە كوئېففېتسېنتنى بەرسۇن دەيدۇ، ئەدىن، نېمە مەقسەتتە كەلدىڭلار دەيدۇ... ئۇلار كېمىدىكى ھەربىر ئادەمگە دائىر ماتېرىيالنمۇ بەرسۇن، سىلەرنىڭ تەرجىمھالىڭلارنى تەكشۈرۈش ئانكىتىنى كېيىن تارقىتىپ بېرىمىز دەيدۇ."

يېڭى پلانېتا بىلەن بولغان تۇنجى قېتىملىق ئالاقە شۇنىڭ بىلەن ئۈزۈلۈپ قالدى. تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ ئالەم كېمىسى ئەينەك يۇلتۇزنىڭ ئېكۋاتورىنى بويلاپ بەھۈدە تۆت كېچە-كۈندۈز ئايلانغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن زادىلا ئالاقە باغلىيالمىدى. مۇشۇ بىرنەچچە كۈندە تەكشۈرۈش ئەترىتىدىكىلەر ئالەم كېمىسىدىكى ھەممە ئەسۋابنى ئىشقا سېلىپ بۇ پلانېتىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلىدى.

ئەينەك يۇلتۇزدا ئاھاللەر خېلىلا قويۇق ئولتۇراقلاشقانلىكەن. شەھەرلەر بىلەن شەھەرلەر ئوتتۇرىسىدا يوللار تۈتاش كەتكەن بولۇپ، تۇرلۇك قاتناش سىستېمىسى بار ئىكەن. بەزى ئاھاللەر نۇقتىسى ياپېيشىل دالىغا ۋە ئورمانلىقلارغا جايلاشقان بولۇپ، يەر شارىدىكى ئۇلۇچەم بويىچە بولغاندا، بۇ ئاھاللەر نۇقتىسىنى كەنت ۋە بازار دېيىشكە بولاتتى. شۇنىسى، ھاۋاسى يېقىملىق بۇ چوڭ پلانېتىدا ھەربىكەت ئالامەتلىرى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان دەرىجىدە ئاز بولۇپ، كىشىگە بۇ پلانېتا، توغرىراقىنى ئېيتقاندا، بۇ پلانېتىدىكى ئاھاللەر غەلىتە چۈشەك ھالىتىگە كىرگەندەك تەسىر پەيدا قىلاتتى، ئۇلار ئۆيلىرىدە ئولتۇرۇشقا رازى ئىكەنكى، بىر-بىرى بىلەن ئاساسەن باردى-كەلدى قىلىشمايدىكەن.

— غەلىتە ئادەملەركەنغۇ بۇ. ئۇلارغا بىرەر كېسەل تەگكەن ئوخشىمامدۇ؟

— ياق، بىزنىڭ ئانالىز ئەسۋابىمىز بىزگە بۇ جەھەتتە دوكلات بەرمىدى.

— ئۇنداقتا ئۇلار نېمە بولغاندۇ؟

— ئۇلارنىڭ خۇيى مۇشۇنداق بولسا كېرەك، — دېدى رومى رەت قىلىپ، — ئۇلار نېمە ئۈچۈن بىز بىلەن ئوخشاش پسىخولوگىيە-

لمك هاله‌تته بولاتتى؟

تۆتنچى كۈنى باش هېسابلاش ماشىنىسى تەكشۈرۈش ئەترىتى- دىكىلەرنىڭ تەرجىمھالىنى تەكشۈرۈش ئانكىتىنى تاپشۇرۇۋالىدى. تەكشۈرۈش ئانكىتىدا 50 كە يېقىن سوئال سورالغانىكەن. بۇ سوئاللار ھەر بىر كىشىنىڭ شەخسىي ئىشلىرىغىلا چېتىلىپ قالماستىن، ئۇلارنىڭ ئۇرۇق- تۇغقانلىرى، باشقا مەدەنىيەت بىلەن بولغان ئالاقىسى، ئاتا- بوۋىلىرىنىڭ ئۆلۈش سەۋەبى ۋە ئۇلار دەپنە قىلىنغان جاي قاتارلىق مەسىلىلەرگىمۇ چېتىلاتتى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئون نەچچە سوئالدا ئۇلارنىڭ مەمۇرىي ۋەزىپىسى، ئىلمىي ئۇنۋانغا ئېرىشىش ئەھۋالى، قانداق تەقدىرلەنگەنلىكى، مۇكاپات پۇلى ۋە شەرەپلىك نام ئالغانلىقىغا ئوخشاش ئەھۋاللار سورالغان.

چۈركۈۋ تەكشۈرۈش ئانكىتىغا كۆز يۈگۈرۈتۈۋەتكەندىن كېيىن، بىر ئىسقىرتىپ قويۇپ مۇندىق دېدى:

— ئاتا- بوۋىلىرىمغا دائىر ماتېرىياللارنى نەدىنمۇ تاپارمەن؟

بەزى سوئاللار ھەقىقەتەنمۇ تۇتۇرۇقسىز ئىدى، مەسىلەن: باشقا پلانېتىلاردىكى ئادەملەر ئىچىدە ئۇرۇق- تۇغقانلىرىڭىز بارمۇ؟ ئۇلار بىلەن ئالاقىڭىز بارمۇ؟ يەر شارىدىكى قايسى مەمۇرىي تەشكىلاتقا ياكى قايسى ئىجتىمائىي تەشكىلاتقا قارايسىز؟ تۇرۇشلۇق ئورنىڭىز قەيەردە؟ ئائىلە تەۋەلىرىڭىزنىڭ، ھازىر ھايات تۇرۇۋاتقان ۋە ئالەمدىن ئۆتكەن ئۇرۇق- تۇغقانلىرىڭىزنىڭ ئەھۋالى قانداق؟ دېگەنگە ئوخشاش سوئاللارمۇ بار ئىدى.

— مېنىڭچە، ئۇلار بىزنى ئەخمەق قىلماقچى بولۇۋېتىپتۇ.

— ئېسىمدە قېلىشچە، بۇنداق ئىش ئىلگىرىمۇ بولۇپ ئۆتكەن، — دېدى تەيبالېي بىر نەرسە ئۇستىدە ئويلانغاندەك قىلىپ، — چوڭ

دادامدىن قالغان ھۇججەتلەر ئارىسىدا مۇشۇنداق تەكشۈرۈش ئانكىتى بار ئىدى.

— بىزدىمۇ ئىلگىرى مۇشۇنداق نەرسىلەر بولغانمىكىنە؟ — دېدى چۈركۈۋ گۈمان بىلەن.

— دەرۋەقە، ئۇ چاغدىكىسى بۇ يەردە سوراقلىغان سوئاللاردىن ئازراق ئىدى، — دېدى تەيبالىي پەس ئاۋازدا، — ئەمما ئۇ سوئاللارغا يوق، يوق، يوق دەپ جاۋاب بېرىلگەنلىكى ھېلىمۇ يادىمدا.

— بۇ قۇتۇلۇشىنىڭ بىر يولىكەن! — دەپ خۇشاللىقىدىن توۋلىۋەتتى چۈركۈۋ، — سوراقلىغان سوئاللارنىڭ كۆپ قىسمىغا مۇشۇنداق جاۋاب بەرسەك بولغۇدەك!

— بىراق، مېنىڭچە، — دېدى رومى چوڭقۇر ئويلانغان ھالدا، — يېڭىدىن تونۇشقان ئەقلىي قېرىنداشلىرىمىزغا بىزنىڭ بۇ ماتېرىيالىمىز كېرەك بولغان بولسا، بىز ئۇلارنىڭ ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىشىمىز كېرەك.

— يەنە بار تېخى! ئۇلار يەنە باش قېسىمىزنى تولۇق كۆرۈستۈپ بېرەلەيدىغان ئۇدۇل تەرەپتىن ۋە يان تەرەپتىن تارتىلغان رەسىمدىن 20 نى بەرسۇن، باش قىسمىنىڭ ئوڭ ۋە سول تەرىپىنى كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغىنىمۇ بولسۇن دەپتۇ.

— بۇنىڭدىن باشقا يەنە بويىمىزنىڭ ئەتىگەندىكى ۋە كەچتىكى ئېگىزلىكىمۇ كېرەك ئىكەن، — دېدى چۈركۈۋ غۇدۇراپ، — مېتر سىستېمىسى بويىچە ئۆلچەنسۇن دەپتۇ.

ئاخىردا بۇ تالاش-تارتىش تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقىنىڭ بۈيرۇقى بىلەن ئايىغلاشتى:

— ئالەم تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ ئەزالىرى رومى، تەيبالىي ۋە

چۈركوۋلار بىرنەچچى گۈرۇپپا بولۇپ تەشكىللىنىدۇ. سىلەر تەكشۈرۈش ئانكىتىنى قالدۇرماي تەپسىلى تولدۇرۇپ چىقىڭلار ھەمدە رەسىملەرنى تەلەپكە ئاساسەن ئوبدان تارتىڭلار.

تەكشۈرۈش ئانكىتى ئالەم كېمىسىدىكى چوڭ ھېسابلاش ماشىنىسىنىڭ ياردىمىدە ئاساسەن تولدۇرۇلۇپ بولىدى، ئاندىن بۇ تەكشۈرۈش ئانكىتلىرى ھېسابلاش ماشىنىسى ئارقىلىق كۆپەيتىپ بېسىلدى ۋە ئەينەك يۈلتۈزدا قوللىنىلىدىغان شەرتلىك بەلگىلەرگە ئۆزگەرتىلدى. تەييارلانغان تەرجىمىھال تەكشۈرۈش ئانكىتى چوڭ بىر ھۈججەت سومكىسىغا لىق تولدى.

تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقىدا ئىككى خانىلىق رەقەم ئارقىلىق ئۇنىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق سالاھىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكى توغرىسىدا ئۇچۇر يېزىلغان تىتاندىن ياسالغان ئۇچۇر ساقلاش ياپراقچىسى بار ئىدى. شۇنداقتىمۇ، ئەترەت باشلىقىمۇ باشقىلارغا ئوخشاش تولۇق كۆرۈنۈشلۈك رەسىمگە چۈشۈشكە ۋە تەكشۈرۈش ئانكىتىنى تولدۇرۇشقا مەجبۇر بولدى.

بۇ ماتېرىياللار ئەينەك يۈلتۈزغا يەتكۈزۈلگەندىن كېيىنمۇ يەنە كۆتۈپ تۇرۇشقا توغرا كەلدى. ئالەم كېمىسىنىڭ چاقىرىشىغا يېڭى پلانېتىدىن ئۇدا ئالتە كۈنگىچە ھېچقانداق ئىنكاس كەلمىدى.

يەتتىنچى كۈنى، ۋاقىت بەلگىلەپ چاقىرغاندا: "سىلەرنىڭ ماتېرىياللىرىنى ئالاقىدار ئورگان ۋە كومىتېتلار تەتقىق قىلىپ تەكشۈرۈۋاتىدۇ، تەكشۈرۈش نەتىجىسى كېيىن ئۇقتۇرۇلىدۇ..." دەپ قىسقىغىنا جاۋاب كەلدى.

كۈتۈۋېرىپ زېرىكىپ كەتكەن بولساقمۇ، ئۇچ كۈن كۈتتۇق.

ئاخىر ئەينەك يۈلتۈزدىن: بىز يەر شارى ئادەملىرى گۈرۈپپىسىنى

قوبۇل قىلمىز، كېمىنى پالانى كوردىنات بويىچە يەرگە قوندۇرۇڭ-لار، دەپ ئوقتۇرۇش كەلدى.

كېمە بەلگىلەنگەن تۆز يەرگە يەڭگىل قوندى. بۇ بىر گۈزەل كۆل بويى ئىدى، كېمىنىڭ يان دېرىزىسىدىن سرتقا قارىغاندا، زۇمرەتتەك دولقۇنلار چايقىلىپ، چاچراپ چىققان سۇ تامچىلىرى كۆزنى چاقنىتىپ تۇراتتى. بۇ مەنزىرە كىشىگە ئاجايىپ ھۇزۇر بېغىشلايتتى.

تورمۇزخانىغا كىرىشتىن بۇرۇن، ئالەم تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ بارلىق ئەزالىرى نەپەس يوللىرى، كۆز، بۇرۇن ۋە ئېغىز شىلىق پەردىسىنى ئاسراش ئۈچۈن، يۈزىگە يەر شارى ئادەملىرىنىڭ تاشقى قىياپىتىنى زادىلا باشقىچە كۆرسىتىپ قويمايدىغان سۈزۈك ۋە يېنىك زەھەرىدىن ساقلىنىش ئەسۋابىنى تارتىۋالدى.

تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقى ئەينەك يۇلتۇزغا ھەمىدىن ئاۋۇال قەدەم باستى. ئۇ ئۆزىدىن نېرىراقتا تۇرغان ئەينەك يۇلتۇز ئادىمىگە يېقىنلىشايي دېگەندە، تولۇق قوراللانغان، ئاجايىپ كېلىشكەن ئىككى ئەينەك يۇلتۇز ئادىمى ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى. ئۇلارنىڭ قورالى يەر شارىدىكى موزېيلاردا ساقلىنىۋاتقان ملىتقا ئوخشاپ قالاتتى. تەكشۈرۈش ئەترىتى باشلىقىنىڭ مەيدىسىگە ئېسىلىق ئانالىز ئەسۋابى بىلەن سىگنال ئالماشتۇرۇش ئەسۋابى بۇيرۇقنى دەرھال ئۆرۈپ بەردى:

"گۈۋاھنامەگىلەرنى كۆرسىتىڭلار!"

تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقى زۆرۈر ھۇججەتلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ، جۈملىدىن ئالەم تەتقىقاتچىلىرىنىڭ تولۇق كۆرۈنۈشلۈك

رەسىملىرىنىڭ ئاللىبۇرۇنلا ئۇلارغا ئەۋەتىپ بېرىلگەنلىكىنى چۈشەن-دۈرمەكچى بولدىيۇ، دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. ئۇ ئۇلار بىلەن مۇنازىرىلىشىپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز، ئۇلاردىن ئۆزىمىزنىڭ ئۈسۈلى بويىچە ئىش قىلىشنى تەلەپ قىلىشمۇ ھاجەتسىز دېگەن ئويغا كېلىپ، ھۈججەت قىستۇچتىن زۆرۈر ھۈججەتلەرنى ئېلىپ ئەينەك يۇلتۇز ئادەملىرىنىڭ مۇھاپىزەتچىسىگە بەردى. بۇ مۇھا-پىزەتچى ئالدى بىلەن ھەربىر ھۈججەتنى تەپسىلى تەكشۈرۈپ چىقتى، ئاندىن كېيىن، تەكشۈرۈش ئەترىتىدىكى ھەربىر خادىمنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇلارنى تولۇق كۆرۈنۈشلۈك رەسىمگە بىر-بىرلەپ تەپسىلى سېلىشتۇرۇپ چىقتى. ئەينەك يۇلتۇز ئادىمىنىڭ كۆزى ھەقىقەتەنمۇ تېگىگە يەتكىلى بولمايدىغان ئورا كۆز ئىكەن، رومى گويا دۆربۈننىڭ ياكى فوتو ئاپپاراتنىڭ كۆزىنىڭ ئىچكىرى قىسمىغا قارىغاندەك بولدى.

تەكشۈرۈش رەسمىيىتى ئاخىر ئاياغلاشتى. مۇھاپىزەتچى ھۈججەت-لەرنى يىراقتا تۇرغان ئەينەك يۇلتۇز ئادەملىرى ئارىسىدىكى كۆرۈمسىز، پاكارغىنە كەلگەن، ئازراق ئاقسايدىغان بىرەيلەنگە بەردى. بۇ ئادەمنىڭمۇ قاپقارا ئورا كۆزلىرىدىن خىرە نۇر چاق-نايتتى.

ھۈججەتلەرنى تەكشۈرۈش ئۇزاققا سوزۇلغان بولسىمۇ، يەر شارى ئادەملىرى مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئەترايىنى تازا ئوبدان كۆرۈۋالدى.

ئەينەك يۇلتۇز ئادەملىرىنىڭ ئارقىسىدا بىرنەچچە ماشىنا تۇراتتى. بۇ ماشىنىلارنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى يەر شارىدىكى ئىچىدىن يانار دۆڭگاتېل دەۋرىدە ياسالغان كونا پوسۇندىكى ماشىنىلارغا

بەك ئوخشاپ كېتەتتى.

هۇججەتلەر تەكشۈرۈلۈپ بولغاندىن كېيىن، تىل ئانالىز ئەسۋابى ئادەمنىڭكىگە ئوخشايدىغان ئاۋاز بىلەن: "ھۆكۈمىتىمىز ئەقلىي قېرىنداشلارنى قارشى ئالىدۇ، كەينىمىزدىن مېڭىلار" دەپ ئۇقتۇردى.

مۇھاپىزەتچىلەر يەر شارى ئادەملىرىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ماڭدى. ئۇلار يەر شارى ئادەملىرىنىڭ بىردىنلا يوقاپ كېتىشىدىن ياكى باشقا بىر قىياپەتكە كىرىۋېلىشىدىن ئەنسىرىگەنىدەك، تولۇق كۆرۈنۈش-لۈك رەسىملەرنى ئېلىپ، ئۇنى يېڭى پلانېتىدا قەدەملىرىنى ئاۋايلاپ بېسىپ كېتىۋاتقان يەر شارى ئادەملىرىگە پات-پات سېلىشتۇرۇپ قويياتتى.

يەر شارى ئادەملىرى بىرنەچچە ماشىنىغا بۆلۈنۈپ ئولتۇرۇشقا بۇيرۇلدى. تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقى بۇنىڭغا قارشىلىق بىلدۈرمىدى. چۈنكى تەكشۈرۈش ئەترىتىدىكىلەردە باشقىلار سېزىم-ۋالالىمايدىغان ئالاقلىشىش سىستېمىسى بار ئىدى، كۈتۈلمىگەن ئەھۋال يۈز بېرىپ قالسا، ئارىلىق ناھايىتى يىراق بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇلار بىر-بىرى بىلەن ئالاقلىشالايتتى.

چارەك سائەت ماڭىا-ماڭمايلا، ماشىنىنىڭ ئالدىدا توساق پەيدا بولدى. بىللە ماڭغان مۇھاپىزەتچى يەر شارى ئادەملىرىنىڭ ھۇججەت قىسقۇچىنى يول بويىدىكى قاراۋۇلخانىدىن چىقىقان پوستا بەردى، بۇ مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ كىيىملىرى ئوپئوخشاش ئىدى، پوستىكى مۇھاپىزەتچى ھۇججەتلەرنى خېلى بىر ھازاغچە تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، ماشىنىلارنىڭ يېنىغا بېرىپ ھەر بىر يەر شارى ئادەمىنىڭ رەسمىنى ماشىنىدا ئولتۇرغان رەسمىدىكى ئادەم بىلەن بىر-بىرلەپ سېلىش-

تۇرۇشقا باشلىدى. رەسمىيەت تاماملانغاندىن كېيىن، مۇھاپىزەتچى قاراۋۇلخانىغا قايتىپ بېرىپ، توساقنى كۆتۈرۈۋەتتى.

شەھەرگە كىرىش ۋاقتىدا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش تەكشۈرۈش يەنە تەكرارلاندى، بۇ چاغدا يەر شارى ئادەملىرى ئەجەبلەنمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى.

— ئۇلار بىرەر نەرسىدىن قورقۇۋاتامدۇ نېمە؟

— بۇ بىزنىڭ بىخەتەرلىكىمىزنى قوغداش تەدبىرى بولسا كېرەك، — دېدى تەيبالبې قىياسەنلا.

شەھەر قۇرۇلۇشلىرى كۆرۈنۈشكە باشلىدى. دەمالىلىقتا بۇ يەردىكى ھەممە نەرسىلەر ئۇزاقتىن بېرى رېمونت قىلىنماي، چۆلدەرەپ قالغاندەك، كوچىلاردىمۇ، ئۆيلەردىمۇ، يۇرەكزادىلىك بىلەن ئېگىز بىنالارنىڭ ئارىلىرىدا كېتىۋاتقان ئاندا-ساندا كىشىلەردىمۇ بىر خىل جانسىزلىق ھۆكۈم سۈرگەنىدەك تەسىر پەيدا قىلغانىدى.

چۈركۈۋ بۇ شەھەر ئەتراپى رايونى بولسا كېرەك، شەھەر مەركىزىدە ئەھۋال بۇنىڭدىن ياخشىراقتۇ...بۇنىڭ قانداق جەمئىيەت ئىكەنلىكىنى كىم بىلىدۇ؟ سىنىپىي جەمئىيەتمىدۇيە؟ ياكى ھازىر ھوقۇقى يوق كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان نامراتلار رايونىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتامدىغاندىمىزمۇ؟ دەپ ئويلىدى.

ماشىنا كەڭ بىر مەيدانغا كىردى، ئەتراپتىكى قۇرۇلۇشلارنىڭ سىرتىدىن ئۇنىڭ ھۆكۈمەت بىنالىرى ئىكەنلىكى مانا مەن دەپلا بىلىنىپ تۇراتتى، بۇ يەرنىڭ ھۆكۈمەت ئورگانلىرى جايلاشقان يەر ئىكەنلىكىدە شەك يوق ئىدى. بۇ بىنالار تېخىمۇ كونىراپ كەتكەن بولۇپ، ئىشلىتىلمەي، ئۇزاقتىن بېرى رېمونتسىز قالغانىدەك

كۆرۈنەتتى. غۇر-غۇر شامال بىرمۇنچە يېشىل يوپۇرماقلارنى مەيدانداپ ئۇچۇرۇتۇشقا باشلىدى، يوپۇرماقلار يېقىنلاشقاندا بۇلارنىڭ ئەسلىدە يوپۇرماق بولماي، خەتكە ئوخشاش بەلگىلەر بېسىلغان خەت-ئالاقە قەغەزلىرىنىڭ پارچىلىرى ئىكەنلىكى بىلىندى.

ماشىنا بىر بىنانىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى، بۇ مېھمانخانا ئىدى. تىل ئانالىز ئەسۋابى بىر ئەينەك يۈلتۈز ئادەمنىڭ گېپىنى تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقىغا: "سىلەرنىڭ تۇرار جايىڭلار مانا مۇشۇ بولىدۇ" دەپ كۆرۈپ بەردى.

بىراق، يەر شارى ئادەملىرى ياتاقنىڭ ئاچقۇچىنى قولىلىرىغا ئېلىشتىن بۇرۇن تەكشۈرۈش ئانكىتىنى يەنە تولدۇرۇشقا توغرا كەلدى، بۇ ئانكىتتا سورالغان سوئاللار ئالەم كېمىسىدە تولدۇرۇلغان ئانكىتتىكىدىن بىرمۇ كەم ئەمەس ئىدى.

ــ مېنىڭچە، ئۇلار بىزنى ئەخمەق ئېتىۋاتىدۇ، ــ دېدى رومى نارازى قىياپەتتە، ئۇ تەكشۈرۈش ئانكىتىدىكى بىر سوئالنىڭ جاۋابىنى تېپىش ئۈچۈن، چوڭ بوۋىسى دەپنە قىلىنغان جاينى يادىغا كەلتۈرۈۋاتاتتى.

ــ توپتوغرا بىر يېرىم سائەت ئۆتۈپتۇ، ــ دېدى توغرىلىقىنى خالايدىغان تەيياليې.

ــ بىز ھازىر سىلەرگە دائىر ھۆججەتلەرنى تەكشۈرۈۋاتىمىز، ــ دېدى ئاقساق ئەينەك يۈلتۈز ئادەمى، ــ تەكشۈرۈپ بولغاندىن كېيىن سىلەر بىلەن كۆرۈشىمىز.

تىل ئانالىز ئەسۋابى بۇ ئەينەك يۈلتۈز ئادەمنىڭ ئاۋاز خۇسۇسىيىتىنى تولۇق ئېپادىلەپ بەردى، ئۇنىڭ ئاۋازى تولىمۇ ئىنچىكە بولۇپ، يەر شارىدا بولسا ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان كىشىلەر ئۇنى

ئايال ئوخشايدۇ دەپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى.

"كىم بىلىدۇ، بۇ راستلا ئايالمۇ تېخى؟" دەپ ئويلىدى چۇركوۋ قىزىقسىنىپ.

ياتاقتا خېلى ئازادە بىر كارىۋات قويۇلغان بولۇپ، كارىۋاتنىڭ بېشىدا خەت بەلگىلىرى بىلەن تولغان بىر ۋاراق قەغەز ئېسىقلىق تۇراتتى. چۇركوۋ ئۆزىنىڭ كىچىك ئانالىز ئەسۋابىنىڭ دولقۇنىنى ھېلىقى قەغەزگە توغرىلاپ قويۇۋىدى، ئانالىز ئەسۋابى ئۇ خەت بەلگىلىرىنى ئوقۇشقا باشلىدى. بۇ ئەسلىدە مېھمانلار رېئايە قىلىشقا تېگىشلىك مىزان ئىكەن، بۇنىڭدا باشتىلا: ياتاق جاھازلىرىنى خالىغانچە يۆتكەشكە، تاماملارغا تۆشۈك تېشىشكە، خەت يېزىشقا، چىراغلارنىڭ يورۇتۇش قۇۋۋىتىنى، يورۇقلۇقنى ئۆزگەرتىشكە، بىر سوتكىدا ئىككى قېتىمدىن ئارتۇق يۇيۇنۇشقا، بىر يەردە جەم بولۇپ ئولتۇرۇشقا بولمايدۇ، تونۇش-بىلىشلەرنى مەمۇرىي ئورۇنلارنىڭ رۇخسىتسىز ياتاقتا باشلاپ كىرىشكە رۇخسەت قىلىنمايدۇ دېگەنگە ئوخشاش مەنىئى قىلىنغان بىرمۇنچە ئىشلار يېزىلغانىكەن. بۇنىڭدىن باشقا، ئۇنىڭ بىرمۇنچە ماددىلىرىدا يەنە، مونچىدا ياكى كارىۋات ئاستىدا ئۇخلاشقا، ياتاقتىكى ئەسۋابنى — بۇ ئەسۋاب يەر شارىدىكى كونا پوسۇندىكى تېلېۋىزورغىلا ئوخشايتتى — چۆۋۈشقا بولمايدۇ، دېيىلگەن بولۇپ، ھېچكىمۇ چۈشىنىپ بولمايدىغان ھەرىكەتلەر مەنىئى قىلىنغانىكەن.

چۇركوۋ سافادا ئولتۇرۇپ، ھېلىقى ئەسۋابنىڭ كۇنۇپكىسىنى باستى ۋە ئۆزىنىڭ تىل ئانالىز ئەسۋابىنىڭ دولقۇنىنى ئۇنىڭغا توغرىلاپ قويدى.

ئۇ ئەسۋابتا خەۋەر ئاڭلىتىلۋاتاتتى. كۆزلىرى قاپقارا، يوغان

ۋە ئورا كەلگەن ئەينەك يۇلتۇز دىكتورى ئاڭلىغۇچىلارنى ئۆزىنىڭ فوتو ئاپپاراتىنىڭ كۆزىگە ئوخشاپ كېتىدىغان كۆزنىگە قارىتىۋالماقچى بولغانىدەك قىياپەتتە سۆزلەيتتى. بۇ ھال چۈركوۋنىڭ كۆزىگە سغمايى، ئەمدىلا ئەسۋابنى ئۆچۈرۈۋېتەيى دەپ تۇرۇشىغا، بىردىنلا مۇنداق خەۋەرنى ئاڭلىدى:

— بۈگۈن پىلانېتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئۆلۈۋالغان قېرىندىشىمىزنىڭ سانى 70 مىڭغا يېتىپ، ئۆتكەن كۈندىكىدىن مىڭى كۆپەيدى، — دىكتور ئېتىۋارسىز قارىغانىدەك سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — ئۆلگۈچىلەر، ئاساسەن، ياشلار ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار بولۇپ، باللار ھەممىدىن ئاز. ئائىلە بويىچە ئۆلۈۋېلىش ۋەقەسىمۇ خېلى كۆپەيىپ قالدى... قۇياش سىستېمىسىدىكى يەر شارىدىن كەلگەن ئالەم كېمىسى توغرىسىدىكى خەۋەرنى خەۋەرلەرنى تەكشۈرۈش باش مەھكىمىسى تەستىقلاپ، رەتلەپ چىققاندىن كېيىن، ئەتە ئاڭلىتىمىز...

دىكتورنىڭ سۆزىتى ئېكراندىن بارا-بارا ئۆچۈشىگە ئەگىشىپلا، ياتاقتا غەلىتە مۇزىكا ساداسى ياڭرىدى. ئۇ كىشىنى پەرىشان قىلىدىغان مۇزىكا بولۇپ، يەر شارىدا 20-ئەسىردىن ئىلگىرى ياشىغان كومپوزىتورلار ئىجاد قىلغان مۇزىكىغا ئوخشاپ كېتەتتى. بۇ مۇزىكا كىشىنىڭ كۆڭلىنى بىردىنلا غەش قىلاتتى، ئۇ غەلىتە، زادىلا قۇتۇلغىلى بولمايدىغان قايغۇدىن، ئاللىبۇرۇن مەڭگۈلۈك كەتكەن ئۆتمۈشنىڭ ئەسلىمىسىدىن دېرەك بېرەتتى.

ئۇلاردا نېمە ۋەقە بولغاندۇ؟ ئەنسىزلىك ۋە كىشىنى زېرىكتۈرىدىغان جانسىز كەيپىيات يەر شارى ئادەمىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ ھاياتنى مىڭلاپ-ئون مىڭلاپ ئۆلۈۋېلىشقا مەجبۇر قىلتۇ، بۇنداق

كەيپيات زادى قانداق نەرسىدۇ؟

چۈركۇۋ يۈيۈنۈپ بولغاندىن كېيىن، ئىچكى قىسىمدا ئالاقلىشىش سىستېمىسى ئارقىلىق يولداشلىرى بىلەن ئالاقلىشىپ، ئاندىن مېھمانلار رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك بۇ مزاننىڭ تەپسىلىي مەنىسىنى چۈشەندى.

تەكشۈرۈش ئەترىتى باشلىقىنىڭ ياتقى خىلى ئازادە بولۇپ، ئىچىگە يەر شارىدىكى قەدىمكى ياۋروپا ئوردىلىرىدىن قېپقالغان كونا ئورۇندۇقلارغا ئوخشاپ كېتىدىغان ئىلپىس شەكىللىك شىرە، شىرەنىڭ ئەتراپىغا قاتىتىق يۆلەنچۈكلۈك يۇمشاق ئورۇندۇقلار قويۇلغانىدى. كۆپچىلىك مۇشۇ شىرەنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى.

— خوش، دەسلەپكى تەسىراتنىڭلارنى ۋە قارىشىڭلارنى دەپ بېقىڭلارچۇ، — دېدى تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقى كۆپچىلىككە.

ياتاقتا بىر پەس جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى، بۇ ھال تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ ئەزالىرىدىن ھېچكىمنىڭ تېخى بىرەر قاراشقا كېلەلمىگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەتتى.

— ئۇنداقتا، چۈركۇۋ، سىز قانداق پىكىرگە كەلدىڭىز؟

چۈركۇۋ ئالدىراپ جاۋاب بەرمىدى.

— مېنى بۇ پلانېتىدا بىر سوتكا ئىچىدە 70 مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنىڭ ئۆلگەنلىكى قىزىقتۇرۇۋاتىدۇ...

— بۇنداق ئىشلار ئازمۇ؟ تەبىئىي ئاپەت تۈپەيلىدىن ئۆلگەندۇ بەلكىم! — دېدى رومى مۇرىسىنى قىسىپ قويۇپ.

— بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزى ئۆلۈۋاپتۇ، — دېدى چۈركۇۋ، — بۇ ۋەقەنى ئاڭلىتۇاتقاندا، دىكتورىدا، ئاللىبۇرۇن ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن ئادەتتىكى ئۇششاق ئىشلارنى ئاڭلىتۇاتقاندەك، ئۇنىڭدىن

ئەپسۇسلانغان كەيپىيات كۆرۈلمىدى.

چۈركوۋ تەكشۈرۈش ئەترىتى ئەزالىرىنىڭ ھېچقايسىسى ياتقىدىكى تېلېۋىزورنى ئېچىپ باقمىغان بولسا كېرەك دەپ ئويلاپ، ئۆزىنىڭ بۇ ۋەقەنى قانداق ئاڭلىغانلىقىنى ۋە بۇ قايغۇلۇق خەۋەردىن كېيىن مۇزىكا بېرىلگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى.

— قىزىق گەپ بولدى-دە، — دېدى تەيبالىپ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، — ئۆلۈۋېلىشنى قانداقمۇ ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان دېگىلى بولسۇن؟

— ھېچبولمىغاندا مەن شۇنداق دەپ قارايمەن، — دېدى چۈركوۋ.

— بۇ يەردە ھەممىلا يەرنىڭ چۆلدەرەپ قالغان كۆرۈمسىز مەنزىرىسىگە مەن ھەيران، — دېدى تەيبالىپ بىرەر نەرسە ئۈستىدە ئويلىنىۋاتقانىدەك قىلىپ. — ماڭا بۇ يەرنىڭ تۈرمۇشى جىمجىت توختاپ قالغاندەك، ھەتتا چېكىنىپ كەتكەندەك تۇيۇلدى.

— تۈرمۇش دېگەن تۈرمۇش، ئۇنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ چېكىنمەيدۇ، — دېدى رومى پەلسەپىۋى قائىدىگە سېلىپ، — تۈرمۇش ئالاھىدە چوڭ بالايىئاپەتلەر تۈپەيلىدىن ھالاك بولۇشى مۇمكىن، بۇنداق ئىشلارنى بىز كۆپ كۆرگەن.

— ھازىر پاكىت تېخى كەملىك قىلىدۇ، — دېدى تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقى ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ، — بىز بۇ جايىنىڭ تۈرمۇش ئەھۋالىنى تېخىمۇ تەپسىلى ئىگىللەشكە رۇخسەت قىلىشىنى قولغا كەلتۈرۈشىمىز كېرەك.

"بەلگىلىمىز بويىچە، ياتاقتا يېغىن ئېچىش مەنئىي قىلىنىدۇ!" تۇيۇقسىز كەلگەن بۇ بۇيرۇق ھەممەيلەنىنى قورقىتىۋەتتى، بايا بۇ

ئاۋاز تامدىن چىققانىكەن. "تارقىلىپ كېتىڭلار!"

كۆپ قېتىم ئەسكەرتىش ۋە تەلەپ قىلىش نەتىجىسىدە، بىرقانچە كۈندىن كېيىن مېھمانخانىغا ئالەم كېمىسى قونغان چاغدا ئۇچراتقان ئىككى كىشى بىلەن قوشۇلۇپ ناتونۇش ئەينەك يۇلتۇز ئادىمىدىن بىرنەچچەيلەن كەلدى.

— بىزنى قارشى ئالغىلى چىققان كىشىلەر قېنى؟ — دەپ سورىدى تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقى.

— ئۇلار ئۆلدى، — دېدى تەقى-تۇرقى خېلىلا جايىدا كەلگەن ئېگىز بويلۇق ئەينەك يۇلتۇز ئادىمى سۆزۈن قىياپەتتە، — ئۇلار ئۆزلۈكىدىن ئۆلدى.

تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقى ئېھتىيات قىلىپ سوئال سوراشتىن توختاپ، ئەينەك يۇلتۇزنى ئېكسكۇرسىيە قىلىش مەسلىسىنى مۇزاكىرە قىلىشقا باشلىدى.

— پرىنسىپ جەھەتتىن قارشى تۇرمايمىز، — دېدى بىر ئەينەك يۇلتۇز ئادىمى ئەمەلدارى، — بىراق ئويۇڭلارنى ۋە قايسى رايوننى ئېكسكۇرسىيە قىلماقچى بولغانلىقىڭلارنى ئېيتىڭلار، ئىلتماسىڭلارنى ئالاقىدار ئورۇنلىرىمىز تەكشۈرىدۇ.

ھەممىدىن ئاۋۋال بۇ پلانېتىنىڭ خەرىتىسىنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك ئىدى. بۇ ئىش ئۇڭايغا چۈشمەيتتى، بۇنىڭ ئۈچۈن مەخسۇس ئىلتماس يېزىپ، بۇ خەرىتىنى قاچان، كىم، نېمە مەقسەتتە ئىشلىتىدىغانلىقىنى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش مەسىلەرنى ئىزاھلاشقا توغرا كېلەتتى. تەكشۈرۈش ئەترىتى ئەزالىرىنىڭ ئورتاق تىرىشىشى ئارقىسىدا ئىلتماس يېزىپ چىقىلدى ھەمدە بۇ ئىلتىماس قەددى-قامىتى كېلىشكەن ئېگىز بويلۇق ئەينەك يۇلتۇز ئادىمىگە تاپشۇرۇپ

بېرىلدى.

يەنە ئۇدا بىرنەچچە كۈن كۆتۈشكە توغرا كەلدى. تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ ئەزالىرى بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا تېلېۋىزور خەۋەرلىرىنى ئاڭلاش بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بولدى. ھەر قېتىملىق خەۋەر ئاساسەن ئۆلگەنلەر سانىنىڭ داۋاملىق ئېشىپ بېرىۋاتقانلىقى مەزمۇن قىلىنغان ئۆلۈۋېلىش ۋەقەسىدىن ئىبارەت ئىدى. يەر شارى ئالەم كېمىسى كەلگەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەرلەرمۇ بار ئىدى، ئەلۋەتتە. ئەمما، بۇ ئىش ھېچقانداق كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتمىغان ۋە ھېچكىمنى ئالاھىدە ھاياجانلاندۇرمىغانىدى.

— بىز بۇ يەردىكى ئاھالىلەردىن كىشىلەرنىڭ بۇنداق ئۇپچە ئۆلۈۋېلىشىنىڭ سەۋەبىنى تېپىپ-تېكلاپ باقامدۇق يا؟ — دېدى رومى ئۆز ئارزۇسىنى ئىپادىلەپ، — بىزنىڭ ئۇلارغا ياردىمىمىز تېگىپ قالامدۇ تېخى.

قەددى-قامىتى كېلىشكەن ھېلىقى ئەينەك يۈلتۈز ئادىمى بەزىدە يەر شارى ئادىمى تۇرۇشلۇق يەرگە كېلىپ، ئۇلارنىڭ تەلەپلىرىنى ئاڭلايتتى، ئاندىن ئاللىقاندىاق بىر يەرلەرگە بېرىپ بۇ تەلەپلەر ئۈستىدە مەسلىھەتلىشەتتى. بۇلارنىڭ تەلەپلىرى ئاساسەن دېگۈدەك ھېچقاچان رەت قىلىنىپ باقمىغان بولسىمۇ، مېھمانخانىغا ئانچە يېراق بولمىغان يەرلەرگە بېرىپ سەگدەپ كېلىش ئۈچۈنمۇ تەستەقلىتىشقا توپتوغرا بىر كۈن كۆتۈشكە توغرا كېلەتتى. يەنە كېلىپ مېھمانخانا مۇھاپىزەتچىسى ھەر قېتىم يوق يەردىن پۈتاق چىقىرىپ تولۇق كۆرۈنۈشلۈك سۈرەتلەرنى ئادەملەرگە سېلىشتۇرۇپ چىقاتتى. ئەمەلىيەتتە، مېھمانخانىدا بىرنەچچە نەپەر يەر شارى ئادىمىدىن باشقا مېھمان يوق دېيەرلىك ئىدى.

بىر كۈنى ئېگىز بويلۇق ئەينەك يۈلتۈز ئادىمى يەنە مېھمانخانىغا كېلىۋىدى، تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقى مەقسەتسىزلا مۇنداق دەپ سوراپ قويدى:

— نېمە ئۈچۈن بۇ يەردە شۇنچە كۆپ ئاھالە ئارقا-ئارقىدىن ئۆلۈپ كېتىدۇ؟

— بىزنىڭ بۇ پلانېتىدا بۇ ھەممىلا ئادەم بۇ يەرنىڭ تۈرمۇش ئۇسۇلىغا كۆنۈپ كېتەلمەيدۇ، شۇ سەۋەبتىن ئۆلار ئۆلۈۋالىدۇ، — دېدى ئەينەك يۈلتۈز ئادىمى ئاددىيلا جاۋاب بېرىپ.

— ئۇنداقتا، بۇنداق ئۆلۈمنى كېڭىشىش ياكى تەستىقلىتىش ئارقىلىق بولامدۇ؟

بۇ سوئال ئەينەك يۈلتۈز ئادىمىگە كۈتۈلمىگەن سوئال بولۇپ تۇيۇلدى، شۇڭا ئۇنى كۈتۈلمىگەن يەردىن ئوچۇق قىلىپ مۇنداق دېدى:

— ئۆلۈۋېلىش ئۈچۈن ھەرقانداق ئورگان بىلەن كېڭىشىش ھاجەتسىز، چۈنكى، ئۆلۈۋېلىشنى ئۆلار كارى چاغلىق ئىش دەپ قارايدىغان بولۇپ قالغان. پەقەت ئۆلۈۋېلىش ئۈچۈنلا ھېچقانداق كىشىنىڭ رازىلىقىنى ئالمىسىمۇ بولىدىغانلىقى ئۈلارنىڭ ئوڭايلا ئۆلۈۋېلىشنىڭ سەۋەبى بولسا كېرەك.

ئەينەك يۈلتۈزدا ساياھەت قىلىش ئىشى ئاخىر تەستىقلاندى.

يەر شارىدىن كەلگەن مېھمانلارنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، ساياھەت ئۇچۇن يەر يۈزى قاتناش قورالى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، مۇشۇنداق قىلغاندا، بۇ جاينىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنى تېخىمۇ تەپسىلىي كۆرگىلى، بۇ يەردىكى ئىشلارنى بىلگىلى بولاتتى.

ھەمراھ بولغۇچى ئەينەك يۈلتۈز ئادەملىرى ئۈلار بىلەن

ئىختىيارىي پاراڭلىشىش ئۈ ياقتا تۇرسۇن، ناھايىتى ئاز ئۈچرىشاتتى. چۈنكى ھەرقانداق بىر كىچىككىنە جىددىي مەسىلە توغرىسىدا سوراڭغان سوئالىنىڭ جاۋابى ئۇستىدە ئاللىقانداق كىشىلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىش، ئاندىن ئۇنى تەستىقلىتىش ئۈچۈن ۋاقىت كېتەتتى. تاسادىپىي بىر قېتىم سەممىيلىك قىلىپ قويغان ھېلىقى ئەينەك يۇلتۇز ئادەمى مېھمانخانىغا ئىككىنچى كەلمىدى، ئۇ ھېلىقى نۆۋەت يەر شارى ئادەملىرى بىلەن ئۇچۇق-يورۇق پاراڭلىشىپ قويغىنى ئۈچۈن خېلى يۇقىرى بەدەل تۆلىگەن بولسا كېرەك.

يەر شارى ئادەملىرى بىرنەچچە شەھەرنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى، بۇ شەھەرلەرمۇ ھېلىقى بىرنەچچە مۇھىم شەھەرگە ئوخشاش چۆلدەرەپ تۇراتتى. ئۇلار يەنە ئىشلەپچىقىرىشتىن توختىغان بەزى زاۋۇتلارنىمۇ ئېكسكۇرسىيە قىلدى، بىرمۇنچە ئۇسكۇنىلەرنىڭ ئارىسىدىن تېخى يېقىندىلا ياسالغان بەزى يېڭى ماشىنىلارنىمۇ كۆرگىلى بولاتتى، ئەمما، ماشىنىلارنىڭ كۆپىنچىسى كونا، دات بېسىپ كەتكەن ماشىنا-ئۇسكۇنىلەر ئىدى.

يېڭى ماشىنىلارمۇ ئىشلەپچىقىرىلامدۇ، دەپ سوراغانىدا، ئەينەك يۇلتۇز ئادىمىنىڭ مەسئۇلى بولغان بىرەيلەن بىر ھازاغىچە پىكىر ئالماشتۇرۇش ۋە مەسلىھەتلىشىش ئارقىلىق، مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى:

— بىزنىڭ بۇ يەردە تۇرلۇك ساھەدىكى كەشپىياتچىلار، ھازىرقى ھالەتنى ئىسلاھ قىلىش ۋە ئۆزگەرتىشنى تەشەببۇس قىلغۇچىلار چىداپ تۇرالمايى، ھەممىدىن بۇرۇن ئۆلۈپ كېتىدۇ. مەسىلەن: سانائەتتە يېڭى مەھسۇلات لايىھەسىنى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش ۋە مەلۇم ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن نەچچە ئون يىللاپ ۋاقىت

كېتىدۇ، ئۇلار بۇنداق قىلىشنى ياقتۇرمايدۇ، بۇ ھال ئۇلارنىڭ جىسمانىي ساغلاملىقىغا دەخلى يەتكۈزىدۇ.

بىر سوئال ئىزچىل تۇرده رومىنىڭ تىلىنىڭ ئۆچىغا كېلىۋاتقان بولسىمۇ، رومى بۇ سوئالنى قانداق قىلىپ ھەمراھ بولغۇچى خادىملارنىڭ نارازىلىقىنى قوزغاپ قويماي ياكى ئۇلارنى تەڭلىكتە قويماي سورىغىلى بولىدىغانلىقىنى بىلەلمەي يۇرەتتى. ئۇ: ھەمراھ بولغۇچى خادىملار ھازىرقى ۋەزىيەتكە قانداق قارايسىلەر؟ سىلەر دەل مۇشۇنداق ۋەزىيەتنىڭ كاساپىتىدىن ئەينەك يۇلتۇزدىكى مەدەنىيەتنىڭ چېكىنىپ كەتكەنلىكىنى، يوقىلىش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەنلىكنى تونۇپ يەتتىڭلارمۇ؟ دەپ باقماقچى ئىدى.

ئۇ يولداشلىرى ۋە ئەترەت باشلىقى بىلەن مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن، بۇ مەسىلىنى مۇۋاپىق پۇرسەت تېپىپ سوراپ بېقىش قارارىغا كەلدى.

بۇنداق پۇرسەت ئاخىر كەلدى. بۇ ئىش ئىنتايىن چۆلدەرەپ كەتكەن كېچىك بىر شەھەردە يۈز بەردى. شەھەرنىڭ مەركىزىي مەيدانىغا ئادەتتىكى ئېلېكتر چىرىغى ئەمەس، پۈرقىراپ ئىس چىقىپ تۇرىدىغان مەشئەللەر يېقىلغانىكەن. ئەينەك يۇلتۇز ئادىمى يەر شارىدىن كەلگەن مېھمانلارنى بىر بىنادا ئۆتكۈزۈلگەن مۇزىكا يېغىنىغا قاتنىشىشقا تەكلىپ قىلدى. بۇ بىنا يەر شارىدىكى قەدىمقى تىياتىرخانىلارغا ئوخشاپ كېتەتتى، ئەمما تىياتىرخانا ئىچىدىكى تاماشىبىنلار قاتار كەتكەن رەتلىك ئورۇندۇقلاردا ئەمەس، ھەر بىرى بىر ئايرىم مەخسۇس ئورۇندا ئولتۇراتتى، مەخسۇس ئورۇندا ئولتۇرغاندا تاماشىبىنلار بىر-بىرىنى كۆرەلمەيتتى، گويا ئارتىسلار بىلەن يۇزمۇ يۈز ئولتۇرغاندەك بىلىنەتتى. مۇزىكا ئولتۇرۇشىدا چالـ

غۇچىلارنىڭ ئادەمى كۆپ ئەمەس ئىدى، ئاران سەككىز نەپەر ئەينەك يۇلتۇز ئادەمى ئېتى نامەلۇم بولغان بەزى چالغۇلارنى چالاتتى.

يەر شارىدىن كەلگەن مېھمانلار ئەمدىلا ئايرىم-ئايرىم ھالدا ئورۇن ئېلىشقا زالدا بىر خىل غەلىتە قايغۇلۇق مۇزىكا ساداسى ياڭرىدى. بۇ مۇزىكا بەزىدە كىشىدە مۇزىكانتلار چالغۇ ئەسۋاب-لىرىدىن پايدىلىنىپ تاماشىبىنلارنىڭ ئۆزىدىن سادا چىقىرىۋاتامدۇ نېمە دېگەن ئويىنى پەيدا قىلاتتى، توغرىراقىنى ئېيتقاندا، تاماشە-بىنلاردا ئەكس سادا پەيدا قىلىپ، ئۇلاردا قايغۇ پەيدا قىلغانىدى. ئەمما بۇ مۇزىكىنىڭ ئۆزى خېلى يېقىملىق ئىدى.

مېھمانخانىغا قايتىپ كېتىۋېتىپ، ئادەتتە جىمغۇر بىر ئەينەك يۇلتۇز ئادەمى بىردىنلا:

— سىلەر بۇنداق مۇزىكىنى ياقتۇرامسىلەر؟ — دەپ سورىدى.

رومى بۇنىڭغا مۇنداق جاۋاب بەردى:

— مۇزىكا بەكمۇ ياخشى ئىكەن... ئەمما، مېنىڭچە، بۇ مۇزىكا سىلەرگە ئۆتمۈشنى ئەسلىتىپ قويغاندەك قىلىدۇ... بۇ مۇزىكىغا ئۆتمۈشنى سېغىنىش ھېسسىياتى سىڭدۈرۈلگەن. ئۇ چاغلاردا، سىلەرنىڭ بۇ يەردە ئىجادىي تۇرمۇش قاينىپ تۇرغانىكەن. ئەينى يىللاردا يۇلتۇزىڭىزلاردىكى ئاھالىلەر ئۆلۈۋېلىشنى خالىمايدىكەن. ئۇلار يېڭى شەھەرلەرنى قۇرۇپ، يول ياساپ، يېڭى ماشىنىلارنى كەشپ قىلىپ، زاۋۇتلارنى سالغانىكەن، كېلىچەككە تەلپۈنەر ئىكەن. ئۇلار كېلىچەكتىكى تۇرمۇش بەختلىك، ئەركىن، ھاياتىي كۈچ ئۇرغۇپ تۇرغان تۇرمۇش بولىدۇ، ھەرگىز بۇگۈنكى كۈندىكىدەك... بولمايدۇ دەپ قارايدىكەن. ئەجەبا، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ھېچكىم ھازىرقى تۇرمۇشنىڭ چىن تۇرمۇش ئەمەسلىكىنى سەزمىدىمۇ؟

هبلقى ئەينەك يۇلتۇز ئادەمى رومىنىڭ بۇ سۆزلىرىنى جىمجىت ئاڭلىدى ۋە مېھمانخانىغا كىرىپ كېتىۋاتقاندىلا مۇنداق دېدى:

ــ مەن سىزنىڭ بۇ سۆزلىرىڭىزنى ئالاقىدار تارماقلىرىمىزغا يەتكۈزۈپ قويىمەن.

ئىككىنچى كۈنى سەھەردە، يەر شارى ئادەملىرى ئەينەك يۇلتۇز ھۆكۈمىتىنىڭ يەر شارىدىن كەلگەن مېھمانلىرىنىڭ مەزكۇر يۇلتۇزدا تۇرۇشىنى ئەمدى بولدى قىلىشى كېرەكلىكى ھەققىدە چۈشۈرگەن ئۇقتۇرۇشىنى تاپشۇرۇۋالدى.

تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقى بۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈرۈش ئۈچۈن، بۇ يۇلتۇزنىڭ ھاكىمىيەت بېشىدىكى ئالىي دەرىجىلىك ئەمەلدارى بىلەن كۆرۈشۈشنى ئىلتىماس قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ھېچبىر جاۋابى بولمىدى.

ــ بىزنىڭ بۇ يەردە تۇرۇشىمىز نېمە ئۈچۈن بولىدى قىلمىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقى يېڭىدىن كەلگەن ئەينەك يۇلتۇز ئادىمىدىن.

ــ چۈنكى سىلەر بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزنىڭ ماھىيىتىنى ئىگەللىمەكچى بوپسىلەر، ــ دەپ جاۋاب بەردى ئەينەك يۇلتۇز ئادىمى دۈدۈقلىماستىن، ــ ھالبۇكى بۇنداق قىلىش بۇ يۇلتۇزىمىزدا مۇتلەق مەنئى قىلىنىدۇ! سىلەر ئالەم كېمەكىلەرگە چىقىپ، بىزدىن ئايرىلىشىڭلار كېرەك.

ئۇنىڭ بۇ ئەلپازىدىن ئۇنى قايىل قىلىشقا ھەرىكەت قىلىپ بېقىشنىڭ ياكى يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەر بىلەن سۆھبەتلىشىش ھەققىدە ئىلتىماس قىلىشنىڭ ھېچقانداق پايدىسى بولمايدىغانلىقى بىلىنىپلا تۇراتتى. ئۇ ئوڭشالماس ماشىنىغا ئوخشاش، ئىنتايىن

كاجلىق بىلەن توختىماي مۇنۇلارنى تەكرارلىدى:

ــ سىلەر ئۆزەڭلەرنىڭ ئالەم كېمىسىگە چىقىڭلار، بىزنىڭ يۇلتۇزىمىزدىن كېتىڭلار...

بۇنىڭغا ئىتائەت قىلماي بولمىدى. چۈنكى بۇ مەسىلە توغرىسىدا ئاللىبۇرۇنلا: باشقا پلانېتىلارنىڭ مەدەنىيىتىگە دائىر ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلىشىشقا بولمايدۇ، باشقا پلانېتىدا تۇرۇشنى زورمۇزور تەلەپ قىلماسلىق كېرەك، ،دەپ ئېنىق بەلگىلىمە چىقىرىلغانىدى.

يەر شارى ئادەملىرى ئۆزلىرىنىڭ ئالەم كېمىسىگە قايتىپ كېتىشتى، ئالەم كېمىسى ئەينەك يۇلتۇزنى ئىككى قېتىم ئايلىنىپ ئۆچقانىدىن كېيىن، قوياش سىستېمىسىغا قاراپ ئۇچىدىغان يۇنىلىشنى تازا ئوبدان توغرىلاپ، يەر شارىغا قاراپ ئۇچۇشقا باشلىدى.

ئەينەك يۇلتۇزغا دائىر ماتېرىياللارنىڭ تەرجىمە ئورىگىناللىرى رومى شاخىنىڭ شىرەسىگە يېيىۋېتىلگەن بولۇپ، يولداشلار يىغىلىپ بولسلا يىغىن باشلىناتتى.

ــ ئۇنداقتا، ــ دېدى رومى چوڭقۇر مەنىلىك قىلىپ، ــ ھېسابلاش ماشىنىسىنىڭ كۆرسەتكۈچە، بۇنداق مەدەنىيەت بىرمۇنچە جەھەتلەردە يەر شارىدىكى مەدەنىيەتكە ئوخشاپ كېتىدىكەن، فىزىكىلىق شەكىل ۋە تەرەققىيات كۆرسەتكۈچ سخېمىسىغا ئاساسلانغاندا، بۇ ئىككى مەدەنىيەتنى نۇرغۇن جەھەتلەردە بىرەك دېيىشكە بولىدۇ. ئەينەك يۇلتۇز ئادەملىرى يەر شارىمىزنىڭ 20 ــ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىكى مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە يەتكەن... ئەمما كېيىن چاتاق چىققان، قارا تىلسىمز بويىچە ئېيتقاندا، مالىماتاڭچىلىق بولغان. يىغىپ ئېيتقاندا، بىزنىڭ باش ھېسابلاش ماشىنىمىز ئەينەك

يۇلتۇز ئادەملىرىنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتە دۆگدىن پەسكە كېتىۋاتقانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۇردى. ھازىر تېخى بىز پەقەت ئاساسىي سەۋەبنىلا بىلىۋالدۇق. دېققەت قىلىڭلارکى، بۇ يەردە مۇنداق دېيىلگەن. بۇنىڭ سەۋەبى بۇ يۇلتۇزدا ئىشلەپچىقىرىش جەھەتتە، ئىقتىسادىي جەھەتتە، ئىجتىمائىي جەھەتتە ھەتتا ئاھالىلەرنىڭ شەخسىي تۇرمۇشى جەھەتتە بىر يۈرۈش ئىنتايىن بىمەنە ھەرىكەت مىزانلىرى تۈزۈلگەنلىكى ھەمدە شۇ ئارقىلىق خىلمۇخىل شەكىلدىكى تۇرمۇش قېلىپلاشتۇرۇلغان، بۇيرۇقۇازلىق سىڭدۈرۈلگەن تۇرمۇشقا ئايلاندۇرۇپ قويۇلماقچى بولغانلىقىدىن ئىبارەت.

ــ مۇنداقكەن ــ دە! ــ دېۋەتتى تەيبالبي.

ــ بۇنىڭ نېمە دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى مەن بىلىمەن! ئەينى يىللاردا يەر شارىدا كىشىلەر كۆپ ئوخشىمىزلىقلارغا ئۇچرىغان بولسىمۇ، ئاخىر بۇ نەرسىدىن قۇتۇلغان!

ــ بۇ نەرسە زادى نېمە دەپ ئاتىلىدۇ؟

ــ بيۇروكراتلىق.

ــ گاڭگىراپ قالمىغانسەن؟ بيۇروكراتلىقمۇ راسا راۋاجلىنىۋاتقان مەدەنىيەتنى بوغالامدۇ؟! ــ دەپ سوردى چۇركوۋ سەل ئىشەنمەي.

ــ ئەپسۇسكى، ئەھۋال دەل شۇنداق، ــ دېدى رومى گەپنى تارتىۋېلىپ، ــ مەنمۇ ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىمىزنىڭ دەسلەپكى يەكۈنىگە قوشۇلۇشقا مايىلمەن.

بۇ چاغدا كۆپچىلىك ئالەم كېمىسى يېراقلاپ كەتكەن، ياپىيشىللىق قاپلىغان ھېلقى يۇلتۇزدا قېپقالغان ئادەمسىمان ھايۋانلارغا بىردىنلا ھېسداشلىق قىلىدى ۋە ئىچ ئاغرىتتى. ئەمدى ئالەم كېمىسىدىكى ئەڭ چوڭ دۇربۇن بىلەن قارىغاندىمۇ بۇ يۇلتۇزنى كۆرگىلى بولمايتتى.

كۆپچىلىكىنى بىردىنلا تىترەك بېسىپ كەتتى، چۈنكى ئۇلارغا يەنە ھېلىقى مۇزىكا، يىراقلاردا قالغان يۇلتۇزدىكى، زاۋال تاپقان ھېلىقى كېچەكنە شەھەردىكى ئەينەك يۇلتۇز ئادەملىرىدىن بولغان چالغۇچىلار ئورۇنلىغان مۇزىكا ئاڭلانغانىدى. بۇ مۇزىكا كىشىگە ئەينەك يۇلتۇز ئادەملىرى بىلەن ئۇچرىشىش ۋە خوشلىشىش ۋاقىتىدىكى ئەھۋالنى، ئۇلۇپ كەتكەن ئەقلىي قېرىنداشلارغا ئىچ ئاغرىتىش ۋە ھېسداشلىق قىلىش ئەھۋالىنى ئەسلىتەتتى.

مۇزىكا توختاپ، بىر پەس جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرگەندىن كېيىن، رومى مۇنداق دېدى:

— بۇ مۇزىكىنى مەن ئاۋازغا ئېلىۋالغان...

ئالەمدىن يىراقتا قالغان ئەينەك يۇلتۇزدىكى قايغۇنىڭ ئورنىنى بارا-بارا يەر شارىغا قايتقاندىن كېيىنكى خۇشاللىق ئالدى.

ئالەم كېمىسى سەھرايى كەبىر چۆلگە جايلاشقان ئالەم كېمىسى پورتىغا چۈشۈشىنىڭ ئالدىنقى كۈنى كېچىدە، ئالەم كېمىسىنىڭ ھەممە يېرىگە تەكشۈرۈش ئەترىتى باشلىقىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى:

"بارلىق پەن تەتقىقاتى خادىملىرى دوكلاتنى تەييارلاپ قويۇڭلار، ھەر بىر خىلى ئۇچ نۇسخىدىن بولسۇن، قوشۇمچە نۇسخىسىنى ئوبدان سېلىشتۇرۇپ چىقىڭلار! بارلىق ئۇچقۇچىلار شەخسىي گۈۋاھنامەڭلەرنى ۋە سالامەتلىك ئەھۋالىڭلار توغرىسىدىكى تونۇشتۇرۇشۇڭلارنى تەييارلاپ قويۇڭلار! تېخنىك خادىملار ئىتتىرگۈچنىڭ ئەھۋالىغا ۋە خەۋەرلىشىش سىستېمىسىنىڭ ئىشلەش ئەھۋالىغا دائىر ھۆججەتلەرنى تەييارلاپ قويۇڭلار..."

تەكشۈرۈش ئەترىتى ئەزالىرىنىڭ قەلبىدە خۇشاللىق دولقۇنى مەۋج ئۇراتتى، چۈنكى ھازىر ئۇلارنى ئۆز ئۆيىگە، ياپيېشىللىققا پۈركەلگەن سۆيۈملۈك يەر شارىغا يېتىپ كەلدى دېيىشكە بولاتتى!

(«ھازىرقى زامان سوۋېت ئەدەبىياتى»
ژۇرنىلىنىڭ 1987 - يىللىق 2 - سانىدىن)

تەرجىمە قىلغۇچى: ئالىمجان سابىت
تەرجىمە مۇھەررىرى: رېيىمجان

كۆيمەس چاتقال*

بورىس ۋاسىلىيۇ

ئۇ بالىلىق بولغان ئەمەس.

ئۇ ئۈچ قېتىم يارىلىنىپ (ئىككى قېتىم يېنىك، بىر قېتىم ئېغىر) ئىچىدىن زەخمە يېگەنىدى، ئۇنىڭغا يەنە ئىككى قېتىم شامال دارىغانىدى. ئۇ ئۈچ ئوردىنغا ۋە تەن ئۇرۇشىدا 1 ـ دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسىتىپ بىر ئوردىنغا ۋە ئىككى قىزىل يۇلتۇز ئوردىنىغا ئىگە بولغانىدى. ئۇ ئۈچ مېدالغا ـ ئىككى دانە قەھرىمانلىق مېدالغا، ئۇرۇشتا خىزمەت كۆرسىتىپ بىر مېدالغا ئېرىشكەنىدى. ئۇ يەنە ھەر خىل ئىزناكلارغا ئېرىشكەنىدى، ئۇنىڭ ۋەتەن ئۇرۇشىدا مېيىپ بولغان ھەربىي دېگەن كىنىشكىسىمۇ بار ئىدى، ئۇ يەنە غەلىبىنى خاتىرىلەش كۈنلىرىدە ھەربىيچە كىيىنىش ھوقۇقىغىمۇ ئىگە ئىدى. بىر يۇرۇش ئىككى ئېغىزلىق ئۆيلەردە ئۇنىڭ بىر ئېغىز ئۆيى، بىر ئائىلىنىڭ كىشىلىرىدەك يېقىن قوشنىلىرى بار ئىدى، ئۇنىڭ يېنىدا بۇ يۇرتقا كېلىپ ماكانسىز قالغان ئوقۇغۇچى قىز تونىچكا تۇرغانىدى. ئانتونىنا فېدوروۋنا ئۇ ئانىسىنا بالىلىق بولغان ئەمەس. دۇرۇس،

---

* بۇ پوۋېستنىڭ ماۋزۇسى «ئىنجىل» دىكى "كۆيمەس چاتقال" دېگەن گەپتىن كەلگەن، بۇ يوقاتقىلى بولمايدىغان، مەڭگۈ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان نەرسە دېگەن مەنىدە.

بىر قېتىم ئۇنىڭ قورسىقىدا يېڭى بىر جان تۇرەلىگەن، شۇ ۋاقىتتا ئۇ ئۆزىنى چەكسىز بەختلىك ھېس قىلغان، ئەمما ئۇ ئارقا سەپكە قايتۇرۇلۇپ، سۆيگىنىدىن تولىمۇ بۇرۇن ئايرىلىپ قالماسلىق ئۈچۈن بۇ ئىشنى بۇ يېڭى جاننى بېغىشلىغان سۆيگىنىگە ئېيتىشتىن باش تارتىقان، بىراق ئۇنىڭ ئويلىغانلىرى بىكار بولۇپ، ئۇلار بىر-بىرىدىن ئايرىلىپ قالغاندى، بىر تال ئوق ئۇلارنى رەھىمسىزلەرچە ئايرىۋەتكەن. ئۇنىڭ تۇنجى مۇھەببىتى ئاشۇنداق توزۇپ كەتكەن، ئۇنىڭ ھەممە ئارزۇ-ئىستىكى كۆپۈككە ئايلانغانىدى. ئۇ قانغۇچە يىغلۇۋالغاندىن كېيىن دوختۇرنى ئىزدەپ بارغانىدى.

ــ ئوپېراتسىيە قىلىپ بالىنى ئېلىۋېتىڭ.

ــ ئۇ ئانىسىنا جۆكۈپي، سىز ئوبدان ئويلىنىپ كۆرۈڭ...

ــ مەن تۇغىمەن دەپ يۇرمەي، جەڭ قىلىشىم كېرەك، جەڭ قىلىش جەھەتتە مەن خېلى ياخشى تەربىيىلەنگەن.

ــ ئانتونىنا، بىلىشىڭىز كېرەككى، بۇنداق قىلىش سىزنىڭ كېيىنكى تۇرمۇشىڭىزغا خەۋپ يەتكۈزىدۇ. سىز ئايال، بالا تۇغۇش، بالا بېقىش سىزنىڭ مەجبۇرىيىتىڭىز.

ــ بالا تۇغۇش مەجبۇرىيەت ئەمەس، بۇ بىر فىزىئولوگىيىلىك ھادىسە، مېنىڭ مەجبۇرىيىتىم قۇربان بېرىش، ھېچكىم ئۆلۈمنى خالىمىغان چاغدا ببرىپ ئۆلۈش.

ئەگەر 4- ئايدا سازلىقتىكى ھېلىقى ئىش يۈز بەرمىگەن بولسا، ئىش مۇنداقمۇ بولمايتتى. ئۇ سازلىقتا بىر كېچە-كۈندۈز تۇردى، ئۇ يارىلانمىغان، بىر يېرى بىرنېمە بولمىغان بولسىمۇ، ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن پۈتۈن بەدىنى ئاغرىپ، قىزىتمىسى ئۆرلەپ بالىنستىتا يېتىپ قالدى. ئۇ ھەم يالۇغلانغان، ھەم چارچاشتىن

زەخمىلەنگەن بولۇپ، نۇرغۇن دورا يېدى.

ــ ساقيېشكىزدىن ئۈمىد بار، ئۇئانشنا. سىز داۋالىنىشكىز كېرەك، بۇنىڭدىن كېيىن تۇرمۇش تەرتىپىگە دىققەت قىلىڭ، ساناتوريىدە يېتىپ داۋالىنىڭ. كېسەلگە قارشى كۈرەش قىلىش كېرەك.

ــ بۇ كېسەلنىڭ نېمە بولىدىغانلىقى كېيىن مەلۇم بولىدۇ، يولداش شاڭشياۋ. ھازىر ئالدى بىلەن جەڭگە چىقىشىم كېرەك.

يېرىم يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ يەنە بىر قېتىم سىلكىنىشتىن زەخمە يېدى. تاشتەك قۇرۇق ھەم قاتتىق بىر پارچە داڭگال ئۈدۈل ئۈنىڭ غولىغا چۈشتى، شۇ چاغدا ئۇ ئېزىلىپ كەتكەندەك بولغاندى. ئۇ شۇ ۋاقىتتىكى ئاغرىق ئازابىنى ھېلىغىچە ئۇنتۇمايدۇ. ئۇ ئۈچ سائەت ياتقاندىن كېيىن ئورنىدىن ئاران قوپقاندى.

ــ ھورراا، ئەزىمەتلەر، ھورراا، قېرىنداشلار. بىزگە مۇشۇ ئېغىزلىكنى ئېلىشقا بۇيرۇق بەرسە، مەن چوقۇم ئالىمەن. قانداق، سلاۋىيانلار، سىلەر بىر ئايالنىڭ ئوقلار ئاستىدا مۇشۇنداق شۇڭغۇشىغا قاراپ تۇرامسىلەر؟

ئۇنىڭ دېگىنى مۇتلەق كۈچكە ئىگە ئىدى. بۇنى ھەممەيلەن بىلىدۇ. يىگىتلەر ئۇنىڭ لېۋىنىنى قوشۇمچە لېۋەن قىلىپ ئالماشتۇرۇۋۇپ- تىشكە ئانچە قوشۇلۇپ كەتمىدى.

ــ بىزنىڭ تۇەندە ئۇئانشىنادىن باشقا ياخشى لېۋىنجاڭ يوق، ــ دېدى تۇەنجاڭمۇ ئۇنىڭ بۇ قارارىنى قوللاپ.

لېكىن ھەممە ئىشنىڭ ئاخىرلىشىدىغان ۋاقتى بولىدۇ، ئۇرۇشمۇ شۇنداق، تىنچ مەزگىللەردە كۆڭلەك كىيگەن لېۋىنجاڭلارغا ھاجەت چۈشمەيدۇ. كىشلەرنى ھۆجۇمغا ئۆتۈشكە قوزغاشنىڭمۇ ھاجىتى

قالمايدۇ، ھەممە ئەرلەر بىردىنلا ئىنتايىن باتۇر بولۇپ كېتىدۇ. 45-يىل 8-ئايدا پىيادە ئەسكەرلەر لېنىنىڭ لېنىنچىكى ئانتونىنا ئۇۋانىشنا شاڭۈپي يۈرتىغا قايتىپ كېلىپ، شەھەرلىك ھەربىي كومىسسارىياتىغا ئۆزىنى مەلۇم قىلىدى. بۇ شەھەرمۇ ئۇرۇشنىڭ سىناقلىرىنى بېشىدىن كەچۈرگەن بولۇپ، پۈتۈنلەي دېگۈدەك ۋەيران بولۇپ، كۆيۈپ تۈگىگەنىدى، قان-قېرىنداشلار، تونۇش-بىلىشلەرنىڭ سايىسمۇ كۆرۈنمەيتتى، ئۇلار بۇ ئالەم بىلەن مەڭگۈلۈك ۋىدالاشقانىدى. شاڭۈپي ئۇۋانىشنا شەھەرلىك ھەربىي كومىسسارىيات جايلاشقان يەر ئاستى ئۆيىدە تۇردى. ئۇ كىيىم-كېچەك تەمىناتى ئۆلچىمى بويىچە ئىككى يوتقان، بىر ئەدىيال، ياستۇق قېپى ۋە بىر ياستۇق ئالدى. ئۇ ئورۇن-كۆرپىلىرىنى ئەتىگىنى ئاددىيغىنا خەت-چەك ئىشكاپىغا تىقىپ، كەچتە ھەربىي كومىسسارنىڭ شىرەسىگە (ئىشخانىدىكى شىرەلەرنىڭ ئەڭ چوڭىغا) سىلىپ ياتاتتى — ئۇ كېچىچە ئۇيان-بۇيانغا ئۆرۈلمەي بىر تەرەپكە قاراپ ياتاتتى. ئۇ چۈشمۇ كۆرمەستىن ناھايىتى تاتلىق ئۇخلايتتى، ئۇرۇش جەريانىدا ئۇخلىيالماي كەم قالغان ئۇيقۇسىنى ئاستا-ئاستا تولدۇرۇۋالماقچى بولغاندەك قىلاتتى.

— ئانتونىنا، سەن نېمىشقا ئوقۇمايسەن؟

سېمىز ھەم كېلەڭسىز، چاچلىرى ئاقىرىپ كەتكەن، ئاۋازى بوغۇق بۇ ھەربىي كومىسسار ئۆپكىسى ئىچكى ئۇرۇش دەۋرىدىلا ئوق تېگىپ تېشىلىپ كەتكەن ("سىلەرنىڭ ئۆپكەڭلار يېنىك①، —

① رۇس تىلىدا "ئۆپكە" دېگەن سۆز بىلەن "يېنىك" دېگەن سۆز ئاھاڭداش سۆز بولۇپ، قوش مەنىلىك سۆزنى ھاسىل قىلغان.

دەيتتى ئۇ دائىم چاقچاق قىلىپ، ــ لېكىن مېنىڭ قوغۇشۇن شۇرۇقتەك ئېغىر") بولغاچقا، ئالدىنقى سەپكە بارالمغانىدى، شۇڭا ئۇ ھەمىشە قاپقىنى تۇرۇپلا يۇرەتتى، ئۇرۇشقا قاتناشقانلا كىشىلەرگە ئىنتايىن كۆيۈنەتتى.

ــ پات ئاردا ھەربىي سەپتىن قايتىسەنغۇ دەيمەن، ئۇ چاغدا نەگە بارىسەن؟

ــ قۇرۇلۇشقا قاتنىشىمەن، يولداش شاۇشياۋ. فاشىستلار ۋەتىنىمىزنى كۆيدۈرۈپ ۋەيران قىلۇەتتى. ئوقۇتساڭلار ھەقىقىي قورال ـ ياراقتىن قورقىدىغانلارنى ئوقۇتۇڭلار!

ھەربىي كومىسسار ئۇھ تارتىپ قويىدى، ئۇنىڭ ئانتونىنا بىلەن مۇنازىرىلەشكۈدەكمۇ ماغدۇرى قالمىغانىدى، ئۇ ماغدۇرىدىن قالغانىدى: ئۇنىڭ چوڭ ئوغلى 1942 ـ يىلى دون دەرياسىدا ۋەتەن ئۈچۈن ئۆز ھاياتىنى پىدا قىلغانىدى، كىچىك ئوغلىمۇ 1945 ـ يىلى ئودېر دەرياسىدا قۇربان بولدى. ئانتونىنا ئىدىيە جەھەتتە ئۇرۇشنىڭ كىرىچىنى تېخى بوشاتمىغانىدى. ئۇ ھامان قايسىدۇ بىر تەرەپكە قاراپ ئېتىلماقچىدەك قىلاتتى، ئۇ تېخىچىلا گەلەپى شىم كىيىپ يۇرەتتى، كېچىسى تاپانچىسىنى ياستۇقىنىڭ ئاستىغا تىقىپ ياتاتتى.

ــ كىم؟ بولمىسا ئاتىمەن! ــ دەپ ۋاراقلىدى ئۇ ئۆكتەبرنىڭ قاپقارا ئىغۇ بىر كېچىسى ئادىتى بويىچە ياستۇقىنىڭ ئاستىدىن تاپانچىسىنى ئېلىپ.

ــ ئۆز ئادەم. قورقۇپ كېتىپ ئوق چىقىرىۋەتمەڭ يەنە.

ئېلېكتىر چىرىغىنىڭ ئۈزچاتىدىن "چاق" قىلغان ئاۋاز چىقتى. ئانتونىنا ئىشكىتە دۈمبىسىگە قۇرۇق تورۋا ئارتىۋالغان بىر جۈڭۈپي خەۋەرچىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ ئۇچىسىغا كىيىۋالغان

يامغۇرلۇقىدىن يەرگە سرغىپ سۇ چۈشۈۋاتاتتى.

ــ ئىشكىنىڭ ئىلغۇچىنى سىزنىڭ خورىكىڭزمۇ ئېچىۋەتكۈدەك، يولداش شاڭۈبي.

بۇ ۋاقىتتا، ئانتونىنا يوتقان-كۆرپىلەر سېلىنغان شىرە ئۈستىدە ئولتۇراتتى، ئۇخلىغاندا ئۇ ئۆتۈك ۋە ھەربىي چاپىنىنى سېلىۋېتىپ، ئادىتى بويىچە ئوفىتسېرلەر كىيىدىغان كۆڭلەكسىلا كىيىۋالاتتى، ئۇ جۈڭۈبېينىڭ ئۆزىنى يىگىت دەپ قاراپ قالغانلىقىنى دەرھال چۈشەندى.

ــ ۋالېنتىن ۋىلىيامنوۋ جۈڭۈبيدىن دوكلات. پويىز ئىستانسىسى تىقما-تىقما بولۇپ كېتىپتۇ، كوچىدا يامغۇر يېغىۋاتىدۇ، شۇڭا، مېنىڭ سىزنىڭ يېنىڭزدا يېتىپ قېلىشىمغا رۇخسەت قىلىشىڭزنى سورايمەن.

ۋالېنتىن گېپىنى تۈگىتىپلا يامغۇرلۇقىنى سېلىپ ئىشىك ئالدىغا ئېسىپ قويدى، ئارقىدىن تورۇسىنى ئانتونىنانىڭ يېنىدىكى شىرەگە قويدى، ئاندىن يەنە ئورۇندۇقلارنى ياتقۇدەك قىلىپ تىزدى.

ــ بۇ يەردىن بىرەر پەلتو تاپقىلى بولماسمۇ شاڭۈبي؟

ــ ئىشكاپتا، ــ دېدى ئۇ سەل تۇرۇۋېلىپ ئانچە خوش ياقمىغاندەك، ئارقىدىنلا يەنە رەنجىگەندەك قىلىپ قوشۇپ قويدى، ــ بىراق مەن خورەك تارتمايمەن.

ــ ئوخشىتىپلا دەپ قويغان، ــ جۈڭۈبي پەلتونى ئېلىپ ئورۇندۇققا سالماقچى بولۇۋېتىپ نېمىشقىدۇ پەلتونى تۈتقىنىچە ئاجايىپ بىر غەلىتە ھالدا تۇرۇپ قالدى. ئۇ ئانتونىناغا خۇدۇكسىرىگەن ھالدا قارىدى، ئارقىدىن دۈدۈقلاپ سورىدى:

ــ سىز...دېمەك سىز...

— چىراغنى ئۆچۈرۈڭ! — ئۇنىڭ ئاۋازى تېزلا بۇرۇۋالدى، ئاندىن ئۇ يۇزىنى ياستۇققا مەھكەم يېقىپ، كۆلكىسىنى ئاران بېسىۋالدى.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار تونۇشۇپ قالدى. جۇڭۇپې ۋىلىيامنوۋ نەدە خىزمەت قىلىشىن بەرىبىر، چۇنكى ئۇنىڭ بىرەر تۇغقىنىمۇ قالمىغانىدى، ئەمما ئۇ مۇشۇ شەھەرنى تاللىۋالدى، چۇنكى بۇ ئۇنىڭ سەپدىشى تۇغۇلغان يەر ئىدى (بۇ يولداش ئۇرۇش ئاخىرلىشاي دەپ قالغاندا بەختكە قارشى قۇربان بولغان).

— ئۇ ئۇرۇشتىن ئىلگىرى پويىز ئىستانسىسىدىكى 27-قورۇدا ئولتۇرغان.

— ئۇنىڭنى سېنى باشلاپ بارسۇن، — دېدى ھەربىي كومىسسار، — سەن ئوفىتسېرلەر زاپاس ئەترىتىگە بېرىپ تۇرغىن، بىزنىڭ ئىشكىلىرىمىزنىڭ ئىلغۇچلىرىنى ئۇزۇش ھاجەت ئەمەس.

پويىز ئىستانسىسغا باردىغان يولدا ئۇلار بىر-بىرىدىن ئەيمىنىپ گەپمۇ قىلىشماي ماڭدى. ئۇلار ئىككىسى ئايرىم تۇرغاندا يەنە بىرئاز قورۇناتتى، شۇنىڭ بىلەن ۋالېنتىن ئاۋۋال ئېغىز ئېچىپ ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ئاتا-ئانىسى توغرىسىدا تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى. ئۇنىڭ ئانىسى ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى، دادىسى بولسا موسكۋا شەھەر ئەترايى رايونىدىكى بىر ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇدىرى بولۇپ، بۇ مەكتەپنىڭ 10-يىللىقىدىكى ئوقۇغۇچىلار بىلەن خەلق ئەسكەرلىرىگە قوشۇلۇپ كېتىپ قالغانىدى.

— مەن بارمىدىم دەڭ، — دېدى ئۇنىڭ مەقسىتىنى ئېچىپ.

— ئۇلار مېنى قويۇل قىلمىدى. مەن 1926-يىلى تۇغۇلغان،

شۇنىڭ بىلەن مەن چىقىپ كەتتىم، ئانام قالدى. ئانام شۇ ۋاقىتتا دادامنى قايتىپ كېلىدۇ دەپلا يۇرەتتى.

— 41- يىلى ئۇلار قايتىپ كەلمىدى دەڭ.

— شۇنداق، ئۇزلىرى توغرا ئېيتتىلا.

— ئۇزلىرى؟ — ئانتونىنا پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى، — تۈنۈگۈن ئاخشاملا سىز تېخى كىچىك بالىغا ئوخشايتتىڭىز! ئىسمىڭىز بىرئاز...

— بىرئاز نېمە بوپتۇ؟

— بىرئاز... قىز بالىنىڭ ئىسمىغا ئوخشايدىكەن. ۋاللە، ۋالېچكا. بىزنىڭ تۇغۇندىمۇ بۇرۇن ۋالېچكا دەپ بىرى بولىدىغان. مەسلىھەتچى دائىم ئۇنى بىللە ئەگەشتۈرۈپ يۈرەتتى. كېيىن مەن بۇ ئىشنى ھەربىي كومىتېتقا مەلۇم قىلغاندىن كېيىن ئۇلارمۇ بولدى قىلغان.

ئەمەلىيەتتە، تۇغۇندە ۋالېچكا دېگەن بىرى بولغان ئەمەس، مەسلىھەتچىمۇ ھېچكىمنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرگەن ئەمەس، لېيتنانتلا ئانتونىنا ئۇۋانشنا ھەربىي كومىتېتقا بىرەر ئىشنىمۇ دوكلات قىلغان ئەمەس، بۇ ئادەمنى ئۇ يىراقتىن ئىككىلا قېتىم كۆرگەن. ئەمما ئۇ بىردىنلا لاتاپەتلىك ۋە ئەدەبلىك بۇ جۈگۈبېنى ئۆزىگە جەلپ قىلىش نىيتىگە كەلدى- دە، ئۇنى تېرىكتۈرمەكچى، كولدۇرلاتماقچى، بوزەك قىلماقچى، خاپا قىلماقچى بولدى.

— راست، شۇنداق بولغان، نېمە ئالىيىسىز؟ مەن رەسمىي دوكلات يازغان، شۇنىڭ بىلەن ۋالېچكىنى ھەيدىۋەتكەن! قوغلىۋەتكەن!

— نېمە؟ ئۇزلىرىمۇ شۇنداق قىلغانمۇ؟ — ۋىليامنوۋ قەدىمنى توختاتتى، — ئەگەر ئۇلار بىر- بىرىنى ياخشى كۆرگەن بولسىچۇ؟ ھەقىقىي مۇھەببەت بولسىچۇ؟ قىسقىسى، باشقىلارنىڭ شەخسىي

ئىشغا ئارىلىشىپ...

— ئەمسە ئۇ ئابرويىمىزنى تۆكمىسۇن-دە! — ئانتونىنا ئۆزەمنى تۇتۇۋالالماي قاقاقلاپ كۈلۈۋېتىمەنمىكىن دەپ ئەنسىرەپ يۈگۈرى ئاۋازى بىلەن كەلسە-كەلمەس يوقىلاڭ گەپلەرنى قىلغىلى تۇردى، گەپلەر زەھەرلىك ئىدى ھەم ئويلىمىغان يەردىن چىقىۋاتاتتى، — بىز شۇ نېمە ئۈچۈنلا ئالدىنقى سەپكە چىققانمىدۇق، پالاكەت كەلسە سىزنىڭ ئاشۇنداق ئادەملىرىڭىزدىن كېلىدۇ...

— مېنىڭ؟ — دېدى ئۇ ھەيرانلىق بىلەن پەس ئاۋازدا، — ئۇ قانداق مېنىڭ بولغاي؟ بۇ قانداق مەنتىقە؟

ئۇلار ئىمارەتمۇ يوق بىر ئوچۇقچىلقتا تۇراتتى، ئۇ يەر ناھايىتى پاسكىنا بولۇپ، ئۈستى قالايمىقان تاشلانغان خىش، ئەينەك پارچىلىرى ۋە داتلاشقان تۆمۈر-تەرسەكلەر بىلەن تولغانىدى. ئانتونىنانىڭ تادانلىق چىقىپ تۇرغان كۆزلىرى تېخىچە جۇڭۇبېيغا تىكىلىپ تۇراتتى، ئەمما ئۇنىڭ ئاغزى بېسىلغانىدى، ئۇ ئۆزىنى ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكەندەك ھېس قىلدى.

— مەن زىيالىيلاردىن تويۇپ كەتتىم، — دېدى ئۇ لوڭكىدىلا، ئۇ جۇڭۇبېينى يەنە بىر تەرەپتىن غدىڭقلاش نىيىتىگە كەلگەنىدى.

— نېمىشقا؟ — دېدى ئۇ ئېغىر-بېسىقلىق بىلەن ئۇئانشىناغا زەڭ سېلىپ قاراپ قويۇپ، ئۇئانشىنا بولسا ئۇنىڭ تېرىكىشىنى، چېچاڭ-ششىنى، ئاغزىنى بۇزۇشىنى كۈتەتتى. — ئۇلار ئۆزلىرىگە بىلىم ئۆگىتىپ قويغانلىقى ئۈچۈنمۇ؟ كېسەللىرىنى داۋالاپ قويغانلىقى ئۈچۈنمۇ؟ ئۆزلىرىگە كۆڭۈل ئاچىدىغان شارائىت ھازىرلاپ بەرگەنلىكى ئۈچۈنمۇ؟

— ئۇنىڭ نېمە ھاجىتى بار ماڭا، ماڭا ئۇلارنىڭ بىلىم ئۆگىتىشىنىڭ

هاجتی یوق، کېسلمنی داۋالاپ قویۇشىمۇ هاجەتسىز. ئۇلارنىڭ ماڭا زۆرۈرىيىتى يوق. مەن ئۆزۈم بىر ئامال قىلالايمەن. چارە تاپالايمەن.

— ئۆزىڭىز؟ ئۆزىڭىز؟ ئۆزىڭىز نېمە قىلالايسىز؟ سىزمۇ بىر ئەخمەقكەنسىز — دە.

ئۇ گېپىنى توگىتىپلا سەنتۈرۈلگەن پېتى ئۇدۇل خارابلىققا قاراپ ماڭدى. ئانتونىنا لېۋنى چىشلەپ، ئۆزىنى ئاران دېگەندە بېسۋالدى، ئۇ جۇكۇبي تېيلىغاق خىش پارچىلىرى ئۈستىدە مېڭىپ هارغاندىن كېيىن ئاندىن توۋلىدى:

— ۋىيىيەي، جۇكۇبي ۋالېنتىن! خاتا ماڭدىڭىز. سىز ئاۋۋال مەيەرگە قايتىپ كېلىڭ.

ئۇ توختاپ ئورنىدا تۇردى، ئۇنىڭ پۈتكۈل ئارقا كۆرۈنۈشىدىن ئىنتايىن ئۈمىدسىزلەنگەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. كېيىن ئۇ بۇرۇلۇپ ئېچىنغان هالدا:

— ئاجايىپ ئىش، نېمە بولدىڭىزكىنتاڭ سىز؟ هەربىي كومىۋىنىزم دەۋرىنىڭ قالدۇق ئىدىيىلىرى، — دېدى.

— سىز پويىز ئىستانسىسى كوچىسىنى ئىزدەيتتىڭىزغۇ؟ مانا شۇ كوچىغا كەلدۇق. مەنزىرىسى گۈزەلمىكەن؟ لېكىن سىز بىلىم تارقىتىش، كېسەل داۋالاش، كۆكۈل ئېچىش شارائىتى يارىتىش دەپلا كەتتىڭىز.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار تونۇشۇپ قالدى، ئەپلىشىپ قالدى. ئۇلار بىللە خىزمەت قىلاتتى، ئەمما هەر ئىككىسىلا پەقەت ئاخشىمىسى كۆرۈشۈشكە بولىدۇ دەپ قارايتتى، ئۇ ۋاقىتنا هۆكۈمەت ئىشى تۈگەپ، پەقەت ئىككىسىلا قالاتتى، ئۇلار ئالدىرىماي-تېنىمەي پاراڭلىشىۋالاتتى، لېكىن هەر قېتىمقى سۆھبىتى مۇنازىرە ياكى

تالاش-تارتىش بىلەن ئاخىرلىشاتتى. بۇ كەچ كۆز پەسلىدە بولغان ئىش، يەر ئاستى ئۆيى ناھايىتى نەم ئىدى، ئانتونىنا گەپمۇ قىلماي بېرىپ ئۆزىگە بىر كىرسىن ئوچقىنى، بىر چايدان تېپىپ كەلدى، قازانىنىمۇ ئېلىپ كەلدى. ئۇ ئۆزى توغلىغان بولسىمۇ، لېكىن جۇكۆبېنى ئىسسىندۇرۇش كېرەك دەپ ئويلىدى؛ ئۆزى ئاچ بولسىمۇ، جۇكۆبېغا يانچۇ شورپىسى قىلىپ بەردى — پەقەت جۇكۆبې ئۆچۈنلا شۇنداق قىلدى. ئۇ ئۆي ئىشلىرىنى قىلىچە پەش تارتماي رازىمەنلىك بىلەن قىلاتتى، ئەمما ئۇنىڭ قارىشىچە، ئەڭ مۇھىمى ئۆزئارا سۆزلىشۈېلىش ئىدى.

— قۇربان بېرىش، بۇزغۇنچىلىق قىلىش، ھەسرەت چېكىشتىن باشقا، ئۇرۇشتىكى ئەڭ قورقۇنچلۇق نەرسە نېمە، بىلەمسىز؟ ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىدىن مەھرۇم قېلىش، مەھرۇم قېلىشلا ئەمەس، بەلكى مەدەنىيەتنى تۆۋەنلىتىش، ۋەيران قىلىشتۇر.

— بۇ نېمە ئۇچۇن؟ ئالدىنقى سەپتە نۇرغۇن قېتىم ئويۇن قويۇلدىغۇ، ئارتىسلارمۇ دائىم كېلىپ تۇراتتىغۇ، سىز مۇنداق دەيسىزا؟

— ئويۇنغۇ مەدەنىيەتنىڭ بەلگىسى، مېنىڭ دېگىنىم ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ تۇرمۇش مۇھىتى، بۇ مۇھىت بولمىسا، ئادەملەر ھايۋانلارغا ئايلىنىپ قالىدۇ. يۇرۇش-تۇرۇش جەھەتتىكى مەدەنىيەت، بىلىم، تۇرمۇش ۋە بېرىش-كېلىش قاتارلىق جەھەتلەردىكى مەدەنىيەت، يەنى كۇندىلىك تۇرمۇشتىكى مەدەنىيەت — مانا بۇلار ئۇرۇش بىزدىن تارتىۋالغان نەرسىلەر.

— ئەمىسە بىزنىڭ ئۇرۇش ۋاقتىدىكى قىلىقلىرىمىز چەكتىن ئېشىپ كېتىپتۇ-دە؟ سىززە، ۋالېنتىن، ئاغزىڭغا كەلدى دەپ

دەۋەرمەك جۇمۇ.

ــ ئۇنداق دېگىنىم يوق، تونە①.

ــ بولدى، سۆزلىمەك. ياڭيۇيىڭزنى يەڭا ئىسسىقدا.

ئۇ سۆزلىگەچ، جۇڭۇپي ۋىلياسىنوۋغا ياڭيۇ ئېلىپ بەردى. ئۇ جۇڭۇپيغا ياڭيۇنىڭ ياخشىلىرىنى، مەززىلىكلىرىنى تاللاپ بېرەتتى. ئۇ جۇڭۇپيغا يەيدىغان نەرسە قىلىپ بېرىشنى، چاي قۇيۇپ بېرىشنى ياخشى كۆرەتتى، ھەتتا ئۇنىڭغا گەپ قىلۇېلىشنىمۇ ياخشى كۆرەتتى.

ــ ھەممە ئادەم مۇتەخەسسىس، ئالىم بولۇپ كەتسە قانداق بولار؟

ــ بىلمەيمەن، ئەمما ناھايىتى ياخشى بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. قاراڭ، ئەتراپىڭىزدىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى مەدەنىيەتلىك، ئەدەبلىك، ئۇقۇمۇشلۇق بولسا نېمىدېگەن ياخشى. بۇ بىز بىلىشكە تېگىشلىك قائىدە، تونە. ئۆزىمزمۇ ئۆگىنىشىمىز، باشقىلارغىمۇ ئۆگىتىشىمىز كېرەك. سىزمۇ ۋاقتىڭىزنى ئىسراپ قىلماي بۇرۇن ئۆگەنگەنلىرىڭىز كاللىڭىزدا بار ۋاقتىدا بېرىپ ئوقۇۇېلىڭ. مەن سىزنىڭ يېتىشپ كېتەلەيدىغانلىقىڭىزغا ئىشىنىمەن.

ھەربىي كومىسسار بىر نېمە دېمىسىمۇ، لېكىن ئۇلارنى كۆزىتىپ تۇراتتى. ئۇ تونەنىڭ گەلەپى شىمنى تاشلاپ، يوپكا كىيىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ سىزگە بىر ئۆي كېرەك بوپتۇ، ئۇنداقتا ــ دېدى ئۇنىڭغا ئايرىم.

ــ ئۆينى نېمە قىلىمەن...

---

① تونە ــ ئانتونىنانىڭ ئەركىلەتمە ئىسمى.

دەسلەپتە ئۇ بۇرۇنقىدەكىلا ئەلپازىنى بۇزۇپ گەپ قىلغانىدى، لېكىن بىردەمدىلا توختاپ قالدى. ئۇنىڭ يۈزى ھۆپپىدە قىزىرىپ كەتكەنىدى. شاۋشياۋ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ، ئۇنىڭ قىسقا چاچلىرىنى قېقىپ قويدى-دە، باشقا گەپ قىلمىدى. تونە شاۋشياۋنىڭ نۇرغۇن ئىشلارنى سېزىپ قالغانلىقىدىن خۇشال بولدىيۇ، بىراق ئىزا تارتىپ قالدى، ئۇ ئۆزىنىڭ ئوفىتسېرلەردە بولۇشقا تېگىشلىك ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش ئىقتىدارىنىڭ كەملىكىدىن، كىچىككىنە ئىشلارغىمۇ قىزىرىپ كېتىدىغانلىقىدىن ئاغرىناتتى.

بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن پېشقەدەم ھەربىي كومىسسار ھەربىي سەپتىن چېكىنىدى، ئۇنىڭدىن ئىلگىرىلا ئۇ ھەممە ئىشنى توغرىلاپ قويغانىدى. بۇ ۋاقىتتا رېمونت قىلىش، تۇزەشتۇرۇش نەتىجىسىدە، شەھەردە بىر قىسىم ئۆيلەر ئەسلىگە كەلگەنىدى. بۇرۇن لىيەنجاڭ بولغان شاڭۇبي ئىشانىنىڭ كېسەلچانلىقى، كۆرسەتكەن خىزمىتى، مۇكاپاتلانغانلىقى، شۇنىڭدەك ئۇنىڭ شەخسىي تۇرمۇشىنى ئورۇنلاشتۇرۇۋېلىشى نەزەرگە ئېلىنىپ، ئۇنىڭغا تېزلا ئۆي تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. ئۇ ئۆي گۇۋاھنامىسىنى ئېلىپلا ئالدىراپ-تېنەپ ئوفىتسېرلەر زاپاس ئەترىتىنىڭ ياتقىغا ئۇسۇپ كىردى. بۇ ۋاقىتتا، جۇڭۇبي ۋالېنتىن ۋىليامنوۋ ئۆزىنىڭ ئاددىيغىنا لاقا-لۇقىلىرىنى يەشتۇرۇۋاتاتتى. ئۇ ئىشانىنى گەپ قىلغىلىمۇ قويماستىن بېرىپ قىزغىن قۇچاقلىدى، تەلۈدەك سۆيۈپ كەتتى، قۇچاقلاپ پىرقىراتتى. ئىشانىنىڭ كۆڭلى بىردىنلا ئېچىلىپ كەتتى — گۈلدەك ئېچىلىپ كەتتى: چۈنكى بۇ ئۇنىڭ ئىشانىنى بىرىنچى قېتىم قۇچاقلىشى، بىرىنچى قېتىم ئوتلۇق سۆيۈشى، بىرىنچى قېتىم قۇچاقلاپ پىرقىرىتىشى...ئىدى.

ـــ سەن، سۆيـۆملۇكـۇم تونىچكا شاگـۇبـي، مەن سۆيگىنىمنى ئەمدى تاپتـم. ئۇ قايتـىپ كەپـتۇ، ئۇ مېنى كۆتۈۋېتىپتۇ. ئۇ مېنى كۆتۈۋاتىدۇ، تونىچكا!...

ئۇانشىنا بېشىدىن بىر چىلەك سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك بىردىنلا شۇركۈنـۈپ كەتـتى. بۇ تۈيۇقـسز زەربە ئۇنـكىغا شۇنداق قاتتـىق تەسىر قىلدىكى، ئۇ بۇ ئەلەمـگە چىدىـماي ۋارقىراپ يىغلۇۋەتكىـلى تاس قالدى. لېكىـن ئۇ ئـۆزىـنى تۇتۇۋالـدى، ئۇ قولىدىـكى ئۆيي گۈۋاھنامىسنى بىر يەرگە قويۇپ، ئۇنىك بىلەن قول ئېلىشتى:

ـــ ئۇنـداق بولـسا ناھايـىتى ياخشى بوپتۇ. سىـز مېنىك، سىز چوقۇم بېرىشكىز كېرەك. مەنمۇ كېتىمەن. مەن سىز بىلەن خوشلاش-قىـلى كەلـگەن. مەن ئېرىمـنىك يېنىغا كېتىـمەن. شۇنداق، مېنىك ئېرىم بار، ـــ دېدى ئۇ زورىغا كۈلۈمسىرەپ.

ئۇ گېپىنى تۈگىتىپ بولۇپلا چىقىپ كەتتى. ئۇ ھەربىي كومىسسار ئۆزىنىك بەختى ئۈچۈن چېپىپ يۈرۈپ تېپىـپ بەرگەن بۇ ئۆيـدىن بىر ھەپتىگىچە چىقمىدى. قوشنىلىرى ئۇنىك يېڭـى ئۆيگە كۆچەكەنلە-كىنى مۇبارەكلەپ كەلگەن، ئىشكىنى چەككەن بولـسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۆيـنىك بۇلۇڭىـدىـكى پەلـتونىك ئۈستـىدە زۇۋان سـۆرەمەسـتىن يېتىۋەردى. ئۇ ئۆيـدە يەتتە كۈن ياتـتى، يەتتە كۈنگىچە ئازراق سۇ ئىچكەندىن باشـقا ھېچنېـمە يېمـدى. ئۇ يۈرىكىنىك ئەلەملـىك سوقۇۋاتقانلىقىنى زەنىك قويۇپ ئاڭلاپ، ئۇمۇرتقىسىنىك، ھېلىقى تاشقا ئوخشـاش قاتتـىق بىر پارچـە توك توپا چۈشـۈپ كەتكەن يېرىنىك بىلىنەر-بىلىنمەس ئاغرىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ياتتى. ئۇ ئۆيدىن چىققان ۋاقىتـتا بۇ يارا تاتۇق بولۇپ قالغانـىدى، ئۇ چوڭقۇر ئويلانغاندىن كېيىن مۇنداق بىر پولاتتەك قائىدىنى بىلىۋالدى، ئەمدى ئۇ بۇنىكىغا

قەتئىي ئىشىنىدۇ: ئۇنىڭ ئۇچۇن ئېيتقاندا، مۇھەببەت دېگەن نەرسە مەۋجۇت ئەمەس، ھەم مەڭگۇ بولمايدۇ. تۇگىدى، بۇ مەسىلە شۇنىڭ بىلەن تەلتۆكۈس تۇگىدى. ئۇزاق ئۆتىمەي ئۇ ھەربىي سەپتىن چېكىنىش توغرىسىدىكى بۇيرۇقنى تاپشۇرۇپ ئالدى.

— سىز ئەمدى نېمە قىلماقچى بولۇۋاتىسىز، ئانتونىنا فىدوروۋنا؟

— ئوقۇيمكىن دەيمەن. سىرتىتىن ئوقۇتۇش مەكتېپىگە ياكى كەچكۇرسقا كىرىپ ئوقۇيمەن.

— ئاسان ئەمەس — تە.

— جەڭ قىلىشتىنمۇ تەس بولماس، — دېدى ئانتونىنا سوغۇققىنا، ئۇنىڭ گەپلىرى ئادەتتىكىدەك چىقىقان بولسىمۇ، لېكىن ناھايىتى كەسكىن ئىدى، — بىز قېينىچىلىقلارنى يېڭىپ كېتەلەيمىز.

— ئۇنداق دېمەڭ، — شەھەرلىك كومىتېتنىڭ شۇجىسى ئۇلۇغ — كىچىك تىنىپ قويىدى، ئانتونىنا ھەربىي سەپتىن چېكىنگەندىن كېيىن ئۇنى ئىزدەپ كەلگەندى، — پىداگوگىكا شۆبۈەندە ئوقۇشنى خالامسىز؟ ياخشى، ئەمسە شۇنداق كېلىشتۇق — ھە، داشۇ ئوقۇغۇچىسى بولسىز — دە، ئەمدى، خىزمەت توغرۇلۇق...

— كەلگۈسىدە ئوتتۇرا مەكتەپكە بارىمەن، بۇنى دېيىشىپ قويغان. ئوتتۇرا مەكتەپتە پىئونېرلار ئەترىتىگە تەربىيىچى، قوشۇمچە ھەربىي يېتەكچى بولۇپ ئىشلەيمەن.

— ھەربىي يېتەكچى، — شەھەرلىك كومىتېتنىڭ شۇجىسى كۈلۈپ قويدى، — يەنە ھەربىي يېتەكچى بولىمەن دەپ يۈرەمسىز، ئۇشانىنا؟ ئۇرۇش ئاخىرلاشتى، تۇگىدى، كەلمەسكە كەتتى.

— ياق، — دېدى ئۇ، — سىز ئۇرۇشنىڭ قاچان ئاخىرلىشىدىغانلىقىنى بىلەمسىز؟ بومبا ئاستىدا پاتقاق ئاجىغانلارنىڭ ھەممىسى

ئۆلـۈپ تۈگىـگەنـدە، ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى ئانـدىن ئاخـىرلاشقان بولىدۇ.

ئوقۇش ناھايىتى جاپالىق بولىدۇ، باشتىلا شۇنداق بولۇپ قالماسـتىن، پۈتـۈن ھايات مۇساپىسـىدە شۇنـداق بولىدۇ، ئۇنىڭ بىلىمىۋ ئۇرۇش داۋامـىدا ھاسـىل بولغان، زور تىرىشچانـلىقلار بەدىلىگە كەلگەن، ئۇ بىلىم ئوچـۇن تۆلـىگەن قىممەتـلىك بەدەلـلىرىنى ھەر ۋاقىت ئېسىدە تۇتاتتى. بۇمۇ ئۇنىڭ ئوچۇن بىر چوڭ بەخت ئىدى، چۈنـكى ئۇنىڭ ئوقۇشىنا شاگۇبي تـىنچ تۇرمۇش شارائىتىـدىمۇ ئىگەللىۋالـغان ئېگىزلىكـتىن پەسـكە قاراپ سىرىلـمەي، بەلكى چىشىنى تېخىمۇ چىڭ چىشلەپ، بوشاشماسـتىن يۇقىرىـغا ئۆرلەۋاتاتـتى. قىينىچىلىق ئۇنى بوشاشتۇرۇپ قويالمـدى، بەلـكى ئۇ تېخـىمۇ قەيسـەر بولۇپ كەتـتى. ئۇ ئۆزىـنىڭ تالانتـىغا ئىشەنمىـسىمۇ، كۆچىگە ئىشىنەتتى. تىرىشچانلىق تالانتتىنمۇ مۇھىم، چۈنكى كۆچلا سەرپ قىلىنسا ھامان ئۈنۈم ھاسىل بولـىدۇ. بۇ ئىسپاتـلانـغان، شۇنداقـلا ھۆكۈم بولۇپ قالغان سۆز.

ــ تونە، ئاخشاملىققا تانسىغا بارايلى، بولامدۇ؟

ــ ياق، يۇرا، مەن بارالمايمەن. بىر يەرنى ھېچ چۈشىنەلمىدىم، كىتاب كۆرمىسەم بولمايدۇ.

ــ ھە، يىللىق دىسىپرتاتسىيە يازغىلىـمۇ؟ ساڭا بەش مىنۇتتىلا ھەممىنى چۈشەندۈرۈپ قويىمەن!

ــ يۇرا، ماڭا سېنىڭ چۈشەنـدۈرۈشـۈڭ كېرەك ئەمەس، مەن ئۇنى ئۆزەم چۈشىنۈۋېلىشىم كېرەك.

پىداگوگـىكا شۆبۈەنـىدە ئوقۇۋاتقىنـىدا، ئۇنىڭغا ئىككى يىگىت تەلەپ قويغانىدى، ئۇ ھەر ئىككىسـىنىڭ مۇھەببىتىنى رەت قىلدى،

ئائىلە تۇرمۇشىنى، ئايالالار ئېرىشىشكە تېگىشلىك بەختنى رەت قىلدى. ئۇ ھەمىشە دەرھال گېپىنى بۇراپ، ئۆزىنىڭ قايسى نەرسىلەرنى چۈشىنەلمىگەنلىكى، قايسى جايلاردا ئورۇنلاشقا، چۈشىنۈۋېلىشقا، يادلىۋېلىشقا تېگىشلىك قانداق نەرسىلەرنىڭ بارلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ كېتەتتى، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئويلاۋاتقىنى تامامەن باشقا بىر ئىش ئىدى. ئۇنىڭ ئويلايدىغىنى ژىلياسنوۋ جۇڭۈپي ۋە ئۇنىڭ كۈتۈلمىگەندە قايتىپ كەلگەن بەخت قۇشى ئىدى. يەنە 4- ئايدا سازلىقتا بولۇپ ئۆتكەن ئىشنى ۋە ئومۇرتقىسىنىڭ ئېچىدىن زەخمە يېگەنلىكىنى ئويلايتتى. بۇلارنى ئۇ ئۇنتۇمغانىدى. شۇڭا ئۇ ئەمدى ھەممە نەرسەم تۈگىدى، شەخسىي بەختىمدىن ئۈمىد قالمىدى دەپ قارايتتى.

ئەمما ئادەمنىڭ فىزىئولوگىيىلىك ئېقتىدارىنى بېسىش مۇمكىن ئەمەس، ئانتونىنامۇ ئۇنى باساماقچى ئەمەس، ئۇ ئەر يۈزى كۆرگەن، شۇڭا ئۇنىڭدا بۇنداق تەلەپنىڭ قوزغىلىشى تەبىئىي. ئۇ ئۆزى تاللىۋالغان كەسىپنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى ھەر ۋاقىت ئېسىدە تۇتقاچقا، كاپىتان ئادا لاپ ئۇرۇپ يۈرمەيدىغان كىشىلەر بىلەنلا ئارىلىشاتتى. بۇ پرىنسىپنى ئۇ قىلچە ئىمكانىيەت قالدۇرماستىن قاتتىق ئىجرا قىلدى، شۇ سەۋەبتىن ئۇ يېقىن يولغىلى بولمايدىغان قىز، تەگكىلى بولمايدىغان قىز، قۇرۇق بولكا، ھەتتا قەبرى قىز دەپ ئاتىلىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ھاردۇق يەتكەن تېنىنىڭ تەلىپىنى قاندۇرغانلارمۇ ئۇنىڭ قۇرۇق بولكا دەپ ھېسابلايتتى. چۈنكى ئۇ ئۆزى ئۆچۈن چىقارغان "مۇھەببەت يوق" دېگەن مىزانغا ئەمەل قىلاتتى، يۈرەكئالدى بولاتتى، يەنە مۇھەببەت رىشتىسىگە باغلىنىپ قالماي دەپ ئەنسىرەيتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ:

ـــ گەپ قىلساڭلار ئاستا قىلڭلار، ياندا قوشنىلار بار. بەكرەڭ كۆلۈشدىكەنسىلەر، دەرھال قوغلاپ چىقىرىمەن، ئۇقتۇڭلارمۇ؟ ـــ دەپ بۇيرۇق چۈشۈرەتتى ئەرلەرگە.

ئۇنىڭ بۇنداق ئاتىكاچىلىقىغا ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى چىدىمىدى، چۈنكى ئۇلار بۇرۇن باشقىلارغا قوماندانلىق قىلغان، غەلىبە قىلىشنىڭ ئالدىدا غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن مىڭ ئۆلۈپ، بىر تىرىلىپ دېگەندەك ئاران غەلىبىگە يەتكەن، ئۇلار ئىككى-ئۈچ كىچە دېگەننى چىداپ ئۆتكۈزەلەيدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە نېمە دېسە ماقۇل دەيدىغان تەنناز ئايالار كۆپ، ھايات قالغانلارنىڭ بىرىگە ئۇلاردىن يۈزى توغرا كېلىدۇ. تونەنى بۇ ئەرلەرنىڭ تۈيۈقسىز يوقاپ كەتكەنىگە خۇشال بولىدۇ دېگىلى بولمايدۇ، لېكىن ئۇ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ يۈرەتتى، بۇنداق ئەھۋالدا ئۇمۇ ئىچ پۈشۈقىنى چىقىرىشنىڭ مۇۋاپىق چارىسىنى تاپالايتتى.

ـــ يوقالسا يوقالمامدۇ. بولمىسا، مۇشۇنداق كېتىۋېرىپ يەنە مۇھەببەت رىشتىسىگە چىرمىلىپ قېلىشىم مۇمكىن.

لېكىن بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ بىلەن ئالاقىسىز ئىدى. رەسمىي ئىش ئۇ قولغا كەلتۈرۈشكە بەل باغلىغان ئېگىزلىك ـــ شۆيۈەننى لايالەتلىك تۇگىتىش ئىدى. ئۇقۇش تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە جىددىي ئىدى، لېكىن ئۇ چىشنى چىشلەپ، قانغۇدەك ئۇخلىيالمىسمۇ، ئوبدان تاماقلىنالمىسمۇ ئېگىزلىككە قاراپ ئۆرلەۋاتاتتى. ئۇ ئۇچ نومۇرغا ئېرىشىش ئۈچۈنمۇ قايتىدىن ئىمتىھان بەرمىسە بولمايتتى: لېكىن بۇ بەلگىلىمىگە توغرا كەلمەيتتى، ئۇ تۇنجى قېتىم ئۇچ نومۇرغا ئېرىشكەندىن كېيىن مەكتەپ مۇدىرىنىڭ ئالدىغا باردى.

ـــ مېنى مەكتەپتىن چىقىرىۋېتىڭ، مەن بۇ يەردىن يوقلاي، مېنىڭ قابىلىيتىم يوق، ـــ دېدى ئۇ مۇدىرغا ئىنتايىن كەسكىن ھالدا.

ـــ نېمە دەپ يۇرىسىز؟ سىز ئىمتىھاندىن ئۆتتىڭىزغۇ.

ـــ ئۇچ نومۇرمۇ؟ بۇ ئۇلارنىڭ ماڭا ئىچ ئاغرىتىپ قويۇپ قويغان نومۇرى، بىلەمسىز؟ ماڭا باشقىلارنىڭ ئىچ ئاغرىتىشى ھاجەتسىز. شۇڭا يا مېنى چىقىرىۋېتىڭ، يا قايتىدىن ئىمتىھان بېرىشىمگە ئۇنىڭ.

ـــ بۇنداق قىلىش بەلگىلىمگە توغرا كەلمەيدۇ.

ـــ ئەينى يىللاردا لىيەنلەرگە ئايالار قوماندانلىق قىلغان، ـــ بۇ بەلگىلىمگە خىلاپ ئەمەسمىدى؟ شۇڭا، بۇ نېمىلەرنى دەپ يۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق.

ئانتونىنانىڭ ئىلتىماسى تەستىقلاندى. ئۇنىڭ غۇرۇرى بەك كۆچلۈك ئىدى، شۇڭا ئۇ بۇ ئىمتىيازنى ئىلاج بار ئىشلەتمەيتتى، لېكىن بەزى چاغلاردا ئىشلىتىشكە مەجبۇر بولاتتى: مەسىلەن، ئۇ قەدىمكى دۇنيا تارىخىدىن قايتا-قايتا ئۇچ قېتىم ئىمتىھان بېرىپ ئاران دېگەندە تۆت نومۇر ئالدى. ئۇ بۇ تارىخ دەرسلىكىنى يادلاپ بولاي دېگەندى، لېكىنزە، يىل، ئاي، كۇنىلىرىنى زادى تۇتۇۋالالمىدى: ئۇ بوركلىس①، گانىنبال②، سپارتاك③ ۋە ئالېكـ

① بوركلىس (تەخمىنەن مىلادىدىن ئىلگىرىكى 490 ـــ 429 ـ يىللاردا ئۆتكەن) ئافىنا قۇلدارلار دېموكراتىك تۈزۈمى گۈللەنگەن دەۋردىكى داھىي.

② گانىنبال (تەخمىنەن مىلادىدىن ئىلگىرىكى 247 ـــ 183 ـ يىللاردا ئۆتكەن) كارفاگېننىڭ ئىككىنچى قېتىملىق پوئېنى ئۇرۇشى مەزگىلىدىكى مەشھۇر سەركەردىسى.

③ سپارتاك (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 1 ـ ئەسىردە ئۆتكەن) ئىتالىيەدىكى

سانـدىر ماكىدونسكى① قاتارلـىق تارىخـىي شەخسلەرنىڭ تۇغۇلغان يىلىنىڭ نېمە ئۈچۈن ئالەمدىن ئۆتكەن يىلدىن چوڭ بولىدىغانلىقىنى زادى چۈشىنەلمىدى.

ــ بۇلارنىڭ ھەممىسى مىلادىدىن ئىلگىرىكى ۋاقىتنى كۆرسىتىدۇ، چۈشەندىڭىزمۇ؟ شۇڭا ئۇ ئارقىغا ياندۇرۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ــ ۋاقىتنىمۇ ئارقىغا ياندۇرغىلى بولامدۇ؟

ــ بۇ شۇنداق بېكىتىلگەن، ئانتونىنا. مىلادىدىن كېيىنكىسى ئوڭ سان، مىلادىدىن ئىلگىرىكىسى تەتۈر سان. خىرىستوس دۇنياغا كەلگەن ۋاقىتتىن باشلاپ ھېسابلىنىدۇ.

ــ ئادەمنى ئالدىماڭ، خىرىستوس دېگەن ئەپسانىلەردىكى شەخس ئەمەسمۇ؟

پىداگوگىكا شۆيۈەنىدە ئوغۇل ئوقۇغۇچىلار ئاز ئىدى، شۇنداق بولسىمۇ ئۇ يولۇققان مەسىلىلەرنى ئوغۇل ئوقۇغۇچىلاردىنلا سورايتتى. بۇ ئۇنىڭ قىزلارنى كۆزگە ئىلمىغانلىقى ئۈچۈن ئەمەس ــ ئۇ قىزلارنى مەنسىتمەيدىغانلاردىن ئەمەس، بەلكى ئۇلارغا كۆيۈنىدىغانلاردىن ئىدى ــ چۈنكى ئۇ ئۆزىنى ئۇلاردىن چوڭ ھېسابلايتتى، ھەتتا ئۆزىنىڭ ئۆمرىنىمۇ مىلادىدىن ئىلگىرىكى ۋاقىتنى ھېسابلىغانغا ئوخشاش كەينىگە ياندۇرۇپ ھېسابلاۋاتقاندەك ئۆزىنى ياش-قۇرام جەھەتتە ئۆزىدىن چوڭ كىشىلەردىنمۇ چوڭ ھېسابلايتتى.

مىلادىدىن ئىلگىرىكى 74 ــ يىلىدىن 71 ــ يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئەڭ زور كۆلەملىك قوزغىلىڭنىڭ داھىيسى.

① ئالېكساندىر ماكىدونسكى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 356 ــ 323 ــ يىللاردا ئۆتكەن) مىلادىدىن ئىلگىرىكى 336 ــ 323 ــ يىللاردىكى ماكىدونىيە پادىشاھى.

قىزلار ئۇنىڭدىن سەل ئەيمەنەتتى، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۆزىنى ئانتونىنانىڭ دوستى دەپ ھېسابلىيالمايتتى، ئار-نومۇسىنى بىلمەيدىغان بەزى ۋېجدانسىزلار ئۇنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكىدىن ۋە باشقىلار بىلەن ھېساب-كىتاب قىلىشىپ يۈرمەيدىغان (بۇ بىر كۆلكە دەستىكى بولۇپ قالغانىدى، لېكىن ئۇ بۇنىڭغا پىسەنت قىلمايتتى) — پۇل بولسۇن، يېمەكلىك ياكى نورمال سېتىۋېلىش كىنىشكىسى بولسۇن، بۇ نېمىلەر بىلەن ھېسابلىشىپ يۈرمەيدىغان — ئالاھىدىلىكىدىن پايدىلىنىپ كېتەتتى. بۇ نەرسىلەرنى پۇل تۆزۈمى ئىسلاھاتىنىڭ ئالدىدا ھەربىي كومىسسارىيات تارقىتىپ بەرگەنىدى، پۇل تۆزۈمى ئىسلاھاتى ۋاقتىدا نەرسە سېتىۋېلىش كىنىشكىسى، ئاشلىق سېتىۋېلىش، نورمال سېتىۋېلىش كىنىشكىسى قاتارلىقلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، پۇلنىڭ قىممىتى ئون ھەسسە ئېشىپ كەتتى. ئۇ ئۆزىدە بار نەرسىلەردىن باشقىلار بىلەن تەڭ بەھرىمەن بولالاتتى، ياكى بولمىسا، ئۇنى ئىزدەپ كەلگەن ئادەم ئۇنىڭدىن بىر نەرسە ئالالايتتى، ياكى ئۇ باشقىلارنىڭ ئېغىز ئېچىشىنى كۈتمەستىنلا يېنىدا بار نەرسىنى سوۋغا قاتارىدا بېرىۋېتەتتى.

— ماڭا بىر پاپياق بەرگەن، قارىسام، سېنىڭ پۇتۇڭ چىرايلىقىكەن، سەن كىيۋاله بولدى.

— ئۇنداق بولسا قانداق بولىدۇ! ئۇنداقتا سىز نېمە كىيىسىز؟

— بۇنى ئېيتقىلىپ نېمە قىلىمەن؟ مەن بەربىر ئۆتۈك كىيىمەن ئەمەسمۇ؟

— ئۇنىڭ مېڭىسى سىلكىنىپ كەتكەن، كاللىسىنىڭ دەردى بار، — دەپ كۈلۈشەتتى بەزى كاززاپلار يوشۇرۇنچە، ئۇلار ئۇۋاندىشنا شائۇبېنىڭ مەرتلىكىنى ئۇنىڭ كاللىسى يارىلىنىپ گاراڭ بولۇپ

قالغانلىقتىن ئەمەس، بەلكى ئالدىنقى سەپ تۈرمۇشى ئۇنىڭغا ئۆزدىنىڭ كېينىكى يېرىم ئۆمرىدە ھەقىقىي قىممىتى بار نەرسىلەرنى قەدىرلەشنى ئۆگەتكەنلىكىدىن دەپ چۈشىنىشنى بىلمەيتتى.

— مە، ماۋۇ 100 رۇبلىغا پەلتو ئېلىپ كىيىڭال، بولمىسا توڭلايسەن، مەندە مۇشۇنچىلىكلا بار ئىكەن.

— ۋاييەي، تونە، مەن بۇنى ساقا قايتۇرۇپ بېرەلمەيمەن.

— قايتۇرمىسىڭ قايتۇرما. پەلتو ئېلىپ كەي.

شۆيۈەندە ئۇنى ھەممە ئادەم ھۆرمەتلەيتتى، ياخشى كۆرەتتى. شۇنداق، ئۇنىڭ گەپلىرى توغرا بولغاچقا، بەزىدە ئۆز قەدىرىنى ئۆزى چۈشۈرۈۋالاتتى، شۇنداقتىمۇ ئۇنى ھەممەيلەن ھۆرمەتلەيتتى.

— سىز بىزنىڭ كۆيمەس چاتقىلىمىز①، يولداش ئىۋانشىنا. سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ ھەقىقىي كۆيمەس چاتقىلىسىز! — دېدى بىر پىشقەدەم تارىخ ئوقۇتقۇچىسى ئۆكتەبىر ئىنقىلابىي بايرىمىدا چوڭقۇر تەسىرلەنگەن ھالدا.

دەسلەپتە تونە بۇ دىنىي ئوخشىتىشقا سەل خاپا بولدى، ئۇ پىشقەدەم پروفېسسورغا گەپ يانداۋرۇپ، ئۇنى گېپىدىن توختاتماقچى بولغانىدى. ھېلىمۇ ياخشى بىرى ئۇنىڭغا: كۆيمەس چاتقال دېگەن ئوتتىمۇ كۆيمەيدىغان چاتقالنى كۆرسىتىدۇ دەپ چۈشەندۈرۈپ

---

① بۇ سۆز «ئىنجىل. مىسىر خاتىرىلىرى»دىن ئېلىنغان: مۇسا ئەلەيھىسسالام ھېلە تېخىدا قوي بېقىۋاتقاندا، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا خىرىستوس تەكەنلىكتىكى يالقۇن ئىچىدە ئايان بولغان. تەكەنلىككە ئوت كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن كۆيمىگەن. كۆيمەس چاتقال دېگەن سۆز مەڭگۈ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان نەرسە دېگەن مەنىدە.

قويدى. شۇنىڭ بىلەن تونە بېشىنى سەل لىڭشتىپ قويۇپ:

ــ توغرا ئېيتتىڭىز، بىزنى ئوتمۇ كۆيدۈرەلمەيدۇ، سۇمۇ غەرق قىلالمايدۇ، ــ دېدى قەتئىي هالدا. شۇنداق قىلىپ، ئۇمۇ پېشقەدەم پروفىسسورنىڭ گېپىنى توسمىدى.

ئۇنىڭ "كۆيمەس چاتقال" دېگەن لەقەمى شۆيۈەندە بىر مەزگىل تارقىلىپ كەتتى. بۇ لەقەمنى تونەگە بولغان مۇھەببىتى تولۇپ تاشقان پېشقەدەم پروفىسسور قويغان دېگەندىن كۆرە، ئاردىدىن ئانچە ئۇزاق ئۆتمەي كوممۇنستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ «هەققەت» گېزىتىدە كۆيمەس چاتقال دېگەن تېمىدىكى ئۇزۇن بىر پارچە ماقالەنىڭ ئېلان قىلىنىشى بىلەن تارقالغان دېگەن تۇزۇكرەك ئىدى. ماقالىدا ئىشتاتتىن چىقىرىۋېتىلگەن پىيادە ئەسكەرلەر شىسىنىڭ پىيادە ئەسكەرلەر تۇەندىكى پىيادە ئەسكەرلەر لىيەنىڭ لىيەنجىڭى ئانتونىنا ئۇئانشىنانىڭ ئىش-ئىزلىرى يېزىلغانىدى. ماقالە "8-مارت" ئايالار بايرىمىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن يېزىلغانىدى. ئەمما بۇ ئانتونىنىاغا ياقمىدى، ئۇ شۇ ئاچچىقىدا تەھرىر بۆلۈمىگە خەت يېزىپ، ماقالىنىڭ هەرپلىرىنىڭ تىزىلىشى، ئابزاسلارغا بۆلۈنۈشى، شۇنىڭدەك تۇرلۇك ۋاقىتلارغا چېتىلىدىغان كىچىك تېمىلارغا قارىتا تەنقىدىي پىكىر بەرمەكچى بولغانىدى، ئەمما شۇ ۋاقىتتا ئۇ بىر پارچە خەت تاپشۇرۇۋالغانلىقى ئۈچۈن خەت يېزىشقىمۇ ئۇلگۈرەلمىدى.

"سۆيۈملۈكۈم تونېچكا شاگۇبي!

مەن ۋە ئايالىم گېزىتتىن سىزنىڭ ئىش-ئىزلىرىڭىز توغرىسىدا يېزىلغان ماقالىنى ئوقۇدۇق؛ سىز ئۇلۇغ ۋەتەن ئۈرۈشىدىكى هەقىقەتەن كۆيمەس چاتقال ئىكەنسىز. قانداق، ياخشى تۇرۇۋاتامسىز؟ نەدە ئىشلەۋاتىسىز؟ ۋالېنتىن ۋىليامىنوۋنى ئەسلەپمۇ

قويامسز؟..."

ئانتونىنا ئىككى كۈن دەرسكە چىقمىدى: ئۇ خەتنى سۆزمۇ سۆز، جۈملىمۇ جۈملە قايتا-قايتا ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن بىر پەس يىغلۇۋالدى. ئۇ ئەمدى جاۋاب خەت يازاي دەپ تۇرۇشىغا تۆيۈقسىز شەھەرلىك ھەربىي كومىسسارىياتقا بېرىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش كېلىپ قالدى.

ــ ئېھتىمال، خاتا قىلدىڭلارغۇ دەيمەن؟ مەن بىر مېيىپ ئادەم.

ــ ئوفىتسېر يولداشلار!

مەيداندىكى ئوفىتسېرلەر دىققەتتە تۇردى. ھەربىي كومىسسار ــ بىر شاكىشياۋ (يېڭى تەيىنلەنگەن بولغاچقا، تونە ئۇنى تونۇمايتتى) ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى.

ــ سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيەتلەر ئىتتىپاقى ئالىي سوۋېت رىياسىتىنىڭ ھاۋالىسى بويىچە...، ــ دېدى ئۇ ھەربىي كۆرەكتە نۇتۇق سۆزلىگەندەك يۇقىرى ئاۋازدا ئېلان قىلىپ.

قىسقىسى، ئۇلار تەقدىرلەشكە تېگىشلىك قەھرىمانىنى تاپتى: ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىملىق ئۇرۇشتا كۆرسەتكەن خىزمىتى (ئۇنىڭ ئۇمۇرتقەسى يارىدارلانغان چاغدىكى) ئۈچۈن ئىۋانىنا ئانتونىنا فىدوروۋنا شاكۇبيغا قىزىل يۇلتۇز ئوردېنى بېرىلدى. ئەينى ۋاقىتتا لېيەنجاڭ بالىنىستا يېتىپ قالغاچقا بۇنى بېرىشكە ئۇلگۈرەلمىگەن، كېيىن ئۇرۇشمۇ تۈگىگەن.

ــ مۇكاپاتلانغانلىقىنى ئالدىنقى سەپتىكى ئادەت بويىچە تەبرىكلەشكە بولامدۇ يولداش شاكىشياۋ؟

ــ بولمايچۇ!؟ ئەلۋەتتە ئالدىنقى سەپتىكى ئادەت بويىچە بولۇشى كېرەك.

ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن كۆپچىلىك كىچىك قازاندىن — ھەقىقەتەن ئالدىنقى سەپ ئەسكەرلىرى ئىشلىتىدىغان كوردىن بىرنى تېپىپ بىر يەرگە جەم بولۇشتى. ئانتونىنا يېپىچكى "قىزىل يۇلتۇز ئوردېنى"نى ھاراقنىڭ ئىچىگە تاشلىدى. ئاندىن ئۇنى ئالدىنقى سەپتىكى ئۇسۇلغا ئوخشاش ئاۋۇال شاڭشياۋغا سۇندى.

— سىزنى تەبرىكلەيمەن، — دېدى ھەربىي كومىسسار ئىككى قولى بىلەن كورىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، — خۇدا سىزنى ئامان قىلغاي، ئادەت سۆزى بىلەن ئېيتقاندا، بۇ سىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مېدالىڭىز ئەمەس.

شاڭشياۋ ھاراقنى بىر ئوتلاپ، ئاندىن كورىنى يەنە بىر ئادەمگە سۇنۇپ بەردى. شۇنداق قىلىپ كورا بىر ئايلاندۇرۇلدى. ئوفىتسېرلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا خەيرلىك تىلەپ بولغاندىن كېيىن، پەيغەمبەر ئېشى ئىچكەندەك، تەمكىنلىك بىلەن كورىغا ئېگىشىپ ھاراق ئىچىشتى، كورىنىڭ تەكتىدىكى كۆرەش مېدالى تۇرۇپ- تۇرۇپ كۆمۈش ئۇرۇلغاندەك سادا چىقراتتى.

تونە بۇ شاڭشياۋنى ياخشى كۆرۈپ قالدى. شاڭشياۋ تەرتىپلىك سۆزلەيدىغان، كىچىك پېئىل، بەستلىك، سالاپەتلىك ئەر ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ بىر دەمدىلا تونەنى جەلپ قىلدۇالدى، يەنى بىر كۆرۈپلا تونەنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشتى. تونە كۆڭلىدە ئىنتايىن خۇشال بولسىمۇ، بىرئاز مەيۇسلىنىپمۇ قالدى، چۈنكى ئۇ بۇ بىر دەملىك قىسقا ۋاقىتتىن پايدىلىنالمايتتى. ئۇلارنى، بۇ سەپداش- لارنى نەدىن تاپقىلى بولىدۇ دەيسىز!

بىر قېتىم، تونە شۆيۈەندە يېڭى يىل مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن تانسىدىن يېنىپ كېلىۋېتىپ، ياتاقتا ئانچە يىراق

بولمىغان يەردە ئالىي مەكتەپنىڭ 1-يىللىقىدىكى بىر قىز ئوقۇغۇچىنىڭ مەيۇس ھالدا تارام-تارام ياش تۆكۈپ يىغلاپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. بۇ قىز ساندۇقىنىڭ ئۈستىدە تاماكىسىنى قاتتىق شورىغىنىچە ئولتۇراتتى، ئۇ ئۇچىسىغا نېپىز ئەسكەرلىك پەلتو كىيىۋالغان بولۇپ، توڭلىغىنىدىن تىترەپ تۇراتتى، قارىغاندا ئۇ ھەممىدىن ئۆمىد ئۈزگەن بولسا كېرەك. تەبىئىيكى، تونە يالغۇز ئەمەس، بەلكى بىر ئاسپىرانت بىلەن كېلىۋاتقان بولسىمۇ، ھېچنىمگە قارىماستىن قىزنىڭ يېنىغا باردى. ئاسپىرانت خىجىلدىن بېرى ئۇنىڭ كەينىگە كىرىپ يۈرەتتى، ئۇ ئۇرۇشقىمۇ قاتناشقان، 44-يىللاردا يىگىتلىك بولغان خېلى تۈزۈك بىر يىگىت ئىدى. ئىككى يىلدىن بېرى تونە ئۇنىڭ بىلەن مەلۇم پەردىشەپ ساقلاپ كېلىۋاتاتتى، چۈنكى ئۇ پاك قەلبىي بىلەن "ئۆز ئادەملىرىم بىلەن جەنسىي مۇناسىۋەتتە بولمايمەن" دېگەن پرىنسىپىغا ئەمەل قىلىشى كېرەك ئىدى، ئەمما ئۇ تانسا ئۇيناۋاتقىنىدا سۇ يۇگۈرۈپ قالغانلىقتىن شۇنداقراق بىر نىيەتكە كەلگەنىدى. مانا ئەمدى ئۇلار بۇ قىزغا يولۇقۇپ قالدى.

— بۇ يەردە ئولتۇرۇپ قاپسىزغۇ؟ نېمىشقا يىغلايسىز؟ قورقماڭ، مەن ئۇ ئانسىنا تونە، شۆيۈەندە مېنى ھەممە ئادەم تونۇيدۇ.

— ئايال... ئايال ئۆي ئىگىسى مېنى قوغلاپ... قوغلاپ چىقىرىۋەتتى. مەن ئۇنىڭغا ئىلگىرى... يېرىم... يېرىم يىللىق تۇرمۇش خىراجىتى تاپشۇرغان، لېكىن ئۇ مېنى قوغلاپ... قوغلاپ چىقاردى.

— ھۇ، لالما خوتۇن! ئۇ قەيەردە تۇرىدۇ؟ بېرىپ كاچىتىغا ئىككىنى...

— مەن نەگىمۇ بارارمەن؟ — دېدى قىزچاق دەردىنى

ئېيتىپ، ــ يا بۇ يەرلىك بولمسام، دادام ئالدىنقى سەپتە قۇربان بولغان، ئانام...

ــ يىغلىماڭ، ئىسمىڭىز نېمە؟ زىنا؟ ــ تونە بۇرۇلۇپ ئاسپىرانتقا دېدى، ــ نېمىگە قاراپ تۇرىسىز؟ ماۋۇ نەرسىلەرنى تېزرەك ئېلىپ ماڭايلى، نەرسىلەرنى مېنىڭ ئۆيۈمگە ئاپىرىپ قويۇپ، ئازراق بىر نەرسە يەۋالايلى، ئىسسىنىۋالايلى، ئاندىن كېيىن باشقىچە بىر نەرسە قىلارمىز. ئەمىسە شۇنداق قىلايلى، زىناچكا. مېنى چىڭ تۇتۇڭ، يول تېيىلغاق.

ئۇلار قازانغا ياڭيۇ سېلىپ قويۇپ، چاي ئىچىشتى، ئىسسىنىۋالدى. ئاسپىرانت ھېچنېمىگە ئېرىشەلمەي كېتىپ قالدى، زىناچكا قېپقالدى.

ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، تونە بۇ ئىشقا شۇ ۋاقىتتا بولسۇن ۋە ئىش ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن بولسۇن، گويا يولدا بىر ئاپتوموبىلىدىن باشقا بىر "كولخوز"غا كېتىپ بارغان يەنە بىر ئاپتوموبىلغا سەكرەپ چىقىۋالغاندەك زادى پۇشايمان قىلمىدى.

بۇ زىناچكىنىڭ ئۆزىنىڭ تۇرمۇشىنى ئورۇنلاشتۇرغۇدەك ئىقتىدارى يوق ئىدى. ئەمدى ئۇ قانغۇچە ئۇخلاپ، دەرسكە ئۇلگۈرەلمەسمۇ، ئەتىگەنلىك ياكى كەچلىك تاماقتىن ئانچە غەم قىلمىسمۇ، قەھرىتان سوغۇقلاردا ئۈزۈن پايپاق ياكى يۇڭ ئىشتان دېگەنلەرنى خىيالىغا كەلتۈرمەي، نېپىزرەك كىينىپ يۈرسىمۇ، قىسقىسى، سوغۇق ئۆتۈپ كەتسىمۇ مەيلى، بۇ غەم ئەمدى ئانتونىناغا قالدى. ئۇ ۋاتىلداپ تۇراتتى، ئاچچىقلىنىپمۇ قويماتتى، تونەنى ئەتىگەنلىك تاماق ۋە كەچلىك تاماق ئېتىپ بېرىشكە بۇيرۇيتتى. بەزىدە قايغۇرۇپ، بەزىدە خۇشال بولۇپ قالاتتى. بەزىدە يىغلاپ،

بەزىدە كۆلۈپ قويۇتتى. كۈنلەر ئۆتكەنسېرى تونەنىڭ بۇ كالانپاي قىزدىن ئايرىلغۇسى كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەيدىغان بۇ ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ئۇچۇن دائىم، ھەركۈنى ئەمەس، بەلكى ھەر مىنۇت، ھەر سىكونت تىپرلاپ يۈرۈش ئۈنىڭ تۇرمۇشىدىكى بوشلۇقنى تولدۇردى، ئۇنىڭدىن باشقا ئىشلارغا ئۇنىڭ چولىسمۇ تەگمەيتتى، ھەم خۇشمۇ يوق ئىدى.

ــ نېمىشقا كەچ قالدىڭ؟ يىگىت تېپىۋالدىڭمۇ يا؟ ئۆيگە ئېلىپ كېلە، مەن كۆرۈپ باقاي.

توۋا، بۇ نەس باسقان قىزلارنىڭ قىزىقلىقىنى كۆرمەمدىغان، نېمە دېگەن يېنىكلىك، ئەخمەقلىق بۇ ــ ھە، ئۇلار كىچىككىنە مۇھەببەت ۋە بەختىكە نېمانچە قىزىقىدىغانىدۇ! ئۇلارنى شەھەرگە ئوقۇشقا ئەۋەتىپ قانداقمۇ كۆز ــ قۇلاق بولماي يۈرگىلى بولىدۇ؟ شەھەردە ئادەمنى يولدىن ئازدۇرىدىغان كىشىلەر، يىگىتلەر ۋە ئەرلەر كۆپ، ئۇلارنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ، ئۇلار تۇنجى ئېچىلغان غۇنچىنى ئۇزۇۋالسلا قۇيرۇقىنى تىكىۋېتىدۇ. ياق، ئەگەر تونە قارىمايدىغان بولسا، زىناچىكا تۇگەشمەي قالمايدۇ، بۇ ئوپئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ، ئۇ ئۆزىنى بىكاردىن بىكار كېرەكتىن چىقىرىۋالىدۇ!

ــ سائەت 11دىن كېيىن قايتىپ كېلىشىگە رۇخسەت يوق، ھەرگىز رۇخسەت يوق، زىنائىدا، ئاڭلىدىڭمۇ؟

بۇ ۋاقىتتا، ئالدىراش ئۆي ئىشلىرى بىلەن بولۇپ كەتكەن تونە دۆلەتلىك ئىمتىھانىنى كۆتۈۋالغان، ئاندىن كېيىن ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكىگە قاتناشقانىدى. ئىلگىرىكى پىيادە ئەسكەرلەر لېيەنسىنىڭ لېيەنجىڭى ئانتونىنا فىدوروۋنا ئىۋانىنا شاڭۇپي بۇگۈنكى كۈندە

22 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ قولىدا دىپلومى بار تارىخ ئوقۇتقۇچىسى، مەكتەپكە خاس سۆز بىلەن ئېيتقانىدا، ئايال تارىخشۇناس بولۇپ قالغانىدى، ئۇ شۇ مەكتەپتە پراكتىكا قىلغان، پراكتىكا ئوقۇتقۇچىسى بولغانىدى، ھازىر ئۇ ئىخلاس بىلەن دەرس تەييارلايدىغان بولدى، سىنىپ تەرتىپىمۇ خېلى ياخشى ئىدى، ئەمما باللار ئۇنى ياخشى كۆرمەيتتى. ياق، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تونەنى ياخشى كۆرمەيدىغانلىقىنى ئىپادىلىگەنىدەك قىلمىغان، بەلكى ئۇنىڭغا ياۋاشلىق بىلەن ئىتائەت قىلىۋاتقانىدى، ئەمما تونە... ئەپۇ قىلىڭلار، ئەمدى ئۇنى ئانتونىنا فىدوروۋنا دەپ ئاتاش كېرەك، ھەمىشە باللار مېنى ياخشى كۆرمەيدۇ دەپ ھېس قىلاتتى. لېكىن ئۇ بەل قويۇۋەتمىدى: چۈنكى ئۇنىڭ ياخشى كۆرىدىغان، كۆڭۈل بۆلىدىغان ئادەمى بار ئىدى، باللارچۇ... ئۇلارغا ئىنتىزام بار ـ دە. ئۇلار ئىنتىزامغا ربئايە قىلسا، گەپ ئاڭلىسا، ئۇلارنىڭ نەتىجىسى ياخشى بولسا بولدى. ئۇنىڭ مۇستەھكەم ئىرادىسى، ئادەمنى سۇر باستۇرىدىغان نوپۇزى ۋە قوماندانلىق قىلىش جەھەتتە مول تەجرىبىسى بار ئىدى، ئۇ بۇ ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلىرىغا تەلەپ قويالايتتى ھەم كۆزلىگەن مەقسىتىگە يېتەلەيتتى. دېگەندەك ئۇ ئوقۇغۇچىلىرىغا شۇنداق تەلەپ قويدى ھەم مەقسىتىگە يەتتى، بىراق باللار ئۇنى ياخشى كۆرمەيتتى.

ــ ئانتونىنا فىدوروۋنا، خۇددا ھەقىقى، مېنى كەچۈرۈڭ. لېكىن سىزگە دەپ قويۇشۇم كېرەك، دېمىسەم بولمايدۇ! باللار سىزنى ياخشى كۆرمەيدىكەن. شۇنداق، بۇ بىر كۆڭۈلسىزلىك، ھەرقايسى سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلار سىزنى ياخشى كۆرمەيدىكەن. بۇنىڭدىن ھەرگىز رەنجىپ قالماڭ.

ــ ئۇلار مېنى ياخشى كۆرسە نېمە پايدىسى بار، ماريە ئىۋانوۋنا؟

یا مەن ئۇلارنىڭ سۆيگىنى بولمىسام، بىلىشىگىز كېرەككى، مەن تارىخ ئوقۇتقۇچىسى.

ــ ئۇلارغا يەنە تەربىيە بېرىش كېرەك ئىدى. لېكىن سىز... ئەجەب غەلىتە گەپ قىلىۋاتىسىز. بىز بالىلارنى تەربىيىلەۋاتىمىز، قەدىرلىك ئانىتونىنا فىدوروۋنا. بۇ يەردە مۇھەببەت تەربىيىسى يوق...

ــ مەن ئەرلەرنى تەربىيىلىگەن، ئۇچ ئايدا 120 يېڭى ئەسكەرنى تەربىيىلەپ چىقارغان، ھەممىسى شۇنداق ئوقۇشلۇق، تەرتىپلىك بولغان. شۇ ۋاقىتتىمۇ مەن مۇھەببەت دېگەنگە كۆڭۈل بۆلمىگەن، خاتىرجەم بولۇڭ!

ئىلىم مۇدىرى ماريە ئىۋانوۋنا ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر ـ بىرىنى سۆيۈشىنى ھەمدە مۇشۇ ئاساستا بىر ـ بىرىگە چەكسىز ئىشىنىشنى تەشەببۇس قىلدى. ئۇ مۇشۇنداق مائارىپ ئىدىيىسىنىڭ ۋەكىلى ئىدى. لېكىن ئۇرۇشتىن كېيىن تۇغۇلغان بالىلار مېيىپ بولۇپ قالغان دادىسى بولسىمۇ ئەڭ تەلەيلىك ھېسابلىناتتى، دائىم ئۇچرايدىغان ئەھۋال شۇكى، دادىسىدىن بۇرۇنلا ئايرىلىپ قالغان بالىلارنىڭ زور كۆپ سانلىقى يىغلاڭغۇ، تەلۈە بولۇپ، ئۇلارنىڭ خۇشال بولغىنى بىلەن ئاچچىقلانغىنىنى بىلگىلى بولمايتتى ــ گەپنىڭ قىسقىسى، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇرۇشنىڭ جاراھىتى ئىدى. ئەلۋەتتە، دادىسىدىن ئايرىلىپ قېلىش دېگەن ئومۇمىيۈزلۈك ئەھۋال، بۇنداق ئەھۋالنىڭ قانداق ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغانلىقىنى ھېچكىمۇ پەرەز قىلالمايدۇ، ئەمما ئۇ ئىشنىڭ قوماندانلىق قىلىش جەھەتتە تەجرىبىسى بولغاچقا، بۇ يەردە بىر مەسىلە بارلىقىنى بىلىپ قالدى ـ دە، شۇنىڭ بىلەن ئىلاج بار ئۆزىنى سۈرلۈكرەك

كۆرسەتىشكە تىرىشتى. ئۇنىڭ ئۇچۇن ئېيتقانىدا، بۇنداق قىلىش ئۇڭاي ئەمەس ئىدى، بولۇپمۇ باللارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنى ياخشى كۆرمەيتتى، ئۇ تالاي قېتىم ياش تۆكتى، لېكىن ھەقىقىي ئەلەم تامامەن باشقا بىر تەرەپتىن كەلگەنىدى.

ــ تونېچكا، مەن ياتلىق بولماقچىمەن!

ــ نېمە دەۋاتىسەن، ياتلىق بولسەن؟ يەنە بىر يىل ئوقۇشۇڭ كېرەكقۇ!

ــ تونېچكا، ئۇ ھەقىقەتەن ياخشى، ناھايىتى ياخشى! ئۇ، ئېسىڭدە بارمۇ؟ مەن ئۇنى باشلاپمۇ كەلگەن. ئۇ ئېلېكترونلۇق ماشىنا تېخنىكىسى مەكتىپىدە ئوقۇيدۇ، مەكتەپ پۈتتۈرەي دەپ قالدى، بىز...

تارىخ ئوقۇتقۇچىسى ئانتونىنا فىدوروۋنا ئىشكىنىڭ يېنىدىكى يۆلەنچۈك ئورۇندۇقتا لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى، تومپىيىپ تۇرغان تور سومكىسى قولىدىن چۈشۈپ كەتتى.

ــ بۇ قانداق گەپ ئەمدى؟ سەن يەنە توپتوغرا بىر يىل ئوقۇيسەن ئەمەسمۇ...

ــ چۈنكى مەن ئۇنى ياخشى كۆرىمەن ــ دە! مەن ئۇنى ياخشى كۆرىمەن، تونېچكا!

زىنا ئۇۋانشنانى قۇچاقلىغان، ئۇنى قىزغىن سۆيگەن، ئۇنىڭغا چىڭ يېپىشقانىدى ــ مانا بۇ ئەڭ يېقىن تۇغقانىدەك بولۇپ قالغان، دۆت ــ كالۋا، گول زىنا ئىدى! ئۇلار ئىككىسىلا يىغلىدى: بىرى خۇشاللىقتىن يىغلىدى، يەنە بىرى...

ــ بولمىسا، يەنە بىر ئاز كۈتۈپ تۇرامسەن يا؟ يا بولمىسا ئالدى بىلەن ئوقۇشۇڭنى تۈگەت، ئاندىن بىر گەپ بولار.

ـــ ۋاييەي، تونېچكا، ئۇ ساراتووغا تەقسىم قىلىنىپ بولدى. ئاچىسىنىڭ شۇ يەردە ئۆيى بار ئىكەن، ئۇ بىزنى شۇ يەرگە كەلسۇن دەپتۇ، مەن ئوقۇشۇمنى شۇ يەرگە بېرىپ ئوقۇيمەن.

ـــ ۋاي خۇدايىم، سېنىزە، زىناچكام.

ـــ تونېچكا، توي قىلسا بەك بەلەن بولىدىكەن، بەك كۆڭۈللۈك بولىدىكەن، مېنىڭ پۇتۇن بەدىنىم شۇنداق ھۇزۇرلىنىپ كەتتى!....

ئانتونينا ئىشانىنا بىرەر نېمىسىدىن ئايرىلىپ قالغىنى ئۈچۈن بۇنچە قايغۇرۇپ باققان ئەمەس ئىدى ــ ھەتتا ئۇلياسنوۋ جۇڭۇپيدىن ئايرىلىپ قالغان چاغدىمۇ بۇنداق ھەسرەت چەكمىگەنىدى. بۇنداق قايغۇرۇشنىڭ ئۈرۈش مەيدانىدا قۇربان بولغانلار ئۈچۈن قايغۇرۇش بىلەن پرىنسپاللىق پەرقى بار، چۈنكى ئۇ يەردە قايغۇ ئارقىسىدا شۇ قايغۇنى كەلتۈرۈپ چىقارغان جىنايەتچى، ئەپسانىۋى تاسادىپىيلىق، قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان بالا ـ قازا ("قەرىشقاندەك نېمە ئۈچۈن باشقا بىرى ئەمەس، دەل شۇ سۆيگىنى...") بار، ئاخىردا يەنە ئىنتىقام ئېلىش ئارزۇسى ۋە بۇ ئارزۇنى قانىدۇرۇشنىڭ تولۇق ئىمكانىيىتى بار. ئۇنىڭدىن باشقا، ئۇرۇشتا قۇربان بولغانلار ئۈچۈن ھەممە ئادەم قايغۇرىدۇ، قايغۇ كىشىلەرنى بىر ـ بىرىدىن يىراقلاشتۇرمايدۇ، بەلكى بىر ـ بىرىگە يېقىنلاشتۇرىدۇ. يولداشلارنىڭ مۇرىسىنى تىرەككە ئوخشىتىشقا بولىدۇ، بۇ ھەرگىزمۇ ئابستراكت، تېگىگە يەتكىلى بولمايدىغان ئوخشىتىش ئەمەس، بەلكى ئۇ تامامەن رېئاللىقنى ئۆيغۇن كېلىدۇ. ئالدىنقى سەپتىكى يولداشلارنىڭ دوستلۇقى ئەڭ قورقۇنچلۇق پاجىئەلەرنى داۋالاشنىڭ شىپالىق دورىسىدۇر.

تىنچلىق مۇھتىدا، دەردنى ئۇ ئالدى بىلەن ئۆزى تارتتى،

ئۇنىڭ دەردىنى تارتىشىپ بېرىدىغان ئادەم چىقمىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ دەرد پەقەت ئۇنىڭ ــ ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن تونە ئۇڭانىشا شاكۇپېنىڭ شەخسىيتىگىلا خاس ئىدى: ئۇ بۇنداق ئازابنىڭ دەردىنى بىرىنچى قېتىم تارتتى.

ــ ھەسسىنەي، سەنزە زىنا، زىناچكا!...

ئانتونىنا كۆڭلى پاراكەندە بولغانلىقتىن ئۇچ كۈنلۈك ئىسپراپكا ئالغاندى، كېچە ئۇ تاماكىسىنى شورىغىنچە ئۇزاق خىيال سۈردى. ئەلۋەتتە، ئۇ ئۆزىنىڭ زىناچىكىسىغا بىرەر قېتىمۇ كايىپ باققان ئەمەس. چۈنكى ياشلارنىڭ بەختى ھامان شەخسىيەتچىلىك ئاساسىدا بولىدۇ، بۇنداق بەختنىڭ لەززىتى ۋە ھەمىسى ۋەيران قىلىدىغان كۈچى دەل ئۇنىڭ شەخسىيەتچىلىكىدە. زىناشىدا ئۆزىنىڭ ھازىر ئويلىغىنىدەك قىلىشى كېرەك ــ تونە بۇنىڭدىن گۇمانلىنىپ يۈرمەيدۇ ــ ئەما بۇنداق قاراش ئۇنىڭ كۆڭلىگە قىلچە ئارام بېرەلمىدى. پىيادە ئەسكەرلەر لىەنىنىڭ لىەنجىگى ئۇڭانىشنا قاتتىق ھەسرەت چەكتى، ئۇ يەنە بېشىنى ياستۇقىنىڭ ئاستىغا تىقىۋېلىپ ئۇنىنى چىقارماستىن يىغلىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقىدىنمۇ ئاچچىقلىناتتى.

كېيىن ئۇ ئۇچ يىل ئىلگىرى ئوقۇغان ئانا مەكتىپىگە بېرىپ ئۇستازلىرى بىلەن سۆزلەشتى، 1ـ يىللىق سىنىپنىڭ بەزى قىزلىرى بىلەن تونۇشۇپ، ئۇلار بىلەن بىردەم چاقچاق قىلىشتى. ئۇ بىر ھەپتە ۋاقىت سەرپ قىلىپ ئەھۋال ئوقۇشتى ۋە ئىنچىكە كۆزەتتى، ئاخىرىدا ئەڭ ئەدەبلىك ۋە كىشىنىڭ دىققىتىنى قوزغىمايدىغان بىر قىزنى تېپىپ ئۆيىگە ئېلىپ كەلدى ھەم ئۇنى مەكتەپ پۈتتۈرگىچە ئۆز ئۆيىدە تۇرغۇزدى، بۇ قىزنىڭ دادىسى ئۇروش ئاخىرلىشىدىغان

چاغدا قۇربان بولغانىدى ــ ئۇ ۋاقىتلاردا بۇنداق ئەھۋال كۆپ ئىدى.

ئۇنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلى ئەنە شۇنداق شەكىللەنىدى، ئانتونىنا خۇشاللىقنى ئەنە شۇنىڭدىن تاپتى، ياشاشنىڭ ئەھمىيىتىنى ئەنە شۇنىڭدىن بىلدى. ئۇ ئۇلارغا ئانىلارغا خاس ئۆزىنى قۇربان قىلىش روھى بىلەن يېگۈزدى، ئىچكۈزدى، كىيگۈزدى، مېھرىبانلىق قىلدى، قوشنىلىرى ئۇلارنى مېھمانلار دەپ چاقىرىشاتتى، ئەمەلىيەتتە ئۇلار مېھمان ئەمەس، ئانتونىنانىڭ ۋاقىتلىق قىزلىرى ئىدى، ياكى بولمىسا، سىڭىللىرى ئىدى. چىقىش يولى ئىزدەش، ھەرىكەت قىلىش، كۆيۈنۈش، غەم يېيىش ئانىلارنىڭ تەبىئىتىدۇر. بىرى ئۇنىڭغا تاماق ئېتىپ بەر دەپ جېھەل قىلسا، يەنە بىرى ئۇنى كولدۇرلىتاتتى، بىرى كىر يۇيۇپ بەر، كىيىم تىكىپ بەر دەپ ئۇنى خاپا قىلسا، يەنە بىرى ئۇنىڭغا چاقچاق قىلاتتى، بەزىدە ــ دائىم ئۇنداق بولمىسمۇ ــ ئۇلار ئويۇن كۆرگىلى بىللە باراتتى، شۇنداق چاغلاردا ئانتونىنا ئۆزىنى چەكسىز بەختلىك ھېس قىلاتتى. ئۇ تاھازىرغىچە قىزلىرى بىلەن قىزىرىشىپ، تاكاللىشىپ باقمىغانىدى: يا ئۇنىڭ تەلىيى ئوڭىدىن كەلگەنىدۇ، يا ئۇ بۇلارنى سەزگۈرلۈك بىلەن تاللىۋالغانىدۇ.

بىر قېتىم، ئۇ ئۆزى ئۆزىنى ئالدىدى. بۇ كۆتۈلمىگەن ئادالەتسىزلىك ئۇنى قاتتىق ئازابقا سالدى، بۇ ئازاب ئۇنىڭ قاتتىق يارىدار بولغان چاغدا تارتقان ئازابىغا ئوخشاشلا قاتتىق بولدى.

خوش، ئالدى بىلەن قوشنىلار ئارىسىدا بولۇپ ئۆتكەن ئىشنى سۆزلەپ ئۆتەيلى، بولمىسا، چوڭ خاتالىق كېلىپ چىقىدۇ، ئۇنىڭ كېيىنكى ئەھۋالى ۋە ئۇنىڭ ئۆلۈمى ھەققىدە ئېنىق گەپ قىلغىلى

بولمايدۇ.

دېمەك، ئۇ ئانشىنا شاكۇبىي ئۇرۇشتا خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى، ياردار بولغانلىقى، يەنە كېلىپ ئايال بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھەقىقەتەن ئۆيى بولمىغانلىقى ئۈچۈن پېشقەدەم ھەربىي كومىسسارنىڭ ياردىمىدە بىر ئۆيگە ئېرىشكەنىدى. ئۇ يىللاردا ئۆيلەر ئەمدىلا رېمونت قىلىنىشقا باشلىغان بولغاچقا، قۇرۇلۇش توغرىسىدا خىيال قىلىشقىمۇ بولمايتتى. ئىككى ئېغىزلىق بىر يۇرۇش ئۆيدىن ئۇنىڭغا بىر ئېغىزى بۆلۈپ بېرىلگەنىدى، ئۆي شەھەر مەركىزىدە دېگۈدەك ئىدى، ئەمما ئۇ ئورۇش ئوتتۇرىدىمۇ كۆيمەي ساقلىنىپ قالغان ئىككى قەۋەتلىك بىر ياغاچ بىنا ئىدى. بۇ ئۆيلەرگە ئۇنىڭ بىلەن تەڭ چوڭ بىر ئائىلە قوشنا بولۇپ كۆچۈپ كىرگەنىدى. بۇ ئائىلىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئايال جىنسىلىلار ــ ئانىسى، قىزى، مومىسى، نەۋرە قىزى بولۇپ، بىرمۇ ئەر يوق ئىدى. ئېرىمۇ يوق، دادىسىمۇ يوق، ئاكا-ئۇكىسىمۇ يوق، ئوغلىمۇ يوق ــ ئۇلارنىڭ بىرى ۋەتەن يولىدا ئۆزىنى پىدا قىلغان، بىرى ۋىزقى توشۇپ ئۆلۈپ كەتكەن، يەنە بىرى ۋاراڭ-چۇرۇڭ، قىيا-چىيا، پاتپاراقچىلىق بىلەن تولغان بۇ ئائىلىدىن ئۆزىنى تەرك ئەتكەن. بۇ ئائىلىدە ئەر كىشى بولمىغان بىلەن، ئەر خىيالى بار ئىدى. بۇ قوشنىسىنىڭ باشقىلارنىڭ شەخسىي ئىشىنى ئىنتايىن سەزگۈرلۈك بىلەن تەڭ-تەڭلاپ تۇرىدىغانلىقىنىڭ سەۋەبى ئىدى. ئۇلار ئىشكىنىڭ يوچۇقىدىن تىنىقمۇ ئالماستىن ئۆيدىكى تونە ۋە ئۇنىڭ ئەر جىنسىلىق مېھمانلىرىنى ھەدەپ مارىلايتتى، تونە بۇ قوشنىسىغا ئىنتايىن ئۆچ ئىدى، ئۇلارغا ناھايىتى سوغۇق قارايتتى، ئۇلارنى كۆزگە ئىلمايتتى، ھەتتا بۇ ئائىلىدە زادى قانچە جان بارلىقىنمۇ بىلمەيتتى. بۇ ئەھۋال دەسـ

لەپتلا شەكىللەنگەن بولۇپ، كېيىن شۇنداق كېتىۋەرگەنىدى، تونەنىڭ ئۆيىگە كىلىدىغان ھېلىقى نەس باسقان ئەرلەرنىڭ ئورنىغا قىز ئوقۇغۇچىلار كەلگەن ۋاقتتىمۇ شۇنداق بولدى. بۇ قوشنىلار دەسلەپتىلا تونەنىڭ بېشىنى ئاغرىتىپ، ھەر كۈنى دېگۈدەك ساقچى ئىدارىسىگە سوكۇلداپ بېرىپ، ئۇنى ئۆيىنى قارا نوپۇس ئادەملەرگە بېرىپ كەتتى، ئەمگەك قىلماي ئېلىپ كەتتى دەپ ئېيتقىلى تۇردى. ساقچىلار بۇ ئىشنى نەچچە قېتىم تەكشۈرگەن بولسىمۇ، بۇ قىزلارنىڭ ھەممىسى ئوقۇغۇچى، ئۇنىڭ ئۆستىگە ئۇلار ئايال خوجايىنىنىڭ ئەرلەردىن بىر تېينىمۇ پۇل ئالمىغانلىقىغا قەسەم قىلىپ تۇرۇۋالغاچقا، ھېچنېمىنى ئېنىقلىيالمىدى. مول تۇرمۇش تەجرىبىسىگە ئىگە ساقچى بۇ قەسەملەرگە ئۇزاقتىن بۇيان ئىشەنمەي كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭدىن ئۇزاق مۇددەت ئۇرۇشقا قاتناشقان پىشقەدەم بولغاچقا، ئۇنىڭدىن نېرى-بېرى ئىشلارنى سوراپ، ئۇنى ئاۋارە قىلىپ يۈرمىدى. ساقچى پىتنە-پاسات تارقىتىپ كىشىلەرگە ئازار بەرگەن بۇ قوشنىلار بىلەن سۆزلىشىپ، ئۇلارغا كەسكىن تەربىيە بەردى، ئۇلارنى تەنقىد قىلىپ يېغىلتىۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار خاتالىقىنى ياۋاشلىق بىلەن ئېتىراپ قىلىشتى.

— ئەمىسە نېمىشقا ئۇ بىر ئادەم 14 كۈادىرات مېتر ئۆيىدە ئولتۇرىدۇ، بىز بەش ئادەم ئاران 17 كۈادىرات مېتر ئۆيىدە ئولتۇرىمىز؟

— چۈنكى ئۇ خىزمەت كۆرسەتكەن سوۋېت پۇقرالىرىغا بەتنام چاپلىمايدۇ، — ساقچى دەللىلىرى بىلەن چۈشەندۈردى، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ بۇ ئىشنى كۈندىلىك ئىشلار تەرتىپىدىن مەڭگۈلۈك چىقىرىۋەتتى.

بۇ پەسكەشلىك بۇ قوشنىلارنى تونەنلىك نەزىرىدىن چۈشۈرۈۋەتتى. ئۇ بۇ ئائىلە كىشىلىرى، يەنى ئانىسى، قىزى ۋە مومىسى ئالدىدىن ئۆتكەندە، گويا غايىپ نەرسىلەر ئارىسىدىن ئۆتكەندەك ئۆتەتتى، ئۇلار تونەنلىك نەزىرىدە مەۋجۇت ئەمەستەك قىلاتتى. كۈنلەر ئەنە شۇنداق ئۆتتى: تونە ئۇنلىك ئالدىدىن، ئۇلار بۇلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتتى. ئۇلاردىن بىرى ئۆلۈپ كەتتى، بىرى سوقۇشۇپ، كېسەل بولۇپ ساقايدى، كېيىن ئۇشتۇمتۇت ھەممىسى كۆچۈپ كەتتى. قوشنىسى كۆچكەن چاغدىلا، ئانتونىنا ئاندىن ئۇلارنىڭ نەرسە-كېرەكلىرىنىڭ ھەقىقەتەن كۆپلۈكىگە دىققەت قىلدى.

قوشنىسى كۆچۈپ كېتىپ، جىمجىت بولۇپ قالدى. قوشنىسىنىڭ ئۆيىگە ئۇزاققىچە ھېچكىم كىرمىدى. كېيىن ئۆي-جاي باشقۇرغۇچى بىر يىگىتنى باشلاپ كەلدى. بۇ ساددا، ياۋاش، مۇلايىم يىگىت بولۇپ، ئۇنىڭ كۇلۇمسىرەشلىرى كىشىلەرگە ھۇزۇر بېغىشلايتتى.

— مېنىڭ ئېتىم بېلىياكوۋ ئولېگ. قاراڭ، ئۆي گۇۋاھنامىسى ئالدىم. سىزگە قوشنا بولىدىغان بولدۇم.

ئەمما كۆچۈپ كېلىشتىن بۇرۇن، بۇ ئۆيىنى رېمونت قىلىشقا توغرا كېلەتتى. ئولېگ بىر ئۇستا تەكلىپ قىلىپ كەلدى، ھەر كۈنى ئاخشىمى ئىشچى ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن، ئۇ كېلىپ ئۆينى تۈزەشتۈرەتتى، ئۇ ناھايىتى ئەستايىدىل تۈزەشتۈرەتتى. ئۇ ئايالىنى ئېلىپ ئىككى، ئۈچ قېتىم كەلگەندى، ئۇنىڭ ئايالى كۆرۈنۈشتە ناھايىتى ياخشى ئايال بولۇپ، ئادەم تاللاشقا ئامراق ئانتونىنانىڭ كۆڭلىگە يېقىپ قالغانىدى. بۇ ئۇ شۆيۈەننى پۈتتۈرۈپ 20 يىلچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن بولغان ئىش، ئۇ بۇ ئاردا نۇرغۇن

قىزلارنى ئالماشتۇرغاندى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى بۇ يەردىن كۆزى قېيمغان ھالدا كەتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە خېلى ئۇزاققىچە ئانتونىناغا خەت يېزىپ تۇردى. دەسلەپتە خەت پات-پات كېلىپ تۇراتتى، كېيىن بىرئاز ئازىيىپ قالدى، ئۇنىڭدىن كېيىن...ئەمما ئانتونىنا بۇنىڭغا خاپا بولمىدى: ئۇ ئۆزىنىڭ قىزچاقلىرىنىڭ ھازىر ئالدىراش-چىلىقتا بىر قولىنى ئىككى قىلالمايۋاتقانلىقىنى، ئائىلە، مەكتەپ، بالا-چاقا، ئېرى، ئائىلە ئىشلىرى ۋە خىزمەت دېگەنگە ئوخشاش ئىشلار دەستىدىن ھېرىپ ھالسىدىن كېتىدىغانلىقىنى چۈشىنەتتى. ئۇ بۇنىڭ ئۈچۈن خۇشال بولۇپ كەتمىسمۇ، ئىشقىلىپ، ھەرقانداق ئىشنى توغرا چۈشىنەتتى.

بۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئۆيىدە لادا، يەنى لادۇچكا، لادۇشكا ئىسىملىك مۇلايىم، ئىنتايىن ئوماق بىر قىز تۇرۇۋاتقان بولۇپ، ئۇنىڭ ھەممە يېرى يۇمشاق ئىدى: ئۇنىڭ توغاچىتەك يۇپيۇمىلاق يۈزى، يۇپيۇمشاق كۆزلىرى، يۇمشاق قۇلاقلىرى، ئويماقتەك يۇمشاق ئاغزى، يۇمشاق ماڭلىيىنى يېپىپ تۇرغان چەمبىرەك چاچلىرى كىشىلەرنى تەسىرلەندۈرەلەيتتى، ئۇلار بىللە تۇرۇپ ئۇچىنچى كۈنى ئانتونىنا زادى تەسىرلىنىپ تۇرالماي قالدى:

— مەن سىزنى ئانا دەي، بولامدۇ؟

لادوچكا ياقا يۈرتتىكى بىر كىچىك بازاردىن ئىدى، ئۇنىڭ مۇشۇ ئۆلكە شەھىرىدە خىزمەت قىلىش خىيالى بار ئىدى. ئۇ دائىم ئۆزىنىڭ كەلگۈسىدىكى خىزمىتىنى تىلغا ئېلىپ، ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋىتى ("مەن ئۇلار بىلەن، ئەلۋەتتە، دوست بولۇپ قالىمەن، لېكىن مەن ئاۋۋال ئۇلارغا ئۆزەمنىڭ قەيسەرلىكىنى كۆرسىتىپ قويۇشۇم كېرەك. شۇنداقمۇ، ئانا؟...") توغرىسىدا

سۆزلەيتتى؛ كېلەچەكتىكى ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ماقالىسى ("مەن داگىيانانىڭ ئوبرازى دېگەندە ئوخشاش كونا تېمىلارنى ياقتۇرمايمەن، ئالېكساندىر بلوكنىڭ هاياتى ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدىكى ئايالالار دېگەندەك تېمىلارنى ياقتۇرمەن، شۇنداقمۇ، ئانا؟...") توغرىسىدا سۆزلەيتتى؛ كېلەچەكتىكى خىزمەتداشلىرى ("مەن بارلىق كوللېكتىپ-لار ئىچىدە ئوقۇتقۇچىلار كوللېكتىپىنى ئەڭ ئەھمىيەتلىك دەپ قارايمەن. مېنىڭ قارىشىم توغرىمۇ، ئانا؟...") توغرىسىدىمۇ سۆزلەيتتى، "ئانا" نېمىدېگەن يېقىملىق سۆز-هە! ئەزەلدىن ئۇنى بىر كىم بۇنداق چاقىرىپ باققان ئەمەس، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ بۇنداق چاقىرىدىغانلار مەڭگۈ چىقمايدۇ، بۇ ئۇنىڭغا ئايان. ياق، ياق، ئۇنىڭ ئىلگىرىكى قىزلىرىمۇ ئوبدان قىزلار ئىدى، ئۇلار ئانتونىناغا ئۆزلىرىگە غەمخورلۇق قىلىدىغان نۇرغۇن پۇرسەت تېپىپ بەرگەن، ئانتونىنا بۇنىڭغا ئىنتايىن مۇهتاج ئىدى. لېكىن ئانتونىنا ئۇلارنىڭ هېچقايسىسىغا يۆمىشاق، يۆمىلاق، مەززىلىك مومىغا ئوخشايدىغان لادۇشكىغا قارىغانىدەك قارىمىغانىدى. لادا ئۇنىڭ ئانىلارغا خاس سەزگۈسىنى قوزغاشقا ئۇستا بولۇپلا قالماي، ئۇنىڭ ئانىلىق مۇهەببە-تىنمۇ قوزغىمالايتتى. ئانتونىنا فېدوروۋنا ئۇۋانىشنا ئۆمرىدە ئانا مېهرىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىرىنچى قېتىم چۈشەندى.

ــ لادۇشكا، مېنىڭ مەكتىپىمدە ئىشلەشنى خالامسەن؟ ــ خېلى ئىلگىرىلا ئۇ مەكتەپ مۇدىرى بولۇپ قالغانىدى، شۇڭا ئۇنىڭ "مېنىڭ مەكتىپىم" دېگىنى ناهايىتى مۇۋاپىقتەك ئاڭلىناتتى، ــ بىزنىڭ كوللېكتىپ ناهايىتى ياخشى، هەممىسى تەجرىبىلىك ئوقۇتقۇچىلار.

ــ ئانا، "خالايمەن" دېيىشكە پېتىنالمايمەن. مەن پەقەت بۇنداق بەختنى خىيالا قىلالايمەن.

ـــ نوپۇسۇڭ بولمىغاندىكىن، خەقنۇ سېنى ئالماسلىقى مۇمكىن. شەھەرلىك مائارىپ ئىدارىسىگە بېرىپ ئەھۋالنى دېگەن تەقدىردىمۇ ئەسقاتمايدۇ.

ـــ مېنىڭ ھېچقانداق تەلىپىم يوق...

ـــ بىلمەن، لادۇشكا، بىلمەن، قىزچىقىم.

ـــ شەخسىي نامىم بىلەن سېنىڭ نوپۇسقا ئېلىنىشىڭنى ئىلتىماس قىلسام، خەقلەر مېنى مەختا ئۇستۇرمىسغۇ مەيلى.

ـــ ئانا، ئۇنچىۋالا ئاۋارە بولۇپ نېمە قىلسىز؟ نەگە بۆلسە، شۇ يەرگە بارسامىلا بولىدىغۇ. قانداقلا بولمىسۇن، مەن ئىتتىپاق ئەزاسى، بۇ مېنىڭ بۇرچۇم.

ـــ ئۇنداقتا مېنى تاشلۇۋېتىدىكەنسەن-دە؟

ـــ ئانا! ـــ لادۇشكا ئىككى بىلكى بىلەن ئانتونىسنانىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ، ئۇنى قىزغىن سۆيۈپ كەتتى، ـــ سىز مېنىڭ ئانام، مېنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمىم، مېنى كەچۈرۈڭ. مەن بۇنى مۇنداقلا دەپ قويدۇم.

ـــ بۇنىڭدىن كېيىن مەن بىلەن مۇشۇنداق سۆزلىشىۋەر، ئاڭلاۋېرىمەن.

ـــ ماقۇل ئانا!

پىيادە ئەسكەرلەر لېيەنسىنانىڭ كۆكىلى يۇمشاق بولغاچقا، لادۇشكىنىڭ گەپلىرىدىن ھاياجانلىنىپ تۇرالماي قالدى. مۇشۇ قىزغىن، سەممىي سۆزلىشىشتىن كېيىن، لادا ئۇنىڭغا تېخىمۇ مۇلايىملىشىپ، چەكسىز كۆيۈنىدىغان بولدى.

نوپۇس ئىشى دەرھال تەستىقلىنىدىغان ئىش ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ باشقىلارغىمۇ خۇش ياقمايدۇ، ئەمما، قانداقلا بولمىسۇن،

ئانتونىنامۇ مخقا ئۇسۇۋالمدى.

ــ بۇ ئىشنى سزگە ئايرىم بېجىرىپ بېرەيلى، ئانتونىنا فېدوروۋنا. سز ئىلتماس قىلغاندىكىن ئويلىشارمىز.

بەش كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، لادا خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىدىن خۇشال ـ خۇرام قايتىپ كەلدى، ئۇنىڭ قولىدا ئاھالە گۇۋاھنامىسى بار ئىدى.

بۇ ئىشنى تەبرىكلەش ئۈچۈن، ئۇ شامپانسكى ۋە بىر دەنگاۋ ئېلىپ كەلدى. ئۇلار ھەم ئىچىشتى، ھەم يىغلاشتى، ھەم كەلگۈسى توغرىسىدا خيال قىلىشتى.

ــ ئانا، بىز پراكتىكىنى باشلىدۇق. مەن سېنىڭ مەكتىپىڭگە بارسام بولامدۇ؟

ــ ئەلۋەتتە بولىدۇ، قىزچىقىم. بېرىپ كۆنىۋال، كېيىن شۇ يەردە ئىشلەيسەن ئەمەسمۇ!

ــ ھۇررا! مەن شەھەر بويىچە ئەڭ ياخشى ئوتۇرا مەكتەپتە ئەدەبىيات دەرسى ئۆتىدىغان بولدۇم!

بۇلارنىڭ ھەممىسى بۇرۇنقى قوشنىسى كۆچۈپ كېتىشتىن ئىلگىرى بولغان ئىشلار ئىدى. كېيىن ئولېگ بېلىياكوۋ كەلدى، ئۇ ئۆيىنى ئالدىرىماي، پۈختا رېمونت قىلىشقا باشلىدى، ئۇ ھەر ئاخشىمى كېلىپ ئەخلەتلەرنى تازىلايتتى.

بىر قېتىم ئاقلامچى ئۇستا ئەمدى ئىشنى يېغىشتۇرۇپ تۇرۇشغا، لادا 30 ياشلاردىن ئاشقان بىر ناتونۇش ئەر بىلەن كىرىپ كەلدى. ئاسرانىدى قىزنىڭ قولىدا بىر چوڭ سومكا بار ئىدى، ھېلىقى ناتونۇش كىشى بولسا چوڭ ئىككى چامادانىنى كۆتۈرۈۋالغانىدى. بۇ ۋاقىتتا، ئۇئانشنا دەل دېرىزىنىڭ ئالدىدا ــ يېقىندىن بۇيان ئۇنىڭ

كۆزى بۇرۇنقىغا يەتمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى ــ قولىدا ئامراق قىزنىڭ كۆڭلىكىنى تۇتقىنىچە ئولتۇراتتى.

ــ بۇ مېنىڭ ئىدى.

ــ ئىدىم؟ ــ ئانتونىنا كۈلۈمسىرەپ قويدى، ئۇ كۈتۈلمىگەن بىرەر چاقچاقنىڭ ياكى ئادەمنى مىلىڭ قىلىدىغان بىرەر ئىشنىڭ يۈز بېرىشىنى كۈتۈپ تۇراتتى، چۈنكى ئۇنىڭ قىزى لادوچكا چاقچاق قىلىشقا ئۇستا ئىدى.

ــ سالاھىيەت گۇۋاھنامەمنى كۆرۈپ باقامسىز، ئانتونىنا فېدوروۋنا؟ ــ ھېلىقى ئەر ھايا قىلماي ھەجايىدى، ئۇ ئۆزىنى ئىلاج بار تەمكىن تۇتۇشقا تىرىشۋاتاتتى، ــ ئۆي ناھايىتى يورۇق ئىكەن، ھەم زەيىمۇ ئەمەس. شۇنداق بولسىمۇ رېمونت قىلىپ قويغانلىقى زىينى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە، تورۇسنى ئاقارتىپ قويساق بولغۇدەك.

ــ قانداق ئەر ئۇ؟ رېمونت قىلىمىز دېگىنىڭلار نېمىسى؟ ــ ئانتونىنانىڭ چىرايىدا كۈلكە ئويناپ تۇرسىمۇ، ئۇ كۆڭلىدە بىر پىشكەللىكنىڭ بولىدىغانلىقىنى پەملىگەنىدى، ــ نېمە ئۈچۈن ئۇشتۇمتۇت تورۇسنى ئاقارتماقچى بولۇپ قالدىڭلار؟

ــ چۈنكى بۇ قانۇنلۇق، مەن لادانىڭ ئېرى بولۇش سالاھىيىتىم بىلەن نوپۇسۇمنى ئايالىمنىڭ تۇرار جايىغا تىزىملاتسامۇ بولىدۇ، ــ بۇ ناتونۇش ئادەمنىڭ ھېلى ئۆيگە كىرگەن چاغدىكى ئوڭايسىزلىنىش-لىرى تۇگىگەنىدى، دېمەك، ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالغانىدى. ئۇنىڭ تەلەپپۇزىدىن ھەيۋە قىلىۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى، ئەلپازى يامان ئىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ بايا مىس-مىس گەپ قىلغىنىغا خىجىل بولۇۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى، ــ قوشۇلمىسىڭىز، ئىلتىماسىمغا قاراپ بېقىڭ،

ئىلتىماستا ئۆي ئىجارىسى، سۇ، توك پۇلى قاتارلىق خراجەتلەر-نىڭ ھەرقايسىسىنىڭ پىرىمىنى تۆلەش تەلەپ قىلىنغان، بىز ئۆزىمىزنىڭ قانداق ھوقۇقى بارلىقىنى بىلمىز. ئەگەر بىز بىلەن تالىشىدىغان بولسىڭىز، بىز خەلقى ئالەم ئالدىدا سىزنى ياش ئەر-ئايالنىڭ بەختلىك ئائىلىسىگە بۇزغۇنچىلىق قىلدى، بىزنىڭ تۇرمۇش قۇرۇشىمىزغا ئۆزى قوشۇلغان. بىز نوپۇسىمىزنى قانۇنلۇق ھالدا بۇ يەرگە تىزىملاتقان دەيمىز. سىزنىڭچە مۇشۇنداق دېسەك بولامدۇ؟ ئەمىسە، بىز بىللە تۇرايلى.

ئانتونىنا ئارقا-ئارقىدىن چىقىۋاتقان، ئالدىن تەييارلانغان بۇ سەھنە سۆزىنى ئاڭلاپ بىر يەرگە كەلگەنىدە، تاشقا ئوخشاش ھەم قۇرۇق، ھەم قاتتىق بىر پارچە داڭگال يەنە ئۇنىڭ ئومۇرتقىسىغا شىددەت بىلەن ئۇرۇلغانىدەك تۇيۇلدى. ئاغرىغان يەنە ھېلىقى يېرى، پەقەت ئاغرىشلا ئوخشمايدۇ. قاتتىق ئاغرىق، چىدىغۇسىز ئاغرىق ئۇنى ئېسىدىن كەتكۈزۈۋەتمىدى، ھەربىر قېتىم ئۇنىڭ ئىدارىدىن، ھەربىر قېتىم ئۇنىڭ ئىدارى بىلەن سۆزلەشى ئۇنىڭ ئىدارىدىن مەھرۇم قىلىپ قويىدى. ئۇ ئانىسىنا پەس ئاۋازدا بوغۇلۇپ سۆزلەيتتى، ئۇنىڭ يۈزى قىزىرىپ كەتكەنىدى، ئاغزى ئاۋۋالقىدەكلا چوڭ ئېچىلىپ تۇراتتى.

ــ مېنىڭچە، بىز كېلىشەلەيمىز، ــ بىرىدەمدىنكىن ئېچىدە ئۆينىڭ يېڭى خوجايىنى بولۇۋالغان ھېلىقى كۆتۈلمىگەن مېھمان گېپىنى داۋاملاشتۇردى، ــ سىزنىڭ ئوردىنىڭىز بار. سىز شەھەرلىك كومىتېتقا بېرىپ، بۇ يەردىكى قىستا-قىستاڭچىلىق توغرىسىدا ئېكىر بېرىڭ، بىزنىڭ سىزنى رەنجىتكەنلىكىمىزنىمۇ ئېيتىڭ، ئۇلار چوقۇم سىزگە ياشقا بىر يەردىن ئۆي بېرىدۇ. ئۇ چاغدا بىكىمۇ بەلەن ئىش

بولمامدۇ. سىز يەنە ئۆيىمىزگە كېلىپ تۇرىسىز. يېرىم يىل ئۆتكەندىن كېيىن لادامۇ تۇغىدۇ، سىز بىزنىڭ يېغىلاڭغۇ بالىمىزنى بېقىپ بېرىسىز. قېرىغىنىڭىزدا زېرىكىپ قالمىغانلىقىڭىز ئۈچۈن بىزگە رەھمەت ئېيتامسىز تېخى...

ئۇ يەنە بىرمۇنچە سۆزلىدى. لادادىن زۇۋۇان چىقمىدى، ئۇ كۆزىنى ئۆگەي ئانىسىدىن قاچۇرۇشقا تىرىشاتتى، ئۇنىڭدىن گەپ ئالماقچى بولاتتى، لادادىن بىرەر ئېغىز گەپ چىقسىمۇ مەيلى ئىدى، ئەمما، ئۇ لام-جىم دېمىدى. ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىۋاتقان بۇ ناتونۇش ئەر توختىماستىن سۆزلەۋەردى:

ــ لاداغا ئېچىنىڭ ئاغرىمامدۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتقاندا، بۇ ئۆي بەختكە ئېرىشىشىڭ بىردىنبىر يولى، بىز ئىككىمىز بۇ يەردە يەنە ئىككى بالىنى چوڭ قىلىمىز...

كونىچە ئىشكاپىنىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتىدىكى تارتمىنىڭ ئېچىدە ۋالىرىك تاپانچىسى بار ئىدى. بۇ ئىشكاپنىمۇ ئۇ بۇ ئۆيگە كۆچۈپ كىرگەن چاغدا مەربىي كومىسسارنىڭ ھۇججەت يېزىپ بېرىشى بىلەن ئالغانىدى. بۇ مەرگەن ئوفىتسېرلەرنىڭ ئىشلىتىشگە لايىق تاپانچا بولۇپ، تاپانچىنىڭ سېپىدا لىق سېلىنغان بىر دەستە ئوق بار ئىدى، ئۇنىڭ يېنىدا تەييارلاپ قويۇلغان يەنە بىر دەستە ئوق بار ئىدى، بۇنى ئۇ دۇشمەن ئاكوپىدىن ئۆزى ئېتىپ تاشلىغان جۇڭۇبېينىڭ قولىدىن ئېلىۋالغانىدى. بۇ ناھايىتى ئەپلىك تاپانچا بولۇپ، شۇ ۋاقىتتا ئۇ بۇ تاپانچىغا ئېرىشكىنى ئۈچۈن خۇشاللىقىدىن قىن-قىنىغا پاتماي كەتكەنىدى. ئۇ بۇ تاپانچىنى ۋىليامنىۋۇ جۇڭۇبېيغا سوۋغا قىلماقچىمۇ بولغانىدى. بىراق كېيىن جۇڭۇبېي ئۆزىنىڭ سۆيگىنىنى

تېپىۋېلىسپ مەڭگۈلۈك غايىب بولىدى، ئۇنىڭ ئۇۋانىشىناغا قالدۇرۇپ كەتكىنى مانا مۇشۇ ئۆيى، يالغۇزچىلىق ۋە خاتىرىلەش ئەھمىيتى بار مۇشۇ تاپانچا بولدى. بۇ يۇقىرىغا تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك شەخسىي قورال بولۇپ قالماستىن، بەلكى بىر سىمۋول ئىدى، ئۇ ئۇۋانىشىنانى نېمىس ئالۋاستىلىرىنىڭ ئاكوپىدا بولغان تۆنجى ئۇرۇش بىلەن، ئۇنىڭ ئاخىرقى قېتىملىق شەرتسىز، جان-دىلى بىلەن ئىنتىلگەن، ئەمما ئېرىشەلمىگەن مۇھەببىتى بىلەن باغلاپ تۇراتتى، شۇڭا ئۇ ھەربىي سەپتىن چېكىنىش بۇيرۇقىنى ئالغان چېغىدا ئولجىغا چۇشكەن بۇ تاپانچىدىن ئايرىلىپ قېلىشقا چىدىمايى، باشقىلاردىن ئوغرىلىقچە كونا ھۇجەتلەر ئارىسىغا تىقۋەتكەنىدى. كېيىن ئۇ بۇنى ئۇنتۇپ قالغانىدى، ئەمما ھازىر ئۇ يادىغا كەلدى، ناھايىتى ئېنىق يادىغا كەلدى. ھەتتا قولى ئۇنىڭ ئېغىرلىقىنىمۇ سەزگەندەك بولدى.

ئۇ ئورنىدىن تۇرالىغان بولسا، ئوچ قەدەم مېڭىپ ئىشكاپنىڭ ئالدىغا بارالىغان بولسا، تارتمىنى تارتىپ ئاچقۇدەك مادارى بولغان بولسا، ئۇنىڭدا توپتوغرا بىر دەستە ئوق بار ئىدى-دە، بۇ يۇزسىز، كۆرەڭ، مەمەدانىنى سېرىۋەتكەن بولاتتى. پەقەت ئورنىدىن تۇرالىغان بولسىلا، پەقەت...ھېلىقى ناتونۇش ئەرنىڭ گېپى ئىۋانىشىنانىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى، ئۇ كۆچىنى قاندىق يېغىشنى ئويلاۋاتاتتى، ئۇ ئۆزىگە "تۇر ئورنۇڭدىن، تۇر ئورنۇڭدىن، تۇر ئورنۇڭدىن!..." دەپ بۇيرۇق قىلاتتى.

ــ ئىشقىلىپ، ئارىنى تاختاي بىلەن توسۇپ قويىمەن. لادا ئالدىڭزدا خجىل بولۇپ قالىدۇ. بىز ياشلار تەبىئي تەلەپكارلاردىن بولىمىز. سىزنىڭ بىزگە قانداق كۆرسەتمىلىرىڭىز بار؟ "بىز ئىلتىپاتنى

كۆتۈپ تۇرماسلىقىمىز كېرەك، بىزنىڭ ۋەزىپىمىز ئۇنى تارتۇۋېلىش"، شۇنداقمۇ، چوڭ ئانا؟

يا پەرۋەردىگار، ئۇ ئورنىدىن تۇرالىغان بولسا، ئۇچ قەدەم ماڭاتتى ـ دە، تۆت قەدەم مېڭىشىمۇ مۇمكىنغۇ؟ ئەمما ئارىلىق ئۇچ قەدەملا كېلىدۇ. بۇ ئارىلىقنى بېسىشقۇ تەس ئەمەس. ھە راست، ئىشكاپنىڭ تارتمىسىنى ئېچىش ئەپسىز، ئۇ ناھايىتى ھەم يېپىلغان، تارتسىلا ئاۋاز چىقىپ كېتىدۇ...

ــ ئۆينى ئادىل بۆلۈشەيلى: بىز ئىككى ئادەم، سىز بىر ئادەم، دېمەك، ئۆينىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى بىز ئالايلى، ئۈچتىن بىر قىسمىنى سىز ئېلىڭ. لادا، سەن قايسى تەرەپنى ئالسەن؟ سەن ئىككى قات، ئاۋۋال سەن تاللا.

لادا ئۇنچىقمىدى، ئۇ قولىي بىلەن كارىۋات قويۇلىغان تەرەپنى كۆرسەتتى. يېقىندىن بۇيان ئۇلار ــ ئۆگەي قىز بىلەن ئۆگەي ئانا ــ شۇ كارىۋاتتا يېتىپ كېلىۋاتاتتى. لادا ئۆيگە كىرگەندىن تارتىپ، ئۇنىنى چىقىرىپ ئېرىنى تونۇشتۇرغاندىن باشقا، گەپ قىلمىغانىدى. ئۇ ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا قالايمقان يېپىلىپ ياتقان نەرسىلەر ئارىسىدا تۇراتتى.

ــ چۈشەندىم. قېنى ئەمىسە، چوڭ ئانامنىڭ كارىۋىتىنى ئاۋۇ تامنىڭ يېنىغا يۆتكەيلى...

دەل مۇشۇ ۋاقىتتا، ئىشىك ئېچىلىپ، يېڭى قوشنىسى ئولېگ بېلياكوۋ كىرىپ كەلدى. ئۇ نېمە ئۈچۈن چاقىرمىسىمۇ ئۆزى كىرىدۇ، ھەتتا ئىشكىنمۇ چەكمەستىن ئۈسۈپ كىرىدۇ؟ ــ بۇنى ئۇ كېيىنمۇ، ھەتتا مەڭگۈ چۈشەنمەيدۇ (ئۇ "قانداقتۇر بىرنېمە ئۇنى مۇشۇ ئۆيگە كىرىشكە نوقۇغانىدەك سەزدى..."). بۇ

ۋاقىتتا، لادانىڭ ئېرى سىرلاپ پارقىرىتىلغان، شارەڭ چاقلىق سىم كارىۋاتنى تۆتۈپ، گەپ قىلماي تۇرغان ئايالىنىڭ يارىسىنى كۆتمەيلا سۆرىدى.

ــ نېمە ئىش بولدى، ئانتونىنا فېدوروۋنا؟

ئۆيگە ئادەم كىرگەنلىكى ئۈچۈنمىكىن، يا كۆچىنى يېغىۋالغانمىكىن، ئۇ ئانىسىنا قولىنى تەستە كۆتۈرۈپ، كارىۋاتنى سۆرەۋاتقان ئەرنى كۆرسەتتى، ئاندىن غۇۋا، چۈشىنىكسىز گەپنى ئاران چىقاردى:

ــ فاشىست بۇلاڭچىلار!

بېلياكوۋنىڭ كېيىنكى قىلقىلرىنىمۇ ئانچە چۈشەنگىلى بولمىدى. ئۇ ھېچكىمدىن سورىماي، گەپمۇ قىلماي بېرىپ بىرىنچى چامادانىنى يوغان ئوچۇق تۇرغان ئىشىكتىن سىرتقا پىرقىرىتىپ ئاتتى. ئۇنىڭ چامادان كارىدوردىكى ئوچاقنىڭ گىرۋىكىگە تېگىپ ئېچىلىپ كەتتى، كۆڭلەك، ئاسما ئىشتانباغ، مايكا، كۆسار قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى تۆكۈلۈپ، ئاقلامچى ئۇستىنىڭ ئايىغى ئاستىدا پاسكىنا، قارىغۇسىز بولۇپ كەتتى. ئولېگ يەنە دەرھال ئىككىنچى چامادانىنى تۇتتى، چامادان ئېچىقلىق ئىدى، بايا لادا ئۇنى قورۇنغان ھالدا ئاختۇرۇۋاتاتتى، ئولېگ ئۇنىمۇ سىرتقا ئاتتى، ئەمما چامادان كارىدورغا چىقمىدى، ئەدىيال، ياستۇق قېپى قاتارلىق نەرسىلەر يېپىلىپ كەتتى.

ــ توختا، نېمە قىلماقچىسەن؟ ئەستاغپۇرۇللا، ما ئەبلەخنى!...

ناتونۇش ئەر كارىۋاتنى ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلاپ قويۇپ، قوشنىسىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلدى. ئولېگ رەقىبىگە قارىغاندا ۋەجىك بولسىمۇ، قىلچە قورقۇپ قالمىدى. ئۇلارنىڭ بىرى ئاۋۇال قول

سالدى، يەنە بىرى قايتۇرما زەربە بەردى، لادا ئىنچىكە ئاۋازى بىلەن چىرقىرىغلى تۇردى، ئۇيغۇرتقىسى ئۇمۇرتقىسى ئۇشتۇمتۇت قاتتىق ئاغرىپ، كۆز ئالدى غۇۋا قاراڭغۇلىشىپ كەتتى.

ئۇيغۇنسا ئوكۇل سېلىنغاندىن كېيىن ئۆزىگە كەلدى، كۆزى ئېچىلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ يەنە بۇرۇنقى ئورنىدا ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى، ئەمما يېڭى ئەر-خوتۇنلار ۋە ئۇلارنىڭ نەرسە-كېرەكلىرى كۆرۈنمەيتتى. بىر ياش دوختۇر غەمكىن هالدا ئۇنىڭ ئالدىدا پايپىتەك بولۇپ يۇرەتتى، سەل نېرىراقتا ئولىگ ئولتۇرغان بولۇپ، سېستىرا ئۇنىڭ ئېغىر يارىلانغان يۈزىگە پاختا بىلەن دورا سۈرتۈۋاتاتتى. ئۇيغۇنسا يېڭى قوشنىسىنىڭ ياش ئايالىنى كۆردى ("ئۇنىڭ ئېتى نېمە... ئارلا، ئۇنداق ئەمەسمۇ يا؟). ئارلا ئۇيغۇنىشنانىڭ ئالدىدا زوكزىيىپ ئولتۇراتتى، ئۇ قورقۇپ كەتكەن بولۇپ، ئۇيغۇنسانىڭ قولىنى تۇتۇۋالغاندى.

— قانداقراق؟ — دېدى دوختۇر سوراپ، — گەپ قىلالامسز؟

— ئۇلار... قەيەردە؟

ئۇيغۇنسا ناھايىتى تەستە سۆزلىسىمۇ، قىلغان گېپى ئېنىق بولمىسىمۇ، ئىشقىلىپ سۆزلىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىنىڭ نۇرى نورمال ئىدى، سوئال سورىغان ۋاقىتتىمۇ ئۇ ناھايىتى سەگەك ئىدى.

— هەممىسى توغرىلانىدى، — دېدى ئولىگ تۇتۇق هالدا، ئۇ تېخى يېرىلغان كالپۇكلىرىنى ئېچىپ كۆلۈپمۇ قويدى، — ئۇ مېنى خىيالدا قورقتىمەن دەيدۇ، بىز دېگەن دارىلئېتامدا چوڭ بولغان، پۇل بېرىپمۇ سېتىۋالالمايدۇ بىزنى. دوختۇر، ماڭا يارىلاندى دەپ ئىسپات يېزىپ بېرىڭا.

— يېزىپ بېرىمەن، — دېدى دوختۇر قولىنى پۇلاڭلىتىپ، بۇ

ۋاقتتا ئۇ ئۇۋانىشنادىن ئەنسىرەۋاتاتتى، ــ ھەرىكەت قىلالامسىز؟

ــ قولۇم ئىسسىق تۇرىدۇ، ــ ئۇ قورقۇپ كەتكەن ئارلانىڭ بارمقىنى ئاستا تۇتتى، ــ پۈتۈم ھېچنېمىنى سەزمەيۋاتىدۇ.

ــ دەرھال دوختۇرخانىغا ئېلىپ بارايلى، دەرھال، ــ دېدى دوختۇر قوشۇمسىنى تۇرۇپ ۋە ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويدى، ــ سانىتارنى چاقىرىڭ، بىر جىرغا ئېلىپ كەلسۇن.

ــ ئىسپاتچۇ؟ ــ دەپ سورىدى ئولېگ.

ــ مانا يېزىپ بېرەي، قويىڭە سىزنى، ئادەمنىڭ ھېشىنى ئاغرىتىپ.

ــ دوختۇر، مەن ئۆزۈم ئۇچۇن بۇنداق قىلمۇاتمايمەن، ــ ھېلىياكوۋ كۆلۈمسىرەپ، يېرىلغان كالپۇكلىرىنى تىلى بىلەن ئاۋايلاپ يالاپ قويدى، ــ بۇ لۇكچەكنىڭ ئەدىپىنى مۇشۇنداق بېرىش كېرەك. بۇنىڭ ئىچىدە لادوچكىمۇ بار، ــ بۇ ۋاقىتتا ئۇ كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئانتونىناغا قاراپ قويدى ھەمدە خىجىل بولغان ھالدا قوشۇپ قويدى، ــ سىز، ئەلۋەتتە، ئۆز ھېشىمچىلىق قىلغىنىمنى كەچۈرىسىز. سىز خالىمىسىڭىز، لاداغا تەگمەيمەن.

ئۇۋانىشنا جاۋاب بەرمىدى.

ئۇ بالىنىستا ئۇچ ئايغا يېقىن ياتتى. بۇ جەريانىدا، يېڭى قوشۇنسى ئۆيىنى رېمونت قىلىپ كۆچۈپ كىرىۋالدى ھەمدە ئۇلار ھەر كۈنى ئۇۋانىشنانى يوقلاپ تۇرغان (بەزىدە ئۇلار بىللە كېلەتتى، بەزىدە ئايرىم ـ ئايرىم كېلەتتى) بولغاچقا ئوبدان دوست بولۇشۇپ قالدى. دەسلەپتە ــ بۇ جەريانداىكى ۋاقىت خىلى ئۇزاق، ــ ئۇنىڭ كۆڭلى غەش بولغانلىقتىن، قۇلىقىغا ھېچنەرسە كىرمەيتتىَ، كۆزىگە ھېچنەرسە كۆرۈنمەيتتى. شۇڭا ئۇۋانىشنا ئۇلارنى تۇزۇك كۆرمىگەن،

ئۇلارنىڭ نېمە دېگەنلىكىنىمۇ ئاڭلىمىغانىدى. ئەمما ئولىڭ بىلەن ئارلا ئۇنى يوقلاپ كەلگەندە، ئۇنىڭغا بىرەر نەرسە ئېلىپ كەلمەيتتى ياكى نەرىگىز ئاغرىپ تۇرىدۇ، قايسى ئەزايىگىز ئاغرىيدۇ، قانداق داۋالىنىۋاتىسىز، دوختۇر نېمە دەيدۇ دېگەنگە ئوخشاش سوئاللارنى سورىمايتتى، پېڭى قوشنىسى بىرىش-كېلىش قىلىشنىڭ يولىنى بىلەتتى ھەم ئۇ ناھايىتى ئاق كۆڭۈل ئىدى. مۇشۇلا ئۇنىڭ غەم-قايغۇلىرىنى تۆگىتىپ، ئۇنىڭ مۇزلىغان يۈرىكىنى بىلىنەر-بىلىنمەس ھالدا ئېرىتەلەيتتى.

— قارىغا سىزنى، بىزنى ئەدەبلا كۆرۈۋاتقاندەك، ئانتونىنا فېدوروۋنا.

— ھېچ بىلەلمىدىم، سىلەر نېمىشقا ئۆزەڭلەرگە ئاۋارىچىلىك تېپىپ يۈرىسىلەر؟ — دېدى ئۇ سەلقىلغانىدەك بولۇپ، — دائىم كېلىسىلەر، مېنىلا يوقلاپ كېلىسىلەر، ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى شۇنداق قىلىڭلار دېدىمۇ يا؟

— بۇ دېگەن بۈيرۇق، — دېدى ئولىگ، — بىز ئۇلۇغ ۋەتەن ئۈرۈشى داۋامىدا ئۈرۈق-تۇغقان بولۇپ كەتكەن، بىراق سىز بىر تۇپ ئالما دەرىخى، مەن پەقەت بىر كىچىك ئالمىدۇرمەن.

ئۇ ئانىسىنا كۈلۈمسىرىدى: بۇ بىر جۈپ ئەر-خوتۇن ئۇنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشكەنىدى، ھەتتا ئۇ بۇ ئەر-خوتۇن ئىككىسىنى ياقتۇرۇپ قالغانىدى.

— ۋۇي، كۈلۈۋاتىسىزغۇ، دېمەك، ياخشى بولۇپ قاپسىز-دە. ئەمدىغۇ تونۇشۇۋالارمىز، — دېدى ئۇ، — ئارىكا ئۆزىنىڭ ئىشىنى ئۆزى دەپ بېرەر، مەن تەرجىمھالىمنى يېزىپ قويدۇم، ئارىكا ئۇنى سىزنى دەپ ئاتايىن ماشىنكىدا ئۇرۇپ قويدى. مەن كەتكەندىن

كېيىن، كۆرۈپ باقمەن دېسىڭىز، ئالدىرىماي، ئاستا كۆرەرسىز.

ئولېگ برنەچچە ۋاراق قەغەزنى قويۇپ قويۇپ كېتىپ قالدى. ئانتونىنا فېدوروۋنا دەررۇ ئۇنى ئېلىپ ئوقۇشقا باشلىدى.

"سۆيۈملۈك قوشنىمىز ئانىنا فېدوروۋنا." خەتنىڭ باشلانمىسى چوڭ يېزىلىش بويىچە، ئايىغى ئادەتتىكى يېزىلىش بويىچە ئۈرۈلغاچقا، ئۇئانىنا دەسلەپتە ئانچە زورۇقمايلا ئوقۇدى.

"ئارىمىزدا ئۇقۇشماسلىق بولۇپ قالمىسۇن. ئەمما سىز ھازىر مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلىماسلىقىڭىز مۇمكىن، سىزنىڭ تېخى بۇ ئىشلارغا كۆڭۈلشىگۈدەك ماغدۇرىڭىز يوق، شۇڭا سىزگە خەت يېزىشتىن باشقا ئامال تاپالمىدىم. لېكىن سىزگە مېنىڭ نېمە ئۈچۈن سىزنىڭ شەخسىي تۇرمۇشىڭىزغا بىۋاسىتە كىرگەنلىكىمنى ئوچۇق چۈشەندۈرۈپ ئۆتۈشۈم كېرەك. مېنىڭ بۇ خەتنى يېزىشىمدىكى سەۋەب ئەنە شۇ. ئارىكا (مېنىڭ ئايالىم) سىزنى ئۆزۈلۈپ قالمىسۇن دەپ، بۇ خەتنى ماشىنكىدا ئۇرۇپ كەپتۇ.

مەن دارىلئېتامدا ئۆسۈپ چوڭ بولغان، مەن دارىلئېتامغا چىن دىلىمدىن رەھمەت ئېيتىمەن، دارىلئېتامنىڭ مېنى تەربىيىلەپ ساغلام چوڭ قىلىپ قويغىنى ئۈچۈن رەھمەت ئېيتىمەن، تەقدىرىمنى ئۆز قولۇمغا بەرگەنلىكى ئۈچۈن، ماڭا ئارکانى ئاتا قىلغانلىقى ئۈچۈن رەھمەت ئېيتىمەن. بىراق دارىلئېتام تۇرمۇشىدا بەزىبىر كەچمىك پاسسىپ نەرسىلەرمۇ پەيدا بولۇپ قالاتتى: بىز بىر ياتاقتا 40 بالا ياتاتتۇق، ياتاقتا ئىككى قەۋەتلىك كارىۋاتتىن 20سى بار ئىدى. بىر شىرەدە 12 بالا تاماق يەيتتۇق. بىز بىللە ئويناياتتۇق، بىللە دەرسكە چىقاتتۇق، بىللە قاتار بولۇشاتتۇق، تەرەت قىلساق جامائەت تەرەتخانىسىغا باراتتۇق، پاسسىپ نەرسىلەرنى پەيدا قىلد-

دىغان سەۋەب ئەنە شۇ ئىدى، چۈنكى نۇرغۇن ئادەمنىڭ ئىچىدە ھەر كۈنى، ھەر سائەت ۋە ئۇزاق ياشاش دېگەن ئاۋارىچىلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس-دە. 'نېمە كىتاب كۆرۈۋاتسەن؟'، 'كىمگە خەت يېزىۋاتسەن؟'، 'خىيال سۈرۈپ كېتىپسەنغۇ؟'، 'نېمىنى ئويلاۋاتسەن'، — قاراڭ، مۇشۇلارنىمۇ سورامدۇ كىشى! دېمەك، ھەممە ئىشتا بىللە بولغاندىكىن، ھەممە نەرسە ئورتاقلىشىپ كېتىدىغان گەپكەن، ھەتتا ئىدىيىمۇ ئورتاقلىشىپ كېتىدىكەن.

شۇنىڭ بىلەن كاللىگىزدا ئاستا-ئاستا بىر پىكىر پەيدا بولىدىكەن، دەسلەپتە كۆز يېشى قىلىدىكەنسىز، كېيىن خىيال قىلىدىكەنسىز، ئەمما ھاياتنىڭ ئومۇرتقىسى بولغان ئۇمىدنىڭ ئۆز ئۆۋۈسى بولىدىكەن. ئۇ ئۆۋۈسىدىن چىقسىچۇ تېخى! بۇ ھەتتا ئۇمىد ئەمەستەك، ئۇمىد دېگەن سۆز تەشنالىقنى ئىپادىلەپ بېرەلمەيدىغاندەكلا قىلاتتى. مەنمۇ بۇنىڭغا باشقا سۆز ئىزدەپ يۈرمىدىم: دارىلئېتامدىكى ھەر-بىر بالىغا بىر ئېغىز ئۆي تەگسىلا بۇ تەشنالىق قاناتتى. ئۇنىڭ ئورنىنى باسقۇدەك باشقا نەرسە يوق ئىدى. مەن بۇ تەشنالىقنىڭ باشقىلارنىڭ ۋۇجۇدىدا قانداق ئىپادىلىنىدىغانلىقىنى بىلمەيتتىم، ئەمما مەن تەشنالىقىم ئارتىپ سارىڭ بولاي دەپ قالاتتىم. مەن ئۆزەمنىڭ ئۆيىنى چۈشۈمدە كۆرگەن، ئۆينىڭ ئىشىكىنىڭ قايسى تەرەپتە ئىكەنلىكىنى، نەچچە دېرىزىسى بارلىقىنى بىلەتتىم. مەن خىيالىمدا شۇ ئۆيۈمگە ئۆي جاھازلىرىنى مۇنداق قويسام، تام خۇيلايدىغان قەغەزنى ئوبدان تاللىسام، ئاسقۇ بېكىتسەم، ئۇزۇچات ئورناتسام، توك سىمى تارتسام دەپ ئويلايتتىم. مەن دارىلئېتام-دىكى ۋاقتىمدىلا ئۆزەمنىڭ ئۆيىي توغرىسىدا ئويلايدىغان بولۇپ قالغانىدىم، كېيىن تېخنىكومغا چىقىپ ياتاقتا ياتىدىغان بولدۇم،

ئۇخلاشتىن ئاۋۋال مۇشۇ ئۇيۇ توغرىسىدا ئويلىمايمىتىم. خىيالىمدا بولسىمۇ مۇشۇ ئۆيگە كىرىپ، شىرە ۋە سافالارنى تاراق-تۇرۇق قىلىپ ياتمىسام، جىن بوغۇۋالغاندەك زادى ئۇخلىيالمايمىتىم. ھەممىلا يەردە ئۇيۇ قىس، دارىلئىبتامدا چوڭ بولغان كىشىلەر ئۇچۇن ئېيتقاندا، ئۇيۇ ئېلىش تېخىمۇ تەس. بۇ جەمئىيەتنىڭ بىزگە ئوبدان قارىمىغانلىقى ئۇچۇن ئەمەس، ــ ئەكسىچە، ھەممە ئادەم بىزگە ئوبدان قارايتتى، ئېھتىمال بەك ئوبدان قاراۋاتسا كېرەك. ــ بەلكى دارىلئىبتامدا ئۇيۇ تەقسىم قىلىشتا بىرلا ئۇسۇل، يەنى ئۇچىرەتتە تۇرۇش ئۇسۇلى قوللىنىلغانلىقتىن بولغان. ئومۇمەن بالىلارنىڭ نوپۇسى ئاتا-ئانىسىنىڭ يېنىدا، دارىلئىبتامدىكى بالىلار-نىڭ نوپۇسى كوللېكتىپ نوپۇسىنىڭ ئىچىدە بولاتتى، دارىلئىبتامدىكى بالىلار، ئۇيۇ گۇۋاھنامىسى ئالغان تەقدىردىمۇ، ئۇيۇ ئېلىش ھوقۇقىغا ئىگە ئەمەس ئىدى. ۋاي خۇدايىم، بۇنىڭدا قانچىلىك ئۇزاق كۇتىدىغان گەپ-ھە!

نېمە ئىلاج؟ پەقەت ئىككىلا ئايىمە بار ئىدى: يا ئۇيىي بار خوتۇننى ئېلىش كېرەك، يا ئۇيىي بار ئەرگە تېگىش كېرەك. ئۇنىڭ-دىن باشقا ئايىمە مەۋجۇت ئەمەس. مەن ئۇچۇن ئېيتقانىدا، بۇ ئايىمەلەرنىڭ ھېچقايسىسى ئاقمايتتى، چۇنكى مەن 7-يىللىق سىنىپتا ئوقۇۋاتقان چېغىمدىلا ئاركانى ياخشى كۆرۈپ قالغان. ئۇ ۋاقىتتا ئاركا تېخى دارىلئىبتامنىڭ 4-يىللىقىدا ئوقۇۋاتاتتى، ئۇ ئۇستەبېشىغا گۇل قىسىپ يۈرەتتى، يېڭى يىل بايرىمىدا ئۇ قار قىز بولۇپ شۇنداق چىرايلىق ياسىنىپتۇكى، مەن بىر كۆرۈپلا ئۇنىڭغا كۆيۈپ قالدىم، ئۇنىڭدىن زادى كېچەلمىدىم. ئۇ 18 ياشقا كىرگۈچە كۇتۇپ تاقىتىم تاق بولدى، بىز توي قىلمىز دەپ تىزىمغا ئالدۇردۇق، ئۇ ۋاقىتتا

بىزنىڭ باش تىققۇدەكمۇ يېرىمىز يوق ئىدى، ئۇچ يىل ئۆتكەندىن كېيىن، شەھەرنىڭ ھەممىلا يېرىدە ئۆيىنى ئىجارىگە بېرىدىغان بولدى. مەن بىر ياش تېخنىك ئىدىم، ئارقا بولسا تېخى ئوقۇۋاتاتتى، بىزنىڭ بىر ئېغىز ئۆيۈم ئۈچۈن تۆلەيدىغان ئىجارە ھەققىمىز تاماق خراجىتىمىزدىن كۆپ ئىدى، ئارقانىڭ قولىدىكى پۇل ئازانلا يېتەتتى. ئەمما بىز بالا بېقىشتىن قورقۇپ كەتمىدۇق، ئىككى يىل ئۆتۈپ كەتتى، بىر كۈنى بىز ئىشقا چىقىپ كەتسەك، بىزنىڭ ئۆيىنىڭ ئايال خوجايىنى مەست بولۇپ قېلىپ، ئېھتىيات قىلماي بالىمىزنى، بىزنىڭ ھېلىقى قىزچىقمىزنى پېشايۋاندىن يەرگە چۈشۈرۈۋېتىپتۇ.

مېنىڭ سىزگە، ئانتونىنا فېدوروۋنا، بۇلارنى دەپ يۇرۇشۇمدىن مەقسەت مېنىڭ بۇ ئىشنى قىلىشىمغا تۈرتكە بولغان نەرسىنى چۈشەندۈرۈپ قويۇشتۇر: مەن بۇ پاجىئەنى باشتىن كەچۈرگەندىن كېيىن، قوشۇمچە ئىش تېپىپ ئىشلەشكە باشلىدىم، ئازراق پۇل توپلاپ بىر ياتاق بىناسى سالماقچى ياكى شەھەر سىرتىدىن بىر ئۆي ئالماقچى بولدۇم. تېخنىكا ئىشلىرى ــ ئېلېكترون ئىلمى ياكى ئېلېكتر ئىشلىرى تېخنىكىسىغا دائىر ئىشلارنى قىلىش جەھەتتە قولۇم ئەپلىك، كالىلامۇ ئۆتكۈر ئىدى. ئۇزاق ئۆتمەي ئاۋاز سىستېمىسى كەڭ ئەۋج ئېلىپ كەتتى، مەن دەرھال ئۆزەمنىڭ ئۇستۇن تېخنىكىسى بىلەن داڭ چىقىرىۋەتتىم. بۇ ئىشلار مەن ئۈچۈن ناھايىتى ئاددىي ئىدى، ئەمما ئالدىغىنىم بىرنەچچە دەرىجىلىك ئىش ھەققى ئىدى. بىزمۇ خېلى ھاللىنىپ قالدۇق، ھەتتا بانكىغا پۇل قويۇشقىمۇ باشلىدۇق. مېنى ئىزدەپ كېلىدىغانلار كۆپ ئىدى، مەن كەلگەن ئادەملەرگە قاراپ ئىش قىلىدىغان

بولۇپ قالدىم.

بىر قېتىم، ئەگەر ئىسمىلىك بىر يىگىتنىڭ تېلېفونىنى ياساپ بەرگەلى باردىم. تېلېفون خېلى تۇزۇك ئىدى، بىراق يامان يېرىدىن بۇزۇلۇپ قالغانىكەن. مەن ئۇنى ياساشقا تۇتۇنۇدۇم، ھەر كۇنى ئىشتىن چۈشۈپ شۇ ئىشقا باراتتىم، ئۇزاق ئۇزتەمەي ئۇنىڭ دادىسى بىلەن تونۇشۇپ قالدىم. ئۇ نېمە باشلىق، قەيەرنىڭ باشلىقى، بۇ مەن ئۇچۇن ئانچە مۇھىم ئەمەس ئىدى، گەپنىڭ توچكىسى، ئۇ مېنى ئۆزىنىڭ ئىشخانىسىغا ېبرىپ شۇېتسارىيەدىن ئىمپورت قىلىنغان تېلېفونىنى ئوڭشاپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدى. مەن تېلېفونىنى ئوڭشىغاچ، ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلاشتىم، سىرگە ئەھۋالىمنى ئېيتىپ بەرگەنگە ئوخشاش، ئۇنىڭغىمۇ ھەمىسنى ئېيتىپ بەردىم. ھايت-ھۇيت دېگۈچە بىر ئاي ئۆتۈپ كەتتى! مەن ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىدا ھېيىپ بولغان ھەربىي ئانتونىنا فېدوروۋنا ئىۋانىشنانىڭ ئۆيىگە كۆچۈپ كىرىش توغرىسىدىكى ئۆي گۇۋاھنامىسىنى ئالدىم. دېمەك، سىزنىڭ قېشىڭىزغا كۆچۈپ كەلدۇق، قەدىرلىكىم، ھاياتىمىزدىكى تۇنجى قوشنىمىزنىڭ يېنىغا كەلدۇق.

بۇلارنى يېزىپ نېمە قىلىدىكەنە؟ دەپ سورىشىڭىز مۇمكىن. بۇنى يېزىشتىن مەقسىتىم ــ ئۆزىمىزنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى، مېنىڭ نېمە ئۇچۇن ئۆيىڭىزگە بۇسۇپ كىرگەنلىكىمنى، بىز ئۇچۇن ئېيتقاندا، سىزنىڭ نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىڭىزنى ئېنىق چۈشەندۇرۇپ قويۇش. بىز دائىملىتامدا چوڭ بولغان بالىلار (بۇنى سىزگە دېگەن)، سىز گويا بىز توختايدىغان پرىستان، گويا دېگىزدىكى بىر كىچىك ئارال. بەلكىم، بۇلارنى ئاركا سىزگە تېخىمۇ ئېنىق چۈشەندۇرۇپ قويار. ھېسسىيات جەھەتتىكى ئىشلارنى ئانچە

بىلمەيمەن. ئەمما مەن بىزنىڭ ئىناق، خۇشال-خۇرام ئۆتۈشىمىزنى ئۈمىد قىلىمەن. مۇشۇ ئىش ئۈچۈن، بۇ خەتنى يازدىم.

قوشنىڭىز ئولىڭ بېلياكوۋ"

ئانتونىنا فېدوروۋنانىڭ تېنى ئاجىز بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ، يا دىلى نازۇك بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ، ماشىنكىدا ئۈرۈلغان بۇ سەھىپىي يۈرەك ساداسى ئۇنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈردى. ئۇ بۇ "تەرجىمھال"نى قايتا-قايتا ئوچ قېتىم ئوقۇپ چىقتى، ھەربىر قېتىم ئوقۇغاندا، قەلبى يىللىپ قالغانىدەك بولاتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ تەسىراتىنى قىلچە يوشۇرماستىن ئولىڭقا سۆزلەپ بەردى، چۈنكى ئۇنىڭ خېتىگە جاۋاب قايتۇرۇش كېرەك-دە.

— مەن مۇشۇ ئىش ئۈچۈنلا خەت يازغان، — دېدى ئولىڭ ئۇنىڭغا، ئارقىدىن يەنە قوشۇپ قويىدى، — سىز بۇ يەردە داۋالىنىۋاتقان پەيتتە ئۆيىڭىزنى رېمونت قىلىپ قويساق قانداق؟

— ھاجىتى يوق.

— نەرسىلىرىمنى ئوغرىلاپ كېتەمدىكىن دەپ قورقۇۋاتامسىز؟ ئۇ دېگىنىڭىزمۇ توغرا، دارىلئېتامىدىن چىققاندىكىن شۇنداق ئادەملەر-دە، بىز.

ئۇنىڭ سوئال سوراشلىرى، ئۆزىنى باھالاشلىرى، شۇنىڭدەك سۆزلىگەن چاغدىكى كۈلۈمسىرەشلىرى ئانتونىنانى كۈلدۈرۈۋەتتى، شۇنداقتىمۇ ئۇ يەنە غۇدۇڭشىدى.

— مەن باشقىلارغا قەرزدار بولۇشنى ياخشى كۆرمەيمەن.

— ۋاقتى كەلگەندە ھېسابلىشىۋالساق بولىمىدىمۇ! — دېدى بېلياكوۋ ئانتونىناغا ۋەدە بېرىپ، — تام خۇيلايدىغان قەغەزنى ئېلىپ كېلىپ سىزگە كۆرسىتەمدۇق ياكى ئۇنى ئارکا تاللىسۇنمۇ؟

ـــ ئاركا تاللىسۇن! ـــ دېدى ئىۋانىشنا، بۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ خۇيلىرى تۇگىگەنىدى، ئۇ كۆڭلىدىكى گەپنى دەۋەتتى.

لېكىن، بۇ ئەر-خوتۇن ئىككىسى ئۆيىنى رېمونت قىلىۋېتىپ يەنىلا بىر ئاز نەرسە ـــ ئىلگىرى ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان قىزلارنىڭ ئادرېسىنى "ئوغرىلاپ" قويدى. ئۇلار ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن تەرەپ-تەرەپكە توزۇپ كېتىشكەنىدى، ئەرگە تېگىۋالغاندى. قېرىپ، توپاقتەك سەمرىپ كەتكەن قىزلىرى بىر-بىرلەپ ئانتونىنا ياتقان ياتاقنا كىرگەندە، ئانتونىنا يەنە بىر قېتىم داڭ قېتىپ قالدى.

ـــ تونە، نېمە بولدۇڭ؟ نېمىشقا ماڭا ئېيتمايسەن، تونېچكا؟ بىز يات ئەمەسقۇ. نېمىشقا گەپ قىلمايسەن؟ مېنى تونۇيالمايۋاتامسەن يا؟

ـــ زىنكا، ـــ دېدى ئۇ ئارانلا، ئۇنىڭ ئىسسىق كۆز ياشلىرى بۇلاقتەك بۇلدۇقلاپ ئېقىشقا باشلىدى: بۇ ئۇنىڭ ھېلقى ئاخشىمى ئىش چىقىقاندىن بۇيان بىرىنچى قېتىم يىغلىشى ئىدى، ـــ زىنا، زىناچكا.

ـــ مەن ئۆزەملا كەلمىدىم، ـــ دېدى ئۇلاردىن بىرى ئۆكسۈپ يىغلاۋېتىپ تۆۋەن ئاۋازدا، ـــ ھەي، ئوغلۇم! كەل، چوڭ ئاپاڭ بىلەن تونۇشۇۋالغىن.

ياتاقتا تارتىنچاق، بوي-تۇرقى كېلىشمىسز، كالانپاي بىر يىگىت كىرىپ كەلدى. بۇلارغۇ ئەمەلىيەتتە ھېچقانچە ئىش ئەمەس، لېكىن شۇ كۇنىنىڭ ئەتىسى ئىش چىقتى: ئولېگ بىلىياكوۋنىڭ ياتاقتا كىرىپ-چىقىشتىكى ئۇزاق مۇددەتلىك كېسەلگە قاراش كېسىشكىسى مۇسادىرە قىلىندى.

ـــ هوي، ئۆزىڭىز بىلسىز، ـــ دېدى مەسئۇل دوختۇر ئىكىكى قولىنى قېقىپ، ـــ بىز ئىشانشنانىڭ كېسىلىنى مىڭ تەستە ساقايتتۇق، سىز چۇ؟

ـــ ھە، مەن نېمە قىپتىمەن؟ ـــ ئولىڭ ھېچنېمە بولمىغانىدەك قايتا سورىدى، ـــ ماختىغىنىڭىزغا رەھمەت، ئۆزاق مۇددەتلىك كېسەلگە قاراش كېنىشكەمنى قايتۇرۇپ بېرىڭ، ئىشانشنانغا تاماق ئەكىرىپ بەرمىسەم بولمايدۇ، سىلەرنىڭ تامىقىڭلارنى يېسە، يۈگگاچىلارمۇ چىدىمايدۇ.

ـــ نېمىنى ماختاپتىمەن؟ بىلەمسىز، سىز ئىشانشنانىڭ نېرۋىسىنى قوزغاپ، ئۇنى...

ـــ بولدىلا، دوختۇر. خۇشاللىقتىن ئادەم ئۆلۈپ كەتمەيدۇ.

بۇ قېتىم زىنكا بىلەن تاسادىپىي كۆرۈشۈشتىن كېيىن ئۆزاق ئۆتمەي، كۆپ يىغلىغانلىقى ئۈچۈن بولسا كېرەك، ئانتونىنا فېدوروۋنانىڭ پۇتىدا ئاز-تولا سېزىم پەيدا بولۇشقا باشلىدى. بىلىنىڭ سانچىپ ئاغرىشىمۇ تۇگىدى، بۇ خىل ئاغرىش، ئۇنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا، غەلىبىنى تەبرىكلەش بايرىمىدا ھەممە يەردە ئېتىلىدىغان ھۇرمەت سالیوتىغا ئوخشايتتى. شۇنداق قىلىپ، ئىشانشنامۇ ئاستا-ئاستا ئورنىدىن تۇرالايدىغان، ھەرىكەت قىلالايدىغان بولدى. ئەلۋەتتە، دەسلەپتە ئۇ ھاسىغا تايىنىپ ماڭدى، كېيىن ھاسا تۇتۇپ ماڭالايدىغان، ئاخىرىدا ئۆزى ماڭالايدىغان بولدى. بىر كۈنى، ئۇ ئولىڭگا داۋالاش بۆلۈمىگە ئۆزەم بارالايدىغان بولدۇم دەپ ماختاندى.

ـــ دېمەك، ئەمدى مەسلىھەتلەشمەك بولىدىكەن-دە؟ بۇ لادوچكا نوپۇسىنى يۆتكىگىلى ئۇنمايۋاتىدۇ. ھېلىقى بۇقىنى ئېلىپ كەتكەنچە

قايتا ئېلىپ كەلمىدى. بىز بولمىغان چاغلاردىمۇ ئۇ ئۆيىگىزگە بېرىپ قويمايدۇ، ــ مەن ئۆيىگىزگە يېڭى قۇلۇپ ئورنىتىپ قويدۇم، لېكىن لادوچكا نوپۇسىنى دەپتەردىن ئۆچۈرۈشنى خيالىغىمۇ كەلتۈرمەي يۈرۈيدۇ. شۇڭا مۇنۇ دوكلاتقا قول قويۇپ بېرىشىگىزنى سورايمەن، ــ دېدى ئولېگ.

ئۇ ئانشنا گەپ قىلماي شەھەرلىك ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ رەئىسىگە يېزىلغان بۇ ئىلتماسنى بىر قېتىم كۆزۈپ چىقتى. ئىلتماستا لادا ۋە ئۇنىڭ ئېرىنىڭ جەمەل چىقارغانلىقىغا دائىر جەريان يېزىلغاندى، ئىشنىڭ جەريانى چانلىق سۈرەتلەپ بېرىلگەن، ئەمما كۆپتۈرۈۋېتىلمىگەنىدى. دوكلاتنىڭ ئاخىرىدا: لادانىڭ ۋىجدانسىزلىق قىلغان ئىپادىسىگە ئاساسەن، بۇ ئايال پۇقرانىڭ نوپۇسىنى دەپتەردىن ئۆچۈرۈۋېتىش تەلەپ قىلىنغانىدى. بۇ ئىلتىماسنى كۆزۈپ بولغاندىن كېيىن، ئۇئانشنانىڭ كۆز ئالدىدا بۇ مۇلايىم، كۆيۈمچان ئۆگەي قىزى بىلەن ئاخىرقى قېتىم كۆرۈشكەن چاغدىكى ھالەت ئەينەن گەۋدىلەنىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلى ئېلىشىپ كەتتى، ھەم ئىچى تىت-تىت بولدى. ئۇ دوكلاتقا قول قويۇپ بەردى، "ۋىجدانىنى يوقاتقان" دېگەن سۆيەتنىمۇ مەسلىنى تېخىمۇ ئېنىق چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدىغان بىرەر سۆزگە ئالماشتۇرۇۋەتمىدى.

ــ ئۇ سوتقا بېرىشى كېرەك، ــ دېدى ئارلا ئۇھ تارتىپ.

ــ مەنمۇ سوتقا بېرىشىم كېرەك، ــ دېدى ئولېگ كۆلۈپ، ــ مېنىڭ يارىلانغان ئىسپاتىم بار.

ئولېگنىڭ يارىلانغانلىقى توغرىسىدىكى ئىش ئۇئانشنانىڭ ئېسىدە يوق ئىدى، ئۇنىڭ ئىسپاتى توغرىسىدىمۇ ھېچقانداق خەۋىرى يوق ئىدى، چۈنكى ھېلىقى ئىشلار يۈز بەرگەن ۋاقىتتا، ئۇ ھوشىدىن

كەتكەن بولۇپ، ھېچنېمىدىن خەۋەر تاپالمىغانىدى. لېكىن يېڭى قوشنىسىنىڭ ئالدىن كۆرەرلىكى نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنى خۇشال قىلمىدى. ئەمما ئۇ ئانشىنا بىر نېمە دېمىدى. ئۇ بۇ ئىشلارنى ئەسلەشنى خالمايۇاتاتتى، ھېلىقى ئاخشىمى بولغان ئىشنى ئەسلەشنى تېخىمۇ خالمايتتى.

ئۇلار سوتقىمۇ بارمىدى: لادوچكا غىڭ قىلماي، ياۋاشلىق بىلەن نوپۇس دەپتىرىدىن ئىسمىنى ئۆچۈرۈۋەتتى، كېيىن ئۇن-تىنسىز يوقالدى. ئانتونىنا ئۇ ئانشىنا كۈلۈپىلا يۇرىدىغان بۇ ئولۇڭ بېلىا-كوۋدىن شۇ ۋاقىتتا لاداغا نېمىلەرنى دېگەنلىكىنى سوراپمۇ قويمىدى، ئەمما ئۇنىڭ، ئولېگنىڭ لادا بىلەن بىر قېتىم سۆزلەشكەنلىكىدىن خەۋىرى بار ئىدى. دۇرۇس، بۇ ئىشنى ئولېگ ئۆز ئاغزى بىلەن دەپ بەرگىنى يوق، — ئۇ بۇ ئىشنى تىلغا ئالسىلا، ئۇ ئانىسىنىڭ خوپىي تۇتىدىغاندەكلا ھېس قىلاتتى، شۇڭا ئۇ زۇۋان سۈرمەيتتى — لېكىن ئارلا گېپى تولا ئايال، يەنە كېلىپ ئۇ ئېرىنى ماختاپ ئۈچۈرۈپلا يۇرىدىغان بولغاچقا، بۇ ئىش توغرىسىدا ئۇ ئانشىناغا كۆپ سۆزلەپ بەرگەن. ئارقىنىڭ دېيىشچە: ئۇ قېتىمقى سۆزلىشىش قىسقا بولۇپ قالغان بولسىمۇ، ناھايىتى مەزمۇنلۇق بولغان، لادالا ئەمەس، ئۇنىڭ پوڭ-پوڭ سۆزلەيدىغان ئېرىمۇ بىر نېمە دېيەلمىگەن. بىر يىلدىن كېيىنلا ئولېگ ئۇ ئانشىناغا ھەقىقي ئەھۋالنى ئېيتتى:

— رۇساكوۋ پېتر ئىگناتوۋىچ ئېسىڭىزدىمۇ؟

— قايسى رۇساكوۋ ئۇ؟

— ھەربىي كومىسسارچۇ. ئۇ سىزگە تېخى ئوردېن بەرگەنغۇ! شۇ سۆزلىشىشتە ئۇنىمۇ تەكلىپ قىلغانىدىم، لېكىن ئۇلار ئىككىسى دەماللىقا بىر نېمە دېيەلمىدى.

ئانتونىنا فېدوروۋنانىڭ يۈرىكى ئەلەمدىن پۈچۈلغان، خۇشاللىقى تاسادىپىي كەلگەن بولسىمۇ، ھازىرقى ئەھۋال ئۇنىڭغا پايدىلىق ئىدى. ئۇنىڭ بېلىنىڭ ئاغرىقى توختىغان، كېسىلى ياخشىلىنىپ قالغانىدى. ئۇ پۈتىنىڭ ئاقسىشىغىمۇ قارىماستىن، دەلدەڭشىپ يۈرۈپ، ئولېگ ياساپ بەرگەن ھاسىنى تۈتۈپ، تاملىرى ئاپئاق ئاقارتىلىپ، پولىمۇ پاك-پاكىز يۇيۇلۇپ پۈتۈنلەي يېڭى تۈسكە كىرگۈزۈلگەن ئۆيىگە قايتىپ كەلدى.

— سىز ماڭا بەك كۆڭۈل بۆلۈۋاتىسىز، غەمخورلۇق قىلىۋاتىسىز، راست، مەن بەك خىجىل بولۇۋاتىمەن.

— سىز ماڭا پۇل بەرمەكچىمۇ؟

— سىزگە پۇل بېرىشكىمۇ خىجىل بولۇۋاتىمەن.

— بۇ مۇنداق گەپ ئىدى، — دېدى ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ، — مەن دارىلىنىتامىدا چوڭ بولغان، ئەزەلدىن ئاتا-ئانامنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن. چوڭ بولغاندىن كېيىن، باشقىلار ماڭا مېنى 45-يىلى بىر ئايال جەڭچى ئېلىپ كەلگەنلىكىنى، مېنى دارىلىنىتامىغا تاپشۇرۇپ بېرىپ قىسمىغا قايتىپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. قارىڭ، مەن كۆچۈپ كېلىشتىن بۇرۇنلا سىزنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىڭىزنى بىلگەن. سىزنى كۆرۈپلا، ئانتونىنا فېدوروۋنا، ياش جەھەتتە ماڭا ئانا بولغۇدەك دەپ ئويلىدىم.

— ئانام دېدىڭىزمۇ؟

ئۇ ئانىنىڭ ئاچچىق كۈلۈپ قويىدىغۇ، ھېچكىمگە گەپ قىلمىدى. قورسىقىدىن ئالدۇرۇۋەتكەنلىكى، سازلىقتا بولغان ھېلىقى ئىش، بېلىگە يوغان بىر نەرسىنىڭ چۈشۈپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا ھېچقانداق ئېغىز ئاچمىدى. ئۇ كۆيۈنگەن ھالدا ئولېگنىڭ چاچلىرىنى

قېقىپ قويىدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇ بۇ ياش ئەر-خوتۇن بىلەن سەن دەپ سۆزلىشىدىغان بولدى.

بالىنىستن چىقىپ بىر ھەپتىدىن كېيىن ئۇ ھاسىغا تايىنىپ مەكتەپكە باردى، ئۇنىڭ پارقىرىتىپ تارىۋالغان چاچلىرىغا خىلمۇخىل ئاق سانچىلغانىدى. كۈنلەر بۇرۇنقىدەكلا بىر-بىرىنى قوغلىشىپ ئۆتۈپ كېتىۋەردى، بالىلارنىڭ چۇقان-سۇرىنى، ئوغۇللارنىڭ كەپسىزلىكى، قىزچاقلارنىڭ يىغىسى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ غۇدۇڭشىشلىرى، ئاتا-ئانىلارنىڭ ئۆتۈنۈشلىرى، تۈرلۈك چوڭ-كىچىك يىغىنلار، رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىگە ۋە رايونلۇق كومىتېتقا بېرىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشلار، ئۆزىنىڭ دەرسى ۋە ھارغىنلىقى، ئىشقەلىپ، ھەممىسى بۇرۇنقىغا ئوخشاشلا بولۇۋەردى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ھەم تونۇشلۇق، ھەم ئادەتتىكى ئىشلار بولۇپ قالغانىدى. پەقەت ئۇنىڭ ھارغىنلىقلا ئۇنىڭ ئۇچۇن ئېيتقاندا، مىسلى كۆرۈلمىگەن بىر ئىش بولغانىدى. بۇ خىل ھارغىنلىق تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ، ھەممىنى رەھىمسىزلەرچە يوقاتىتى، ئۇنىڭ بارلىق قۇۋۋەتلىنىشلىرىنى جىسمانىي، ئەقلىي قۇۋۋەتلىنىش، نېرۋىسىنىڭ تورمۇزلاش قۇۋۋەتلىنىش بىراقلا تارتىۋالدى. "ئاستا-ئاستا ئادەتلىنىش كېرەك" دەيتتى ئۇ ئۆز-ئۆزىگە. ئۇ بۇ خىل ھارغىنلىقنى تۇيۇپ قالدى ھەمدە بۇنىڭدىن مەڭگۈ قۇتۇلغىلى بولمايدىغانلىقىنى دەرھال چۈشەندى. ئۇ بۇ خىل ھارغىنلىققا "ماسلىشىش، سەۋر قىلىش ۋە ئادەتلىنىش كېرەك" دەپ ئويلايتتى.

ھەممە ئىش بۇرۇنقىغا ئوخشاشلا بولىۋەردى، پەقەت ئانتونىنا ئۇيانىشىنالا ئانا مەكتىپىگە قايتا بارالمىدى، ئوتتۇرا مەكتەپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا ئوخشايدىغان داشۇنىڭ 1-يىللىق سىنىپىدىكى قىز

ئوقۇغۇچىلارنىمۇ قايتا كۆزىتەلمىدى، ئۇلار بىلەن سۆزلىشەلمىدى. ھازىر بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى تۈگىدى، ئەمدى مەكتۇپ بولمايدۇ: ئۇ ئانىسىنا نۇرغۇن ئۇرۇشلارنى بېشىدىن كەچۈرگەن پېشقەدەم ئوفىتسېرلەرگە خاس قەتئىيلىكى ۋە قەيسەرلىكى بىلەن "ياق" دېيەلىدى. بەزى ۋاقىتلاردا ئۇ شۇنچە ئازابلانسىمۇ ــ بۇ ئازابنى ئۇ ئۆزى تېپىۋالغان دېگەندىن كۆرە، ئۇنى مۇشۇ قارارغا كېلىشكە مەجبۇر قىلغان سەۋەبلەرنى ئەسلەش بىلەن كەلگەن دېگەن ئوزۇك، ــ ئەمما ئۇ خاتىرجەم، تىنچىنچەتك كۆرۈنەتتى.

دەرۋەقە، ئەگەر بۇ ئۆزگىرىشلەر بولمىسا ئىدى، ئىشلار يەنىلا ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە كېتىۋېرەتتى: ئەگەر بۇ خۇش پىچىم، ئىناق، بىغەم ئەر ــ خوتۇنلار ئۇنى بىر تۇغقاندەك كۆرۈپ، ئۇنىڭغا يېقىن كىشىسىگە قارىغاندەك قارىمىغان بولسا، ئۇنىڭ تۇرمۇشى يامان تەرەپكە قاراپ مېڭىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. شۇڭا ئۇ ئانىسىنا ھوشيارلىقى ئۇستۇن بولسىمۇ، ئەمما بارا ــ بارا بۇ بىر جۈپ ئەر ــ خوتۇنغا ــ ئۇلارنىڭ ئۆزىنى چىن كۆڭلىدىن يېقىن كۆرۈۋاتقانلىقىغا ئىشىنىپ قالدى.

ــ باللىرىم، ئازراق بولسىمۇ مېنىڭ پۇلۇمنى ئېلىڭلار. ھەر ئاخشىمى ماڭا تاماق ئېتىپ بېرىدىغانغا مىليونېرلار ئەمەسقۇ سىلەر؟

ــ قاراڭ، دەۋاتقان گېپىڭمزنى، ئانتونىنا فېدوروۋنا، ــ دېدى ئارلا خىجىل بولۇپ، ــ ئۇنداق قىلساق خۇشاللىقىمىز تۈگەيدۇ، بىلەمسز؟

ــ ھەممە ئىش جايىدا، خۇددى دارىلئېتامدىكى ئىشلىرىمىزدەك: تورت دېگەن نېمە؟ تورت دېگەن بىر تورتنى ھەممەيلەن يەيدۇ، ھەممەيلەن بىر تورتنى يەيدۇ دېگەن گەپ، شۇنداقمۇ ئاركا؟ ــ

دېدى ئولىگ كۇلۇپ تۇرۇپ.

يەنە بىر خىل كىچىكىنە، ئايالىلارغىلا خاس خۇشاللىق بار، ئۇ بولسىمۇ: ئۆيدە ئاخىرى ئەر خوجايىن پەيدا بولدى، ئەسلىدىكى پۇلاكلاپ قالغان ئىلىغۇچىلار، ساڭگىلاپ قالغان توك سىملىرى، چاتقاندا ئوت چاچرىتىپ تۇرىدىغان ئۇزۇچات، ئىس يېنىپ تۇرىدىغان ئوچاق ھازىر پۈتۈنلەي يېڭى تۈسكە كىرگۈزۈلگەنىدى. ئۆيدە سۇنغان، چېقىلغان نەرسىلەر كۆرۈنمەيتتى، ھەممە نەرسە ئۆزى ئىشىغا پىششىق خوجايىنلىك كۆزىدىن قورقۇپ، ئىتائەت بىلەن ئۆز جايىدا مىدىر قىلماي تۇراتتى: ھەتتا بۇ پۈتۈن بىر يۇرۇش ئۆيىنى ئىسسىتىدىغان مەشمۇ ئىلگىرىكىگە قارىغاندا سېخىلىق بىلەن ئىسسىقلىق چىقىرىپ تۇراتتى. ئولىگنىك قولى چۈمۈر بولۇپ، ئۇ ھەمىشە ئۆيدە بار نەرسىلەرنىك ھەممىسىنى ھارماي رېمونت قىلاتتى، ياخشىلايتتى. كونا بۇيۇملار ئۇنىك كۆزىگە سىغمايتتى.

ــ قاراڭ، ئانتونىنا فېدوۋنا، بىز قاچانغىچە بۇ ئوچاقنىك دەردىنى تارتىپ يۈرىمىز، خۇددى ئۆڭكۈردە ياشايدىغان دەۋردىكى ئوچاقلارغىلا ئوخشاپ قاپتۇ.

ئۇنىڭ بۇ ئوچاققا ئەزەلدىن باش قاتۇرۇپ باقمىغان ئەمەس، ھەم ئۇنىك بىلەن ھەپىلىشىپ ئاۋارە بولۇپ باقمىغىنى ئەمەس. ئۇنىڭدىن ئۇنىڭ غەم يېمەيتتى. ھېلىقى كەپسىز، ئۆكتەم، ھەسەتخور كونا قوشنىلىرىمۇ ئۇنى ئوچاققا ئوت ياقتۇرۇپ ئاۋارە قىلىپ باقمىغان، ئۇنىڭدىن مەجبۇرىيەتنىڭنى ئادا قىلمىدىك دەپ رەنجىپمۇ باقمىغانىدى. ئۇرۇشتىن كېيىن، يېقىلغۇ ــ تورى، ئوتۇن ياكى كۆمۈر تاپماق ناھايىتى تەس بولۇپ قالغانىدى. قوشنىلار دەرھال ئىس تەقسىم قىلىۋېلىپ، ئۇنى ئىشنا ئوتۇن تاپىدىغان، ئۇلار ئوچاقتا

ئوت ياقىدىغان بولۇپ، ئىزچىل شۇنداق قىلىپ كەلگەنىدى. ئولۇغ بۇ ئىشقا قەستەن غودۇكشىغان ئەمەس، ئوچاقنىڭ كونا ۋە قالاقلىقى ئۈنۈك چىشغا تەگكەنىدى. ئۇ پەن-تېخنىكا جەھەتتىلا يېڭىلىق يارىتىشقا قىزىقىپ قالماي، تۇرمۇش جەھەتتىمۇ يېڭىلىق يارىتىشقا قىزىقاتتى. ئوچاققا بىرمۇنچە ۋاقىت سەرپ قىلمىسا بولمايتتى، بۇ ئۈنۈك ئوغسىنى قاينىتىۋەتتى.

ــ تاش قوراللار دەۋرى!

بۇ توغرۇلۇق گەپ بولسىلا، ئۇنىڭغا ئۇنى قىزىقچىلىق قىلىپ ئۆتكۈزۈۋېتەتتى، بىلىياكوۋ بولسا گېپىدە تۇرۇۋالاتتى، ئۈنۈك ئۈستىگە، ئۇ بىرەر ئىشنى قىلمەن دەيدىكەن، قىلماي قالمايتتى. بۇ ۋاقىتتا، شەھەردە كەڭ كۆلەمدە قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ئۆيى جايلاشقان شەھەر مەركىزىدە بىنالار ئۆزگەرتىپ قۇرۇلۇۋاتاتتى ۋە جاھازلار ئورنىتىلىۋاتاتتى. ئولۇغ چىقىپ باشقىلاردىن سۈرۈشتۈردى، كىشىلەر بىلەن سۆزلىشىپ (ئۈنۈك باشقىلار بىلەن بىرىش-كېلىش قىلىش جەھەتتە ئېپى بار ئىدى) باقتى، كېيىن، بىر قېتىم، ئۇ ئۇۋانىشىنىغا خۇشال ھەم جىددىي ھالدا دېدى:

ــ سىز شەھەرلىك ئىجرائىيە كومىتېتىغا دوكلات يېزىڭ: ئۆيىمىزنىڭ يېنىدىكى پارىۋاينى رېمونت قىلىۋېتۈ. ئۇلاردىن پار تۇرۇبىسى بېكىتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىڭ، يارىدار بولغانلىقىمىزنى تىلغا ئېلىشنى ئۇنتۇماڭ.

ــ بۇ يەنە نېمە ئۈچۈن؟

ــ چۈنكى، سىز ۋەتەن ئۈرۈشىدا! ئىسسىق قېنىمىزنى ئاققۇزغان، ئىچىدىن زەخمە يېگەن پېشقەدەم ھەربىي، ئۆزىمىز يالغۇز، ئوتۇن-

كۆمۈرنى ئىككىنچى قەۋەتكە ئېلىپ چىقىشتا قينىلمىسز.

— ئوتۇن-كۆمۈرنى مەن توشۇمايۋاتىمەنغۇ؟

— بۇنى ئۇلار قانداق بىلسۇن؟ سىز يېزىۋېرىڭ، قالغىنىنى مەن توغرىلايمەن. بۇ ئىشقا چېپىپ قويساق، مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇپ قېلىشىمۇ مۇمكىن.

ئۇ هايابجانلىنىپ، چاقچاق قىلدى، كۈلدى. ئۇ ئانىسىنا ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىققان گەپلەر بويىچە خەت يازدى، ئەمما ئۇ ئانچە خۇشال ئەمەس ئىدى. ئەلۋەتتە، ئۇنىڭغا مەلۇمكى، ئۇرۇشتىن كېيىنكى قېينىچىلىق ئۆتۈپ كەتكەنىدى، كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىمۇ ئىلگىرىكىدىن كۆپ پەرقلىنەتتى. بۇ سانائەت شەھىرىنىڭ شەھەر مەركىزىدە پار بىلەن تەمىنلەش ئۇسكۇنىلىرى دېمىسىمۇ بەك قالاق ئىدى. ئەمما ئۇنىڭسىنا قەلبىنى نېمىدۇ بىر نەرسە چۈلغۇۋالغاندەك هېس قىلدى. هېرىش-چارچاشنى بىلمەيدىغان بۇ قوشۇنىنىڭ تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالغان نەرسىلىرىنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭسىنا ياقتۇرمايدىغان نەرسىلەرمۇ بار ئىدى، ئەمما ئۇنىڭسىنا ئۇزىنىڭ زادى نېمىنى ياقتۇرمايدىغانلىقىنى بىلمەيتتى هەم بۇنىڭ تېگى-تەكتىنى سۈرۈشتۈرۈپ سەۋەبىنى بىلىشنىمۇ خالىمايتتى. ئۇزاق ئۆتمەي بۇ ئىش ئۇنىڭ ئېسىدىن چىقىپ كەتتى، ئارىدىن بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، بىر ئىشچى كېلىپ، مەشنى ئېلىۋېتىپ، ئورنىغا پار تۇرۇبىسى ئورنىتىپ بەردى.

— قانداق، ئانىتونىنا فېدوروۋنا؟ — دېدى ئولېگ خۇشال بولۇپ، — ئەمدى بىر ئاز ئىسسىپ قالغاندۇ؟

— ناهايىتى قاملاشمىغان ئىش قىلدۇق، — دېدى ئارلا ئاچچىقلىنىپ، — باشتا بۇ ئۆيىنى رېمونت قىلىمىز دەپ كىم قويۇپتۇ بىزگە؟

قايتىدىن ئاقارتىپ، قايتىدىن خۇيلاپ،...

ــ بۇلارنىڭ پۇلىنى مەن چىقىراي، ــ دېدى ئۇ‌ئانىسىنا جىددىي يوسۇندا، ــ تالاشماڭلار باللىرىم، مەن يالغۇز ئادەم، مائاشىمۇ تۆۋەن ئەمەس.

ــ تالاشمىدۇق، ــ دېدى ئولۇگ سوغۇقىنا كۈلۈپ، ــ ھەممە ئىشلىرىمىز ئىناق ئائىلىدە بولۇۋاتقان ئىشلارغا ئوخشاش، بىرەر پالتىغىمۇ ئۆۋال قىلمىدۇق.

يېڭىدىن پار تۇرۇبىسى ئورنىتىلغانلىقىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن، ئۇلار داغدۇغىلىق ھالدا بىر ۋاق ئوبدان تاماق قىلىپ يېدى. گەرچە دوختۇر ئۇ‌ئانىسىغا ئىككىنچى ھاراق ئىچمەسلىكنى تاپىلىغان بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا تورت ۋە بىر بوتۇلكا ھاراق ئالدى. لېكىن بۇ يەردە مۇھىم نەرسە ھاراق ئەمەس، ــ ئۇنىڭ ئۇستىگە ئولۇگ ئادەتتە ھاراقنى ئاز ئىچەتتى، ــ بەلكى شىرەنى چۆرىدىشىپ ئولتۇرغانلارنىڭ كەيپىياتى ئىدى. ئۇ‌ئانىسىنا ئۆزى ئېتىراپ قىلمىغان بىلەن، مۇشۇنداق بولۇشىنى ئۇ ئۆمۈر بويى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن.

ــ ئولۇگ، ئېيتقىنا، بۇنى تەستىقلىتىش تەسكە چۇشمىگەندۇ؟

ــ سىزنىڭ تەرجىمھالىڭىز تۇرسا، تەسكە چۇشەمتى؟ سىززە، غەلىتىلا ئادەم جۇمۇ، ئانتونىنا فېدوروۋنا، ھەقىقەتەن غەلىتە! مېنىڭ سىزنىڭكىدەك كەچۈرمىشىم بولىدىغان بولسا، ئاللىقاچان جاھازلىرى ياخشى ئۇچ ئېغىزلىق ئۆيلەردە ئولتۇرۇپ بولاتتىم. تېلېفونىمۇ بولاتتى!

ــ بىراق، مەن ئىككى ئېغىزلىق ئۆيىدە ئولتۇرۇۋاتىمەن. قارا، مەن نېمىدېگەن رازى. سائا دەي ئولېگ، سەن ئورۇنسىز ئىشلار ئۈچۈن ئۇ ياق ــ بۇ ياققا قاتراپلا يۈرىدىكەنسەن. بۇنداق قىلساڭ،

ئادەم بىر قىسىملا بولۇپ قالىدىكەن، ئادەمنىڭ ئابرۇيىغىمۇ سەت، بۇ ... ھەتتا ئادەمگە خورلۇق بولۇپ تۇيۇلىدىكەن. رۇس زىيالىيلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى ئېلىش ئەمەس، بېرىش. بېرىش! مەن بۇ پرىنسىپقا تامامەن قوشۇلمەن.

ئانتونىنا فېدوروۋنا باشقىلار بىلەن پاراڭلاشقان چاغلىرىدا، بولۇپمۇ زىيالىيلار توغرىسىدا گەپ بولغانىدا، قېلىپلىشىپ قالغان سۆزلەرنى ئىشلىتىشكە ئامراق ئىدى. ئۇ بۇ سۆزلەردىن سەل قورقىدىغاندەك قىلاتتى. شۇڭا ئۇ دائىم ھە دەپ ئادەت بولۇپ قالغان ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى بىلەن ئاشۇرۇپ سۆزلەيتتى: بۇنى ئولېگ ئالليۇرۇنلا بىلىپ قالغاندى.

ــ سىز دارىلئېتامدا چوڭ بولمىغان، ئاركىغا ئوخشمايسىز، ــ ئۇنىڭ چىرايىدىكى كۈلكە ئالامەتلىرى ئۇۋانشىنانى مۇنازىرىلەشكىلى قويمايۋاتاتتى، ــ ئۇنىڭ ئۇستىگە مەدھىيىلەشكە ئەرزىيدىغان رۇس زىيالىيلىرىمۇ دارىلئېتامدا ئوسكەن ئەمەس. تېلېفون ئورنىتىدىغان ئىشنى ئويلىشىپ كۆرسەك، قانداق؟

ــ شەھەردىكى تېلېفون يېتىشمەيدۇ، ــ دېدى ئۇ تەرىنى تۇرۇپ، ئۇ ئولېگنىڭ بەزى گەپلىرىنىڭ توغرىلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، ئەمما دارىلئېتام توغرىسىدىكى گەپلەردىن بىزار بولغانىدى، ــ تېلېفونغا ھەقىقەتەن ئېھتىياجلىق كىشىلەر تېخى تېلېفون ئورنىتالمايۋاتىدۇ.

ــ ئەجەبا سىز ئېھتىياجلىق ئەمەسكەنسىز ــ دە؟

ئۇ جاۋاب بەرمەكچى بولىدىيۇ، بىر نەرسە دېمىدى. ئۇنىڭ كاللىسىدا بىردىنلا ئاگاھلاندۇرۇش بەلگىسىدەك بىرنەرسە لاپ قىلىپ ئەكس ئەتتى: ئەگەر ئۇنىڭ ھېلىقى كېسىلى قايتا قوزغىلىپ،

يەنە بالنستقا كىرىدىغان ئىش بولۇپ قالسا، ئۇ تېلېفونىغا ھەقىقىي ئېھتىياجلىق ئادەم بولۇپ قالمامدۇ؟ ئارلا ئۇنىڭ جىسم تۇرۇپ قالغىنىنى چۈشەندى بولغاي، دەرھال گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى.

كېيىن بىر خەت كەلدى.

ئۇ ئانشىنىغا كېلىدىغان خەت ناھايىتى كۆپ ئىدى: ئالدىنقى سەپتىكى دوستىدىن، پىشقەدەم جەڭچىلەردىن، شۆيۈەندە ئوقۇۋاتقان ۋاقتىدا تونۇشقان قىز ساۋاقداشلىرىدىن، ئاللىقاچان ئوقۇش پۈتتۈرۈپ تەرەپ-تەرەپكە چېچىلىپ كەتكەن "قىز مېھمانلىرى" دىن خەت كېلىپ تۇراتتى. لېكىن بۇ قېتىم كەلگەن خەت ئالاھىدە ئىدى. ئانتونىنا فېدوروۋنا ھەسرەتلەنگەن ھالدا ئاشخانىغا كىرىپ، خەتنى ئارلاغا سۇندى:

— ئوقۇپ باق.

"قەدىرلىكىم ئانتونىنا فېدوروۋنا، سىزگە بۇ خەتنى يازغۇچى بۇرۇن ئۆيىڭىزدە ئىشلىگەن ۋە سىزگە شىرىكلەشكەن ۋالە، ھازىرقى رۇس تىل-ئەدەبىياتى ئوقۇتقۇچىسى ۋالنتىنا ئىۋانوۋنا پروخوروۋا (بۇ مېنىڭ ئېرىمنىڭ فامىلىسى، مېنىڭ فامىلەم لىكوۋا) دۇر. بىزنىڭ ئۆيدە سىز جانلىق ئەپسانىۋى پېرسوناژ بولۇپ قالدىڭىز. مېنىڭ قىزىم تونە سىزگە ئوخشاش ئادەم بولسام دەپلا يۈرىدۇ. بۇ يىل ئۇ 10-سىنىپنى تۈگىتىدۇ، ئۇنىڭ بىزنىڭ پىداگوگىكا شۆيۈەندە ئوقۇغۇسى بار..." ئارلا خەتنىڭ داۋامىنى ئوقۇمىدى، ئۇ زۇۋان سۇرمەستىن، ئىككى كۆزىنى ئىۋانشىنىغا تىككىنىچە قاراپ تۇرۇپ قالدى.

— چۈشەندىم، — دېدى ئولېگ، — بۇ ناخشىچىنىڭ پەردە ئارقىدا تۇرۇپ ئېيتقان ناخشىسى ئىكەن.

ـــ ئانتونىنا، ـــ ئۇ ئانىسىنا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويىدى، ـــ دېمەك، ۋاقە لىكوۋا. ئۇ ياخشى قىز، تىرىشچان، ھەم كەمتەر.

ـــ ئۇلار ھەممىسى ياخشى، ـــ ئارلا نارازى بولغان ھالدا بېشىنى چايقاپ قويدى.

ـــ ئالدىرىماي تۇر، ئاركا، ـــ ئولىگ ئاشخانىدا ئۇ ياق ـ بۇ ياقتا ماڭغاچ چوڭقۇر ئويغا چۆكتى، ئاندىن ئۇ ئانىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ توختىدى، ـــ ئۇنى ئېلىۋالىسىڭىز، قانداق؟ بىز يارىدەم قىلمىز، ئۇ چاغدا سىزمۇ ئېچىلىپ قالىسىز، ئۆگىنىپ قالىسىز. ئۇنى ئېلىۋېلىڭ، ئانتونىنا فېدوروۋنا.

شۇ ئاخشىمى، ئۇ ئانىسىنا ئولىگنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكىدىن چەكسىز تەسىرلىنىپ، ۋاقە لىكوۋا (ھازىرقى پروخوروۋا) غا خەت يازدى، خەتتە ئۇنىڭغا كىچىك تونېچكا پروخوروۋانى ئەكىلىپ بېرىشنى ئېيتتى. ئەمما كېلەچەكتىكى بۇ ئوقۇغۇچى قىز ئالىي مەكتەپكە ئۆتۈۋالسچۇ، تۇيمي، تۇيمي! ئەمدى ئىككىنچى ئۇنداق ئىش بولمەسۇن، ـــ كېلەچەكتىكى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 8 ـ ئايلاردا كەلمەكچى، يەنى توققۇز ئايدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن كېيىن كەلمەكچى. بۇ ئارىدا، ئېھتىمال يەنە نۇرغۇن ئىشلار يۈز بېرىشى مۇمكىن.

دېگەندەك نۇرغۇن ئىشلار يۈز بەردى.

يېڭى يىل شۇنداق كۆڭۈللۈك ئۆتتىكى، بۇ ئۇ ئانىسىنىغا بىرنەچچە قېتىم قانداقتۇ بىر كۆڭۈلسىزلىك يۈز بېرىدىغاندەك تۇيغۇنى بەردى. ھەممە ياق قۇيۇق بايرام تۈسىنى ئالغانىدى. ئايال مۇدىر مەكتەپتە يېڭى يىلنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى ئۆتكۈزۈۋاتقان ۋاقىتتا، ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ ئىشكى ئېچىلدى،

بەزى نەرسىلەر يۆتكەلدى. ئۇ قايتىپ كېلىپ چىراغنى ياندۇرغاندا، چىرايلىق قىلىپ ياسالغان ئاق قارىغايىنىڭ ئۈستىدە ھەر خىل، ھەر رەڭدىكى چىراغلار يېنىپ تۇراتتى. ئىشانشنا كۆزلىرىگە ئىشەنمەي، داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. بۇ ۋاقىتتا، بېلياكوۋ ئەرخوتۇن ئىككىسى دەرھال كۆلۈشكىنىچە يۈگۈرۈپ كىردى.

— يېڭى يىلىڭىزغا مۇبارەك بولسۇن!

ئۇ يېڭى يىلنى بۇنداق ھەشەمەتلىك ئۆتكۈزۈپ باقمىغانىدى.

23 - فېۋرال (ئارمىيە بايرىمى) نىمۇ بۇنداق كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈپ باقمىغانىدى، شۇ كۈنى ئاخشىمى ئۇنى ئۈستىگە "ئۇرۇش قەھرىمانىغا" دېگەن بېغىشلىما يېزىلغان گۈش نان كۈتۈپ تۇرغانىدى. ئۇ

8 - مارتنىمۇ مۇشۇنداق كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈپ باقمىغانىدى...

3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى سوپۇن قۇتىسى سوپۇنغا چاپلىشىپ قېلىپ، ئىشانشنا سوپۇننى ئالغاندا سوپۇن قۇتىسى يەرگە چۈشۈپ سۇنۇپ كەتتى. گەرچە بۇ قىممەت نەرسە بولمىسمۇ، قوشنىسىنىڭ ئىدى. مەكتەپ مۇدىرى بولغان ئىشانشنا مەكتەپنىڭ ئىشلىرى بىلەن بولۇپ كېتىپ سوپۇن قۇتىسى ئېلىشنى ئۇنتۇپ قېلىپلا تۇراتتى. ھەپتە ئۆتۈپ، ئۇ تۇرلۇك مالالار ماگىزىنىنىڭ كۈندىلىك بۇيۇملار بۆلۈمىدە سوپۇن قۇتىسىغا كۆزى چۈشكەندىلا ئاندىن سوپۇن قۇتىسى ئېلىشنى ئېسىگە ئالدى: "يا ئاللا، ئاخىرى ئۇچراتتىم - دە ئۇنى. مېنىڭ ئۇنتۇغاقلىقىمنى قارىمامدىغان!" ئۇ ئىچىدە بىرئاز غودۇكشىپ قويۇپ، سوپۇن قۇتىسىنى سومكىسىغا سالدى.

كۈندىلىك بۇيۇملار بۆلۈمى ناھايىتى چوڭ بولۇپ، ئۇ بۇ يەردە ئالدىرىماي - تېنىمەي ئۆزىگە لازىملىق ياكى لازىمى يوق نەرسىلەرگە ئىنچىكىلىك بىلەن سەپسالاتتى. ئەمما ئۇنىڭ كۆزى تاۋارلارغا

قاراۋاتقان بىلەن كۆڭلى باشقا يەردە ئىدى. ئۇنىڭ ئويلاۋاتقىنى ئۇچىسىغا ماگنىتنىڭ خىزمەت كىيىمى كىيگەن، مەيدىسىگە ئىزناك تاقىۋالغان، ماگنىتنىڭ كىرىش ئىشىكىدە تۇرۇپ تەكشۈرۈشكە مەسئۇل بولۇۋاتقان قىز ئىدى. ئۇ‌ئانشىناغا بۇ قىز ناھايىتى تونۇش-تەك بىلىندى، ئۇ ئىككى يىل ئىلگىرى مەكتەپتىن قوغلاندى قىلىنغان ھېلىقى بىر قىزغا ئوخشايتتى. ئۇ قىز كىيىمخانىدا تۇتۇلۇپ قالغاندا، ئۇنىڭ كىتاب سومكىسى خەقلەرنىڭ شارپا ۋە بۆكسىرى بىلەن لىق تولغانىكەن. دوختۇرخانىدىن چىققاندىن كېيىن، ئۇ‌ئانشىنا ئۇ قىزنىڭ ئىسمىنى زادىلا ئېسىگە ئالالمىغان، رەڭگىرويىنىمۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمىگەنىدى. مانا ئەمدى ئۇ ئالدىدا تۇرغان بۇ قىزنى ئاشۇ قىزمىكىن دەپ ھېس قىلدى. بۇ تەسىرات شۇنچە تۈيۇقسىز، شۇنچە ئېنىق پەيدا بولدىكى، مەكتەپ مۇدىرى ئۇ‌ئانشىنا ئۈتۈپ كېتىۋېتىپ ئۇ قىزغا سالام بەردى: "ياخشىمۇسىز، تروشنا؟" لېكىن ئۇ قىز ئۇ‌ئانشىنانىڭ سالىمىغا ئىرەن قىلمىدى. بۇ ۋاقىتتا، ئۇ "ئائىلىدە ئىشلىتىلىدىغان" مالىلار بىلەن تولغان پوكەينى بويلاپ كېتىۋېتىپ، كۆڭلىدە، بۇ قىز تروشنامۇ، ئەمەسمۇ، ئۆز ۋاقتىدا مېنىڭ ئوڭنى مەكتەپتىن قوغلاشتا چىڭ تۇرغىنىم توغرا بولغانمۇ، بولمىغانمۇ دېگەنلەرنى ئويلىدى.

ئۇ‌ئانشىنانىڭ پۈتۈن ئوي-پىكرى مۇشۇ مەسىلىگە مەركەزلەشكەن بولۇپ، خىيالىغا باشقا ھېچنېمە كەلمەيتتى. ئۇ كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى بۆلۈمىدە ماشىنىدەك بىر خىل رىتىمدا ئايلىنىپ، ھەر خىل مالىلارنى قوللىغا ئېلىپ كۆرۈپ باقاتتى، ئىنچىكىلىك بىلەن كۆرگەندىن كېيىن يەنە ئەسلى ئورنىغا قويۇپ قوياتتى. ئۆزى ئەينى ۋاقىتتا توغرا قىلغانمۇ ياكى خاتالىق ئۆتكۈزگۈچىنىڭ يېشىنىڭ

كىچىكلىكىنى نەزەرگە ئالماي، ئۇنىڭ مىجەزىگىمۇ قارىماي ئالدىراپ-تېنەپلا بىر تەرەپ قىلىۋەتكەنىمۇ، — ئۇ ئۇيالمىسىنا مۇشۇلارنى ئويلاۋاتقاندا، بىر قىزنىڭ ئاۋازى ئۇنىڭ خىيالىنى ئۈزۈپ قويدى:

— سىز سومكىڭىزغا نېمىنى سېلىۋالدىڭىز؟

ئۇ ئانسىنا قىزنىڭ ئاۋازى ۋە تەلەپپۇزىنى تونۇپ، خىيالىدىن توختىدى. ئەمما ئۇنىڭ ئىسمىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ ئېسىگە ئالالمىدى.

— ياخشىمۇ سىز، تروشنا، مېنى تونۇمىدىڭىزمۇ؟

— مەن سىزدىن سومكىڭىزغا نېمىنى تېقىۋالدىڭىز دەپ سوراۋاتىمەن، گىراژدانكا!

— ھېچنېمىنى تېقىۋالغىنىم يوق، — ھەيۋە قىلىش تەلەپپۇزىدا ئېيتىلغان بۇ سۆز ئۇ ئانسىنانىڭ نورمال روھىي ھالىتىنى بۇزدى، ئۇ ھېچنېمىنى چۈشىنەلمەي ھودۇقۇپ دېدى، — بۇ نېمە دېگىنىڭىز، نېمىشقا مۇنداق سۆزلەيسىز؟

— سومكىڭىزنى ئېچىڭ!

— نېمە بولدىڭىز، تروشنا؟ — ئۇ تۆۋەن ئاۋازدا سورىدى، — ئۆپكىڭىزنى باسالمايمۇ ھوقۇقىڭىزنى ئىشلىتىۋاتامسىز؟

— سومكىڭىزنى ئېچىڭ دەيمەن! — دېدى پىرىكازچىك قىز ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ، — ۋىرا، كىموفېيوۋنا، لىيۇبا، لارا، مە يەرگە كېلىڭلار! خەلق ساقچىسىنىمۇ چاقىرغاچ كېلىڭلار.

— ئۇيالمامسىز، تروشنا، — ئۇ ئانسىنانىڭ كۆزى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى، — مەن دېگەن مەكتەپ مۇدىرى...

— سومكىڭىزنى ئېچىشقا ئۇنىمىسىڭىز، مەجبۇرلايمىز، بىلدىڭىزمۇ؟ ئانتونىنا فېدوروۋنا ئىككى قولى تىترىگەن ھالدا سومكىسىنى

ئېچىپ ئۆرۈۋېدى، ئىچىدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى قۇپقۇرۇق پوكەي ئۈستىگە چۈشتى، تەڭگە، پورتمال، ماي قەلەم، قول ياغلىق ۋە ھېچقانچە پۇلغا ئەرزىمەيدىغان سوپۇن قۇتىسى پوكەي ئۈستىنى بىر ئالدى.

ــ قاراڭلار، كۆردۈڭلارمۇ؟ ھەممىڭلار كۆرگەنسىلەر؟ ــ پرىكاز-چىك قىز تەكەببۇرلۇق بىلەن توۋلىدى، ــ بۇنىڭ تالونىچۇ؟

ــ تالون؟...، ــ ئۇ ئانىسىنا تەمتىرەپ قالدى، ئۇ ئۆزىنى پۈتۈنلەي يوقاتقاندەك ئۇ كاللىسىغا مۇشت ئۇرۇلۇۋاتقاندەك ھېس قىلدى، ــ بىلمەيمەن، ئېھتىمال، مەن خىيال بىلەن بولۇپ كېتىپ...

بۇ ۋاقىتتا، باشقا پرىكازچىكلارمۇ كېلىپ تىروشنىغا بولۇشۇپ بېرىۋاتاتتى. ھېلىمۇ ياخشى، خەلق ساقچىسى كەلمىدى. ئەمما بىر-دەمدىلا بىر توپ كىشىلەر يىغىلىپ مەكتەپ مۇدىرىنى ئورىۋېلىشتى.

ــ ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلماڭلار! ــ دېدى پرىكازچىكلارنىڭ گۈرۈپپا باشلىقى يۇقىرى ئاۋازدا، ــ سىز پۇل تاپشۇرغانمۇ، گىراژدانكا؟

ــ بەلكىم، تاپشۇرمىغاندىمەن، لېكىن...

ــ يانچۇقچى! ــ تروشنا ۋارقىرىدى، ئۇنىڭ ئاۋازى ناھايىتى جارانلىق چىقتى، ــ ئاچا-سىڭىللار، مەن ئۇنىڭ بۇنداق ئىشىنى تۆت كۆندىن بۇيان قىلىۋاتقانلىقىنى بايقاپ كېلىۋاتىمەن.

ــ تۆت كۈن؟ نېمە دەۋاتىسىز؟ مەن ئادەتتە بۇ يەرگە كەلمەي-دىغان تۇرسام...

ــ ئەمىسە، بۇ نەرسىلەرنىڭ تالونى قېنى؟ تالونى قېنى دەپ سوراۋاتىمەن!

ــ سىز تالاشماڭ، تروشنا. سىزدىن سورايمىز، گىراژدانكا، سىز نەرسە سېتىۋېلىپ پۇل تاپشۇرغانمۇ؟

ـــ تاپشۇرمىغان ئوخشايمەن. ئۇنتۇپ قالغان بولسام كېرەك.
مەن بىر ئاز ئۇنتۇغاق. دوختۇرخانىدىمۇ يېتىپ چىققان.
ـــ دېمەك، سىز نەرسە سېتىۋېلىپ پۇل تاپشۇرماپسىز، شۇنداقمۇ؟
ـــ مەن دېمىدىمۇ، ئۇ ئوغرى!
ـــ غوڭغا قىلماڭ، تروشنا، ـــ گۇرۇپپا باشلىقى ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى، ـــ بېرىپ جىڭلى بىلەن كۆرۈشمىسەك بولمايدۇ، بىز دەرھال ئىسپات يازايلى...
قىپقىزىل قىزارتىلغان يىگىنە يەنە ئۇنىڭ دۈمبىسىدىن كىرىپ يۈرىكىگە سانجىلغانىدەك بولدى. ئۇنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىپ كەتتى، ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن ئۇڭانشىنا شاڭۇېينىڭ ئىغىر گەۋدىسى ئاستا-ئاستا يەرگە يىقىلدى.
يەنە شۇ دوختۇرخانا، شۇ دوختۇر، يەنە شۇ قېنى قىزىق، قوپال، ھەرىكىتى چاققان سېستىرالار، كەچتە، رەھىبەرلەر كېلىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇلار تېلېفون بېرىپ "بايىقى كىشى كىم؟...، ماۋۇ ئايال كىم؟..." دەپ سوراڭلى تۇردى. كېسەلخانىمۇ يەنە شۇ، پەقەت ئانتونىنا فېدوروۋنانىڭ ئەھۋالىلا ئالدىنقى قېتىم دوختۇرخانىدا ياتقان چاغدىكىسىگە ئوخشىمايدۇ. ھېلىمۇ ياخشى، ئۇ 2-كۈنلا سۆزلىيەلەيدىغان بولدى، ئەمما ئۇ ئىككى پۈتىنى ئۆزىنىڭ ئەمەستەك، كۈچ-قۇۋۋىتىدىنلا ئەمەس، بەلكى ئىككى پۈتىنى كونترول قىلىش كۈچىدىنمۇ ئايرىلىپ قالغانىدەك ھېس قىلدى.
ـــ دوختۇرخانىدىن چىقىنىڭىزغا ئۇزاق بولمىغانىدى، يەنە قايتىپ كەپسىز، ـــ دېدى بۆلۈم مۇدىرى ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ.
ئۇ بۆلۈم مۇدىرى ھەم ئۇستۇن ماھارەتكە ئىگە مۇتەخەسسىسلا

ئەمەس، بەلكى نۇرغۇن جەڭلەرگە قاتناشقان پىشقەدەم ھەربىي ئىدى، شۇڭا ئۇنىڭغا چەكسىز ئىشىنەتتى. بەلكىم بۇ خىل ئىشىنىش بىرىنچى قېتىم دوختۇرخانىدا ياتقان ۋاقتىتا ھەل قىلغۇچ رول ئوينىغاندۇ، لېكىن ھازىر ئىشەنگەن بىلەنلا بولمايدۇ. دوختۇر كېسەل ئەھۋالىنى تەكشۈرگەندىن كېيىن، بېشىنى تۆۋەن سالدى، مەسلىھەتلەشكەن ۋە دېئاگنوز قويغاندىن كېيىن، ئولىگ بېلياكوۋنى چاقىرتىپ كەلدى.

— دورىنى تاپقىلى بولامدۇ؟

— ئەگەر دۇنيادا شۇ خىل دورا بولىدىغانلا بولسا.

— بارلىقىغۇ بار، ئەپسۇسكى، ئۇ دورا بىزنىڭ بۇ يەردە يوق. بىزنىڭ بۇ خىل دورىغا رەسمىي رېتسېپ يېزىپ بېرىش ھوقۇقىمىز يوق. غەيرىي رەسمىي رېتسېپ دېسەكمۇ مانا مۇشۇ.

— ئەگ ياخشىسى، ھەر ئېھتىمالغا قارشى يەنە بىر خەت يېزىپ بېرىڭ، — دېدى ئولىگ.

— خەتنى كىمنىڭ نامىغا يازمەن؟

— پىشقەدەم جەڭچىلەر كومىتېتىنىڭ نامىغا يازسىمىز بولىدۇ. ئۇلار ياردەم قىلمىسا...

— ئەمسە قول قوۋۇشتۇرۇپ ئۆلۈمنى كۈتۈپ تۇرىمىزمۇ؟ — دېدى دوختۇر ئۆزىنى باسالماي خەتنى يېزىۋېتىپ.

— ئۇ چاغدا باشقا كومىتېتقا يازمامدۇق؟ — دېدى بېلياكوۋ.

ئولىگ خەت ۋە غەيرىي رەسمىي رېتسېپنى ئېلىپ يولغا چىقتى. ئۇ ئۆزى ئىشلەيدىغان تەجرىبىخانىغا بېرىپ ئۇچ كۈنلۈك رۇخسەت ئالدى ـ دە، ئەتىسىلا موسكۋاغا يۇرۇپ كەتتى. ئىككى كۈندىن كېيىن، ئۇ پۈتۈن داۋالاش باسقۇچىدا ئىشلىتىلىدىغان دورىلارنى

ئېلىپ قايتىپ كەلدى.

ــ سىز بۇلارنى قانداق ئالدىڭىز؟ ــ نېرۋا بۆلۈمنىڭ دوختۇرى ھەيران قالدى.

ــ مەسىلە دېگەن نەرسە مەۋجۇت ئەمەس، دوختۇر، پەقەت مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ ھەر خىل يوللىرىلا بار.

ــ بۇ زادى قانداق گەپ؟ ــ دوختۇر تېخىمۇ كوچىلاپ سورىغىلى تۇردى، ــ سىز بۇ ئىككى كۈن ئىچىدە قىلىش مۇمكىن بولمايدىغان ئىشنى قىلىپ كەپسىزغۇ؟

ــ ئىككى كۈن ئەمەس، ئىككى سائەت ئىچىدە دەڭ! ــ دېدى ئولېگ گېپىنى يەنىمۇ ئېنىقراق قىلىپ، ــ سىز ۋىلىيامنىۋۇ ۋالېنتىن گېئورگىيېۋىچنى بىلەمسىز؟ ئۇ ئاخىرات ئاكادېمىكى، مۇكاپاتقا ئېرىشكەن، ئالىي سوۋېتنىڭ ۋەكىلى.

ــ بىئولوگىيە ئالىمىمۇ؟ بىلىمەن، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى كۆرگەن.

ــ ھەئە شۇ، مەن ئايروپىلاندىن چۈشۈپلا ئۇدۇل شۇ ئادەمنى ئىزدەپ باردىم. ئەڭ مۇھىمى ئۇ ئۆيدە بار ۋاقتىدا بېرىپتىمەن. ئۇنىڭدىن باشقا ئىشلارنى تىلغا ئېلىشقىمۇ ئەرزىمەيدۇ.

ــ سىز ھەقىقەتەن ئۇنى ئەزرائىلنىڭ قولىدىن قايتۇرۇپ كەلدىڭىز، ــ دېدى دوختۇر تەسىرلىنىپ، ــ ئەزرائىلنىڭ قولىدىن!

ــ ئۆز ئادەم ئەمەسمۇ، تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق.

بۇ ئىش بولۇپ ئۆتكەندىن كېيىن ئولېگ بىلەن ئانتونىنا فېدوروۋنانىڭ مۇناسىۋىتى ئۇشتۇمتۇت تېخىمۇ يېقىنلىشىپ كەتتى. ئانتونىنا فېدوروۋنا دوختۇردىن ئۆزىنى كىمنىڭ قۇتۇلدۇرۇۋالغانلىقىنى سۈرۈشتۇرگەندىن كېيىن ئۆزىنى تۇتۇۋالالمای يىغلاپ كەتتى.

ـــ ئاكادېمىك، ئىسمىڭىزغا ھەر ھالدا قىزىنىڭ...

ـــ بولدىلا، تونە ھەدە، يىغلىماڭ، ـــ دېدى ئولىڭ ئۆپكىسىنى باسالماي.

ـــ يىغلىماي، ئولىڭ، يىغلىسماي، ـــ دېدى ئۇ تۆۋەن ئاۋازدا ئالدىراپ-تېنەپ يېشىنى سۈرتۈۋېتىپ، ـــ ئۇنىڭ رەڭگىرويى قانداقراق ئىكەن؟ سەمرىپ كېتىپتىمۇ؟ قېرىپ كەتكەندۇ؟

بۇ ئۇنىڭ ئۇۋانىشنانى تۇنجى قېتىم ھەدە دەپ چاقىرىشى ئىدى، دەسلەپتە ئۇ ئۇۋانىشنانى "سىز" لەيتتى، ئۇنىڭغا گەپ قىلسا بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا گەپ قىلاتتى، ئۇۋانىشنامۇ ھېچنېمىنى سەزمىگەندەك يۇرۇۋېرەتتى. بۇ، ئەيتاۋۇر، ئۇنىڭ تېنىنىڭ ئاجىزلىقىدىندۇ، ياكى ئۇ ھەربىي كومىتېتنىڭ يەر ئاستى ئۆيىنى ئەسلەپ قالغانىدۇ، ياكى ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتى قويۇقلىشىپ تەبىئىي يوسۇندا ئۆزلۈكىدىنلا باشقا بىر خىل خاراكتېرنى ئالغاندۇ.

ئولىڭ ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن جۇڭۇبي ۋىلىيامنوۋنىڭ يار-دىمى بىلەن ئېلىپ كەلگەن بۇ شۇۋېتسارىيە دورىسى ئانتونىنا فېدو-روۋنانىڭ كېسىلىنى ئاساسەن دېگۈدەك ساقايتىۋەتتى. ئاساسەن دېگۈدەك ساقايتىۋەتتى دېيىشىمىزدىكى سەۋەب شۇكى، ئۇ ئىككى پۇتىنى باشقۇرالايدىغان بولدى، ئەمما قانداق قىلسەمەن دېسە شۇنداق قىلىدىغان ھالەتكە كېلىشتىن تېخى يىراق، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىككى پۇتىغا تېخى ماغدۇر كىرمىگەنىدى. ئۇۋانىشنانىڭ ئىككى تىزى تىترەپ تۇراتتى، بېلى مۇكچىيىپ قالغانىدى، ئۇ ھاسىغا تايانسا، ئاندىن ماڭالايتتى. دوختۇر ئۇنى كېسىلخانىدىن ساقىيىپ قالدۇ دەپ ھەر جەھەتتىن ئىلھاملاندۇرۇپ تۇرسىمۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇنداق كېيىن ھاسىدىن ئايرىلالمايدىغانلىقىنى بىلەتتى. بۇ نېمىدېگەن

قورقۇنچلۇق ـ هە؟ لېكىن ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن پىيادە ئەسكەر ـ لەر لىەنىنىڭ لىەنجىكى ئۇئانىشىنا بۇنىڭدىن ئالاقىزادە بولۇپ كەتمىدى: ئۇنىڭ شەپقەتچىسى ئولېگ ببلىياكوۋنىڭ ئەقىدىسى مەسىلە دېگەن نەرسە مەۋجۇت ئەمەس، پەقەت مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ ئوخشاش بولمىغان يوللىرىلا بار دېگەندىن ئىبارەت بولىدىغان بولسا، ئۇئانىشنانىڭ ھازىرغىچە ئىخلاس بىلەن ئەمەل قىلىپ كەلگەن مىزانى ھەرقانداق ۋاقىتتا تىز پۈكمەيمەن دېگەندىن ئىبارەت ئىدى. گەپنىڭ قىسقىسى، ئۇنىڭ قوشۇنىسى بار، ئارقا سېپى بار، كوماندىرى بار، ئىلاجسىز ئەھۋالدا قالغاندا ئۇنىڭ ـ دىن ـ ۋىلياملىنوۋدىن ياردەم سورىسا بولىدۇ. مەلۇم ۋاقىتتىن باشلاپ ئۇئانىشنا ياردەم دېسە پاك ـ پاكىز سۆرتۈلگەن، ئىچىگە لىقمۇلىق ئوق سېلىنغان تاپانچا ۋە ئىچىگە 30 تال ئوق سېلىپ راسلاپ قويۇلغان ئوق شازىسى دەپ چۈشىنەتتى. تاپانچا ۋە ئوق ئىشكاپنىڭ ئۈستكى قەۋىتىدىكى تارتمىسىنىڭ ئىچىدە، كونا گېزىت، خەت ـ چەك ۋە رەسىملەرنىڭ ئاستىدا تۇرۇپتۇ. ئاخىرقى قەدەمگە يەتكەندە، ئىككى پۇتى پالەچ بولۇپ، تىلى گەپكە كەلمەي قالغاندا، ئۇ بۇ تاپانچىنى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم مۇراجىئەت قىلىسا بولىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭمۇ ئولېگقا ئوخشاشلا دۇنيادا ھېچقانداق ئۇرۇق ـ تۇغقىنى يوق. شۇڭا ئۇ ئۆزىنىڭ يېرىم پالەچ گەۋدىسىنى ئوبيېكتىپ رېئاللىق دەپ قاراپ، مەيۇسلۇكىنى قەتئىي ئىراده بىلەن يېڭىپ، پۈتۈن زېھنىنى يىغىپ ئۇچ مەسىلىنى ھەل قىلىشى كېرەك.

بىرىنچى مەسىلە سوپۇن قۇتىسى ئالىمەن دەپ بولغان ھېلىقى ئىش بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بۇ ئىشنىڭ تەپسىلاتىنى ھېچكىم بىلـ مەيدۇ، چۈنكى ئۇ بۇنى ھېچكىمگە تىنمىغان. دەسلەپتە، ئۇنىڭ

تىلى گەپكە ئاران كېلىدىغان بولۇپ قالغاندا، ئۇ دائىم بۇرۇنقى ئوقۇغۇچىسىنىڭ ئۆزىنى ئېغىر ئار-نومۇسقا قويغانلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ تۇراتتى، شۇ ئىشنى ئېسىگە ئالسىلا قاتتىق ئەلەم تارتاتتى. شۇ ۋاقىتتا، ئۇ پرىكازچىك تروشنانىڭ دەككىسىنى بېرىپ قويۇشنى نەقەدەر ئويلىغان-ھە؟ ئەپسۇسكى، شۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئاغزى گەپكە كەلمىدى. كېيىن ئاچچىقىمۇ ئاستا-ئاستا بېسىلىپ قالدى، بەختكە، ئەسته تۇتۇش قابىلىيىتى ھېچنېمە بولماپتۇ، ھازىر ئۇ بۇ قىزنىڭ مەكتەپتىن قوغلانغانلىقى توغرىسىدىكى خېلى بۇرۇنقى ئىشنى ئەسلەشكە تىرىشتى، دەسلەپتە ئۇ ئۆزەم خاتا بىر تەرەپ قىلىپ قويغان بولسام كېرەك دەپ پەرەز قىلدى. تروشنانىڭ ئىشخانىدا قانداق يېغلىغانلىقى، ئۇنىڭ كۆپچىلىككە: ئۆزىنىڭ ساۋاقداشلىرىغا چاقچاق قىلىپ، ئۇلارنى قورقىتىپ قويۇش ئۈچۈنلا شۇنداق قىلغان دەپ ۋەدە بەرگەنلىكى، ئۇنىڭ چۈشەندۈرۈشى ئەمەلىيەتتە توغرا بولسىمۇ، كۆپچىلىكنىڭ نېمىشقا ئىشەنمىگەنلىكى ھېلىمۇ ئۇنىڭ ئېسىدە ئېنىق تۇرۇپتۇ. شۇنداق، قىزنىڭ بۇنداق ئەخمىقانە چاقچاقنى قىلىشى تامامەن مۇمكىن، لېكىن شۇ ۋاقىتتا ھېچكىم ئۇنداق دەپ قارىمىدى، ھەممىدىن ئاۋۋال مەكتەپ مۇدىرى بۇنداق قاراشقا قوشۇلمىغانىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆزى ئۈچۈن ئېيتقاندا ئەڭ ئاددىي، لېكىن بۇ قىزچاقنا نىسبەتەن ئېيتقاندا ئەڭ رەھىمسىز بولغان قارارنى چىقاردى: مەزكۇر ئوقۇغۇچى يولدىن چىقىقانلىقى ئۈچۈن مەكتەپتىن قوغلاندى. خۇلاسە ئالدىراپ-تېنەپ چىقىرىۋېتىلىشە، ھۆكۈم خاتا بولۇپ قېلىشى مۇمكىن، خاتا ھۆكۈم ئادەمدە ئۆچ ئېلىش ئىستىكىنى تۇغدۇرىدۇ. ئانتونىنا فېدوروۋنا ئۇزاق تەۋرىنىش ۋە پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىسىدا، تروشنانىڭ ئۆچ ئېلىش

هوقۇقى بار دەپ ئېتىراپ قىلدى. بۇ خۇلاسىمۇ ئاجايىپ، بۇ ئۇانشنانىڭ ئاچچىقىنى ياندۇرۇپلا قالماي، يەنە ئۇنى ئېغىر-بېسىق قىلىپ قويدى. تۇرلۇك مالىلار ماگىزىنىدا بولۇپ ئۆتكەن ھېلىقى بولمىغۇر ئىشتىن كەلگەن ئاچچىق ئەلەم، كۆڭۈلسىز ئەسلىمەلەرنىڭ ھەممىسى بۇلۇت تارقىغانغا ئوخشاش تارقاپ كەتتى، بۇ ئىشنى ئەمدى ھېچكىم بىلمەيدۇ.

بۇ ئىشمۇ قىزىق بولدى: ئۇانىشنا ئۆزىنىڭ خاتا بىر تەرەپ قىلىپ قويغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىپ ئەپۇ سورىغان ئونىڭ كېسىلىنىڭ قايتا قوزغىلىشىغا سەۋەبچى بولغان ھېلىقى ئادەم ئىۋانىشنانىڭ كۆڭلىگە بايرام كۈنلىرىدىكىدەك خاتىرجەملىك، ئارام بەخش ئەتتى. ئۇ پرىكازچىكنى قاتتىق جازالسام، بۇنىڭ ئاقىۋىتى نېمە بولىدۇ؟ ئۇنى جازالسام، بىراۋنىڭ بېشىغا كەلگەن بالا-قازادىن خۇشال بولىدىغان بىر دەملىك غەلىبە خۇشاللىقىدىن ھۆزۈرلىنىشىم مۇمكىن، خۇددى ئالمىنىڭ ئىچىدىكى ئاق سېمىز قۇرتقا ئوخشاش، ئەمما ئاقىۋىتى يەنىلا ياخشى بولمايدۇ دەپ قىياس قىلغانىدى. ھازىر ئۇ غەزەپ ئادەمگە خۇشاللىق بەخش ئېتەلمەيدۇ، چۈنكى غەزەپ ئىجادچانلىقنى باسىدۇ، ئۇ بۇزغۇنچىلىق خاراكتېرىگە ئىگە دەپ ئويلىدى، ــ بۇ ئۇنىڭ پىكىر يۈرگۈزۈپ چىقارغان خۇلاسىسى ئىدى. بۇ خىياللار ئۇنىڭ كۆڭلىنى يېللىتتى، ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئارام بەردى. دېمەك، ئىككىنچى چوڭ مەسىلە ئوستىدە ئويلىنىشقا باشلىغاندا، ئۇنىڭ كۆڭلى ئىنتايىن خاتىرجەم ئىدى، ئۇ مەسىلىرگە ئادىل قاراشنى ئىستەيتتى.

ئىككىنچى چوڭ مەسىلە ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ كېيىنكى تۇرمۇشىنى ئورۇنلاشتۇرۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ئىدى. توغرا، ئۇ مەكتەپنىڭ

رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئۆتەۋەرسە بولىدۇ، شۇنچە يىللاردىن بۇيان ھەممەيلەن ئۇنى ئوبدان چۈشەنگەن، ئۇنى ھەممەيلەن ھۆرمەتلەيدۇ، ئۇنىڭدىن قورقىدۇ، ئۇنىڭغا بويسۇنىدۇ، لېكىن، ئۇ ھالدا مەكتەپ مۇدىرى ئىشخانىسىنى بىرىنچى قەۋەتكە يۆتكىمەي بولمايدۇ. شۇنداق، ئۇنىڭ ئابرويىنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى، تەجرىبىسىنىڭ موللىقىنى، ئۇرۇشتا كۆرسەتكەن خىزمىتىنى شۇنىڭدەك ئېغىر يارىلانغانلىقىنى نەزەرگە ئالغاندا، ئۇنىڭغا جەزمەن ئەسلىدىكى ۋەزىپىسىنى بەرمەي بولمايدۇ. ئۇ ئىلتىماس قىلسىلا، ھەتتا ئىلتىماس قىلمىسىمۇ، ھۆكۈمەت ئۇنى بۇ ۋەزىپىگە قويىۋېرىدۇ، جەزمەن ئۇنىڭغا ئىمكانىيەت بېرىدۇ، ئويلىنىش پۇرسىتى بېرىدۇ، ئۇنىڭ غەيرەتكە كېلىپ تۇرۇلۇك ۋەزىپە ۋە ئىمتىيازلاردىن ۋازكېچىشىنى كۈتىدۇ. ئۇ بۇنىڭ ئۆزىگە توقۇنۇشنى پەسەيتىش ئۈچۈن قالدۇرغان ئىمكانىيەت ئىكەنلىكىنى چۈشىنىشى ھەم بىلىشى مۇمكىن، بىلمەسلىكىمۇ مۇمكىن، شۇنداق بولغان تەقدىردىمۇ ھەممە ئىش يەنىلا ئىلگىرىكىدەك كېتىۋېرىدۇ... ئەمما بۇ بوشلۇق، بۇ كۆتۈش، ئۇنىڭ تۇغما بىلىشى، غەيرىتى ۋە ئېڭىغا بولغان بۇنداق چەكسىز ئىشىنىش جەزمەن بولىدۇ. رەھبەرلىك ئورنىدا ئولتۇرۇۋېلىپ ماڭالمايدىغان مەكتەپ مۇدىرى بولۇش كېرەكمۇ؟ بۇ 8-مارت ئايالالار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن يېزىلىدىغان ئوبزور ئۈچۈن ئېيتقانىدا بىر ئابروي، ئەمما ماھىيەتتە ئۇنىڭغا چىدىغىلى بولمايدۇ، ئۇ ئادەمنى ئازابلايدۇ. ئوقۇتقۇچىلار ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭغا ئىچىنى ئاغرىتىدۇ، ئىچ ئاغرىتقانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا دەيدىغان گەپلىرى تۈگىمەيدۇ، ئۇنىڭغا كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئۇقتۇرمايدۇ، ئالاھىدە ۋەقەلەرنى ئۇنىڭدىن يوشۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئۇنى قوغداش ئۈچۈن، مۇھىم ئىشلارنى

ئۇنىڭدىن يوشۇرۇنچە قارار قىلىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئوقۇغۇچىلارمۇ تەڭلىكتە قالىدۇ. مەكتەپكە خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرگىلى ۋە تەكشۈرگىلى كەلگەن خادىملارمۇ ــ ھەتتا ئىختىيارسىز ھالدا! ــ ئۇنىڭ مېيىپ ئىكەنلىكىنى، بۇ مېيىپلىكىنىڭ ئۇنىڭ بارلىق ئىشلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدىكى بىردىنبىر تىلتۇمارغا ئايلىنىپ قالىدە-غانلىقىنى ئويلاشماي قويمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن، كۆزدىن كەچۈر-گۈچى ۋە تەكشۈرگۈچى خادىملارمۇ تەڭلىكتە قالىدۇ. ئاخىرقى مۇھىم مەسىلە: بەزىلەر ئۇنىڭ سالامەتلىك ئەھۋالىنىڭ ناچارلىقىنى باھانە قىلىپ، ساغلام، خۇشال، ئەركە، شوخ، كەپسىز بالىلارنى ھەدەپ ئەيىبلەيدۇ، بۇنىڭغا بالىلار ھەرگىزمۇ چىدىمايدۇ. قارائىلار، ئەگەر ئۇ ئەمگەك سېپىدىكى ماربىسيېۋغا① ئوخشاش، ئايال قەھرىمان بولاي دەيدىغان بولسا، باشقىلارغا نۇرغۇن ئاۋارىچىلىك تېپىپ بېرىدۇ. بۇ ماھىيەتتە سەممىي بولمىغانلىق، نومۇسسىزلىق ۋە ئۇچىغا چىققان شەخسىيەتچىلىك. ئالماشتۇرغىلى بولمايدىغان رەھىبەر يوق، ئالماشتۇرغىلى بولمايدۇ دېگەن قاراش سەپسەتىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. باشقا شەرتلەر مۇۋاپىق بولغان ئەھۋالدا، سالامەتلىكى ياخشى خىزمەتچى خادىملار ھامان تېخىمۇ قىممەتلىك. ۋاقتىدا چانا ئۇستىدىن چۈشۈپ، زېھنى قۇۋۋەتلى ئۇرغۇپ تۇرغان، ئىقتىدارلىق، ماھارەتلى بار ۋە ئۆسۈش ئىستىقبالى بار كىشىلەرگە ئۆتۈنۈپ بېرىش ــ بۇ جەمئىيەتتىكى ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك ئەقەللىي

---

① ماربىسيېۋ (1916 ــ يىلى ــ) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قەھرىمانى. ۋەتەن ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئىككى پۇتىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن يالغان پۇت بىلەن داۋاملىق قوغلىغۇچى ئايرۇپلانىنىڭ ئۇچقۇچىسى بولغان.

قانۇن. ئورۇننى ئەتە ئۇچۇن باشقىلارغا ئۆتۈنۈپ بېرىش نورمال، سەممىي ھەم چىرايلىق ئىشتۇر. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇ ئانىسىنا ئۇچۇن ئېيتقاندا، ئۇ پېنسىيگە چىقسىمۇ بىكار قالمايدۇ، ئۇلكىلىك نەشرىيات ۋە كومىۋنستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئۇلكىلىك كومىتېتى ئۇنى ئىككى قېتىم ئەسلىمە يېزىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلغانىدى. بۇ ھەقىقەتەن قىلىشقا تېگىشلىك ئىش، ئۇنىڭ ئالاھىدە، قىممەتلىك تەجرىبىلىرى بۇگۈنكى ۋە ئەتىكى قىزلارغا، كېلىنچەكلەرگە پېتىشى كېرەك. كېلىنچەك؟... ئۇ ئەزەلدىن كېلىن بولۇپ باقمىغان، لېكىن بۇ ئىشلار توغرىسىدا كېپىن بىر نەرسە دەرمىز. بۇلارنى ھازىرچە قويۇپ تۇرايلى، مۇھىمى ئىۋانىشنانى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇش توغرىسىدىكى دوكلاتنىڭ يېزىلىشى، ئارقىدىن ئۇنىڭ مېيىپ بولغانلارنىڭ پېنسىيگە چىقىش پۇلىنى ئېلىش توغرىسىدىكى ئادەمنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدىغان رەسمىيەتنى ئۆتكەنلىكىدۇر.

خوش، ئاخىرقى مەسىلە: ۋالەگە خەت يېزىپ، ئۇنىڭ قىزىنىڭ ئىشى توغرىسىدىكى ئەھۋالىنى يەتكۈزۈپ قويۇش، يەنى ئۇنىڭغا قىزىنى ئەكەلمەسلىكنى ئېيتىش. چۈنكى ئانتونىنا فېدوروۋنا ئۇۋانىشنانىڭ ياردىمىدىن ئەمدى ئۈمىد كۈتكىلى بولمايتتى.

ــ ئۇزاق ئويلىغانسىز، تونە ھەدە؟ ــ ئولېگ ئاخىرى ئۇنى يەنە "سىز" لىدى. بۇ، راستىنى ئېيتقاندا، ئۇۋانىشنانىڭ كۆڭلىگە تازا ياقاتتى، ــ دېمەك، سىز بۇ قىزچاقنى ئۇلكىگە كېلىپ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇمسۇن دېمەكچىمۇ؟

ــ نېمىشقا ئۇنداق دېگۈدەكمەن؟ ئوقۇسۇن، ئوقۇسا ياتاقتا ياتىدۇ شۇ.

ــ ئۇنداقتا، سىز ھەر ئاخشىمى ھاسىغا تايىنىپ بېرىپ ئۇنى

شۆيۈەندىن ياتقىغا ئاپىرىپ قويىدىكەنسىز ـ دە، شۇنداقمۇ؟

ـــ ئەمسە، ئۇ مېنىڭ ئۆيۈمدە ياتسا، ئەتىسى ـ ئاخشىمى ئاپە-رىپ ـ ئەكىلىشىڭ ھاجىتى يوق ئىكەن ـ دە؟

ـــ ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولۇڭ، تونە ھەدە. بىرىنچىدىن، بۇ قىزچاقنى ئۇنچۇالا باشقۇرۇپ كېتىشىڭ ھاجىتى يوق، ئىككىنچى-دىن، ئۇ مەكتەپتە تۇرسا، ئۇنى ئالكا بېرىپ ئەكىلىدۇ، ياكى مەن بارىمەن.

ـــ بىلەمسەن، ئولبۇ، مەن دېگەن مەجرۇھ، ئېغىر مەجرۇھ.

ـــ سىز ئۇلۇغ. سىز ھەممەيلەننىڭ ئۇلۇغسى، كۆز ئالدىمىزدىكى جانلىق ئۇلۇغسىز! بۇ ئىنتايىن زۆرۈر، ئۇچۇ؟ ئېھتىمال سىز ئۇنىڭغا ئىنتايىن موھتاج بولغاندۇرسىز، سىز ھازىرلا خەت يېزىڭ، ئۇ كەلسۇن، ئەمدى ئىككىلەنمەڭ، ۋوگزالغا مەن ئۆزۈم بارىمەن.

بۇ ئىشنى ئۇلار باھاردا مەسلىھەتلەشكەندى، ئۇ ۋاقىتتا تونېچكا قىز تېخى 10 ـ سىنىپتا ئوقۇۋاتقان بولۇپ، بۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىز ئىدى، ئۇ مەكتەپ پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىغا ئەمدىلا تەييارلىق قىلىشقا باشلىغانىدى، ئۇ شۆيۈەنگە، ئاساسلىقى يەنىلا ئانىسى ۋاقىگە تەلپۈ-نۈپ تۇرغانىدى. ئەمما ئولبۇگ ئۆزىنىڭ دېگىنىنى قىلالايدىغان ئادەم، شۇنىڭ بىلەن ئانتونىنا فېدوروۋنا شۇ ۋاقتىنىڭ ئۆزىدىلا ۋاقىگە خەت يېزىپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ كېسىلىنىڭ قوزغىلىپ قالغانلىقىنى، پېنسىيگە چىقاي دەۋاتقانلىقىنى، شۇنداق بولسىمۇ قىزچاقنىڭ كېلىشىگە يەنىلا قوشۇلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. لىكوۋا (ھازىرقى پروخو-روۋا) دەرھال جاۋاب خەت يازدى، ئۇزاق ئۆتمەي ئۇ ئۆزى ئىۋاز-شىنانى يوقلاپ كەلدى، كېچىك تونەنىڭ تەقدىرى شۇنىڭ بىلەن ئۆزۈل ـ كېسىل بەلگىلەندى.

ژاله مېڭىشتىن بۇرۇن ئارلا بىلەن ئايرىم سۆزلەشتى، تەبئىيكى، ئۇلار قىزى توغرىسىدا سۆزلەشتى.

— بىز ياردەملىشىمىز، خاتىرجەم بولۇڭ، — دېدى بايا تىن بېرى جىم تۇرغان ئارلا، — ھەممە ئىش كۆڭۈلدىكىدەك بولىدۇ. سىز تېخى كۆرمىگەنمۇ، تونە ھەدەمنىڭ كېسىلگە شىپالىق دورىنى تېپىشتىمۇ قىزچاقنىڭ غېمىنى يېگەن بىز.

ئولېگ ئامانلىق ساقلاش ئەترىتىدە نۆۋەتچىلىك قىلىۋاتقان بولۇپ، ئۆيدە باشقا ئادەم يوق ئىدى، ئۇچ ئايال ئاشخانىدا بەھۈزۇر ئولتۇرۇپ چاي ئىچكەچ تونېچكانىڭ كەلگۈسىدىكى تۇرمۇشىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا سۆزلىشىۋاتاتتى. بۇ ۋاقىتتا تونېچكانىڭ ئۆزى ھېچنېمىدىن خەۋەرسىز ئىدى، ئۇنىڭ بەش يىللىق ئوقۇش جەريانىدىكى ئۆگىنىشى، ئارىلىشىدىغان ئادەملىرىنىڭ دائىرىسى ۋە بېرىش-كېلىش قىلىش ئورنى، ۋاقتى، ئوبيېكتى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىگە قاتتىق بەلگىلىمە بېكىتىپ بېرىلىدى. ئومۇمەن ئېيتقاندا، تونېچكا ھەرقانداق ۋاقىتتا ئىمكان بار كىشىلەر-نىڭ زىتىغا تەگمەيدىغان بولدى، ئەمما پىداگوگىكا شۆيۈەنىگە كىرىش مەسلىسىدە، ئانىسى قىزىدىنمۇ بەك ئالدىراپ كەتتى. تونېچكانىڭ ئۆزىنىڭ غايىسىگە كەلسەك، ئۇ ئانىسىنىڭ يېنىدىن تېزرەك قۇتۇلۇشنى ئارزۇ قىلاتتى.

ئانتونىنا فېدوروۋنا ئەستايىدىل، ئەتراپلىق ئويلانغاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ مەسلىسىنى بىر تەرەپ قىلىشقا تۇتۇندى. بىرىنچى ئىش: ۋالېچكانىڭ① قىزى تونېچكانىڭ كېلىشى مەسلىسىدە بىر دەك

① ۋالېچكا يەنى ۋاله، ۋالېنتىنانىڭ ئەركىلەتمە ئىسمى.

قاراشقا ئىگە بولدى. ئىككىنچى ئىش: ھەرقانداق ئىشنى بېجىرىشتە ئۆتەيدىغان نۇرغۇن، مۇرەككەپ رەسمىيەتلەر بولىدۇ، مەكتەپ مۇدىرى ئىشانشنا تېزلا شەھەرلىك مائارىپ ئىدارىسىگە ئۆزىپىسىدىن ئىستېپا سوراپ ئىلتىماس يازدى. دوكلاتنى ئولىگ قاتمۇقات بېيۇ-روكرات تەبىقىلەردىن ھالقىپ ئۆتۈپ بېۋاستە يەتكۈزۈپ بەردى. ئانتونىنا فېدوروۋنا ئۇچ ھەپتە ئەمەس، ئاز دېگەندىمۇ ئىككى ھەپتە ئىچىدە جاۋاب كېلىدۇ دەپ پەرەز قىلغانىدى، لېكىن بەش كۈن ئۆتە-تۆتمەيلا، ۋراچ كېسەلخانىنىڭ ئىشكىدىن بېشىنى تىقىپ دېدى:

— ئانتونىنا فېدوروۋنا، سىزنى بىرى كۆرگىلى كەپتۇ.

دوختۇرنىڭ گېپىي سەل غەلىتە چىقتى، لېكىن ئىشانشنا بۇنى ئويلاپ ئولتۇرۇشقا ئۈلگۈرەلمىدى. دوختۇر كەتكەندىن كېيىن، ئىشىك ئېچىلىپ قولىدا قەغەز خالتا كۆتۈرگەن سالاپەتلىك ئىككى ئادەم كىرىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ بىرى ئانتونىنا فېدوروۋنا بىلەن ئىلگىرى بىللە ئىشلىگەن، شۇڭا ئۇلار تونۇشاتتى، يەنە بىرى...

— ھەربىي كومىسسار؟

— ئىلگىرى ھەربىي كومىسسار ئىدى، — دېدى ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن شاڭشياۋ، ئۇ قولىدىكى خالتىنى نەگە قويۇشنى بىلەلمەي-ۋاتاتتى، — ھازىر شەھەرلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى. نېمە بولدىڭىز، شاڭۇبې، چېچىلۇاتامسىز نېمە؟

— شۇنداق ئەمەسمۇ؟ سىز، بىلەمسىز، بىز بەك تەڭلىكتە قال-دۇق، — شەھەرلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئۇلۇغ-كېچىك تىنىپ قويىدى، ئۇ ئەرلەرگە خاس قوپال قىياپىتى بىلەن قەغەز خالتىسىنى ھېچىسر قورۇنماستىن مەيدىسگە بېسىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ

قەغەز خالتىسى شاڭشياۋنىڭ قولىدىكىگە ئوپئوخشاش ئىدى، ــ سىز بۇ ئىش توغرىسىدا بىزگىمۇ مەسلىھەت سالماپسىز، يا ئۇقتۇرۇپمۇ قويماپسىز. بولمىسا، سىزنى دەم ئېلىپ داۋالىنىشقا ئورۇنلاشتۇرۇساق، ئوبدان داۋالىنىپ، سالامەتلىكىڭىز ياخشىلانغاندا، ئاندىن بىر نەرسە دېيىشمىزمۇ يا؟

ئۇ ئانشىنا ئۆزىنىڭ قارارى توغرىسىدا ئىنچىكىلىك بىلەن ئويلانمىغان، ئەتراپلىق، قايتا-قايتا دەڭسەپ باقمىغان، بارلىق ئىجابىي ۋە سەلبىي پىكىرلەرنى مۆلچەرلەپ كۆرمىگەن، ئۆز-ئۆزى بىلەن نەچچە كېچە ئۇخلىماي مۇنازىرىلەشمىگەن بولسا، ئۇلار ئۇ ئانشىنانى قايىل قىلغان بولاتتى. ئۇنىڭ ئەرلەرگە بىر ئۆمۈر بۇيرۇقۇ ئازلىق قىلىش نىيىتى يوق، ئۇمۇ ئەرلەرگە بويسۇنۇشنى، ئەرلەرنىڭ ئىرادىسى ئالدىدا باش ئېگىپ ئىتائەت قىلىشنى خالايدۇ، ئۇنداق بولمايدىغان بولسا، ئۇ بۇ پەيتته ئۆپكىسىنى باسالمىغان بولاتتى. مانا ئەمدى ئۇ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرۈتۈپ، كۆز ياشلىرىنى يوشۇرۇنچە سۈرتىۋەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ توغرا قىلغانلىقىنى چوڭقۇر بىلەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ خاتىرجەم، تەرتىپلىك ھالدا چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى... لېكىن دەل مۇشۇ پەيتته ئوليۇك كىرىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا تىلىنىڭ ئۇچىغا كەلگەن گەپنى يۇتۇۋەتمەي بولمىدى.

ــ سەن نېمە قىلىپ يۈرسەن؟

ــ ياخشىمۇ سىلەر، يولداشلار؟ كەچۈرۈڭ، تونە ھەدە.

ئۇ چىقىپ كەتتى. ئىشكىتىن چىقىپ كېتىۋېتىپ ئۇ ئانشىنىغا "روھلۇق بولۇڭ، قوشنا!" دېگەن مەندىرەك كۆز ئىشارىتى قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئانتونىنا فېدوروۋنا روھى كۆتۈرەڭگۈ ھالدا ئۆزىنىڭ

چۈشەندۈرۈشىنى سۆزلەپ تۈگەتتى،

ــ ئورۇنلۇق، ــ دېدى ئىلگىرىكى ھەربىي كومىسسار قوشۇمسىنى تەۋرۈپ، ــ سىز ھەقىقەتەن ۋىجدانسىلىق ئايال ئىكەنسىز، ئۇئانىشنا تونە. ھەممە ئادەم سىزگە ئوخشاش بولسا نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى؟

شەھەرلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى غەمكىن ھالدا بىر ئۇھ تارتىپ قويىدى. ئۇ ئۇئانىشنا بىلەن قول ئىلىشىپ، قايىل بولغان ھالدا بېشىنى لىڭشىتتى. ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن شاگىياۋ يەنە قوشۇپ قويدى:

ــ سىز ئۆز ئادەمسىز، چۈشەندىڭىزمۇ؟ مەيلى پېنسىيگە چىقىڭ ياكى چىقماڭ، ئىشقىلىپ، ئۆز ئادەمسىز. مەن بۇ دېگىنىمگە مەسئۇل بولىمەن.

ئولىگ كارىدوردا ئۇئانىشنانى يوقلاپ كەلگەن مېھمانلارنى كۈتۈپ تۇراتتى. ئۇ مېھمانلارنى ئەدەب بىلەن ماشىنىسىغىچە ئۇزىتىپ بېرىپ، تۆۋەن ئاۋازدا ئازراق سۆزلەشتى، ئاندىن كېسەلخانىغا يۈگۈرۈپ دېگۈدەك قايتىپ كىردى.

ــ تېلېفون ئورنىتىپ بېرىش توغرىسىدا ئىلتىماس يېزىڭ، تونە ھەدە. بۇ ئىشنى سۆزلىشىپ قويدۇم.

ــ مەن ساڭا ئۇنداق قىل دېمىگەنغۇ؟ ئەجەبا مېنىڭ ھېچنەرسىگە موھتاج ئەمەسلىكىمنى بىلمەمسەن؟ ماڭا ھېچنەرسە كېرەك ئەمەس. مەن ئۆيۈ ئېلىش، تېلېفون ئورنىتىش ئۈچۈن ئالدىنقى سەپكە چىققانمۇ...

ئۇ بىر دەملا ئاغزىدىن چىققان "ئۆيۈ" دېگەن گەپنى ئاڭلاپ تۇرۇپلا قالدى. ئۇ ئاشۇ ئازابلىق، خۇشالىلىق، ئۇنىڭ ئۇستىگە

ماددىي ئەشيالار يېتىشمەيۋاتقان غەلىبىلىك 1945-يىلىنى ئېسىگە ئالدى. ئەينى ۋاقىتتا مىليونلىغان يېتىم-يېسىرلەر، تۇل خوتۇنلار قىستا-قىستاق، زەي، قاراڭغۇ يەر ئاستى ئۆيى ۋە ۋاقىتلىق ئۆيلەرگە ماكانلاشقانىدى، شۇ ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ پىشقەدەم ھەربىي كومىسسار-نىڭ ياردىمىنى رەت قىلماي، جاھىللىق بىلەن شەھەرلىك ھاكىمىيەت ئورگىنىدىن بىر ئۆي ئالغانىدى. ئۇ مەيدىسىگە ئېسىلغان ئوردىنە-لارنى جاراڭلىتىپ، بېشى يوق ئۇزۇن ئۆچىرەتتە جىمجىت، مۇلايىم تۇرغان كىشىلەر ئالدىدىن ئۆتۈپ بېرىپ ئۆي گۇۋاھنامىسى ئالغا-نىدى، شۇ ۋاقىتتا ئۇ خىجىل بولمىغان. شۇ ۋاقىتتا ئۇ كەمبەغەللەر مەھەللىسىدىكى بويتاق ئانىلار، تۇل خوتۇنلار ۋە بالىلارنى ئويلە-غانمۇ؟ ياق، ئويلىمىغان. ئۇ ۋاقىتتا ئۇ پەقەت ئۆزىنى ۋە ۋالېنتىن ۋىليامنوۋ جۇكۇۋېينىلا ئويلىغانىدى. ھازىر، ئۇ ئەقلىگە كېلىپ، باشقىلارنى ئويلايدىغان بولدى. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى بۇ مەسىلىنى بىلمەيتتى. ئولېگ بىلەن ئارلامۇ شۇنداق، ئۇلار ئۆزلىرى-دىن باشقىنى ئويلىمايدۇ، باشقىلارغا كۆڭۈل بۆلۈشنى، باشقىلارنىڭ غېمىنى يېيىشنى بىلمەيدۇ. ئەيتاۋۇر، ئۇلار ئۇۋانشىناغا كۆڭۈل بۆلۈشتىمۇ ئۆزىنى ئويلىغان بولسا كېرەك. ئەمما بۇنىڭ نېمە يامنى بار؟ ئۇلار ئۆي غېمىدە، چۈنكى ئۇلار ئۇزاقىراق ياشايدۇ، ئۇلارنىڭ ئىستىقبالى كەڭرەك، دېمەك، ئۇلارنىڭ ئەيىبلىگۈدەك ھېچ يېرى يوق.

— كېچىدە دوختۇر چاقىرىدىغان ئىش بولۇپ قالسا قانداق قىلىمىز؟ كوچىدا تېلېفون ئىزدەپ يۈرەمدۇق؟

— دېگىنىڭ توغرا، ئولېگ.

ئۇۋانشىنانىڭ ھەممە مەسىلىسى شۇنداق قىلىپ ھەل بولدى: ئۇ

پرىكازچىك تروشنانى ئەپۇ قىلىدىغان بولدى، تونېچكا كېلىشىغان بولدى، پېنسىيىگە چىقىش رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەپ، ئۆيىگە بىر تېلېفون ئورنىتىدىغان بولدى. دېگەندەك تېلېفون ناھايىتى تېزلا ئورنىتىلدى، ئولېگ ھەرقايسى تارماقلارغا ئۆزى بېرىپ تەستىقلاتتى، باشقىلارغا يالۋۇردى، باشقىلارنى قورقۇتتى، سىم ئۇلىغۇچىغا ئۆزى ياردەملىشىپ تېلېفوننى ئورنىتىۋالدى. ئانتونىنا فېدوروۋنا دوختۇرخانىدىن چىقىپ ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندە، ئۆزىنىڭ ئۆيىدە بىر، كارىدوردىكى كىچىك ئۇستەلنىڭ ئۈستىدە بىر تېلېفون ئۇنى كۈتۈپ تۇرغانىدى.

— نېمىشقا تېلېفون سىمىنى ئۆيۈڭلەرگە ئەكىرمىدىڭلار؟

— تونە ھەدە، بۇ بىز ئىشلىتىدىغان نەرسە ئەمەس.

— بۇ نېمە گەپ!

ئۇ‌ئانسىنا خاپا بولغاندەك كۆرۈنەتتى، ئەمەلىيەتتە، ئۇ ئىككىنچى بىر تېلېفوننىڭ ئىككى ئائىلە ئورتاق ئىشلىتىدىغان يەرگە ئورنىتىلغانلىقىنى كۆرۈپ ئىنتايىن مەمنۇن بولدى. ئۇنىڭ ئۇچۇن ئېيتقانداى، بۇ ئۇلارنىڭ ھېچقانداق تەمەسى يوق ئىشەنچلىك ئادەملەر ئىكەنلىكىنى بىلدۈرەتتى. ئۇ شۇ قەدەر كىچىك، ئەمما شۇ قەدەر ئېنىق ھەرىكەتتىن ئۇلارنىڭ ئىشەنچلىك ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالدى.

— دېمەكچىمەنكى، بىز بولمىغان ۋاقىتتا، بىر قەدەمۇ نېرى ماڭمايلا، يەيدىغان نەرسىگىزنى ئارلا ئېپكېلىپ بەرسۇن. ئايلىنىپ كېلىمەن دېسىگىز، تونە ھەدە، بىز بىللە چىقايلى، لېكىن بىز ئاخشىمىلا چىقالايمىز. بىز ئىشقا چىقىپ كەتكەندە تېلېفون چوقۇم سىزنىڭ يېنىگىزدا تۇرسۇن.

ئۇ‌ئانشىنانىڭ خىزمەت ۋە دەم ئېلىش ۋاقتى بۇ خۇش پىچىم

قوشنىلار تەرىپىدىن بەلگىلەنىدى، ئولىگ ئۆزىنىڭ مەقسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ماھىر ئىدى.

ئۇ ئانىسىنىڭ خىزمىتە ۋە دەم ئېلىش ۋاقتى ئولىگ بىلەن ئارلا-نىڭ ۋاقتىغا ئاساسەن بەلگىلەنگەن. چۈنكى ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى-نىڭلا خىزمىتى بار ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارنىڭ ھەر خىل، ھەر ياڭرا نۆۋەتچىلىك ۋەزىپىسى، چوڭ-كىچىك يىغىنلىرى، ماگىزىنغا چېپىش، تونۇشلىرى بىلەن بىرىش-كېلىش قىلىش ئىشلىرىغىمۇ بىرمۇنچە ۋاقىت كېتەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا، ئارلانىڭ دائىم بولمىسمۇ، ئېكسكورسىيە دېگەندەك ئاز-تولا مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى بار ئىدى، ئولىگ ئاندا-سانىدا پېۋىخانىغا بىرىپ ئولتۇرۇپ كېلەتتى. لېكىن، ئۇلار بىرەر ئىشنى بىللە قىلسۇن ياكى ئايرىم قىلسۇن، ئارلا تونە ھەدىگە سۆت، قۇرۇت، قېتىق ئېلىشنى زادى ئۇنتۇمايتتى. ئولىگچۇ، ئۇ مەيلى نە ۋاقتا قايتىپ كەلسۇن، چوقۇم ۋاقىت چىقىرىپ تونە ھەدە بىلەن بىللە خىلۋەت كوچىنى، ئۇلارنىڭ ياغاچ ئۆيلىرىنىڭ ئۇدۇلىدىكى كوچىنى ئايلىنىپ كېلەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ بىر جۈپ ئەر-خوتۇن ھەمىشە كۈلۈپلا يۈرەتتى، كىشىلەرگە ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن مۇئامىلە قىلاتتى، ئىشانىشنىڭ شۇنداق قىلىپ قالمايى، ئەر-خوتۇن ئۆزئارىمۇ شۇنداق قىلىشاتتى. شۇڭا، ئانتونىنا فېدوروۋنا تەقدىرنىڭ بۇ ھېممىتىدىن مىننەتدار ئىدى.

ــ ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھېسابلىغاندا ئىكىكىمىزنىڭ مائاشى ئۆزىمىزگە يېتىدۇ، ــ ئولىگ ھەر ئاخشىمى ئىشانىشقا ھەمراھ بولۇپ ئايلانغاندا، پاراڭلاشقاچ مېڭىشنى ياخشى كۆرەتتى، ــ بىزنىڭ قىلچە تەمەيىمىز يوق.

ــ ئەمسە نېمىشقا دائىم قان ساتسەن؟

ــ دەم ئېلىش ئۈچۈن، تونە ھەدە، بىر شىپىرىس قان ئالسا، ئۈچ كۈن دەم ئېلىش ۋاقتى قوشۇپ بېرىدۇ. مەنچۇ، سايامتىكە ئامراق، گۈلخان، چېدىر دېگەنلەر، ئورمانلىقتىكى شىلدىر ـ شىلدىر قىلغان ئاۋازلار كىشىگە ئارام بەخش ئېتىدىكەن!

كەينىدىن ئولىگ يەنە نېمىلەرنىدۇ دېدى، ئانتونىنا فېدوروۋنا ئۇشتۇمتوت ئويلاپ قالدى: بۇ بىر جۈپ ئەر ـ خوتۇن ئەزەلدىن بىللە دەم ئېلىپ باقمىغان، بىرەر قېتىممۇ بىللە دەم ئېلىپ باقمىغان ئەمەس. ئۇنىڭسىنا ھەتتا قەدىمىنى توختاتتى.

ــ ئارقا چېدىر، گۈلخان دېگەنلەرنى ياخشى كۆرمەمدىكەن؟

ــ نېمىشقا ياخشى كۆرمەسۇن؟ ــ ئولىگ بىردىنلا ئېسىنى يىغىۋالدى، ئۇ بىردەم توختۇمىلىپ، يەنە كۈلدى، ــ دەم ئالغاندا ئەڭ ئاساسلىقى ئەركىن ـ ئازادە يۈرۈش لازىم، تونە ھەدە، بىلەمسىز؟ شۇڭا بىز ئوخشاش بولمىغان ۋاقىتتا دەم ئالمىز...

ــ ئەمسە يالغان ئېيتىشنىڭ ھاجىتى يوق ـ دە؟ ــ ئۇنىڭسىنا ئۈلۈغ ـ كىچىك تىنىپ قويدى، ــ مەنمۇ سارايڭ، سىلەرنىڭ مېنى يالغۇز قالمىسۇن دەپ شۇنداق قىلىۋاتقىنىڭلارنى ھېلىغىچە بىلمەپتىمەن. بىز قوشنا بولۇپ قالغاندىن بۇيان بىرەر قېتىممۇ يالغۇز قېلىپ باقمىدىم.

ئۇ گېپىنى تۈگىتىپلا ھاسسىنى توكۇلداتقىنىچە يەنە ئالدىغا قاراپ ماڭدى، ئۇنىڭ ئاستا ئالغان قەدەملىرى ئۇنىڭ گەۋدىسىنى ئالدىغا سۈرۈپ باراتتى. ئولىگ قەدىمىنى تېزلەتتى، ئۇ بىردەم جىم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن يەنە ئۇنىڭ تارتىپ قويدى:

ــ بالىمىز بولغان بولسا چاتاق بولار ئىكەندۇق.

— چاتاق بولار ئىكەندۇق؟

— بىرتاز تەس بولار ئىكەنـدۇق، — ئۇ ئـۆزىنىڭ گېپىنى تۈزىتىۋالدى، — سايادەتكىمۇ بارساق، پۈلمۇ خەجلىسەك. لېكىن مەن، تونە ھەدە، مېنىڭ نېمىگە ئىشىنىدىغانلىقىمنى بىلەمسىز؟ مەن ئۆزەمنىڭ بىر جۈپ قولىغا ئىشىنىمەن. مېنىڭ بىر جۈپ چۈمۈر قولۇم بار، بۇ لاپ گەپ ئەمەس، تېخنىكا ئىشى، ئېلېكترون ھۈنىرى بولامدۇ، ياكى ھەر خىل نازۇك ئىشلار بولامدۇ، ھەممىسى قولۇمدىن كېلىدۇ. بىلىشىڭىز لازىمكى، مەن ئېلېكترون سانائىتى تېخنىكۇمىغا تامامەن ئۆز ئىختىيارىم بىلەن كىرگەن، بۇ كەسپىتە رىقابەت ئىنتايىن كەسكىن بولسىمۇ، بۇ كەسپىنى تامامەن ئۆزەم تاللىغان، خۇددى كىنو ئارتىسى بولۇشقا ئىمتىھان بەرگەنگە ئوخشاش. مېنىڭ بۇ جەھەتتە تالانتىم بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىمتىھاننى ناھايىتى ئوبدان بەردىم، رىقابەت دېگەن مەن ئۈچۈن بىر خىل ھۈزۈر. مەن تېخنىكا بىلەن ھەپىلىشىدىغان ئادەم، تونە ھەدە، ئېلېكترون تېخنىكىسى ئېقىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە مېنىڭ نېمىلەرنى قىلىماقچى بولۇۋاتقانلىقىمنى بىلەمسىز؟ تېلېۋىزور يېڭىلىماقچى بولۇۋاتىمەن، چۈشەندىڭىزمۇ؟ مەن رېمونت قىلىمەن. رېمونت دېگەننى تۈرمۈش مۇلازىمەت پونكىتىمۇ قىلالايدۇ، مېنىڭ قىلماقچى بولۇۋاتقىنىم يېڭىلاش، ياكى ئېنىقراق ئېيتساق، پۈتۈنلەي كېرەكسىز چىققان نەرسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش!

— نېمە دەۋاتقانلىقىڭنى چۈشەنگىلى بولمايدىغۇ، ئولىڭ، قەستەن شۇنداق دەۋاتامسەن نېمە؟

— قەستەن ئۇنداق دەپ نېمە قىلاي، بۇ ئوچۇق-يورۇق ئىشقۇ. ماگىزىندا كونا تېلېۋىزورلارنى 20 رۇبلىغا، كۆپ بولسا 50

رؤبلىغا ساتىدۇ. مەن ئۇنى قانۇنلۇق ھالدا سېتىۋالمەن، ئوڭلاپ، سۈرىتى ئوچۇق چىققاندىن كېيىن يەنە ساتسىمەن. لېكىن ئۇ چاغدا 30 رؤبلىغا ئەمەس، 200 رؤبلىغا ساتسىمەن. بۇ قانۇنغا توغرا كېلەر؟

— زاپچاسلىرىنى نەدىن تاپسەن؟

— قولىنى نېمىگە يارىتقان؟ — ئۇ سوغۇقىقىنا كۈلۈپ قويدى، — ھەممىنى ئويلاپ قويدۇم، تونە ھەدە، بىز پايدا ئالالايمىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ يەردە ھېچقانداق ئالدامچىلىق قىلىدىغان ئىش يوق!

ئانتونىنا فېدوروۋنا ئولېگ بىلەن مۇنازىرىلىشىشنىڭ تەس ئىكەنلىكىنى، ئېنىقراق ئېيتقاندا، مۇنازىرىلىشىش ئۈ ياقتا تۇرسۇن، باراۋەر ئاساستا پاراڭلىشىشنىڭمۇ تەس ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. چۈنكى ئۇ دائىم ئادەمنى مەسخىرە قىلغانىدەك سوغۇق كۈلەتتى. كۈلگەنىدىمۇ ئاغزىنى خۇددى غۇنچىغا ئوخشاش ئالدىرىماي ئاچاتتى، بۇنىڭدىن ئۇ ئۆزىمۇ ھەيران ئىدى، ئۇ مەيلى قانداقلا كۈلسۇن، ئاغزى گۈل ئېچىلغاندەك ئاستا ئېچىلاتتى. بۇنداق خۇش پېچىم كىشىلەر بىلەن مۇنازىرىلىشىش زادى مۇمكىن ئەمەس. ئۇ ئانشىنا ئولېگ بىلەن مۇنازىرىلەشكىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلەتتى، شۇڭا، ئۇ ئادەتتە ئولېگ بىلەن مۇنازىرىلەشمەيتتى. لېكىن ئۇ بۇنداق مۇرەسسەچىلىكىنىڭ ھەقسىزلىكىنى سەۋەبىنى ھېچقانداق ئادەمگە — ھەتتا ئۆزىگىمۇ! — ئىقرار قىلىپ باقمىغان ئەمەس. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ كاللىسىغا بەزىدە كۆڭلىگە يوشۇرۇنغان نەرسە بىلەن پرىنسىپ جەھەتتە قارىمۇ قارشى بولغان بىرەر پىكىر كېلىپ قالاتتى، بۇ ۋاقىتتا، ئۇ ئۆزىنىڭ پىكرىدە چىڭ تۇرۇپ، ئولېگ بىلەن ئاساسسىزلا مۇنازىرىلىشىپ كېتەتتى. گەرچە بۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ كۆزلىرى پولدىن باشقا يەرگە تىكىلمىسىمۇ، دۇنيادا ھېچقانداق ئادەم ئۇنى

قايىل قىلالمايتتى، ئولىگ ئۇنىڭ چوڭقۇر تەتقىق قىلغان: ئۇ بۇنداق توسقۇنلۇققا يولۇققىدا، گەپنى دەررۇ باشقا ياقىقا بۇراپ، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدىغان بۇنداق تېمىدىن ئىككىنچى ئېغىز ئاچمايتتى.

— بىر ماشىنىڭىز بولسا ياخشى بولاتتى، تونە ھەدە، رولنىڭ كەينىگە ئولتۇرسىڭىزلا، شەھەر سىرتىغا چىقاتتىڭىز.

— مۇشۇنداق ئايلانسامۇ ئايلىنىمەنغۇ؟

— بۇ چاڭ-توزان ئۆرلەپ تۇرغان شەھەردىمۇ؟

ئۇنىڭ زۇۋان سۈرمىدى، ئۇ يەنە بىرئاز ھودۇقۇپ قالغاندى، چۈنكى ئولىگنىڭ جىددىي تەلەپپۇزى بىلەن ئاستا "ئېچىلغان" (ئۇنىڭ كۆڭلىدە شۇنداق ئويلىدى) چىرايى بىرلىشىپ، ئۇنى گاڭگىرىتىپ قويغاندى. بەزىدە ئۇنىڭغا ئولىگ مەقسەتلىك ھالدا ئادەمنى جەلپ قىلىدىغان تۇرلۇك نەرسىلەر بىلەن ئۇنى ئۆزىگە تارتىۋاتقاندەك، ئۇنىڭ ئەخلاق جەھەتتىكى قەتئىيلىكىنى سىناۋاتقاندەك، ئۇنى مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. قانداق بولسا بولسۇن، ئۇلارنىڭ مۇنازىرىسى تېخى ھەر ئىككىسى تەرەپ ئۆزىنىڭ پرىنسىپال مەيدانىنى شەرھلەيدىغان باسقۇچقا يەتكەن ئەمەس. بىلياكوۋ ئۇنىڭنىڭ گېپىنىڭ سەل قاتتىقراق چىققانلىقىنى سېزىپلا قالسا، دەرھال ئۆزىنى قاچۇرۇپ، ئامال بار چاقچاق بىلەن ئەپلەپ-سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋېتەتتى، لېكىن ئۇنىڭنىڭ بۇ ياش قوشنىسىنى ھەرقانداق قىلىپمۇ چۈشىنەلمىگەنلىكى ئۈچۈن سەل مەيۈسلىنىپ قالغاندى.

ئولىگ ئارلا بىلەن بىللە بولسا خېلى يەڭگىللىشىپ قالاتتى. ئىككىسى ئائىلە ئىشلىرى ئۈستىدە ئالدىرىماي-تېنىمەي، ئەستا-

يەدىللىق بىلەن پاراڭلىشاتتى، ۋاقىت چىقىپ قالسا، ئۆزلىرى ياخشى كۆرىدىغان، رەزانىنوۋ ① رېژىسسورلۇق قىلىغان كىنولارنى كۆرۈپ كېلەتتى، پوپايكا توقۇيتتى، كىيىملىرىنى يامايتتى. ئارلا مۇلايىم، چىقىشقاق ئايال بولۇپ، ئۇنىڭ مىجەزى كىشىگە ئارام بەخش ئېتەتتى. ئۇ‌ئانىسىنا ئارلا بىلەن بىللە بولسا ئۆزىنىڭ ئايال خوجايىن ئىكەنلىكىنى خۇشال هالدا هېس قىلاتتى، كۆڭلى ئارام تاپقاندەك بولاتتى، لېكىن ئولېگ بىلەن بىللە بولسا تېخىمۇ كۆڭۈل‌لۈك هېس قىلاتتى، ئولېگنىڭ ئۇ‌ئانىسىنانى ئۆزىگە جەلپ قىلالىشىدىكى سېھرىي كۈچى، روشەنكى، مۇشۇ يەردە ئىدى.

ــ تونە هەدە، ئەتە نەشرىياتتىن سېرىق چاچلىق بىر ئايال سىزنى ئىزدەپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ چېچى بويىغان چاچمىكىن، هېچ ئاڭقرالمىدىم.

ــ يەنە نەدىكى نەشرىياتكەن ئۇ، ئولېگ؟

ــ ئۆلكىدىكىچۇ؟ بىر قېتىم سىز ئۆزىڭىز توغرۇلۇق بىر كىتاب يازماقچى بولۇۋاتقانلىقىڭىزنى ئېيتمىغانمۇ؟ هازىر يېزىۋاتىدىغانسىز.

ئولېگ ئىشتىن چۈشۈپ قايتىپ كەلگەنىدە، ئارلا تېخى قايتىپ كەلمىگەنىدى، ئانتونىنا فېدوروۋنا ئۇنىڭغا تاماق راسلىدى. ئۇ ئولېگنىڭ ئودۇلىغا ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ تاماقنى ئالدىرماي ـ تېنمەي، تازا ئىشتىها بىلەن يېيىشلىرىگە رازىمەنلىك بىلەن قاراپ تۇردى. بۇ چاغدا تىنچلىق ۋە خۇشال ـ خۇراملىق هۆكۈم سۈرگەنىدى.

---

① رەزانىنوۋ ــ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەشهۇر كىنو رېژىسسورى، «ئىككى كىشىلىك ۋوگزال»، «ئىشخانىدىكى ئىشلار» قاتارلىق فىلىملەرگە رېژىسسورلۇق قىلغان.

ئەمما تۇيۇقسىز بىر نەشرىيات، سېرىق چاچلىق بىر ئايال، ئاللقانداق بىر كىتاب كەلدى.

ــ مەن ھېچقانداق كىتاب يازماقچى ئەمەس.

ــ چۈشەندىم. بۇ ئىشتا تېخى توختام تۈزۈلىدۇ. ھەر ئىككى تەرەپ دېگىنىگە مەسئۇل بولىدۇ، ئەسەرنى تاپشۇرۇش ۋاقتى بولىدۇ، ئالدىن بېرىدىغان قەلەم ھەققى بولىدۇ.

ــ ئالدىن بېرىدىغان قەلەم ھەققى؟

ــ شۇنداق. مەن باش مۇھەررىرىنىڭ يېنىغا بېرىپ ھەمىنى كېلىشىپ قويدۇم. بۇيرۇق چۈشۈرۈلۈپ بولدى. ئەتە سىز شۇ سېرىق چاچلىق ئايال مۇھەررىرنى كۆتۈڭ. ئۇنىڭ ئىسمى ئولگا.

ئولگا ئۇنىڭ بۇنىڭ قانداق ئىش ئىكەنلىكىنى چۈشىنىشىگە، ھەم ئالدىن تەييارلىق قىلۇېلىشىغا ئىمكانىيەت بەرمىدى. ئۇنىڭ قايغۇرۇشىغا ۋە ئويلىنىشىغىمۇ ئىمكانىيەت بەرمىدى. ئۇنىڭغا ناھايىتى ئېنىقكى، ئىلگىرىكى پىيادە ئەسكەرلەر لېيەنىنىڭ لېيەنجىڭى ئۇۋانشىنا شاڭۇېي كۆرەشتىمۇ، ئىشتىمۇ، جەڭدىمۇ ياشىيالايدۇ. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى تاماملانغان ۋاقىتتا، ئۇ ئۆزىنىڭ ئېغىر مېيىپ ئىكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ ھايات مۇساپىسىنى بېسىپ بولغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ بەختسىز ئۆتكەنلىكىنى، بۇ بەختنىڭ ئۇنىڭغا ئەمدى مەڭگۈ كەلمەيدىغانلىقىنى، ھەممە نەرسىسىنىڭ تۈگىگەنلىكىنى ئەسلەيدۇ. جەڭگىۋار، ئاكتېر، جانلىق تونە ھەدە كۆزدىن غايىب بولۇپ، روھى سۈلغۇن، قېرىپ ماغدۇرىدىن كەتكەن، يادىاپ بىر تېرە، بىر ئۈستىخان بولۇپ قالغان ئايال قوشنا، ساناقلىق كۈنلىرى قالغان بىر مومايى پەيدا بولىدۇ. ئانتونىنا فېدوروۋنا ئولبىگقا ئۇنىڭ كۆلۈپلا تۈرىدىغانلىقى ئۈچۈن ئەمەس، ئاساسلىقى ئۇنىڭ ئۆزى ئۈچۈن

تەرىشدىغانلىقىدىن تەسىرلىنىپ (ئۇنىڭ پىكرى نېمىدېگەن جانلىق، زېھنى نېمىدېگەن ئۆتكۈر - ھە!) بويسۇناتتى.

— ۋاييەي، مەن قانداق يازالايمەن؟

— يازالايسىز.

شۇنىڭ بىلەن ئىۋانىشنا ئانچە ھودۇقۇپ كەتمىدى: راست دەيدۇ، نېمىشقا يازالمايدىكەنمەن؟ ئەينى يىللاردا ئەزىمەتلەرنى يامغۇردەك يېغىۋاتقان ئوقلارغا قارىماي ھوجۇمغا ئۆتۈشكە سەپەرۋەر قىلغان ئەمەسمىدىم، بۇگۈنكى كۈندە بىر كىتاب يېزىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمامدىم؟ ياق. باشتىن كەچۈرگەنلىرىمنى بىرمۇ بىر يېزىپ چىقىشىم كېرەك، باشقىلارمۇ يېزىۋاتامدۇ؟

ئەسلىدە ئۇنىڭمۇ ھەجمى كىچىكرەك بىرەر كىتاب يېزىش خىيالى بار ئىدى، چۈنكى، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ئويلىغىنىنى، تەلىم - تەربىيە جەھەتتىكى تەجرىبىسىنى ۋە شەخسىي تۇرمۇشىنى باشقىلارغا ئېيتىپ بېرىش ئارزۇسى بولغاندىن باشقا، يەنە يېزىقچىلىق جەھەتتە خېلى ماھارىتى بار ئىدى، دېمەك، ئۇ بىر نەرسە يېزىپ باقماندى. ئۇ بەش پارچە ئەسەر يازغان: كەسىپىي مەسىلە توغرىسىدا يازغان ئىككى پارچە ئەسىرى «ئوقۇتقۇچىلار گېزىتى»دە ئېلان قىلىنغان، ئۈچ پارچە ئەدەبىي خاتىرىسى ئۆلكىلىك گېزىتتە ئېلان قىلىنغان. بۇ ئۈچ پارچە ئەدەبىي خاتىرە — ئەمەلىيەتتە بۇ ئۇنىڭ كېيىن يازغان ئەسلىمىسىنىڭ بىر پارچىسى ئىدى — گېزىتتە ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئۆلكىلىك كومىتېتى يار - يۆلەكتە بولۇۋاتقان نەشرىيات ئۇنى كىتاب يېزىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلغانىدى. لېكىن ئۇ بۇ ئىشنى دائىم كەينىگە سۈرۈپ، ئارىسالدى بولۇپ، بىر قارارغا كېلەلمەيۋاتاتتى. ئۇ تاشقى

كۆچنىڭ تۇرتكىسىگە موھتاج ئىدى. بۇ ئىشتا ئولېگمۇ ھەمىنى بەش قولدەك بىلەتتى، ھەممىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغانىدى.

دېگەندەك، ئىككىنچى كۈنى ياش ، چېچىنى ئاز-پاز بويغان سېرىق چاچلىق بىر ئايال كەلدى. ئۇ ئانتونىنا فېدوروۋنا بىلەن ئەسلىمە ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان مەزمۇنلارنىڭ تىزىسى توغرىسىدا كېلىشۈالدى ۋە ئانتونىنا فېدوروۋناغا يارەملىشىپ ئىجادىيەت توغرىسىدىكى ئىلتىماسقا ئوخشايدىغان بىر نەرسە يازدى. ئۇزاق ئۆتمەي، سېرىق چاچلىق ئايال نەشرىياتنىڭ باشلىقى ئىمزا قويغان توختام قەغىزىنى ئېلىپ كەلدى. بۇ ھۆججەتكە ئاساسەن، گىراژدانكا ئۇۋانىشنا، يەنى بۇنىڭدىن كېينكى "ئاپتور"، بىر يىلدىن كېيىن نەشرىياتقا سەككىز باسما تاۋاق كېلىدىغان ئورىگىنالنى تاپشۇرۇشى كېرەك، سېرىق چاچلىق ئايالنىڭ چۈشەندۈرۈشى بويىچە ئېيتقاندا، بۇ ماشىنكا قەغىزىدە 200 ۋاراق بولىدىكەن.

— ۋاي خۇدايىمەي، ئولېگ، مېنى ئۆلتۈرەي دەمسەن نېمە؟

— قارىسىغا سۆزلەۋاتىسىز، تونە ھەدە، سەككىز باسما تاۋاق دېگەن قارىماققا ئاجايىپ ئىشتەك كۆرۈندۇ! بۇ ناھايىتى 200 پارچە خەت يازغانچىلىك ئىش ئەمەسمۇ؟ بىر يىلدا 200 پارچە خەت يازغىلى بولمامدۇ؟

مۇشۇنداق چۈشەندۈرۈشلەر ئارقىسىدا، ئانتونىنا فېدوروۋنانىڭ كۆڭلى تىنىدى. ئارىدىن بىر يېرىم ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا نەشرىياتتىن ئالدىن بېرىلگەن قەلەم ھەققى كەلدى. بۇ پۇل خېلى بار ئىدى، ئۇۋانشىنانىڭ نېرۋىسى قىزىپ كەتتى، ئەسلىدە ئۇ بۇ پۇلنى قايتۇرۇۋېتەي دېگەنىدى، لېكىن بۇ ۋاقىتتا ئارلا ئۆيدە ئىدى، ئۇۋانىشنا ئۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلەشمەكچى بولدى. جىمغۇر،

ئىشنىڭ يولىنى بىلدىغان بۇ "مۇلايىم قىز" ھېچانچە كۆچمەيلا ئۇنى قايىل قىلىۋەتتى. ئارلا ھەممە ئىشنىڭ ئۈگۈشلۈق بولىدىغانلىقىنى، پۇلنى قايتۇرۇۋەتسە، پۇلنى ئەۋەتكەن كىشىنىڭ كۆڭلىنى رەنجىتىپ قويىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئۇ ئانسىنا بۇنى پەقەت ئويلاپ باقمىغاندى؛ ئۇ يېنىكلىشىپ قاتتىق كۈلۈپ كەتتى، كۆڭلىدىكى ئەندىشىمۇ ئۆزلۈ-كسىدىن يوقالدى. لېكىن ئۇ قولىغا تەككەن پۇلنى ئاشخانىغا ئېلىپ كىرىپ، شىرەنىڭ ئۈستىگە قويغاندا، يەنە ئوڭايسىزلاندى.

— بۇنى سىلەرگە بېرەي.

— نەدە بۇنداق ئىش بار ئىكەن؟ — ئارلا ۋارقىرىۋەتتى، — بۇنى نېمە دېگۈلۈك ئەمدى؟ تونە ھەدە، بۇنداق قىلىشتىن ئۈيالمامسىز؟

— بوپتۇ ئەمسە، — دېدى ئولېگ كۆتمىگەن يەردىن.

ئۇ شىرەنىڭ ئۈستىدىن پۇلنى ئېلىپ، يانچۇقىغا سالغاندا، ئۇئانسىنا بىردىنلا تەمتىرەپ قالدى. ياق، ئۇنىڭ پۇلغا كۆزى قىيمايۋاتقان ئەمەس، — ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئۇ ئەزەلدىن ھېچنېمە-سىنى ئايمايتتى — لېكىن ئۇ قوشنىسىنىڭ بۇ پۇلنى رەت قىلىشىنى، قوبۇل قىلماسلىقىنى، ھەتتا ئاچچىقلىنىشىنى، ئاندىن ئۇ بۇ بىر جۈپ ئەر-خوتۇنغا نەسىھەت قىلىشىنى ئۈمىد قىلمىغانىدى. ئەسلىدە ھەممە ئىش مەلۇم "كونا قائىدە-يوسۇن" بويىچە چىرايلىقچە بولسا بولاتتى، لېكىن ئولېگ ئۇنداق قىلمىدى، ئۇ پۇلنى ساناپمۇ باقماستىن يانچۇقىغا سالدى.

— مانا بۇ ناھايىتى ياخشى بولدىغۇ؟ — دېدى ئۇئانسىنا خۇشال قىياپەتتە، — سىلەر پۇلغا مەندىنمۇ بەك موھتاج.

— دەرھال قايتۇرۇپ بەر، — دېدى ئارلا چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ.

— ياق.

— پۇلنى قايتۇرۇپ بەر دەيمەن.

— ياق، قايتۇرمايمەن. — ئولبەگ خۇش خۇي هالدا يەنە تەكرارلىدى، — بۇ پۇلنى تونە ھەدەم بەرگەنىكەن، دېمەك، ئۇنىڭ بۇ پۇلنى بېرىشدە بىر گەپ بار-دە. شۇنداقمۇ، ئەمەسمۇ؟

— ئەلۋەتتە شۇنداق. مەن بەردىم ئەمەسمۇ؟ — ئۇڭانىشنا ئولبەگنىڭ دېگىنىگە قوشۇلدى، لېكىن ئۇ ئۇشتۇمتوت ئىزا تارتىپ قالدى.

— يۇزى قېلىن، يۇزسىز! — دېدى ئارلا ژارقىراپ، ئۇ بىر شىشە قېتىقنى جازىغا قارتىپ ئېتىۋېتىپ، يىغلىغىنچە ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

— كۆڭلىگىزنى بۇزماڭ، تونە ھەدە، — دېدى ئولبەگ پەس ئاۋازدا، — ئۇ ئىككى قات بولۇپ قالدى، شۇڭا شۇنداق قىلىۋاتىدۇ.

— قورسىقىدا بارمىكەن؟ — دەۋەتتى ئانىتونىنا فېدوروۋنا خۇشاللىقدىن، لېكىن نېمە بولىدىكىن، ئۇنىڭ يۈرىكى قىسىلىپ، ئولتۇرۇۋالدى.

ئولبەگ بۇنى سەزمىدى بولغاي، ئۇنىڭغا جاۋابمۇ قايتۇرماستىن، ئايالىنىڭ ئارقىسىدىن كىرىپ كەتتى. ئىككىنچى كۈنى ئۇ ئىشتىن قايتىپ كېلىپ، بىر يېپىيېڭى ئامانەت كىنىشكىسىنى ئۇڭانىشناغا بەردى.

— پۇلىگىزنى ئېلىڭ، تونە ھەدە، ئەمدى كۆڭلىگىز خاتىرجەم ئولتۇرىسىز ئەمەسمۇ. يېزىشنى ئەمدى باشلىسىڭىز بولارمىكىن، بولمىسا، خەق بۇ قەلەم ھەققىنى قايتۇرۇۋالىدۇ.

ئەتىسى ئولبەگ بىرمۇنچە قەغەز ۋە بىر دۆۋە ماي قەلەم ئېلىپ

كەلدى، لېكىن ئۇنىڭ ئۇيقۇسىنى ھەرقانداق قىلىپمۇ قەلەم تەۋرىتەلمىدى، ھەر كۈنى ئەتىگىنى ئۇ قوشنىلىرىنى ئىشقا ئۈزىتىپ قويغاندىن كېيىن، ئۈستەلنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، ئالدىغا بىر ۋاراق قەغەزنى قويۇپ، ئارقىدىن ئويلاپ ئولتۇرۇپ كېتەتتى، شۇنچە ئويلاپمۇ بىرنېچى جۈملىسىنى قانداق يېزىشنى بىلمەيتتى. بىرنېچى جۈملىسىنى يازالمىغاندىكىن، كېيىن نېمىلەرنى يېزىش كېرەكلىكىمۇ ئېنىق ئەمەس ئىدى.

ئۇ ئالدىدىكى بىر ۋاراق قەغەزگە قارىپ گەپنى نەدىن باشلاشنى بىلمەي قىيىقلىپ ئولتۇرغانىدا، ئىشكىنىڭ قوڭغۇرىقى جىرىڭلىدى. ئۇ گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ، ھاسىسىغا تايىنىپ، ئىككى پۇتىنى سۆرەپ ئىشككە قارىپ ماڭغاندا، قوڭغۇراق يەنە جىرىڭلىدى.

ــ مانا، مانا، ــ ئۇ ئاچچىقلىنىپ غودۇڭشىدى.

ئۇ ئىشكىنى ئېچىپلا ھاڭۇبقىپ تۇرۇپ قالدى: ئالدىدا چاچلىرىغا ئاق كىرگەن، قېرىپ بىر يەرگە بارغان، لېكىن بوي-تۇرقى راۋۇرۇس، ياشانغان بىر ئەر تۇراتتى. ئۇنىڭ قولىدا گۈل ۋە بىر خۇرۇم شەپكە تۇراتتى.

ــ ياخشىمۇ سىز، تونېچكا شاگۇبي.

ئۇ ئىشنانىڭ لەۋلىرى تىترەپ، گەپ قىلالماي قالدى. ئۇنىڭ پۈت-قولى بىردىنلا ماغدۇرسىزلىنىپ كەتتى ــ ئەگەر ھاسا تۈتمىغان بولسا، تونېچكا شاگۇبي يەرگە يېقىلىپ چۈشكەن بولاتتى. لېكىن مېھمان بۇنى پەرەز قىلغان چېغى، ئۇ بوسۇغىدىن ئاتلاپلا، ئۇ ئىشنانى يۆلۈۋالدى.

ــ رەھمەت، ۋالېنتىن، ئۆزۈم ماڭالايمەن، رەھمەت.

ــ مەن خىزمەت بىلەن كەلگەن، ــ ئۇ نېمە ئۈچۈنكى چۈشەندۈ-

روشكه باشلدى، ــ ئىشنى بىر كۈندىلا پۈتتۈرۈپ بولدۇم. شۇڭا ئەمدى...

ۋىلياموف ئۇزاقنىدىنبۇ قاتتىقراق ھاياجانلانغاندەك قىلاتتى. ئۇمۇ زۆرۈرىيەتنى يوقلا گەپلەرنى قىلغىلى تۇردى. ئانتونوفنىڭ فېدوروۋنا ئۈنۈك گەپلىرىنى ئاڭلىمىدى، ئۇ ئېغىر دەمسەپ ئۆيگە كىردى-دە، ئورۇندۇققا ئۆزىنى تاشلىدى. ۋىلياموف ئۈنۈك ئۈدۈلىدا ئولتۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىر-بىرىگە قارىشىپ خېلى ئۇزاق ئولتۇردى.

ــ كەچۈرۈڭ، ــ دېدى ئاخىرى ئۇزاقنىڭ ئارانلا، ــ بۇ بەكمۇ تاسادىپىي ئۇچرىشىش بولدى. قانچە يىللار ئۆتۈپ كەتتى-ھە؟

ئۇلار توپتوغرا بىر كۈن پاراڭلاشتى. نېمە توغرىسىدا پاراڭلاشتى؟ ھەممە ئىش توغرىسىدا پاراڭلاشتى، شۇنداقلا ھېچ نەرسە توغرىسىدا پاراڭلاشمىدى، ئۇزاققىچە كۆرۈشمىگەن دوستلار بىر-بىرى بىلەن ئۇچراشسا شۇنداق بولىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ياشلىق باھارى توغرىسىدا، ھەربىي كومىسسارىياتنىڭ يەر ئاستى ئۆيىدە بولغان تۇنجى مۇنازىرە ۋە تالاش-تارتىشلار توغرىسىدا، ۋەتەن ئۇرۇشى غەلىبە قازانغان ھېلىقى يىلىدىكى ئاچارچىلىق ۋە قەھرىتان سوغۇق توغرىسىدا، بىرنەچچە ئەۋلاد كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە خاس تەقدىرى توغرىسىدا پاراڭلاشتى.

ۋىلياموف كەچ قايتىپ، ئەتىسى ئەتىگەندە ئايروپىلان بىلەن موسكۋاغا كەتتى. ئۇنى ئولېگ ئۇزىتىپ قويدى، ئانتونوفنىڭ فېدوروۋنا ئۆيگە قايتىپ كىرىپ، ئۇستەلنىڭ يېنىدا ئولتۇردى، ئۈنۈك چىرايىدىكى كۈلكە تېخى ئۆچمىگەنىدى، كۆزلىرىدىن ئىسسىق ياش قۇيۇلۇۋاتاتتى. ئۇ كۆز يېشىنى سۈرتكەچ، قولىغا قەلەم ئېلىپ تۇنجى جۈملىنى يازدى:

"بۇگۈن ئەتىگەندە ئىشكىنىڭ قوڭغۇرىقى تۈيۇقسىز جىرىڭلىدى، ئۆيگە ۋالېنتىن ۋىلياموۋ ياشلارغا خاس چەبدەس قەدەم بىلەن كىرىپ كەلدى..."

كېيىن ئۇ بەزى جۈملىلەرنى ئۆزگەرتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئاشۇ باشلانمىسىغا تەگمىدى، ئۇ شۇ پېتى كېتىۋەردى. شۇ كۈنى ئۇنىڭ ئۆيگە كىرىپ كەلگەن كىشى ئۇنىڭ باھارى، بەختى ۋە ئۈمىدى — ئۇنىڭ ئاخىرقى مۇھەببىتى ئىدى. شۇڭا ئۇ چىرايىغا كۈلكە، كۆزىگە ياش ئالغىنىچە قەلەم تەۋرەتكەنىدى.

ئانتونىنا فېدوروۋناغا يېزىش ئېغىر كېلىۋاتاتتى، ئۇنىڭ يېزىش سۈرئىتى ناھايىتى ئاستا ئىدى، ئۇ ھەر بىر سۆز ئۈستىدە باش قاتۇراتتى، شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ پىكىر-خىيالى دائىم دېگۈدەك ئۇزۇلۇپ قېلىپ، قەلىمى يېزىشتىن توختاپ قالاتتى. بەزىدە قاتتىق ئۈمىدسىزلىنىپ قەلىمنى تاشلىۋېتەتتى. ئاخىرىمى ئولېگ قايتىپ كېلىپ قىلچە خاتاسى يوق ھالدا ھۆكۈم قىلاتتى:

— نېمە بولدىڭىز، تونە ھەدە، يەنە "قۇتۇلدۇرۇڭلار" دەپ توۋلىدىڭىزمۇ، نېمە؟

— سەن كۆلۈشىنلا، باشقىلارنى زادىلىق قىلىشنىلا بىلسەن. لېكىن مېنىڭ كاللامغا ھېچ نەرسە كەلمەيۋاتىدۇ، ھېچ نەرسە، مەن ئىقتىدارسىز ئىكەنمەن.

— مەن بۇنى چۈشىنىمەن: ئىجادىيەت دېگەن جاپالىق بولىدۇ. مەن بۇنى چۈشىنىمەن ھەم سىزنى ھۆرمەتلەيمەن. لېكىن سىز ۋىجدانىڭىز بىلەن گەپ قىلىڭ: ئادەم دېگەن، ئەڭ يارىماس ئادەم بولسىمۇ، بىر كۈندە بىر بەت يازالامدۇ، يازالمامدۇ؟

— يازالىشى مۇمكىن...

ـــ سىزگە قويىدىغان تەلەپ مۇشۇلا... يەنە قانچە بەت قالدى؟ 183 بەت؟ مۇددەت توشىدىغانغا يەنە 312 كۈن بار. يەنە نېمە مەسلە بار؟

مۇشۇنداق ھېساب دەرسى ئۆتۈلگەندىن كېيىن قايتا مەسلە كۆرۈلمىدى. ئۇ ئانشىنا غودۇكشپ، غودۇكشپ جمپ قالدى. ئۇ يەنە قاق سەھەردە تۇرۇپ ئۇستەلنىڭ يېنىدا ئولتۇرىدىغان بولدى. ئۇ يازاتتى، ئۆچۈرەتتى، تۈزىتەتتى، تولۇقلايتتى، ئاندىن بىر ۋاراقنى يىرتاتتى، ئىش مانا مۇشۇنداق ئاستا مېڭۋاتاتتى. بىر قېتىم، ئىشك ئېچىلىپ، ئۆيگە ئېگىز بويلۇق، چاچلىرى مۇرىسىنى يېپىپ تۇرغان بىر قىز كىرىپ كەلدى، ئۇ ناھايىتى خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ دۇمبىسىدە كونا بىر خالتا، قولىدا بىر يېڭى چامادان تۇراتتى.

ـــ ياخشىمۇ سىز؟ بۇمەن.

ـــ تونىچكاغۇ بۇ؟ ـــ ئۇانشىنانىڭ چىرايىغا ئاستا-ئاستا كۈلكە يۈگۈردى، ـــ ئاپاڭغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشاش تۇرساڭ، نەرىگىلا قارىسام تونۇۋالمايمەنمۇ سېنى!

تۆت ئادەم بىللە ئۆتۈشكە باشلىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار رېئال، كۆڭلى دەككە-دۈككە ھالدا تاقەتسىزلىك بىلەن بەشىنچىسىنى كۈتۈۋاتاتتى. ئۇانشىنا بالا تۈغۈپ باقمىغان ئايالالارغا ئوخشاش تۇغۇتلۇق ئانىنىڭ يۈرۈش-تۇرۇش دائىرىسىنى بىلىدىغاندەك، ئۇلارغا ھەرخىل، ھەر ياڭزا چارە-تەدبىرلەرنى كۆرسىتىپ كېتەتتى ۋە ئۇلارنىڭ يېمەك-ئىچمىكى، يېتىپ-قوپۇشىنى ئورۇنلاشتۇراتتى، بەلكىم بۇ ئادەمنى قورۇندۇرۇپ قويىدىغاندۇ، لېكىن ئارلا ئۆزىنىڭ تونە ھەدىسىنى ساداقەت بىلەن ياخشى كۆرەتتى، تونە ھەدىمۇ

ئۆزىنىڭ ئارلاسغا ئامراق ئىدى، تونە ئارلانى رەنجىتىپ قويغان تەقدىردىمۇ، يەنىلا سەمىمىي نىيەت بىلەن ئۇنىڭ ئۈچۈن ئالدىرايتتى، ئۇنىڭ غېمىنى يەيتتى. ئۇنىڭ ئۈچۈن قايغۇراتتى. شۇڭا ئارلا ئۇنىڭدىن كايمايتتى.

— قورقۇۋاتمەن! تۇنجى قېتىم تۇغقاندا قورقمىغان، ئىككىنچى قېتىم تۇغدىغاندا قورقۇۋاتمەن.

— بۇ تەبىئىي، قورقۇشىنىڭ ھاجىتى يوق! — دېدى ئۇ ئانشىنا گويا راستتەك، — سەن بالا تۇغۇش ئۈچۈن دۇنياغا كەلگەن.

شۇنداق قىلىپ، كۈنلەر بىر-بىرلەپ ئۆتۈۋەردى. ئارلا تۇزلان-غان خاتىگانى غاچىلدىتىپ يەيدۇ. ئانتونىنا فېدوروۋنا يازىدۇ، يەنە يىرتىدۇ، يىرتىۋېتىپ، يەنە يازىدۇ. ئولبۇ نەدىن يېغىپ كېلىدە-كىن، بىرمۇنچە كونا تېلىۋېزورنى چۆۋۈپ، قايتىدىن كەپشەرلەيدۇ، ئاندىن جاي-جايىغا توغرىلايدۇ، شۇ ئولتۇرغىنىچە ئاشخانىدا يىرىم كېچىگىچە ئولتۇرىدۇ كېلىپلا "كېچىك تونىچكا" دەپ لەقەم ئالغان تونىچكا كۆڭۈل قويۇپ ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلىدۇ. ئۇ قارىماققا ئەدەبلىك ھەم گەپ ئاڭلايدىغانىدەك كۆرۈنەتتى، ئۇ ئانشىنا ئۇنىڭ ساغلام گەۋدىسىگە قاراپلا تولۇق مۇلچەرلىدى، ئۇ غەمكىن ھالدا قوشۇمىسىنى تۇرۇپ قويدى، ئوتتۇرا مەكتەپنى يېڭىلا پۈتتۈرگەن بۇ قىز ئوقۇغۇچىنىڭ ئىشقىي نەپسىنىڭ قانچىلىك قوزغىلىۋاتقانلىقىنى ئۇ كۆڭلىدە بىلەتتى. ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ ئەندىشىسىنى ئارلاغا ئېيتىپ بەردى.

— مېنىڭ دەيدىغىنىم: ئۇنىڭ يىگىتى بولسا، ئۇنىچە تەمتىرەپ كەتمىسەكمۇ بولىدۇ. ئۇنىڭ يىگىتى بولمىسا، تېخىمۇ سەت بولىدۇ. تونە ھەدە، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆڭلى بىئارام بولىدۇ، روھى چۈشۈپ

كېتىدۇ.

لېكىن ھازىر كىچىك تونىچىكا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن دەرس يادلاۋاتاتتى، ھەر كۈنى ۋاقىتنىڭ قايتىپ كېلىۋاتاتتى، شۆيۈەنىدىن باشقىنى ئويلايدىغانىدەك ئەمەس ئىدى. ئانتونىنا فېدوروۋانىڭ ئەنسىرەيدىغىنى ئۇنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ئەمەس، بەلكى كېيىنكى يۇرۇش-تۇرۇشى ئىدى، ئۇ مەكتەپكە كىرىش ئىمتىھانى ئېلىنىدىغانلىغا يەنە قانچە كۈن قالغانلىقىنى ھېسابلىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ يېزىشى تېخىمۇ ئاستىلاپ كەتتى. دۆۋىلەنگەن قەغەز بارغانسېرى ئېگىزلەپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ، يىرتىۋەتكىنى يازغىنىدىن كۆپ ئىدى. ئۇ ئانىسىنا بۇ قەغەزلەرنى قولىغا ئېلىپ دەڭسەپ بېقىشقا خۇشتار ئىدى.

لېكىن ھەممە ئىشنىڭ ئاياغلىشىدىغان ۋاقتى بولىدۇ. ئادەمنى دەككە-دۈككىگە سالىدىغان بۇ مىنۇتلارمۇ ئۆتۈپ كەتتى. كىچىك تونىچكا خۇشاللىقىدىن پۈخادىن چىققۇچە يىغلىۋالدى، ئولېگ تورت ئېلىپ كەلدى، ئارلا يېڭى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىغا بىردانە ئۈزۈك سوۋغا قىلدى. ئانتونىنا پۈل چىقىرىپ ئۇنىڭغا مودا ئىشتادىدىن بىرنى ئېلىپ بەردى، ئىشتاننى ئولېگ بېرىپ ئېلىپ كەلدى. ئەر-خوتۇن ئىككىسى ئۇنىڭغا ئىشتان ئېلىپ بېرەيلى دەپ چىڭ تۇرۇۋالغانىدى، ئۇنىڭ ئۆزى دەسلەپتە بۇنىڭغا قوشۇلمىدى. لېكىن ئولېگ بىلەن ئارلا ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ تۇرۇۋالغىنىدىن كېيىن، ئۇ بۇنىڭغا قوشۇلدى. ئۇلارمۇ تازا توغرا قىلغانىكەن، كىچىك تونىچكانىڭ خۇشاللىقىنى قارىمامسىلەر، ئۇ ھەممەيلەننى كۈلدۈرۈۋەتتى.

— ئامېرىكا مېلى! يولداشلار! راستلا ئامېرىكىدا تىكىلگەن!

— ساڭا ھەربىيچە ئىشتان سوۋغا قىلسام بولماسمىدى؟ — ئۇ ئانىسىنا

كۆلۈمسىرەپ قويدى.

ــ ۋىييەي. تونە ھەدە. ھېچنېمنى بىلمەيدىكەنسىز!

يېڭى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ئارلانى، ئىۋانشىنانى سۆيۈپ قويدى، ئولىگ بىلەن قول ئېلىشتى، ئاندىن ئىشتانىنى كىيىپ بېقىش ئۈچۈن چىقىپ كەتتى. ئارزۇسى قانغان، خۇشاللىقىدىن قىن ـ قىنسىغا پاتماي قالغان ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ئۆيگە كىرگەندە، ئۆيدىكىلەر تېخىچە كۆلۈشۈۋاتاتتى.

ــ تازا يارىشىپتۇ!

ــ بۇنى زادى ساقلا تىكىپتۇ، ــ ئارلا ئانتونىنا فېدوروۋناغا ئاستاغىنا دېدى، ــ بۇ قىزچاق ناھايىتى گۈزەل ئىكەن. بۇ پەرى ئۆزىنىڭ چىرايلىقلىقىنى بىلىپ قالدى ـ دە!

ــ ھەي!... ــ ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن لېيەنجاڭ ئۇھ تارتىپ قويدى، ــ ئوغۇل بالا بولغان بولسا، ئىشمۇ كۆپ بولمايتتى، ھەم ئاددىي، ھەم كۆڭۈل خاتىرجەم.

لېكىن ئۇنىڭ ئەندىشىسى تېخى بالدۇرلۇق قىلاتتى. (ئىشقىلىپ باشتا شۇنداق بولىدۇ ـ دە.) كىچىك تونىچكا شۆيۈەنىدىمۇ كىچىك ئىدى: ئۇ ئۆيگە ۋاقتىدا قايتىپ كېلەتتى، ئەدەبلىك، زىيادە ئىشى يوق قىزلار بىلەن دوست بولاتتى، ھەر قېتىم قەيەرگە بارىدىغان، قاچان قايتىپ كېلىدىغانلىقىنى ئۆيدىكىلەرگە ئېيتىپ قويۇاتتى. ھەتتا شۇ ۋاقىتتا قورسىقى دومبىيىپ چىققان ئارلامۇ مۇنداق دېدى:

ــ بىزنىڭ بۇ تونىكا ياۋاش بولغاچقا باشقىلاردىن قورقىدۇ.

ــ نېمىشقا قورقىدىكەنمەن؟

ــ كۆرۈنۈشتە دۇرۇس، تونە ھەدە...

ــ بولدى سۆزلىمە! ــ ئىۋانشىنا ئارلانىڭ سۆزىنى تۇزۇت

قىلماستىن ئۇزۇۋەتتى، ــ بىلىۋاتىمەن، ساڭا ھازىر ئېغىر كېلىۋاتىدۇ. لېكىن، چىدا. ئادەم بەك قەبىھ بولۇپ كەتسە، ياخشى بولمايدۇ.

ــ مەن قەبىھ ئەمەس، ــ ئارلا خورسىنىپ قويدى، ــ مېنىڭ سىزگە ئېچىم ئاغرىۋاتىدۇ، تونە ھەدە.

بۇ سۆزنىڭ مەنىسى نېمە، ئۇ بۇنى ئېنىق دېمىدى. ئۇ ئانشىنامۇ بۇنى سۈرۈشتۈرۈپ كەتمىدى. لېكىن نېمە ئۈچۈندۇ ئۇنىڭ كۆزىدىن ياش تۆكۈلدى. دوختۇر ھەمىسى نورمال دەپ جەزملەشتۈرگەن بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا ئارلادىن ئەنسىرەۋاتاتتى. بۇ ۋاقىتتا، ئۇ ھەم قورقۇپ يىغلايتتى، ھەم ئارلاغا ئېچى ئاغرىپ يىغلايتتى، چۈنكى تۇغۇت دېگەندە يا بالا چىقىدۇ، يا جان چىقىدۇ.

ئەمەلىيەتتە تۇغۇت ناھايىتى ئۇزۇشلۇق بولدى: سائەت 11 دە ئارلانى تولغاق تۇتتى، بۇ ۋاقىتتا ئاشخانىدىكى تېلېۋىزور ئەمدىلا ئۆچۈرۈۋېتىلگەنىدى، بىر يېرىم سائەتتىن كېيىن بالا تۇغۇلدى.

ــ تازا ئەقىللىق بالا بولغۇدەك! ــ دېدى ئولېگ كۇلۇپ، ــ ناھايىتى چاققان، بىلەمسىز، بىردەمدىلا تۇغۇلدى!

ئۇ شۇ ئاخشىمى قائىدىنى بۇزۇپ زىنەندال ھارىقىدىن ئازراق ئىچتى. چوڭ تونە بىلەن كىچىك تونە ئۇنىڭغا تاماق ئېتىپ، تاماق يېگۈزۈپ، سەي قورۇپ ئاۋارە ئىدى. ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ چىرايلىقمۇ كۇلۇپ قويۇپ دېدى:

ــ ئوغلۇم ئۇچۇنمۇ ئىچىشتۇق، بالىنىڭ ئانىسى ئۇچۇنمۇ ئىچىشتۇق، ئەمدى سىز ئۇچۇنچۇ، تونە ھەدە؟ سەن ئۇچۇنچۇ، كىچىك تونېچكا؟ ھەممەيلەن ئۇچۇنچۇ؟ كېلىڭلار، پۈتۈن دۇنيا ئۇچۇن، بىزنىڭ بۇ ئۆيىمىز ئۇچۇن، ئائىلىمىز ئۇچۇن ۋە داربلىئېتامدىن چىقىقان بالىلارغا شۇنچە مەزىلىك تاماق ئېتىپ بەرگەن ئاشخانا

ئۇچۇن كۆتۈرەيلى!

ئۇزاق ئۆتمەي، خۇشاللىقىغا چۆمگەن دادا ئارلانى ۋە بوۋاقنى قايتۇرۇپ كەلدى، شۇنىڭدىن كېيىن ئادەمنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدىغان ئىشلار باشلاندى: بىردەم ئارلانىڭ سۈتى قالمايۋاتقان، بىردەم بالىنىڭ قورسىقى ئاغرىپ قېلىۋاتقان، بىردەم بالىنىڭ چىشىنىڭ چىقىشى ئوڭۇشلۇق بولمايۋاتقان، بىردەم يەنە بىر ئىشلار بولۇۋاتقان، ئۆيدىكىلەر قانغۇدەك ئۇخلىيالمايۋاتقان بولسمۇ، ھەممىسىنىڭ ئارزۇسى قانغانىدى.

كىچىك ۋالىرى ئولىگوۋېچ كارىۋاتنىڭ رەشاتكىسىنى تۈتۈپ مېڭىشنى ئۆگەنگۈدەك بولغان ۋاقىتتا، ئۇنىڭ ئىنىكىئانىسى ئىككى پۈتى بىلەن ئۆرە تۇرۇش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم قالغاندى: ئۇنىڭ ئىككى پۈتى گەپىكە كىرمەيدىغان، دەسسىمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى، ئۇ ئۆرە تۇرالمايتتى، پۈتلىرى گويا باشقىلارنىڭ پۈتىدەك بىلىنەتتى. ئىلگىرى ئۇ ئىككى تال ھاسىغا تايىنىپ، ئىغاڭلاپ، ئانچە-مۇنچە ماڭالايتتى. مانا ئەمدى قاتتىق ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، قېينىلىپ قېلىۋاتىدۇ (بېلى خۇددى چىشقا سوغۇق نەرسە تەككەن ۋاقتىتكى سېزىمگە ئوخشاش قاتتىق تېلىپ ئاغرىۋاتاتتى)، ئولىڭ ۋاكالىتەن سېتىش ماگىزىنىدىن بىر سافا ئېلىپ كەلدى، سافا كونىراپ تارتىشىپ قالغان بولسمۇ، ناھايىتى راھەت ئىدى. ئۇنىڭ شىنا سافانىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ كىتاب يېزىش (كىتابنى ئۆزى ئۇچۇن يېزىۋاتىدۇ دېگەندىن كۆرە، قۇربان بولغان دوستلىرى ئۇچۇن يېزىۋاتىدۇ دېگەن تۇزۇك ئىدى) نى، كىتاب كۆرۈشنى، پوپايكا توقۇشنى ياخشى كۆرەتتى، بىر تەرەپتىن تونىچكانىڭ قايتىپ كېلىشىنى كۈتەتتى. بۇ يىل ئەتىيازنىڭ مەلۇم بىر كۈنى، تونىچكا مەكتەپ-

تىن قايتىپ كەلمىدى.

ــ تونىچكا ھەدە، بۇگۈن كەچرەك قايتىپ كېلمەن! قىز دوستۇم-نىڭكىگە بېرىپ دەرس تەكرارلىماقچىمەن!

ئۇ ھېنى بىر كىم سۈرۈشتۈرۈپ يۈرمىسۇن دېگەن مەقسەتتە تېلېفوندا بىر، ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپلا، تۈرۈپكىنى قويۇۋەتتى. ئاندىن يوقاپ كېتىپ ئەتىسى ئەتىگەندىلا ئۆيگە قايتىپ كەلدى.

تونە ھەدە، ياخشىمۇسىز؟ مەن مەكتەپكە بارىمەن. ئاچچىقلانماڭ، مەن ناتاشانىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالدىم، ئۇنىڭ ئۆيىدە تېلېفون يوق ئىكەن!

ئۇ يەنە شۇ ئىككى ئېغىز گەپنى قىلغاندىن كېيىن، ھېچنېمىنى چۈشەندۈرمەستىن كېتىپ قالدى. ئۇ راستلا مەكتەپكە كەتكەندى، سافادا يېنىدىكى جىمجىت تۇرغان تېلېفونىنى ساقلاپ، كېچىچە ئولتۇرغان ئانتونىنا فېدوروۋنا بۇ ۋاقىتتا ئورنىدىن تۇرماقچى بولدىيۇ، تۇرالمىدى.

ــ ئەپسۇس، بۇنى قايتۇرۇپ كەلگىلى بولمايدۇ، ــ دېدى دوختۇر ئارلاغا ئاستاغىنا، ــ سىلەرگە ئۇنى چېچىلدۇرماڭلار دەپ بۇرۇنلا ئېيتقانغۇ...

ئاچچىقىدىن ئەرۋاھى ئۇچقان ئارلا تونىچكانى نەچچە كاچات سالدى. تونىچكا ھۆكۈرەپ يىغلاپ، يېلىنىپ يالۋۇردى. ئولىگ ئۇنىڭغا ئىككىنچى گەپ قىلماس بولۇۋالدى، لېكىن ئانتونىنا فېدوروۋنا بۇنىڭ-لىق بىلەن يەكلىلىشىپ قالمىدى. تونىچكا ھەقىقەتەن كۆپ ئازابلاندى، ئەمدى دەرستىن چۈشۈپلا ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ ئۇنىڭ ئاغايدىغان بولدى، ئۆزىنىڭ ھېلىقى تەجرىبىنى قىلىپ قويغىنى ئۈچۈن پۈشايمان قىلدى، لېكىن ھەقىقىي ئەھۋالنى

ئېتىراپ قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىدى.

تەجرىبە مۇنداق بولغانىدى: تونېچكا ئىككى قىز دوستى بىلەن يۇقىرى سىنىپتىكى بىر ئوغۇل ساۋاقداشىنىڭ ئۆيىگە باردى. ئۇ يەردە لەرزان مۇزىكىلار قويۇلدى، ئۇيۇ يوپيورۇق يورۇتۇلغانىدى، ئۇلار ئۇزۇم ھارىقى ئىچىشتى، تام مەشكە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ، قىزىق-قىزىق گەپلەرنى قىلىشىپ، ئاخىرىدا ئۇخلاپ قېلىشتى. ھېلىمۇ ياخشى، تونېچكا كىيىملىرى بىلەنلا ياتقانىدى (ئۇ پۇرلىشىپ كەتمىسۇن دەپ ئۇزۇن كۆڭلەكنىلا سېلىۋەتكەنىدى)، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ شۇ ياتقىنىچە تاڭ ئاتقۇزۇۋەتتى، ئۇنى ئۆزىگە تارتىپ ياتقان ھېلىقى ئوغۇل ساۋاقدىشى زېرىكىشتىن قاتتىق ئازابلاندى. بۇ ئۇنىڭ تۇنجى قېتىم ئوغۇللار بىلەن يېتىشى ئىدى، لېكىن ئۇ ھېلىقى ساۋاقدىشىغا ھېچقېرىنى تۇتقۇزمىدى، ئۇ ئۆزىنى ئاجايىپ شېرىنلىك ئىچىدە سەزدىيۇ، قاتتىق قورقتى، ھەتتا دۇنيادىكى ھەممە نەرسىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇدى. ئۇ "ھېلىقى ساۋاقداشى" بىلەن ھېچ نەرسە قىلىشمىغان ئەمەسمۇ، زادى ھېچ نەرسە قىلىشمىدىمۇ، بۇنىڭغا جاۋاب بېرىشنىڭ تەسلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. تونېچكا شۇنىڭ ئۈچۈن ئازابلىناتتىكى، ئۇ پۇشايمان قىلىدىغان ھېچقانداق نەرسە يوق ئىدى.

ـــ ھېچقىسى يوق، ـــ ئانتونىنا فېدوروۋنا زورىغا كۈلۈمسىرەپ قويدى، ـــ ئەمدى بېسىپ ئولتۇرۇپ ئىشلەيدىغان بولدۇم، قارا، مەن بۇ كىتابنى راستىلا يېزىپ بولىدىغان ئوخشايمەن.

بۇ ئۇنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈچىنى يىغىپ كۈلۈمسىرىشى ئىدى. ئىككى پۇتنىڭ ھەربىكەتلەنمەيدىغان بولۇپ قېلىشى ئۇنىڭغا قاتتىق زەربە بولغانىدى، چۈنكى، ھەممىدىن ئاۋۋال، بۇ ھال ئۇنى ئۆزىنىڭ

تۇرمۇشىنى ئۆزى بىر تەرەپ قىلالمايدىغان قىلىپ قويىدى. بۇ ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ كېلىپ تۇنجى قېتىم باشقىلارغا يۆلىنىشى، يۆلەنگەندەمۇ يات كىشىلەرگە يۆلىنىشى ئىدى. ئۇلارنىڭ پەزىلىتى قانچە ياخشى بولسۇن، ئۇنىڭغا قانچە كۆيۈنسۇن، لېكىن ئۇلار بەربىر يات-دە! ھېلىقى تاڭ ئاتماس ئۆزۈن كېچىلەر (توۋا خۇدايىم، ئۇ ئۇيقۇسىز كېچىلەرنى كۆندۈزىدىنمۇ ئۇزۇن بولىدۇ دەپ ئويلاپ باقمىغانىكەن) دە، ئانتونىنا فېدوروۋنا تونېچكانىڭ يېنىككىنە خوراڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ياتاتتى، ئۇدا بىرنەچچە سائەت بېشىنى ياستۇقىنىڭ ئىچىگە تىقىۋېلىپ پەس ئاۋازدا يىغلايتتى، ئۇ بىرنەچچە قېتىم ئېسىنى يوقاتقۇچە يىغلىغان، پۈتۈن بەدىنى تېلىپ ئاغرىغۇچە يىغلىغاندى. ھازىر ئۇ ئىشكاپنىڭ يېنىغا ئۆمىلەپ بېرىپ، ئۇستۇنكى قەۋەتتىكى تارتمىنى تارتىپ، ھېلىقى بىر دۆۋە كونا خەت-چەك، گېزىت ۋە ھۆججەتلەرنىڭ ئاستىدىن ساپساق، پاك-پاكىز سۈرتۈلگەن تاپانچىنى ئېلىپ، ھەش-پەش دېگۈچە ئىشنى تامامىلاش ئىمكانىيىتىدىن مەڭگۈ مەھرۇم قالغانىدى. ئۇ قاتتىق قايغۇرغان، ئۆز-ئۆزىگە خاپا بولغان ھالدا نېمىشقا بۇرۇنراق، ئانچە-مۇنچە ھەرىكەت قىلالايدىغان ۋاقىتتا شۇنداق قىلمىغاندىمەن دەپ ئويلايتتى. "يەنە ئۇمىد كۆتەمسەن؟ يەنە نېمىنى كۈتىسەن؟ كېسىلىم ساقىيىدۇ دەپ ئۇمىد قىلامسەن؟ ماڭا قايتىدىن پۇت چىقىدۇ دەپ ئۇمىد قىلامسەن؟ مېنى يەنە بىرى ئالىدۇ دەپ ئۇمىد قىلامسەن؟... ياق، بۇ پەقەت سېنىڭ قورقۇنچاقلىقىڭ، تونكا. سەن ئۆزەڭنىڭ يۈرەكسىز ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىل، سەن ئۆز تەقدىرىڭنى كۆتۈۋاتىسەن، كۆتۈپمۇ بولدۇڭ، سەن ھەققەتەن ئاجايىپ مۆجىزىلەرنى ياراتتىڭ. قارا، ئەنە شۇ مۆجىزىلەر سېنىڭ ئاخىرقى چېكىڭ. سەن ئۆزەڭ

یاراتقان مۆجىزىلەرنى كۆردۈك. بۇنىڭدىن كېيىنچۇ؟ بۇنىڭدىن كېيىن قانداق بولىدۇ؟ تۆمۈر ئەترەتنىڭ ئەزالىرى① قولتۇقلىرىغا ئۇززۇن بولكىلارنى قىستىپ كېلىدۇ دەپ كۆتەمسەن؟...»

ئۇ ئانىسىنا ئاستا-ئاستا ئۆزىنىڭ يېڭى ئەھۋالىغا ئادەتلىنىپ، كېچىلىرى ئۇخلىيالمايدىغان، قاتتىق ئازابلىنىدىغان، ئۇن-تىنسىز ياش تۆكىدىغان بولۇپ قالغان ۋاقىتلاردا، ئولىگمۇ يېنىدا ئولتۇرۇپ ئۇنى كۆتتى. بۇ ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ تاپقان چارىسى ئەمەس، ئۇ نېرۋا بۆلۈمىنىڭ دوختۇرى — بىر پىشقەدەم ھەربىينىڭ پىكرى بويىچە قىلدى. بىرەر ئىش چىقىپ قالسا، ئولىگ بىرىپ ئۇنىڭدىن يارىدەم سورايتتى.

— چاقلىق ئورۇندۇق دېگەن مەسىلە ئەمەس. گەپ ئۇنى سەن ئۆيدە بولمىغان ۋاقىتلارىدا چاقلىق ئورۇندۇققا ئولتۇرۇپ دېرىزىنىڭ يېنىغا بېرىۋالمسۇن دېگەندىلا ئىبارەت. سىلەر نەچچىنچى قەۋەتتە ئولتۇرىسىلەر؟ ئىككىنچى قەۋەتتە؟ ئۇنىڭغا مۇشۇمۇ يېتىدۇ.

— ئەمىسە قانداق قىلىمەن؟

— كۆتكىن. ئىشنىڭ راۋاجىنى سۈنئىي يول بىلەن تېزلىتىۋەتمەسلىك لازىم، چۈنكى ئادەم ھەرقانداق ئىشقا ئاستا-ئاستا ئادەتلىنىدۇ.

ئۇلار بۇ پىسخولوگىيە مەسىلىلىرىنى مۇھاكىمە قىلىۋاتقاندا، ئانتونىنا فېدوروۋنامۇ ئۆزىنىڭ مەسلىسىنى ھەل قىلىشنى ئويلاۋاتاتـ

---

① تۆمۈر ئەترەت — سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى دەۋرىدىكى بالىلارنىڭ ھەربىيلەر ئائىلە تەۋەلىرىگە، قۇربانلار ئائىلە تەۋەلىرىگە يارىدەم بېرىش تەشكىلاتى.

تى. ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ بەختسىزلىكى ئۈستىدە دەردـ ئەلەم بىلەن پىكىر يۈرگۈزۈۋاتاتتى. لېكىن، نېمىشقىكىن، كىچىك تونېچكا بارغانـ سېرى ئۇنىڭ يادىغا يېتىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ كىچىك تونېچكىدىن كۆڭلى قالغان يېرى يوق ئىدى، لېكىن، ئۇ تروشنا ۋەقەسىنى بىر تەرەپ قىلغانغا ئوخشاش، ئىشنىڭ سەۋەبىنى ئېنىقلىماقـ چى، نەس باسقان ھېلىقى كېچىدىكى قىزلارنىڭ ھەربىكتىنىڭ لوگـ كىسنى ئۆزىگە يېپ ئۇچى قىلماقچى بولدى. گەپ مۇنداق ئىدى: ئۇ ئۆزى قانداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالسا مەيلىكى، ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز ھالدا تونېچكانىڭ بەختسىگە ئولتۇرغان ھېلىقى ئادەمنى ئاقلىشى كېرەك. ياشلارنى چۈشىنىش، تۇرلۇك ئامالـلار بىلەن ئۇلارنىڭ ھەربىكتىنىڭ سەۋەب ۋە نەتىجىسىنى، ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى تۇرلۇك قىممەتلىك نەرسىلەرنىڭ قىممەت جەھەتتىكى پەرقىنى، يۈرۈش ـ تۇرۇش جەھەتتىكى ئەخلاقىنى چۈشىنىش ـــ بۇ، ئۇنىڭ ئۆزىگە توغرىدىن ـ توغرا بەلگىلىۋالغان ۋەزىپىسى، چۈنكى ئۇ ھازىرقى ئەھۋالدىمۇ ئۆزىنى يەنىلا كومانىدىر ۋە مەكتەپ مۇدىرى، باشقىلار ئۆتكۈزگەن خاتالىق ئالدىدا مەڭگۈ جاۋابكار دەپ ھېس قىلاتتى.

تەبىئىيكى، ئۇ ناتاشكا ① دېگەن بىر قىزنىڭ مەۋجۇت ئىكەنـ لىكىگە ئىشەنمەيتتى، چۈنكى ئۇ مەكتەپ خىزمىتىگە پىششق بولۇپلا قالماي، ھەممىدىن ئاۋۋال ئۇ بىر ئايال ئىدى. ياش تونېچكانىڭ تۇرمۇش تەجرىبىسىگە قانچىلىك موھتاج ئىكەنلىكى ئۇنىڭغا ئايان ئىدى. ئانىسى بولسۇن ياكى پۈتۈن ئائىلىدىكىلەر بولسۇن، بۇ خىل تەجرىبىنى ئۇنىڭغا ئۆگىتىپ قويسا بولمايتتى، چۈنكى بۇ خىل

① ناتاشكا يەنى ناتاشانى دېمەكچى.

تەجربە باشقىلارنىڭ ئاغزىدىن ئەمەس، ئۆزىنىڭ ھەربىر كىتىدىن، ئۆزىنىڭ غەلبە قازىنىش ۋە مەغلۇب بولۇش، مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش ۋە ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچراش جەريانىدىن كەلگەن. بۇ ئومۇمەن تەڭ قۇراملىق كىشىلەر ئارىسىدا بولىدىغان جەريان، ئەمما تونە ئۇچۇن ئېيتقاندا، بۇ يولنى بېسىپ ئۆتۈش ھاجەتسىز ئىدى، چۇنكى تونەنىڭ ئانسى ۋالە لىكوۋا ئوقۇتقۇچى بولۇپلا قالماي، يەنە تونە ئوقۇۋاتقان سىنىپنىڭ سىنىپ مۇدىرى ئىدى، تونە مۇشۇ سىنىپتا ئۆسۈپ يېتىلگەن، تەبىئەتنىڭ قانۇنىيىتى بويىچە بىر كىچىك قىزچاقتىن چوڭلا بىر قىز بولۇپ قالغانىدى.

مۇشۇ قانۇنىيەتلەر بويىچە، تونېچكا ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ۋاقىتلىرىدىلا ئاشىق بولۇشنى، ھەسەت قىلىشنى، ئازابلىنىشنى بىلىشى كېرەك ئىدى، چۇنكى ئادەم بەختلىك بولغانلىقى ئۈچۇن ئازابلىنىدۇ، نەپرەتلىنىدىغانلىقى ئۈچۇن ئارام تاپالمايدۇ. دەل شۇ يەردە كۇچلۇكلۇك بىلەن ئاجىزلىق، قەتئىيلىك بىلەن جانلىقلىق سىنىلىدۇ. ياشلىق دەۋر دېگەندە ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ۋاقىتتىلا بىرىنچى قېتىملىق "تەربىيە"گە بەرداشلىق بېرىش كېرەك، بۇ تەبىئىي، ھەم قانۇنىيەتكە ئۇيغۇن، لېكىن تونېچكا ئانىسىنىڭ كۆزىدە چوڭ بولغاچ، بۇ تەربىيەگە ئىگە ئەمەس ئىدى. قانۇنىيەتلىك بولغان بىلىش جەريانى دەخلىگە ئۇچرىغانلىقتىن، 15 ياشقا كىرىپ تولۇق يېتىلگەن تونېچكا ئۆزىنىڭ تەبىئىي خۇسۇسىيىتىنى كۆڭلىگە پۇكۈپ، ھېسسىياتىنى يوشۇرۇشنى ئۆگىنىۋالدى، شۇ خۇسۇسىيەت ئۇنىڭ قەلبىدە ئۆركەشلەۋاتاتتى. تونېچكانىڭ دېگىنى بىلەن قىلغىنى بارغانسېرى ماسلاشمايۋاتاتتى، ئۇنىڭ ئارزۇ قىلىدىغىنى ئۇ ئانىسىغا ئىزھار قىلغان ئىشلار ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ دېگەنلىرىمۇ ئۆزى ئىنتىلىدىغان

ئىشلار ئەمەس ئىدى، بۇ ئۇنىڭ يالغانچى بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ تەبىئىتى بويىچە ياشىماي، كىشىلەر ئوتتۇرىغا قويغان قانۇنىيەت بويىچە ياشىغانلىقتىن بولغان. "بېرىپ تەكشۈرتۈپ باقسۇن" دېدى ئانتونىنا فېدوروۋنا ئېچىدە كۈلۈپ، "ئۇنداق بولسا نېمە بوپتۇ، 18ـ19 ياشلارغا كىرگەن قىز ئەمەسمۇ، تەبىئىي نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى گۈزەل..."

ئۇ ئانشىنا تونېچكانىڭ ئىشى توغرىسىدا باش قاتۇرۇشقا باشلىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ پىكرىـخىيالى ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ياش قىزلارنىڭ ئوستىگە ئاغدى. ئۇنىڭ بەزى خىزمەتداشلىرى ھازىرقى زاماننىڭ ياشلىرى بوشاڭ، تەرتىپكە رىئايە قىلمايدۇ دەپ قارايتتى، ئۇ ئانشىنا بولسا بۇ كۆز قارىشقا قوشۇلمايتتى. ئۇ ياشلارنى باشقا بىر نۇقتىدىن كۆزىتۇاتقانىدەك، ئۇنىڭ كۆزىگە ھەممىدىن ئاۋۋال ئۇلارنىڭ سەۋىيىسى، غۇرۇرى ۋە ئۇچۇر دائىرىسى چېلىققاندەك قىلاتتى. "بۇ كۇنىنىڭ ياشلىرى تېخىمۇ بىلىملىك بولۇشى كېرەك" ــ ئۇ كۆڭلىدە ئۇرۇش دەۋرىدىكى ياشلار بىلەن بۈگۈنكى ياشلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى ئەنە شۇنداق قارايتتى. ئۇ ئۇشتۇمتۇت يەنە ئويلىنىپ قالدى، نېمە ئۈچۈنكى، ئۇ بۇرۇن زىيالىيلارنى سۆككەنىدى، شۇ ۋاقىتتا ۋالېنتىن ۋىلىيامنوۋ شاڭۋېي ئۇنانشىنادىن خاپا بولغانىدى. ئۇ يەنە ھېلىقى زەي يەر ئاستى ئۆيىنى، ئاقىلانماي پىشۇرۇلغان ياڭيۇنى، ئۇنىڭغا قويۇپ قويغان كىچىككىنە بىر پارچە ماينى ئېسىگە ئالدى. ئۇ بۇ ياڭيۇنى، ماينى يېگەن، لېكىن بۇنى كىم قويۇپ قويغانلىقىنى بىلمىگەنىدى... ياق، ئۇ بىلمەيدۇ. ئۇنىڭ كۆزىدىن ھېچقانداق نەرسە قېچىپ قوتۇلالمايدۇ، چۈنكى ئۇ ھەممىدىن ئۇستۈن، كارامەت ئادەم ئىدى. ئېھتىمال مۇنەۋۋەر دەپ

ئاتىلىدىغانلار باشقىلارنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى بايقىيالايدىغان كىشىلەر بولسا كېرەك. ئادەتتىكى كىشىلەر ئۆزىنىڭ ھەمراھى، قوشنىسى ياكى خىزمەتدىشىنىڭ ياخشىلىقلىرىنى كۆرەلەمدۇ-يوق؟ ھەي، ناتايىن. ۋاي-ۋۇي، بۇ بىر گەپ دەڭلار! دەل شۇنداق بولغانلىقتى ئۈچۈن، گاھىدا بەزىلەرنىڭ ھازىرقى زامانىنىڭ ياشلىرىنى تىلغا ئالغان ۋاقتىتا ئۇلارنى ئۇنداقەي، مۇنداقەي، چېچىنى گەدىنىگىچە قويۇۋالدۇيەي، كۆڭلەك كىيمەي ئىشتان كىيۋالىدۇيەي دېگەنگە ئوخشاش يوقلاڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ قالىسەن. ئەمەلىيەتتە ئۇلار، ھازىرقى ياشلار بىزدىن، تۇنۇگۈنكى ياشلاردىن بىرئاز ئوچۇق شۇ. ئۇلار تېخىمۇ ئوچۇق، تېخىمۇ ئازاد، تېخىمۇ تەبىئىي. بۇ، بىز ئۇلارغا بەرگەن ئەركىنلىك. بۇ بىز ئۇلۇغ ۋەتەن ئۈرۈشى مەيدانىدا قېتىپزىل قانلىرىمىزنى ئاققۇزۇپ قولغا كەلتۈرگەن ئەركىنلىك. تروشىنانى مەكتەپتىن قوغلاش توغرۇلۇق ئېچىلغان ئوقۇتقۇچىلار يىغىندا بۇ قىز نېمىلەرنى دېدى دېمەمسىلەر؟ "بىز باشقا دەۋرنىڭ، يېڭى دەۋرنىڭ ياشلىرى، بىلەمسىلەر؟ سىلەر كونا، بىز يېڭى، يېڭىچە ياشلارمىز!..." شۇنداق دېدىغۇ دەيمەن؟ شۇنداق، شۇنداق، دەل شۇنداق دېگەنىدى: "بىز يېڭىچە ياشلارمىز". ئۇنىڭ دېگىنى مۇتلەق توغرا، ئۇلار ھەقىقەتەن يېڭىچە ياشلار. بۇ بىزنىڭ قۇربان بېرىشىمىز بەدىلىگە كەلگەن سۈپەتتىكى سەكرەشتۈر، بۇ پۈتۈن خەلق قان ئاققۇزۇش، كېسەل ئازابى تارتىش، ئاچارچىلىقتا قېلىش، سوغۇقنىڭ دەردىنى تارتىش بەدىلىگە كەلگەن. ئېلىمىزدىكى يېڭى كۆچەتلەرنىڭ، يېڭى كىشىلەرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى بۇ كىتابتا كۆڭۈل قويۇپ ئىزدىنىدىغان مەسىلە. لېكىن سەن ئۆزەڭنىڭ قەھرىمانلىقلىرىنى ئۇستىدە زېرىكمەستىن كوتۇلداۋاتسەن. بولدى قويە

بۇنى، ھەممىنى قايتىدىن يازا!

كەچتە ئۇ قەغەز-قەلەم ئەكەلدۇرۇپ، ئوڭدىسىچە يېتىپ تۇرۇپ يازدى، بۇنداق ياتقاندا، ماي قەلەم بىلەن يازغىلى بولمايتتى. ئۇ يازاتتى، يازاتتى، توختىماي يازاتتى، قورسقىنىمۇ، ئۇخلاشنىمۇ ئۇنتۇپ قالغاندى.

ــ ئۇ كىتاب يېزىۋاتىدۇ! ــ دېدى ئولېگ ھايانلانغان ھالدا دوختۇرغا.

ــ مەن ئېيتقانغۇ؟ ئۇ ھازىر چاقلىق ئورۇندۇقتا ئولتۇرسىمۇ بولىدۇ دەپ.

بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئىككى پۇتى پالەچ ئانتوننا فېدوروۋنا چاقلىق ئورۇندۇققا ئېرىشتى، بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئانچە-مۇنچە مۇدىرلاش، ئۆزىنىڭ ئانچە-مۇنچە ئىشلىرىنى قىلۇېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولۇپلا قالماي، يېزىپ چارچاپ ئارام ئالغانلىرىدا ئۇلارنىڭ ئۆزلۇكىدىن تەشكىللەنگەن كوللېكتىپنىڭ يارەملىشىپ كۆچى يەتكۈدەك ئىشلارنى قىلىپ بېرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولىدى. ئۇ بۇ ئىقتىدارغا ئىگە بولغان ۋاقىتتا، دەل ئۇنىڭ كاللىسىدا قايتا-قايتا ئىدىيىۋى كۆرەش بولۇۋاتاتتى، قايتا-قايتا پىكىر يۈرگۈزۈلۈۋاتاتتى، ئىشكاپتىكى تاپانچا توغرىسىدىكى ئىش بىر تەرەپتە قالغانىدى. ئانتوننا فېدوروۋنا ئۇنىڭ بىر مەزگىل پىشىشق ئويلانغاندىن كېيىن، يەنە قايتىدىن كۆچ-قۇۋۋەت تاپتى، ياشاشنىڭ مەنىسىنى تاپتى.

ــ مانا بۇ سىزنىڭ مەخسۇس ماشىنىڭىز، تونە ھەدە.

شۇ ۋاقىتتا ئانتوننا فېدوروۋنا ئولېگدىن قاتتىق تەسىرلىنىپ كۆزىنى نەملىگەن (ئۇ پات-پاتلا يىغلايدىغان بولۇپ قالغانىدى،

بۇنىڭغا نېمە ئامال بار دەيسىلەر؟) بولسىمۇ، لېكىن ئىختىيارسىز ھالدا ئولېنىڭ بۇ گېپىنى ئېسىگە سېلىۋالدى. ئۇ ئۈچ كۈن ۋاقىت سەرپ قىلىپ چاقلىق ئورۇندۇقنى ئىشلىتىشنى ئۆگەندى، ئۇ چاقلىق ئورۇندۇققا ئاستا-ئاستا كۆنۈپ، ماسلىشىپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ قايتىدىن ھەرىكەت قىلىش ئەركىنلىكىگە ئېرىشتى. بۇ گەپ ئۇنىڭ كۆڭلىگە پۈكۈلۈك ئىدى، ئەمدى ئۇشتۇمتۇت لەيلەپ كۆتۈرۈلگەن-دەك بولۇپ قالدى. كېيىن ئۇنىڭ كاللىسىدا ئەكس ئەتتى، مەيلى ئۇ نېمە ئىش قىلسۇن، چاقلىق ئورۇندۇقىغا ئولتۇرۇپ قەيەرگە بارسۇن ــ كىچىك ۋالېركىنى كۆرگىلى بارسۇن ياكى ئاشخانىغا بارسۇن، ئىككى ئائىلە ئورتاق ئىشلىتىدىغان مۇنچىغا بارسۇن، ياكى ئۆزىنىڭ ئۆيىگە قايتىپ كەلسۇن، بۇ گەپ ئۇنى ئەگمەيلا يۈرەتتى. ئۇ بۇ گەپ ئۈستىدە قايتا-قايتا پىكىر يۈرگۈزۈپ، ئولېگ-نىڭ بۇ گەپنى دېگەن ۋاقىتتىكى سۆز ئۇرانىنى، كۆز ئىشارىتىنى ئەسكە ئېلىپ، ئاخىرى گەپنىڭ تېگى-تەكتىگە يەتكەندەك بولدى. شۇنىڭ بىلەن، ئۆيدە ھېچكىم قالمىغان ۋاقىتتا، شەھەرلىك پارتكوم-دىكى ئىلگىرى ھەربىي كومىسسار بولغان چوڭ كادىرغا تېلېفون بەردى.

ــ سىزگە مەجرۇھلار ئىشلىتىدىغان "موسكۋىچ" تىن بىرنى بەرسەك قانداق؟ ــ ئۇ باشقا ئىشنى سوراپ يۈرمەيلا شۇنداق دېدى، ــ ئۇنى قول بىلەن باشقۇرغىلى بولىدۇ. ماقۇل، ئەمسە شۇنداق قىلايلى، گۇۋاھنامىڭىزنى ھازىرلاپ قويۇڭ، خەۋەرچىنى ئەۋەتىپ ئەكەلدۈرىمەن،

ــ خەۋەرچىڭىز ئاۋۋال ماڭا تېلېفون بەرسۇن. قوشۇنلارغا ھازىرچە بۇنى ئۇقتۇرغۇم يوق.

بىر پەسىل ئۆتتى. ئانتونىنا فېدوروۋنا رايونىاۋق ئىجتىمائىي كاپالەت بۆلۈمى ئارقىلىق مەجرۇھلار ئىشلىتىدىغان، قول بىلەن باشقۇرىدىغان «موسكۋىچ»تىن بىرنى ئالدى. ئۇ بۇ ئىشتىن كۆندۈزى خەۋەر تاپقانىدى، ئۇنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، گۈزاھچى ئەۋەتىلدى، كەچتە، ئۇ خۇشاللىقىدىن مەست بولغان ھالدا ماشىنا ئالىدىغان ھۆججەت ۋە ھاۋالەنامىنى ئولېگنىڭ ئالدىغا قويدى.

— بىزنى ماشىنىغا سېلىپ سەيلىگە ئاپىرارسىز ئەمدى.

ئۇ ئۈزاققىچە گەپ قىلالماي تۇرۇپ قالدى. ئۇ ئىسپات قەغىزىگە سىنچىلاپ قارىدى، ئۇ پۈشۈلداۋاتاتتى، ئۇنىڭ بېشى ئادەتتىكىدىنمۇ بەك ساڭگىلاپ كەتتى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرگەندە، چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرۈپ قالغانىدى، ئانتونىنا فېدوروۋنا ئۇنىڭ كۆزىگە ياش ئالغاندىقىنى كۆردى.

— ئېھتىمال، سىز ھەقىقەتەن مېنىڭ ئانام بولسىڭىز كېرەك، تونە ھەدە؟

شۇنداق ئەمەسمۇ، ئەگەر بۇ مەجرۇھلار ئىشلىتىدىغان چاقلىق ئورۇندۇق بولمىغان بولسا، ئۇلار ھەقىقەتەن شېئىرلاردا تەسۋىرلەنگەن ھازىرقى زامان پېزا-قىشلاقلىرىدىكى تۇرمۇشقا ئوخشاش تۇرمۇش كەچۈرمەمتى؟ ھېلىمۇ بەش جان ئادەم بىر-بىرىنى ھۆرمەتلەپ، بىر-بىرىگە كۆيۈنۈپ، ئىناياىن ئىناق ئۆتۈۋاتاتتى. بەش جان ئادەم توخۇ كاتىكىدەك كىچىككىنە ئىككى ئېغىز ئۆيدە تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، بىر-بىرىگە يارەملىشىپ، بىر-بىرىنى ھۆرمەتلەپ ئۆتۈپ كېلىۋاتاتتى. ھازىر ئاممۇي ئۆي-جايلاردا قوشنىلار بىلەن قوشنىلارنىڭ ئىناق ئۆتۈشى ئومۇمىيۈزلۈك كونا ئىش بولۇپ قالدى، ئەمما ئۆلكە شەھىرىنىڭ مەركىزىدىكى غەلىبە قىلغان يېلى قۇرۇلۇش

قىسىلرى ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئوڭلاپ قويغان بۇ ياغاچ ئۆيلەرنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدە بۇ ئىش يەنىلا داۋاملاشماقتا ئىدى. لېكىن، بۇ كوللېكتىپ ئىناقلىقىنى مەيلى قانچە گۈزەل دەيلى، كىشىلەرنىڭ تۇرار جايى يەنىلا ناھايىتى قىس ئىدى، شۇڭا بەش جان ئادەم ئاران ئىككى ئېغىز ئۆيدە تۇرۇۋاتاتتى. ھالبۇكى ئادەمنىڭ يالغۇز تۇرغان ۋاقتتىكى ئېھتىياجى باشقىلار بىلەن بىللە تۇرغان ۋاقتتىكى ئېھتىياجىدىن كۆپ ئۈستۈن بولىدۇ، بىللە تۇرغان كىشى بىر ئائىلىنىڭ كىشىلىرىدەك بولۇپ كەتكەن تەقدىردىمۇ شۇنداق بولىدۇ. ئولېگنىڭ دائىم ئۆي كۆچۈش توغرىسىدا ئېغىز ئاچىدىغان بولۇپ قېلىشىنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ ئىدى، بۇ گەپتىن ئانتونىنا فېدوروۋنا ئۆزىنى قاچۇرۇپلا قالماي، ئىنتايىن قورقاتتى. شۇڭا، ئولېگ كۆپىنچە ئىمكان بار كۇلكە ـ چاقچاق بىلەن ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئۈتكۈزۈۋېتەتتى، ئۇ يۇمۇرلۇق گەپلىرىنى دەپ بولغاندا، ئانتونىنا فېدوروۋنا چاقىلىق ئورۇندۇقىدا ئولتۇرغىنىچە ئۆزىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كېتەتتى. ئاندىن، ئىشكىنى تاقىۋېلىپ قاتتىق يىغلايتتى، لېكىن ئۇنىنى چىقارمايتتى. ئارلا دائىم ئولېگقا كايىيتتى:

ــ تولا ئۇنىڭ چىشىغا تەگمە، ئاڭلىدىڭمۇ؟

ــ ئەمىسە ئۆينى قانداق قىلىمىز؟ ــ دېدى ئۇ بوش ئاۋازدا، ــ قانداق قىلىمىز؟ سەن دېگىنە.

ــ مۇشۇنداق ئولتۇرۇپ تۇرمايمىزمۇ؟ ــ دېدى ئارلا ئېھتىيات بىلەن ئۇنە تارتىپ قويۇپ، ــ خەتنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىپ قويمايلى بىكار. بىلگىنكى، ئۇ بىزدىن ئايرىلسا تۇگىشىدۇ، ئولېركا①.

---

①ئولېركا يەنى ئولېگنى دېمەكچى.

ـــ شۇڭا ئامال بار ئۇنىڭ بىلەن تەڭ كۆچمىز دەۋاتىمەنغۇ. بەزى قانۇنچىلار بىلەن كۆرۈشتۇم، شەھەرلىك ئىجرائىيە كومىتېتىغا بېرىپمۇ ئۇقۇشتۇم. ئۇلار قانچە ئۇزاق كۈتسىدىغىنىڭلارنى خۇدا بىلىدۇ، يا يېڭى قۇرۇلغان كىچىك شەھەر رايونىغا كۆچۈڭلار، ئۇ يەرگە تراموَاي ئىككى سائەتتە بارىدۇ دەيدۇ. سېنىڭچە تراموَاي بولامدۇ؟ ۋالىركىنى يەسلىگە ئاپارساق قانداق قىلىمىز؟ ئىشقا چىقساقچۇ؟ خىزمىتىمىزنىمۇ شۇ يەرگە ئالماشتۇرامدۇق يا؟ ئۇنداقتا تېلېفوننى قانداق قىلىمىز؟ تۇرمۇش دېگەندە دوختۇر دەمسەن، دىئاگنوز بۆلۈمى دەمسەن، قاچان چاقىرساڭ، شۇ چاغدا كېلىدىغان قوتۇلدۇرۇش ماشىنىسى دەمسەن، دورىخانا دەمسەن، مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئۇششاق-چۈششەك ئىشلار چىقىپ تۇرىدۇ. بۇ يەردە تونە ھەدەمنىڭ كېسىلى ئۆزگىرىپ قالسا، ئۇنىڭغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ، پەقەت ئون مىنوتتىلا جىددىي قۇتۇلدۇرۇش گۇرۇپپىسى يېتىپ كېلىدۇ، چۈنكى بۇ يەردە ئۇنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ. يېڭى قۇرۇلغان كىچىك شەھەر رايونىدا كىم ئۇنداق تېز كېلەلەيدۇ؟ رايون دوختۇرلىرى يولدىكى ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ كېلەمتى؟

ـــ قانداقلا بولمىسۇن، ئويلىنىپ بىر ئىش قىلايلى، ئولېركا.

ـــ ئويلىنىۋاتىمەنغۇ مانا، ـــ ئولېگ سەل شۇك تۇرۇپ قالدى، ـــ گۇاردىيە كوچىسىنىڭ دوقمۇشىدا ناھايىتى چوڭ بىر بىنا سېلىنىۋاتىدۇ. كۆرگەنسەن؟ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان ئۆيلەر، مەخسۇس لايىھىلەنگەن، مەن ئۇنى ئۇقۇشۇپ باقتىم. لېكىن بىزنىڭ ئۇ ئۆيلەرگە كىرىش ئىمكانىيىتىمىز يوق. چۈنكى ئۇنى سىمسز رادىئو زاۋۇتى ئۆزىنىڭ ئىشچى-خىزمەتچىلىرى ئۈچۈن سېلىۋېتىپتۇ. ئەگەر يەر تەۋرەپ، ئۆيلىرىمىز ئۆرۈلۈپ چۈشكەن بولسىغۇ باشقا

گەپ ئىدى، ئۇ چاغدا ئاپەتكە ئۇچرىغان دېگەن سەۋەب بىلەن بىزمۇ كىرىۋالاتتۇق. تۆت ئېغىزلىق بىر يۇرۇش ئۆيى، ئەلۋەتتە، بىزگە تەگمەيدۇ. لېكىن ئۇ يەردە يەنە بىزنىڭ ئۆيلەردىن ئىككى ھەسسە چوڭ كېلىدىغان ئۇچ ئېغىزلىق بىر يۇرۇش ئۆيلەرمۇ بار. ئايۇانچىسى، تەكچىسى بار، ئاشخانىسى 12 كۋادرات مېتر كېلىدۇ. ۋېلسىپت منىسمۇ بولىدىغان ئازادە ئىككى كارىدورى بار.

يېقىندىن بۇيان بېلياكوۋنىڭ يېڭى ئۆيگە كۆچۈش توغرىسىدىكى ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئېيتقان گەپلىرى تېخىمۇ قەتئىيلىشىپ كېتىۋاتاتتى. بۇنى ئانتونىنا فېدوروۋنا ئۆتكۈرلۈك بىلەن سەزگەن. ئولېگ گويا ئۇنى قايسىدۇر بىر ئىشقا ئىدىيۋى تەييارلىق قىلىپ قويۇشقا مەجبۇرلاۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ئانتونىنا فېدوروۋنا ئولېگ مېنى ئايرىلىشقا روھىي جەھەتتىن تەييارلىق قىلىشقا مەجبۇرلاۋاتىدۇ دەپ ھېسابلايتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ كېچىچە قايغۇرۇپ يىغلايتتى. ئۇ بۇ ئايرىلىشنى بىر خىل يوقتىش، ئۆزىگە نىسبەتەن ئېيتقانداء، ئۆلۈم بىلەن باراۋەر دەپ قارايتتى. شۇنىڭ بىلەن بىچارە ئۇنىڭسىنا بۇ ئىشنى يا ھەل قىلالماي، يا بۇنىڭغا چىداشلىق بېرەلمەي قالتىنق ئازابلىناتتى. بۇنىڭغا ھەقىقەتەن چىداشلىق بېرەلمەي قالغان ئۇنىڭسىنا بىر كۈنى كېچىدە كۆڭۈل قويۇپ مايلانغان چاقلىق ئورۇندۇققا ئولتۇرۇپ، ئىشكاپنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۇستۈنكى قەۋەتتىكى تارتمىنى ئېچىپ، گېزىت، خەت-چەكلەرنىڭ ئاستىدىن تاپانچىنى تېپىپ، ئۇنى ئاۋايلاپ قولىغا ئالدى.

مانا بۇ تاپانچا، ئۇ چاپا-مۇشەققەت چەككەنلەرنى قوتۇلدۇرغۇچى، سەپداش، خوددى ئۇ ئولېگ ئۆزىگە ئېلىپ بەرگەن چاقلىق ئورۇندۇقنى چىڭ ساقلىغانغا ئوخشاش، بۇ تاپانچىنىمۇ كۆڭۈل

قويۇپ ساقلىغان. ئۇ ئۇن-تىنسىز هالدا تاپانچىغا بىر تال ئوقنى باستى. ئەمدى تاپانچىنى مەيدىسىگە تىرەپ، هېچ ئىش بولمىغاندەك تەمتىرىمەي، خاتىرجەم هالدا ئۇنىڭ تەپكىسىنى بېسۋەتسىلا ئىش تامام...

دەل شۇ چاغدا تاتلىق ئۇخلاۋاتقان كىچىك تونېچكا تۇيۇقسىز ۋارقىرىۋەتتى، ئارقىدىن هاسىرغىلى تۇردى، هەتتا كىچىك بالىغا ئوخشاش چىرقىراپ يىغلاشقا باشلىدى. ئېھتىمال ئۇ چۈشىدە بىر نەرسىدىن قورققان بولسا كېرەك، ياكى ئانىسىنى ئەسلەپ قالغاندۇ، ئەيتاۋۇر، هېلىقى كېچىسى ئوغۇل ساۋاقدىشىغا قولىنىڭ ئۇچىنمۇ تۇتقۇزمىغانلىقىغا پۇشايمان قىلىۋاتقاندۇ، بۇ قىزچاقلارنى كىم چۈشىنىدۇ؟ ئانتونىنا فېدوروۋنا تاپانچىنى ئەسلى ئورنىغا قويۇپ، تارتمىنى ئاستا ئېتىپ قويدى، ئاندىن كارىۋاتنىڭ يېنىغا كېلىپ، باشقىلارنىڭ يارىدىمسىزلا ئۆزىنى كارىۋاتقا ئالدى.

گۇاردىيە كوچىسىدىكى هېلىقى بىنانىڭ قۇرۇلۇشى ناهايىتى ئاستا كېتىۋاتقان بولسىمۇ، كۈندىن-كۈنگە چوقچىيىپ چىقىۋاتاتتى. ئولىگ بۇ بىنانىڭ هە دەپ ئېگىزلەۋاتقانلىقىغا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈۋاتاتتى. ئۇ ئىشقا چىقىشتا ئىش رايونىدىن ئۆتەتتى، ئۇ كۈندە ئىككى قېتىم كۆرۈپ ئۆتكەچكە، بىر كۈندە قانچە خىش قويۇرۇلغانلىقىنى ئېنىق بىلەتتى. ئۇنىڭ روهىي كۆرۈنەرلىك هالدا چۈشۈپ كېتىۋاتاتتى. ئاساندىكى غاز ئەمدى كىمنىڭ قولىغا چۈشەركىن...

كېيىن ئۇ يەنە بۇرۇنقىغا ئوخشاشلا ئوچۇق چىراي، خۇشال-خۇرام، دائىم كۈلۈمسىرەپ يۈرىدىغان بولۇپ قالدى.

— بىر ئامال بار، بۇ ئانچە ئەتراپلىق ئەمەس، لېكىن، بىلەمسەن، تامامەن ئاقىدىغان ئامال، — دېدى ئۇ كەچتە ئارلاغا ئايرىم.

ـــ ئۆينىڭ ئىشىنى دەۋاتامسەن؟

ـــ تونە ھەدەمدىن ئايرىلمايلى دېسەڭ شۇنداق قىلايلىمسىكىن دەيمەن. بۇنىڭ لايىھىسى مۇنداق: بىز ئاۋۇال بۇ ئۆيلەرنى خەتەرلىك ئۆيلەر، جىددىي رېمونت قىلىساق بولمايدۇ دەپ، گۇاردىيە كوچىسىدىكى بىناغا ۋاقتلىق كۆچۈپ تۇرۇشنى تەلەپ قىلىمىز.

ـــ ناۋادا ئۇ يەرگە كۆچكىلى قويمىسچۇ؟

ـــ بەرىبىر ئورۇنلاشتۇرىدۇ. بىلەمسەن، گەپ ئۇ بىناغا رەسمىي ئادەم كىرىشتىن بۇرۇن ھەممىمىز بىراقلا كىرىۋېلىشتا. بۇ ئاقىدىغان چارە، ئەگەر بىزنى خەتەرلىك ئۆيلەردە ئولتۇرۇۋېرىدىغان ئائىلە ھېسابلىسا، ئىۋانىشىنانىچۇ، ئۇ دېگەن ئۇرۇش قەھرىمانى، مېيېپ، ئۇنىڭ ئەھۋالىنى شەھەرلىك پارتكوم بىلىدۇ. قىسقىسى، مەسلىنى ھەل قىلماي ئامالى يوق، مەن بەزى ئىشلارنى قىلىشقا تۇتۇندۇم.

ـــ نېمىلەرنى قىلدىڭ؟

ـــ ئۆي باشقۇرۇش ئىدارىسىگە بىزنىڭ ئۆيلەرنىڭ ئېلېكتر سىمىدا چاتاق بار، ئەھۋال خەتەرلىك دەپ دوكلات يازدىم. دوكلاتتىن يەنە بىرنى كۆچۈرۈپ ئوت ئۆچۈرۈش ئەترىتىگە ئەۋەتتىم: چۈنكى ھازىر ئۇلار بىر-بىرى بىلەن بەك تىركىشىدۇ. شۇڭا، تەكشۈرۈش كومىتېتىدىن ئادەم كېلىپ قالسا، مەن ئۆيدە بولماي قالسام، ئۇلارغا بىزنىڭ بۇ يەردىكى توك سىمىدىن دائىم ئوت چىقىدىغان، توك سىمى قىزىپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى، توك يوللىرى ئۇزۇلۇپ كېتەيلا دەپ قالدى دېگىن.

تەكشۈرۈش كومىتېتىدىن ئادەم كەلگەندە، ئۆيدە پەقەت ئۇۋاڭ شىنالا قالغانىدى. بۇنداق ئەھۋال ناھايىتى ئاز ئۇچرايتتى، چۈنكى بېلياكوۋ ئەر-خوتۇن ئىككىسى كېسەل بىلەن بالىسىنى ئىمكان بار

ئۆيده يالغۇز قويمايتتى. ئانتونىنا فېدوروۋنا چاقىلىق ئورۇندۇقنى باشقۇرۇشقا پىشپ كەتكەن بولسىمۇ، چاقلىق ئورۇندۇقنىڭ ئۈستىدىن ئۆره تۇرالمايتتى، كارىۋاتقا پەقەت دوسىلاپلا چىقىۋالاتتى، ئۇنى ھېچكىم تارتىپ قويمايتتى، ئۆزىمۇ ئورنىدىن تۇرالمايتتى (ھەر كۈنى ئەتىگەنده ئارلا ئۇنى چاقلىق ئورۇندۇقىغا چىقىرىپ قويۇاتتى). ئولېگ ئۇنىڭ چاقلىق ئورۇندۇقىغا سېرىلگۈچ بېكىتىپ بەردى، بۇنىڭ بىلەن چاقلىق ئورۇندۇق ئىشكىتىن سېرىلىپ ئۆتەلەيتتى، لېكىن چاقلىق ئورۇندۇققا سېرىلگۈچ بېكىتكەنده، ئىشكىنى ئەتكىلى بولمايتتى، شۇڭا ئانتونىنا فىدوروۋنا كىتاب يازغان ياكى ئارام ئالغاندا سېرىلگۈچنى ئىشلەتمەيتتى. بۇ قېتىم ئارلا ماگىزىنغا بېرىپ كېلەي دەپ ئالدىراپ چىقىپ كەتتى، ئۇ مېڭىشتىن بۇرۇن بىردەمده قايتىپ كېلىمەن دەپ ئېيتىپ قويغاچقا، ئىشىك ئېتىلمىگەنىدى. ئۇ چىقىپ كېتىشگە تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ ئادەملىرى كېلىپ قالدى.

ئەھمەلىيەتتە، بۇ كەلگەنلەرنى تەكشۈرۈش كومىتېتى دېگىلى بولمايتتى، بۇ پەقەت ئۆي باشقۇرۇش خادىمى بىلەن ئوت ئۆچۈرۈش ئەترىتىنىڭ ۋەكىلىدىن تەركىب تاپقان بىرلەشمە تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى ئىدى. ئۆي باشقۇرۇش خادىمى ياشىنىپ قالغان، چىرايىدىن بىر خىل مەيۈسلۈك چىقىپ تۇرىدىغان تۇل خوتۇن ئىدى. ئانتونىنا فېدوروۋنا ئۇنى بۇرۇنلا تونۇيتتى، ئوت ئۆچۈرۈش ئەترىتىنىڭ خادىمى بولسا تەمكىن، پۇختا ئادەم ئىدى.

ــ بۇ ئۆيلەر بەك كونىراپ كېتىپتۇ، ــ دېدى ئۇ ئۆيگە بىر قۇر سەپسالغاندىن كېيىن، ــ توك سىملىرىمۇ قايسى زاماندا تارتىلغان سىملار ئىكەن. دېمەك، دوكلات ئەسلىي ئەھۋالغا ئۇيغۇن ئىكەن.

قانداقلا بولمسۇن، بۇ ئۆيلەرنى چوڭ رېمونت قىلمسا بولمىغۇدەك.

ــ 12 يۇرۇش ئۆي دېگەنـده ئاز بولغانـدا 20 ئائىلىلىك ئادەم بولىدۇ، ــ ئۆي ئاشقۇرۇش خادىمى خورسىنىپ قويىدى، ــ بىز بۇ ئەھۋال توغرۇلۇق دوكـلات يازايلى دېسەك، ئۇلارنى نەگە ئورۇنـلاشتۇرىمىز؟ بۇ يەر نېمە دېسە شۇ بولىدىغان جەننەت بولمىسا يا، شەھەرلىك ئىجرائىيە كومىتېتىدىكىلەرنىڭ بېشى قېتىپ كېتىۋاتىدۇ. بۇ ئائىلىلەرنى كۆچۈرمىسە تېخى بولمىغان.

ئۇلار يەنە نېمە توغرىسىدا تالاشتىكىن، بۇنىڭغا ئۇۋانىشىنا زەڭ قويمىدى. ئۇ بىردىنلا بىئارام بولۇشقا، ئومىدسىزلىنىشكە باشلىدى، بۇ خىل كەيپىيات ئۇنى گاڭگىرىتىپ قويىدى. چوڭ رېمونت قىلىمىز دېگەندىكىن جىددىي كۆچىدىغان گەپ. نەگە بارسا شۇ يەر ھېساب، نېمىگە يولۇقسا شۇ ھېساب بولىدۇ، ۋاقىتلىق ئۆيلەرگە كۆچسە، ھەركىم ھەر تەرەپكە كېتىدۇ. بۇ يەنە بىر يېڭى پاجىئە، شۇڭا بۇ ئەھۋالنى ئىگەللەشكە، ئېنىق پەرق ئېتىشكە، چۈشىنىشكە، ئۇنىڭغا كۆنۈشكە توغرا كېلىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسىگە ۋاقىت كېرەك. ئەيتاۋۇر، ئۇ بۇ ئايرىلىشنى كەينىگە سۈرەي دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك. شۇنىڭ بىلەن ئانتونىنا فېدوروۋنا مۇنداق دېدى:

ــ مۇمكىن بولسا، بىز ئەڭ ئاخىرىدا كۆچسەك. مېنىمۇ ئويلاپ قويسىلار.

ــ مەن يۇقىرىغا مەلۇم قىلاي، ــ دېدى ئوت ئۆچۈرۈش ئەترەتىنىڭ ۋەكىلى قوشۇلۇپ، ــ مەن بېرىپ ئۆيىنىڭ ئاۋۇ تەرىپىدىن باشلاپ كۆچۈرۈش توغرىسىدا تەكلىپ بېرەي، ئاۋۇ تەرەپنىڭ توك سىملىرىمۇ بەك چاتاق ئىكەن. ئەمىسە شۇنداق كېلىشتۇق، يولداش ئۇۋانىشنا، ھازىرچە خاتىرجەم ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ!

5 ـ ئاي ـــ گۈگۈم ۋاقتى ئۇزاق، گـۈللەر گـۈپـۈلـدەپ پۇراپ تۇرغان، بۇلبۇللار سايـراپ تۇرغان، ھېچ چۈشـىنپ بولمايـدىغان بىر خىل ئەنسىزچىلىككە تولغان 5 ـ ئاي كىرمـگەن بولـسا، ئىشلار بەلكىم شۇ پېتى ئۆتۈپ كەتكەن بولاتتى، ئۇلارمۇ خاتىرجەم ياشىغان بولاتتى. گەپ كىچىك تونېچكانىڭ ئىمتىھانى باشلانغانـدىن كېيىن بولغان ئەمەس، بەلكى ئۇ 19 ياشقا كىرىپ، بەدىنىدىكى ھەممە نەرسە يېتىلىپ، ئۇنى تۇنجى قېتىمقى ھېلىقى تەجرىبىنى ئەسلەشكە مەجبۇر قىلـغانـدىن كېـيىن بولغان. لېـكىن بۇ قېـتىم ئۇ ئۆتـكەن قېتىمقى تەجرىبىنىڭ يېتەرسىزلىكىنى قەتئىي تۇزىتـىشى كېرەك: دېـمەك، بۇ قېتىمقى تەجرىبىنىڭ نەتىجـسى بىرىنچى قېتىمدىكىسـىگە ئوخشاش بولماسـلىقى كېرەك. بولـمـسا، ئۇنىڭ شېرىن خىياللىرى كۆپۈكـكە ئايلىنىدۇ. ئۇنىڭ بەدىنىدىكى ھەممە نەرسە بىر گۈزەل ناخشا ئۇچۇن يېتىلگەن، لېـكىن بۇلارنىڭ ھەممـىسى مەڭگۈلۈك پارچـلىنىـشى، يوقىلىشى مۇمكىن. ئۇ شۇنداق ھېس قىلغان، ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق بولدى.

لېكىن، ھازىر ھەممە نەرسىنىڭ پارچـلىنىشى، يوقىلـشىغا يەنە بىر مەزگىل بار. ئانتونىنا فېـدوروۋنا ئولىگ بىلەن ئارلاغا تەكشۈـرۈش كومىتېتىدىن ئادەم كەلگەنلىكـنى، ئۆزىـنىڭ ئۇلارغا قىلـغان ئىلتىماسىنى ئېيتتى. ئولىگ ئۆزىـنىڭ قاتتىق ئۈمىدسىزلەنگەنـلىكىنى قىلچە چـاندۇرمىدى ـــ ئۇئانىشنانىڭ بۇ ئىلـتماسى ئۇنىڭ يېراقـنى كۆزلەپ، چوڭـقۇر ئويـلاپ تۇزگەن پـلانـنى سۈغا چىلاشـتۇرۇپ قويغانىدى. ئۇ تېخـمۇ غەيرەت بىلەن ھەرىـكەت قىلىشقا، ئەمـدى ئۆزىنىڭ غەرىزىنى ئايال كىشى دېگەنـگە زادى ئېيتماسلىققا نـىيەت قىلـدى. ھازىر ئۇ ھەر شەنبە، يەكـشەنبە كۈنى ئۇئانـشـنا بىلەن

ۋالېركىنى هارۋىغا سېلىپ كوچا ئايلاندۇرىدىغان، شەھەر سىرتىغا ئەپچىقىدىغان، ھەر قېتىمدا ئانتونىنا فېدوروۋنانى كۆتۈرۈپ هارۋىغا سالىدىغان، قايتىپ كەلگەندە يەنە كۆتۈرۈپ ئىكىكىنچى قەۋەتكە ئەپچىقىدىغان بولدى. ھەر قېتىم كۆتۈرگەندە، ئۇ ئىزا تارتىپ غودۇڭشىپ قويااتتى:

ــ نېمە قىلۋاتسەن، ھەي، نېمە؟ قولۇڭ بىلەن كۆتۈرسەڭ، خۇددى...

ــ خۇددى ئۆز ئانامنى كۆتۈرگەندەك بولىمەن، ــ دەيتتى ئولېگ كۈلۈمسىرەپ.

ئۇغۇر كېسەلگە گىرىپتار بولغان بۇ پالەچ ئايال ھەر قېتىم ئولېگنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ هارۋىغا چىققاندا ياكى هارۋىدىن چۈشكەندە ئەزەلدىن ھېس قىلىپ باقمىغان بەختىنى ۋە يىللىقلىقتىن پۈتۈن بەدىنى شۇرقىراپ كېتەتتى، بەزىدە ئۇ قاتتىق تەسىرلىنىپ، بۇنى ئەتەي هاۋانىڭ ئىسسىقلىقىدىن كۆرەتتى:

ــ سەن كۈچەپ كەتسەڭ، مەن تىنالمايدىكەنمەن. نېمىدېگەن ئىسسىق بۇ. بۇگۈن نېمانچە دىمىق بولىدىغاندۇ؟

ــ ئېھتىمال سىز راستىلا مېنىڭ ئانام بولسىڭىز كېرەك، تونە ھەدە! بۇنى ئېتىراپ قىلىڭ، شۇنداق بولغانىدا سىزمۇ راھەتلىنىپ قالىسىز، مەنمۇ ئارام تاپىمەن.

دېمىسىمۇ قىزىق: دەل مۇشۇ چاغدا، ئانتونىنا فېدوروۋنا ئۆزىنىڭ ياشلىق باهارى توغرىسىدا كۆپرەك ئويلىنىدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ياشلىق چېغىدىكى قەھرىمانلىقلىرىنى ئەسلەۋاتقىنى يوق ھەم ئۇ ۋاقىتتىكى ئازاب ۋە پىداكارلىقى توغرىسىدا ئويلاۋاتقىنىمۇ يوق، بەلكى گۈزەل ياشلىق چاغلىرىدىكى بەختىنى ئەسلەپ خىيالغا

چۆمۇلۇڭاتقاندىدى، قەھرىمانلىقلىرىمۇ ئۇنىڭ ئورنىنى ئالالمايتتى، كۆرسەتكەن پىداكارلىقىمۇ ئۇنىڭ رەڭگىنى ئۆچۈرەلمەيتتى. بالىلقتا قورچاق ئويناش ۋە ئەجەبلىنىشنىڭ بولماسلىقى مۇمكىن بولمىغىنىدەك، ياشلىقتىمۇ مۇھەببەت ۋە ئارزۇنىڭ بولماسلىقى مۇمكىن ئەمەس. ھەتتا ئاكوپتىن يىراق جايدا ياشاش تەبىئىي بولغىنىدەك، ئۇ يەردە ــ ئالدىنقى سەپتە ئەمەس، ئاكوپتا ئۆلۈپ كېتىشىمۇ تەبىئىي. ئۇ يەردىكى كىشىلەرمۇ قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان، يارىدار بولۇپ ساقلىنىپ قالغان جانلارنىمۇ ساراڭلارچە ياخشى كۆرۈپ كېتەتتى ھەمدە يارىدار بولۇپ قالسامكەن دەپ تەلۈلەرچە ئارزۇ قىلىپ كېتەتتى. ئالدىنقى سەپتىكى ئۈمىدۋارلىقنىڭ ئاساسى ئەنە شۇ. ئەگەر ئالدىنقى سەپتە ئۈمىدۋارلىق بولمايدىغان بولسا، دۆلەت ئەمەس، پەيجاڭمۇ نامسىز دەريادىكى ئۇچ تال ياغاچنى تالىشىش ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرەلمىگەن بولاتتى.

ئۇۋانىشنا ئۇچ تال ياغاچنى تالىشىش ئۇرۇشىغا قاتناشقان. ئۇرۇش 3ـ ئايدا بولغانىدى، 3ـ ئايدا مۇزلار كۆندۈزى ئېرىپ، كېچىسى يەنە قېلىن توڭلاپ قالىدۇ، قار ئېرىگەن چاغلاردا، ئادەمنىڭ پۇتى يەرگە پېتىپ قالىدۇ.

ــ بىزگە قارشى تەرەپكە ئۆتۈڭلار دەپ بۇيرۇق قىلدى تونكا، ــ دەريانىڭ نامى نېمە بولسا بولسۇن، ئۇ بىر توسالغۇ. سەن ھۇجۇم قىلىدىغان تەرەپ، ئاۋۇ يالغۇز چاتقال، كۆردۈڭمۇ؟ تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن پۈشتەك چېلىنىشى بىلەن ھەربىكەتلەن...

ــ سول تەرەپكە 50 مېتر يانتۈلۈقتا ھۇجۇم قىلسام بولامدۇ، يولداش شاكۇۋېي؟ ئۇ تەرەپتە ئۇچ تال ياغاچتىن ياسالغان كىچىك كۆۋرۈك بار، ئۇ تېخى ئۆزۈلۈپ كەتكىنى يوق. ئۇستىنى بىر

قەۋەت قار قاپلىغان. ھۇجۇمغا ئۆتۈشتىن يېرىم سائەت بۇرۇن دەريادىن ئۆتكەندە ھمايە قىلىدىغانغا ئۇچ ئادەمنى ئەۋەتتىمەن، ئۇلار يېنىك پىلموتنى ئېلىپ بارىدۇ. شۇنىڭ بىلەن جەڭچىلەر كۆۋرۈكتىن ئۆتۈۋالدۇ.

ــ مەمەدانىلىق قىلۇاتىسەن، ئانتونىنا، بۇنىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوق.

ــ قار بەك نېپىز ئىكەن، لېيەنجاڭ، قېلىنلىقى بەلدىن ئاشمايدىكەن.

ــ جەڭچىلەرنى زۇكام بولۇپ قالدۇ دەپ قورقۇاتامسز؟

ــ پېتىپ قېلىپ چقالماسمكىن دەپ قورقۇاتىمەن. قار دېگەن دەسسىسە ئېرىپ يوق بولۇپ كېتىدۇ، قاردا ماڭغىلىمۇ بولمايدۇ. شۇڭا ئەزىمەتلەر پېتىپ قالارمىكىن دەيمەن. بىز ئازگالدا تىمىسقىلاپ يۈرگەندە ئالۋاستىلار توپقا تۆتۈپ قالسا قانداق قىلمىز؟

يېنىك پىلموتچى ياشىنىپ قالغان بىر جەڭچى ئىدى، ئۇنىڭ ئىسمى نېمىدى؟ توۋا، ئۇنىتۇپ قالغىنىمنى قارىمامدىغان، پەقەت ئۇنىڭ نېمىشقىكىن ئۇچ تال ياغاچنىڭ يېنىدا قۇربان بولغانلىقىنلا بىلىدىكەنمەن. ئۇنىڭ بىلەن بىللە بارغان يارەمچى پىلموتچى ياروسلاۋ ياش ئىدى، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر ئاپتوماتچى بار ئىدى، ئۇ قەددى-قامتى كېلىشكەن يىگىت بولۇپ، يېقىندىلا دوختۇرخانىدىن چىقىپ بۇ پەيگە كەلگەنىدى، ئۇ ھمايە قىلىشقا قاتناشمسام بولمايدۇ دەپ ئىلتماس قىلىپ تۇرۇۋالدى:

ــ يولداش جۇكۇبې، مېنىڭ يەنە ئىككىنچى مېدالىنى ئېلىپ كېلىشىمگە رۇخسەت قىلامسز؟

ئۇنىڭ ئىلتماسى كەسكىن ھەم قىزغىن ئىدى. ئۇۋانىشنا ئۇنىڭغا

كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇددى بىركىم ئەتەي بويىاپ قويغاندەك كۆپكۆك ئىدى.

ــ فامىلەڭ نېمە، يېقىرىتىيور؟

ــ يېقىرىتىيور شېلبىدا، ــ ئۇ تۇيۇقسىز كۈلۈپ قويدى، ئاندىن خۇددى تانسا سورۇنىدىكىدەك ئىسمىنى قوشۇپ قويدى، ــ ۋاسلى.

ئۇ ۋاقىتتا ئۇڭانىشنا تونجى مۇھەببەتنىڭ ئۆزىگە قاراپ كۈلۈمسىرەۋاتقانلىقىنى بىلەمتى؟ ياق، ئۇ ۋاقىتتا ئۇڭانىشنا تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن پۈشتەك چېلىنىشى بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتۈشتىن باشقا ئىشنى بىلمەيتتى. لېكىن ئۇ بۇنى سەزگەن بولسا كېرەك، چۈنكى ئۇ ئىلگىرى ھۇجۇمغا ئۆتكەن ۋاقىتتا، بۇنداق تېز يۈگۈرۈپ باققان ئەمەس، ئۇنىڭدا مۇنداق قەتئىي ئىشەنچ بولغان ئەمەس. ئۇ بۇگۈن ئۆزىنىڭ تىنچ ـ ئامان قالىدىغانلىقىغا ھەقىقي ئىشىنەتتى. بۇگۈن ئۇنىڭغا يولۇققايدۇ، يولۇقۇشقىمۇ پېتىنالمايدۇ، چۈنكى يېگىتنىڭ كۆزلىرى ھەقىقەتەنمۇ قىزلارنى مەھلىيا قىلغۇدەك كۆپكۆك ئىدى.

ئۇڭانىشنا شۇ ۋاقىتتا نېمىشقا ئوپېراتسىيە قىلدۇرىمەن دەپ تۇرۇۋاپتىكىن؟ ئۇنداق بولمىغان بولسا، ھازىر كۆك كۆزلۈك ۋاسلىيېۋىچ ياكى ۋاسلىيېۋنا① چوڭ بولۇپ قالماسمىدى. سەن، تونكا، راستلا ئانا بولدۇڭ، چوڭ ئانا بولدۇڭ، دۇنيادا سەندىنمۇ بەختلىك ئادەم بارمىدۇ؟لېكىن ياش ۋاقتىڭدا ئۆزەڭنىڭ مۇشۇنداق قېرىيدىغانلىقىڭنى ئويلاپ باققانمىدىڭ؟

ئۇنداق بولمىغان بولسا، ۋاسلىنىڭ ئوغلى ياكى قىزى ھازىر

---

① ۋاسلىدىن بولىدىغان ئوغلى ياكى قىزىنى كۆرسىتىدۇ.

چوڭ بولۇپ قالار ئىدى.

پۈتۈنلەي باشقا بىر خىل ئەسلىمە بىردىنلا ئۇيانشىناغا باستۇرۇپ كەلگەن چاغدا، كىتاب يېزىلىپ بولاي دەپ قالغانىدى. كېيىنكى بۇ ئەسلىمە ئۇنى دەككە-دۈكىكىگە سېلىپ، ئۇخلىيالماس قىلىپ قويدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇرۇنقى ئۆتمۈش-ياشلىق دەۋرى-ئەكسىچە ئېيتقاندا، يېقىنقى ئۆتمۈش ئۇنىڭ كۆڭلىدە بارغانسېرى كۆپەرەك توقۇنۇش پەيدا قىلغىلى تۇردى. بەزىدە ئانىتونىنا فېدوروۋنا ئۆز مەكتىپىدە ئۆتكۈزۈلگەن تەنتەنىلىك تەبرىك يىغىنلىرى، يەنى يىللىق خاتىرە تەبرىك يىغىنى ۋە ئادەتتىكى خاتىرە يىغىنلىرى: پىئونېرلارنىڭ يىغىلىشلىرى، دۈڭگۈر-دۈڭگۈر قىلىغان دۇمباق ئاۋازى، خىزمەت كۆرسەتكەنلەر ۋە قەھرىمانلارنىڭ ئۆزۈندىن-ئۆزۈن ئىسىملىكى، شۇنىڭدەك بالىلارنىڭ نۇرسىز خىرە كۆزلىرى، ئۇلارنىڭ كۆزىدە تەبرىكلەش يىغىنىنىڭ ماھىيىتى ئەمەس، بەلكى شەكلى نامايان بولىدىغانلىقىنى ئېنىق كۆرەتتى. بىر قېتىم ئۇ مەكتەپنىڭ ئىجرائىيە مۇدىرى بولغانلىقى تۈپەيلىدىن، پېشقەدەم جەڭچىلەر يىغىنىغا قاتنىشىشقا كېچىكىپ قالدى، شۇڭا ئۇ ئادەتتىكىدەك سەھنىگە چىقماي، زالنىڭ ئارقا رېتىگە كېلىپ، بىرنەچچە ئوغۇل بالىنىڭ ئارقىسىدا ئولتۇردى. ئەمدىلا ئولتۇرۇشىغا تۆۋەندىكى گەپلەرنى ئاڭلاپ قالدى:

ــ پاھ، بۇ بوۋام قالتىس ئىكەن، ــ دېدى چىرايلىق، پاكىز، ئوبدان تەربىيىلەنگەن بىر ئوغۇل بالا بوش ئاۋازدا مەسخىرە قىلىپ، ــ بىر قول بومبىسى بىلەن نېمىسلارنىڭ هەممىسىنى جايلۇپ-تىپتۇ.

ــ خۇددى كىنودا كۆرسىتىلگەندەكىدەك، ــ دېدى ياندىكى

دوغلاق بىر ئوغۇل بالا ياخشىچاقلىق تەلەپپۇزىدا، بوش ئاۋاز بىلەن كۇلۇپ تۇرۇپ.

شۇ چاغدا ئىشانشنا ئۆز ئادىتى بويىچە ئۇلارنىڭ گەپ قىلىشىنى توسۇپ قويدى، بۇ ئىككى بالا دەرھال جىم بولۇشتى، ئەمما ئەمدىلىكتە ئۇ بالىلارنىڭ ئىتائەتچانلىقىغا قاراپ ئوڭايسىزلىنىپ قالدى. گەپ شۇ قېتىمقى پېشقەدەم جەڭچىلەرنىڭ ھەددىدىن ئارتۇق ماختانغانلىقىدا ئەمەس، بەلكى بالىلارنىڭ خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە ئومۇمەن كۆڭلىدە ئىشەنمەيدىغانلىقىدا ئىدى. "نېمە ئۈچۈن؟" دەپ سوئال قويدى ئۇ ئۆزىگە، ئاندىن دەرھال جاۋاب بەردى: "بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇلارغا بەك كۆپ سىڭدۈرۈۋېتىلگەن. قەھرىمانلارنىڭ نەتىجىلىرى توغرىسىدىكى خەۋەرلەرنىڭ سانى مەلۇم چەكتىن ئېشىپ بىردىنلا سۈپەت ئۆزگىرىشى ھاسىل بولغان، بۇ سۈپەت بىز ئۈمىد قىلغان سۈپەت ئەمەس. خىزمەت كۆرسەتكەنلەرنىڭ سەممىيلىكى، ھاياجانلىنىشى، قايغۇسى ۋە تارتقان نۇرغۇن چىقىملىرىنىڭ ھەممىسى كۆزدىن غايىب بولغان، پەقەت قۇيقۇرۇق سانلا قالغان. پەقەت بىر ۋاراق تىزىملىك، ئۆزۈن، زېرىكىشلىك، كىشىنى بىزار قىلىدىغان ستاتىستىكىلىق تىزىم: كىمنىڭ قەيەردە، قاچان نېمە ئىش قىلغانلىقى توغرىسىدىكى مەلۇماتلا قالغان. بىز ئۆزىمىزنىڭ قەھرىمانلىق تارىخىمىزنىڭ قىممىتىنى بەك چۈشۈرۈۋېتىۋتىمىز: گېپراسىم بىر ئىتنى تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈردى①، بىر يېرىم ئەسىردىن بۇيان،

---

① بۇ يەردە تۇرگېنېۋنىڭ «مۇمۇ» دېگەن ئەسىرىدىكى گاس-گاچا يانچى گېپراسىمنىڭ ئۆزى ئامراق ئىتنى نائىلاج تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرگەنلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

تەسراتچان باللار شۇ جانۋاردىن ھەسرەتلىنىپ يىغلاشماقتا، بىز بولساق 20 مليون ئادەمنىڭ قۇربان بولغانلىقىنى تىنماي تەرغىپ قىلماقتىمىز، كىشىلەر بولسا نۇرسىز كۆزلىرى بىلەن نەزەر سالماقتا. ئۇلار ھەسرەت چېكىشى، قايغۇرۇشى كېرەك، ئۇنداق بولمىسا، بۇ قولغا قەلەم ئېلىپ يېزىشقا ئەرزىمەيدۇ..."

بۇنىڭ ئارقىسىدىنلا پۈتەي دەپ قالغان بۇ كىتابقا تۇزىتىش كىرگۈزمەكچى بولدى، بۇ ئىش ئىنتايىن تېز ۋە كەسكىن ئىشلەندى: ئانتونىنا فېدوروۋنا ھۇججەتلەرگە كىرگۈزۈلدىغان، كىشىنى تولىمۇ بىزار قىلىدىغان قەھرىمانلارنىڭ ئىش ئىزلىرىنى قەتئىي چىقىرىپ تاشلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ كىتابخانلىرىنى ئۆزىگە تونۇشلۇق بولغان، ئاللىقاچان تولا كۆرۈپ يۈرۈپ پىشىشق بىلىدىغان بولۇپ كەتكەن ياشلار دەپ پەرەز قىلىپ، باشقا ئابىستراكت كىتابخانلار ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۇلار ئۈچۈن يېزىشقا تىرىشتى، ئۇلارنىڭ ھەۋىسىنى قوزغايدىغان، ئۇلارنى كۆرسىتىلگەن خىزمەتنىڭ ئۆزىگە ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئەھمىيىتىگە، ئاكوپتىكى كۇندىلىك تۇرمۇشتىكى ھەربىر سائەتتە سەرپ قىلىنغان كۈچ-قۇۋۋەتكە ئىشەندۈرىدىغان قىلىپ يېزىشقا كۈچىنىڭ بېرىچە تىرىشتى.

"...شۇ قېتىمقى ئېتىشىتا لېيىنجاڭ ئېغىر يارىلاندى. ئىككىنچى كۈنى سەھەردە، جەڭ مەيدانى ۋاقتىنچە تىنچلاندى، يىگىجاڭ مېنى تۇنجاڭ زوتوۋ ئىلىيا خارىتوۋ جۇكشياۋ بىلەن كۆرۈشتۈردى.

— شەخسىي ئىپادىسىدىن قارىغاندا، ئۇ ئانىسىنا يارىلىق پەيجاڭ-لاردىن بىرى، يولداش جۇكشياۋ. مېنىڭچە، ئۇ قەھرىمان لېيىنجاڭ بولۇپ قالالايدۇ.

شۇ چاغدىكى قارىشىمچە، ئىلىيا خارىتوۋنىڭ يېشى خېلى بىر يەرگە

ببرىپ قالغاندىدى، مەن ئۇنىڭدىن بەكمۇ تەپ تارتاتتىم. شۇ چاغدا مەن قەددىمنى تىك رۇسلاپ تۇراتتىم، ھاياجانلىنىپ يۈزۈم قىزىپ كەتتى. ئەمما ئۇ مەڭزىمنى سىيلاپ قويۇپ، ئۇنتۇلماس سۆزلەرنى قىلدى:

ــ جۇڭۇپي، كومانىدىرىنىڭ قەھرىمانلىقى دېگەنلىك نېمە ئىكەنلىكىنى بىلەمسەن؟ ھەممىدىن ئاۋۋال سېنىڭ جەڭچىلىرىڭ بىر سوتكىدا كەم دېگەندە بىر قېتىم ئىسسىق شورپا ئىچىشى كېرەك ــ ئىككى كىشىگە كېچىك بىر كورىدىن توغرا كەلسەمۇ مەيلى. ئىككىنچىدىن، سېنىڭ جەڭچىلىرىڭ بىر سوتكىدا كەم دېگەندە تۆت سائەت ئۇخلىشى كېرەك ــ ھەربىي پەلتوسىنى كىيىپ، ملتىقىنى قۇچاقلاپ ئۇخلىسىمۇ مەيلى. ئۇنچىنچىدىن، ئۇلار، جەڭچىلىرىڭ ئۆزى ئۆلگەندىن كېيىن ھەممە ئىشلىرىنىڭ نورمال بولىدىغانلىقىغا: ئانىسىنىڭ تېنى ساغلام بولىدىغانلىقىغا، باللىرىنىڭ ئاچ قالمايدىغانلىقىغا، خوتۇنىنىڭ باشقىلار بىلەن بىللە ياتمايدىغانلىقىغا ھەممە ۋاقىت شەكسىز ئىشىنىدىغان بولسۇن. يۇقىرىدىكى ئۈچ ئىشنى ئورۇنلاش ئۈچۈن، ھەربىر جەڭچىنىڭ بارلىق ئەھۋالىنى ــ كىمنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكى، نەدىن كەلگەنلىكى، ئۇنىڭ نېمىنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقى، نېمىلەرنى ئويلايدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇش كېرەك. بۇ ئىشلار ئورۇنلانسا، مەن كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا سېنى قەھرىمان دەپ ئاتايمەن...".

ئۇ ئانىسىنا مۇشۇ ئەھۋاللارنى كىتابقا كىرگۈزگەن، ئۆزىنىڭ ئىشلىرىغا دائىر بىرمۇنچە مەزمۇنلارنى چىقىرىۋەتكەن: ئۇ تۇەندىكى بىرنەچچە رازۋىتچىكنى پەقەت ئۆزىلا بىلىدىغان جىلغىدىن ئۆتكۈزۈپ قويغان، نېمىس ئالۋاستىلرىنىڭ ئاكوپىغا بەش قەدەمچە كېلىدىغان

جايدا قار دۆۋسىده بىر كىچە ــ تاكى ئۇلار قايتىپ كەلگۈچە يانمان. تاڭ ئەمدىلا يورۇغان چاغدا، جىلغا قاراڭغۇ ئىدى، سەھەردە جىلغا تاڭ نۇرىغا چۆمۈلگەن بولۇپ، سوغۇق شامال سوقۇپ تۇراتتى؛ پۈتۈن تۈەندە پەقەت ئۇ، پەيجاڭنىڭ ئۆزىلا ئالۋاستىلارنىڭ زادى قانچە مىنۇتقىچە بۇ جىلغىنى كۆرۈۋالالمايدىغانلىقىنى بىلەتتى، چۈنكى ئۇ سائىتىگە قاراپ تۇرۇپ، قاراڭغۇلۇقنىڭ كۆچۈش قانۇنىيىتىنى ئېنىق تەتقىق قىلغانىدى. مۇشۇنداق بىخەتەر لىنىيە بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئالۋاستىلارنىڭ كۆز ئالدىدىلا ئۆز ئادەملىرىنى كۆتۈپ يانمانلىقى، شۇنىڭدەك چېكىنىدىغان چاغدا دۈشمەننى ئالاقزادە قىلۇېتىدىغان قىسقا بىر جەڭ بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ "قەھرىمانلىق مېدالى" ئالغان. مېدال ئالغانلىقىنى ئېيتماي ئۆتۈپ كېتىش ئۇچۈن، ئۇئانىشنا بۇ مەزمۇنلارنى چىقىرۇېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا تۈەنجاڭنىڭ سۆزلىرىنى كىرگۈزگەن. "قەھرىمانلىق ئالاھىدە ھەربىكەت" ۋە "قەھرىمانلىق كۈندىلىك تۇرمۇش" دېگەن بۇ ئىككى پرىنسىپلىق پەرقى بولغان نۇقتىنىسىنەزەردىن ئانتونىنا فېدوروۋنا ئەمدى قىلچە ئىككىلەنمەيلا كېيىنكىسىنى تاللىۋالغان.

مۇشۇ پرىنسىپ بويىچە يېزىلىپ بولغان ئورىگىنال ئولېگ ئارقىلىق نەشرىياتقا ئەۋەتىپ بېرىلدى. بۇ چاغدا سىبىرنى چاچ ئايال مۇھەررىر بۇ يەردىن يۆتكىلىپ كەتكەنىكەن. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەيلا ياشىنىپ قالغان، مۇتەئەسسىپ تالىپلارچە بىر ئايال كەلدى. بۇ ئايال ئورىگىنالىنى جوزىغا پاققىدە تاشلاپ، ئاندىن كېيىن ئورىگىنال خالتىسىنى ئاۋايلاپ ئېلىپ، ئۇستىگە "ئۇئانىشنا ئا. ف: «ئالدىنقى سەپتىكى كۈنلەر ۋە تۈنلەر» ئالدىنئالا پۈتۈشكەن ئورىگىنال" دېگەن سۆزلەر رەتلىك يېزىلغان قەغەزنى چاپلاپ قويدى.

ـــ بۇ نېمە قىلغىنىڭىز، ئانتونىنا فېدوروۋنا؟

بۇ سۆز سىلىق ئاغىلانغىنى بىلەن، بۇ سۆزنىڭ ئۇرانىدىن سىرلىق غەزەپ بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇئانىشنا ئۇ ئايالىنىڭ ئېنىق ئىزھار قىلىشىنى جىمجىت كۈتۈپ تۇراتتى. ئالاقىلاشقىلى كەلگەن ئايال مېھمان ـــ يا مۇھەررىر، يا باش مۇھەررىر ـــ قەغەز خالتىنى ئېچىپ بىر ۋاراق قەغەزنى ئالدى.

ـــ بىز سىزنىڭ «ئالدىنقى سەپتىكى كۆنلەر ۋە تۈنلەر» دېگەن ئۇرۇش توغرىسىدىكى ئەسلىمىڭىز توغرۇلۇق توختام تۈزۈشتۇق. سىز ئىلتىماسىنامىڭىزدا ئۆزىڭىزنىڭ قىممەتلىك تەجرىبىڭىزنى ياش ئەۋلادلىرىمىزغا ئۆگىتىپ قويۇشنى ئېيتىپسىز، ئەمما بىز قول يازمىدىن نېمىگە ئېرىشتۇق؟ سىزنىڭ ئالدىنقى سەپتىكى تۇرمۇشىڭىز ۋە ئەمەلگىكىزنىڭ ئىخچام كۆرۈنۈشى بولسا... ـــ بۇ ئايال كۆزەينەك تاقاپ، قېرىنداشتا غەزەپ بىلەن سىزىلغان ئورىگىنالنى ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن شاراقلىتىپ ۋاراقلاپ دېدى، ـــ قاراڭلار: سۈنئىي يول بىلەن بالىنىڭ چۈشۈرۈۋېتىلگەنلىكىنى. سۆيۈملۈك ۋاسىنىڭ ئۆلۈشىنى، سىزنىڭ ئايال باش قەھرىمانىڭىز، كەچۈرۈڭ، يەنى سىز ئاتاكىغا ئۆتكەنده، قورقۇپ يوپكىڭىزغا سىيۇبتىپسىز. يەنە كېلىپ ئۇرۇشنىڭ بىرەر كۆرۈنۈشىدىمۇ كومانىدىر ـــ پەيجاڭدەك قىلىدۇ... ـــ ھەقىقىي قەھرىمان قىلىپ يېزىلماپتۇ. دېمەك، بىزنىڭ ياش ئەۋلادلارغا قالدۇرىدىغان قىممەتلىك تەجرىبىلىرىمىز نېمە بولماقچى؟

ـــ چىنلىق.

ـــ نېمە چىنلىق، قانداق چىنلىق؟ قورقۇپ رەسۋايىمىز چىقتىمۇ چىنلىقمۇ؟ بۇ كىمگە كېرەك ئىكەن؟ ياق، سىز بىزگە بىرەر بولـ

سمۇ... ئىمكانىيەت بېرىدىغان...ئىمكانىيەت بېرىدىغان ئىجابىي كۆرۈنۈش كۆرسىتىپ بېرىلگ.

ئانتونىنا فېدوروۋنا بىردىنلا ھېچنېمنى ئاڭلىيالمىدى، ياق، ئۇ گاس ئەمەس: ئۇنىڭ قۇلقىنىڭ گۇرۇلدىشى بىردىنلا باشقا ھەممە تاۋۇشلارنى بېسىپ چۈشكەنىدى. ئۇ دەم ئالالماي قالدى. بۇ ئادەتتىكىدەك دۇمبىسىنىڭ قاتتىق ئاغرىشى ئەمەس ئىدى، بۇ دېمى سقىلىپ، يۈرىكى بىر پەس ئاغرىغانلىقى، نەپسى سقىلىپ، نەپەس ئۆپكىگە ماڭمىغانلىقىدىن ئىدى. "سىلەرنىڭ ئۆپكەڭلەر يېنىك، — دەيدىغان پېشقەدەم ھەربىي كومىسسار، — مېنىڭ بولسا خۇددى بىر پارچە قوغۇشۇنغا ئوخشايدۇ." ھازىر ئۇ ئۆپكە "بىر پارچە قوغۇشۇنغا ئوخشايدۇ" دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى چۈشەندى. ئۇ بېشىنى ئارقىغا ئېگىپ، ئاغزىنى چوڭ ئېچىپ، نەپسىنى قورۇلۇپ قالغان ئۆپكىسىگە ماڭدۇرماقچى بولدى. "سىزگە ئىجابىي قەھرىمانلىق كېرەكمۇ؟ — دەپ ئويلىدى ئۇ ئارىلاپ-ئارىلاپ، — بىر قىز بالا بىرنەچچە مىڭ ئەسكەر بىلەن بىللە تۇرسا، بۇ قانداقمۇ قەھرىمانلىق بولىسۇن؟ پاسكىنا، تەرگە چۆمۈلگەن، چارچىغان، سېسىق پۇراق چىقىپ تۇرغان، ئاكوپ تۇرمۇشى تۆپەيلىدىن پىت بېسىپ كەتكەن 20 ئەر بىلەن بىر ئۆڭكۈردە تۆت كىشى ئۇچ كىشىلىك ئورۇندا يېتىشمۇ قەھرىمانلىق بولىمامدۇ؟ كەڭ كەتكەن تۇزلەڭلىكتە ئەڭ يېقىن ھاجەتخانىمۇ 50 چاقىرىم كېلىدۇ، چوڭ-كىچىك تەرەت ئۆچۈن شۇ يەرگە بېرىشقا توغرا كېلىدۇ ئەمەسمۇ؟... ھەي، سىلەر — باشقىلارغا تەنبە بېرىشنىلا بىلىدىغان، پاكىز كىيىنىپ ئەتىر سېپىۋالغان كىشىلەر مۇشۇ يەردە تۆت سائەت تۇرۇپ باقسا ئىدىڭلار، ئەنە شۇ رېئاللىقنىكى پاسكىنا، سېسىق، پىيادە ئەسكەرلەر

تۇرددىغان ئاكوپقا بارساڭلار ئىدى، ئۇ يەردە چاشقانلار باللاپ كەتكەن، پىت بېسسپ كەتكەن، ئۇچ قەدەم نېرىراقتىلا ئۆلۈكلەر يېتىپ كەتكەن، بىر چەتتە پوق-سۈيدۈك تولۇپ كەتكەن ھاجەتخانا بار، سۇ لازىم بولسا بىر قازان قار بار ئىدى، يېرىم ئايدا بىر قېتىم نۆۋەتچىلىك ئالماشتۇرۇلاتتى، بۇنداق قىلىشتا بىر تولۇقلانغان لىيەن بولۇش كېرەك ئىدى، مۇنچا يوق، بولۇشمۇ مۇمكىن ئەمەس، ئۇدا بىرنەچچە ھەپتە قاردا يۇز يۇيۇشقا توغرا كېلەتتى. بۇمۇ قەھرىمان-لىق ئەمەسمۇ؟ ياتاللا، سىلەر ئاقىرىپ، سەمرىپ كېتىپسىلەر، سىلەر جاپا تارتىپ باقمىغان..." ئەمما ئۇ يۇقىرىقى گەپلەرنى دېيەل-مەي، ئاغزىنى ئېچىپ تۇراتتى، ھېلىقى قەھرىمانلىق كۆز قارىشىغا ئىگە باتۇر ئۇنىڭ چىرايىنىڭ تاتىرىپ كەتكەنلىكىنى، قولىدىكى ئوردىگىنالنى ئاستا يىرتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ توۋلۇەتتى:

— بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟ سىز نېمىشقا... ئادەم بارمۇ، تېز كېلىڭ-لار!

ھېلىمۇ ياخشى، ئارلا ئۆيدە بار ئىكەن، ئۇ ئولىگ تەييارلاپ قويغان ئازوتلۇق كىسلاتا مېيىنى ئانتونىنا فېدوروۋناغا ئېچكۈزۈپ بولۇپلا، قەھرىمانلىقنى تەتقىق قىلىدىغان ھېلىقى مۇتەخەسسىسنى قوغ-لاپ چىقىرىپ، ئوردىگىنالنى يىغىۋالدى. ئۇۋانىشنا تېزلا ھوشىغا كېلىپ، يېتىپ ئارام ئالدى. ئولىگ يىرتىۋېتىلگەن ئوردىگىنالنى چاپلاپ، ھەممە ئوردىگىنالنى نەشرىياتنىڭ باشلىقىغا ئاپىرىپ، ھەممە ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، ئۇنىڭدىن ئۆز قولى بىلەن تەكشۈرۈشنى ئۆتۈندى. كېيىن نەشرىيات باشلىقى بەزىبىر كونكرت پىكىرلىرىنى بەردى، ئانتونىنا فېدوروۋنا تۈزىتىپ، ئاندىن مەتبەئەگە بەردى، بۇ چاغدا 5 ـ ئايغا ئاز قالغانىدى، كۆپچىلىك غالىبىيەت بايرىمىغىچە دوكلات

قىلىشقا تەقەززا ئىدى، شۇنداق قىلىپ ئۇيغۇرچە-3 ئايدىلا نەشرىدىن چىقتى.

— قاراڭ، تونە ھەدە، مانا نەشرىدىن چىقتى، سىز تېخى باشتا ئەندىشە قىلغانىدىڭىز.

— ئادەم قېرىغانسېرى يۈرەكسىزلىشىپ كېتىدىكەن، — دەپ جاۋاب بەردى خۇشاللىقتا چۆمگەن ئانتونىنا فېدوروۋنا چاقچاق تەرىزىدە.

بىنانىڭ يېرىمى — ئىنقىلابنىڭ كۆچۈپ كىرىش ھوقۇقىنى ئالغانلىقى ئۈتۈنۈپ بېرىشى تۈپەيلىدىن، — تۈيۇقسىزلا بوشاپ قالغانىدى. بۇ ئالاللەر ئولېگ ئىشقا كەتكەن ۋاقىتتىلا كۆچۈپ كەتتى. بىر كۈنى ئۇ ئىشتىن قايتىپ كەلگەن چاغدا خېلى كەچ بولۇپ قالغانىدى، ئۇ قوشنىلارنىڭ دېرىزىلىرى قاپقاراڭغۇ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ھەم ھەيران بولدى، ھەم كۆڭلى يېرىم بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ: ئانتونىنا فېدوروۋنا ئۆزىنىڭ پىلانىنى قانداق قىلىپ نابۇت قىلغاندۇ، دەپ ئويلاپ، بەكمۇ ئىچى پۇشتى، نېمە ئۈچۈندۇر، ھەتتا ئەلەم تارتقانىدەك بولدى ("سەن پالاقشىپ يۈرۈپ ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغىنىڭ بىلەن، بۇ ئايالارنىڭ بىشەملىكى ھەممىنى نابۇت قىلىۋەتتى..."). ئۇ گۈلاردىيە كوچىسىدىكى پۈتۈپ قالغان بىناغا كۆچۈپ كىرىش پىلانىنى قانداق قىلىپ نابۇت قىلىۋەتكەندۇ، بۇنىڭغا ئۇبدان تەييارلىق كۆرۈلگەن ۋە شەھەرلىك پارتكومىدا پۈتۈشۈپ قويۇلغانىدىغۇ. خەتەرلىك ئۆيلەردىن كۆچۈپ چىققان ئالاللەر ئايرىم-ئايرىم ھالدا يېڭى قۇرۇلغان كىچىك-كىچىك شەھەر رايونلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، لېكىن ئۆي يېتىشمىگەنلىكتىن، ئالاللىنىڭ يېرىمى تېخى كۆچۈپ بولالمىدى. شۇنداق قىلىپ، ئولېگنىڭ مۇشۇ

باسقۇچتسكى ھەرىكەت پىلانى پۈتۈنلەي يوققا چقتى. باشقا چارە تېپىش، باشقا مەدەتكە ئېرىشىشتىن بۆلەك ئامال قالمىدى. لېكىن بۇلارنىڭ ھەممىسگە ۋاقىت كېرەك ئىدى، ئۇ ئولتۇرسمۇ-قوپسمۇ ئىسىدىن چقمايدىغان ئۆيلەر قانۇنىي ئىگىلىرىنىڭ قولىغا كىرىپ كەتتى، ئولېگ بەكمۇ روھسزلىنىپ كەتتى، ئەڭ ئاخىرقى پۇرسەتنىڭ قولدىن كەتكەنلىكىنى ھېس قىلدى.

ئىككىنچى كۈنى ئۇ ئادەتتىكى ۋاقىت بويىچە ئىشتىن قايتتى، تېخى كەچ بولمىغانىدى، ئۇ ئىختىيارسىزلا ھېلقى بىكار بولۇپ قالغان يېرىم كورپۈس بىناغا كىردى، ئاھاللەر ئالدىراشلا كۆچۈپ كەتكەنلىكتىن، ئۇنىڭ كۆزىگە غېرىبانە كۆرۈنۈش چېلىقتى: ئۆيلەردە ئەخلەت، ئەسلى-تۈسكى كىيىم-كېچەك، بۇزۇلغان-سۇنغان نەرسە-لەر، كېرەكتىن چققان ئۆي جاھازلىرى دۆۋە-دۆۋە بولۇپ ياتاتتى؛ لامپۇچكىلار ئېلىپ كېتىلگەن، بەزى جايلاردىكى لامپۇچكا پاتروز-لىرىمۇ كېسۈۋېلىنغان؛ ئۇزۇچاتلارنىڭ بەزىلىرى چقىرىۋېلىنغان، بەزىلىرى بۇزۇۋېتىلگەن؛ توك سىملىرىنىڭ فارفور قىستۇچلىرى چۈشۈپ كەتكەن، توك سىملىرىنىڭ بەزى جايلىرى ئېچىلىپ قېلىپ، تامدىن ساڭگىلاپ چۈشكەنىدى. ئولېگ بىر ئۆيدىن يەنە بىر ئۆيگە كىرىپ يۈردى. ئۇ گېزىت، تامغا چاپلىغان قەغەز، كىتاب ۋە ژۇر-نااللارنىڭ پارچىلىرىنى شاراقلىتىپ دەسسەپ كېتىۋېتىپ، كۆچۈپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ ھەيران قالارلىق دەرىجىدىكى بىپەرۋالىقى ۋە مەسئۇلىيەتسزلىكىنى ئويلىدى: ئۇلار كەتكەندىن كېيىن ئوت كېتىپ قالمىدىغانلىقىغىمۇ پەرۋا قىلمىغان. ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق بولغان، ئولېگ ۋەقەدىن بۇرۇنلا ئۆي-جاي باشقۇرۇش ئورنى بىلەن ئوت ئۆچۈرۈش ئەترىتىگە توك ئېقىمنىڭ بىۋاستە تۇتىشىدىغان يولىدىكى

خەتەرنىڭ ئالدىلىرى كۆچۈپ كەتكەندىن كېيىن تېخىمۇ كۆپەيگەن-لىكىنى، ھەرقانداق كۈتۈلمىگەن ۋەقەنىڭ توك سىمىنىڭ يالىڭاچ-لىنىپ قالغان ئۇچىغا يېقىن جايدا يۈز بېرىپ، ئوت كېتىپ قېلىش ئېھتىمالىغا تېخىمۇ يېقىن ئىكەنلىكى، دېمەك، پارتلاتقۇچ دورىدەك قۇرۇپ كەتكەن تاشلاندۇق نەرسىلەر، ئەخلەت-چاۋارلار كۆيۈپ، ئوت تۇتۇشۇپ كېتىشى مۇمكىن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەنىدى... "ئۇ چاغدا ھەممىمزگە ئۆي تەقسىم قىلىنىدۇ-دە، — ئۇ ئويلاپ كېتىۋېتىپ سوغۇق كۈلۈپ قويدى، — ئوت ئاپىتىگە دۇچار بولغانلارغا ئېتىبار بېرىدىغانلىقى جەزمەن، كىشىلەر شۇلارغا ئىچ ئاغرىتىدۇ-دە..."

ئەلۋەتتە، قائىدە بويىچە توك سىمىنىڭ يالىڭاچلىنىپ قالغانلىقىنى ئۆي-جاي باشقۇرۇش ئورنىغا دەرھال خەۋەر قىلىش كېرەك ئىدى، ئەمما ئولىڭ بۇ ھەقتە ھېچنېمە قىلمىدى. بۇ ئۇنى ئوت كېتىشىنى ئۈمىد قىلدۇ، دېگەنلىك ئەمەس، ئۇ پەقەت بۇنداق ئېھتىمالدىن ۋاز كېچىشنى خالىمىغاندى، خالاس. ئۇ بۇنىڭغا بېپەرۋالىق قىلغان ئەمەس، ئۇنىڭدا جاۋابكارلىق يوق، لېكىن ئۇ ئۆزىگە يېقىن ئادەملەرنىڭ تەقدىرىنى بىراقلا ھەل قىلىشى مۇمكىن، خۇددى ئەپسانىلاردىكى تەقدىرنىڭ ئوت مۆجىزىسى ئارقىلىق ھەل بولىدىغىنىدەك. "دەرھال بىرەر داچا ئىجارىگە ئېلىش كېرەك، — دەپ ئويلىدى ئۇ، — ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنى يولغا سېلىۋېتىپ، ئاندىن تەقدىرگە تەن بېرىش لازىم. ھەقىقەتەن پىشانىگە پۈتۈلگەن بولسا، ئۇ ھالدا بىزگە ئۆي تەقسىم قىلىشىغا تولۇق ئىشەنچ بار: ۋەتەن ئۇرۇشىدىكى ئايال قەھرىمانىنى ھېچكىم كوچىدا قالدۇرمايدۇ، مەن ھەممە ئىشخانىلارغا كىرىپ، ھال ئېيتىشىم مۇمكىن. يەنە كېلىپ

سلەر ياخشى كۆردىڭىز بىر كىتاب نەشر قىلىندى...“، ئولۇغ ئوت ئاپىتى يۈز بېرىش خەۋپىنى بايقىغانلىقىدىن كېيىن بەك خۇشال بولۇپ، ئۆيگە قايتتى. كېچىسى چۈشىدە ئوت ئاپىتىنى كۆرۈپتۇ، ئارقىنىڭ ئېيتقىچە، ئۇ تازا كۈلۈپتۇمىش.

ئۇنىڭ چۈشى ئەمەلىيەتتە كۆرۈلدى: دەل شۇ كۈنى ئۇئانشىنىغا گورىكى كىنو ستوديىسىدىن تېلېفون كەلدى، تېلېفوندا ئۇنىڭدىن كىنونى ئۆزگەرتىپ تۈزۈش هوقۇقىنى ئۆتۈنۈپ بېرىشى مۇراجىئەت قىلىنغانىدى. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەيلا بىر مەشھۇر رېژىسسورىدىن ئۇزۇن بىر پارچە خەت كەلدى، خەتتە قەھرىمانلىق توغرىسىدىكى ماھىيەتلىك كۆز قاراش بايان قىلىنغان، شۇنىڭدەك يەنە كىنو سىنارىيىسىنى ئۆزى يازماقچى بولغانلىقى، لېكىن ئاۋۇال ئاپتور بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئاندىن قەلەم تەۋرەتمەكچى بولغانلىقى ئېيتىلغان. ئانتونىنا فېدوروۋنا نېمە ئۈچۈندۇ تەشۋىشلىنىپ قالدى، ئەمما ئىختىيارسىز هالدا ئۆزىچىلا خۇشال بولدى، بۇ ئىككى خىل هېسسىياتنىڭ ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىشى تۈپەيلىدىن، ئۇ كەچتە كۆپچىلىككە ئۆزىنىڭ هېچنېمە قىلماقچى ئەمەسلىكىنى جاكالىدى. ئارلا بىلەن تونېچكا ئۇنىڭغا نەسىھەت بېرىۋىدى، ئولۇغ چىرايىنى تۇرۇپ ئۇنچىقماي ئولتۇردى. ئۇئانشىنانىڭ بۇ قارارى ئۇنىڭغا قارىتىپ جاكالانغانىدى، شۇڭا ئۇ ئېرەنسىزلىك بىلەن چاقچاق قىلدى:

ــ مەن داچا ئىجارىگە ئالدىم، ــ ئولۇغنىڭ بۇ سۆزى كۈتۈلمىگەن يەردىن چىقتى، ــ سىز تونە هەدە، شەهەر سىرتىغا چىقىشىڭىز كېرەك. بۇ رېژىسسور قاچان كەلمەكچى؟

ــ بىلمەيمەن، ــ ئۇ هەقىقەتەن بىرئاز ئوڭايسىزلىنىپ، نېمە

قىلىشنى بىلەلمەي قالدى، چۈنكى داچىغا بېرىش ئۈنۈك خىيالىدا يوق ئىدى، ــ ئۇ مېنىڭ جاۋابىمنى كۈتمەكچى.

ــ ئۇ 5 ـ ئايدىن بۇرۇن كەلسۇن. كىنوغا ئېلىشقۇ زۆرۈر، بىراق مەن سىزنى شەھەردە يالغۇز قالدۇرمايمەن.

ــ سېنىڭچە، مەن ماقۇل بولۇشۇم كېرەكمۇ؟

ــ بۇنىسى جەزمەن، ــ دېدى ئۇ كەسكىن تۇردە، ــ سىزنىڭ قەھرىمانلىقلىرىڭىز پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقىغا...

ــ دېمەيلا قوي، ــ ئانتونىنا ئېدوروۋنا ئۈنۈك گېپىنى كەسكىن ئۈزۈۋەتتى، ــ بىز بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچمىغان بولايلى، بولدى ئەمدى، ئىش پۈتتى.

ئۇ كۆزىدىكى مۆلدۈرلەپ چىقىقان ياشنى تېزرەك سۈرتۈۋېتىش ئۈچۈن ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئولېگنىڭ گېپى مسلىسز دەرىجىدە سوغۇق سېزىلدى، بۇ ئۈنۈك خاتا چۈشەنچىسىمۇ ياكى پاكىت شۇنداقمۇ؟ ئېھتىمال، بۇ ئۈنۈك ھېسسىياتىلا بولۇشى مۇمكىن، ئېھتىمال، بۇ زادىلا سوغۇق مۇئامىلە قىلغانلىق ئەمەس، بەلكى كۆڭلىدە بىرەر غەم بولۇشى مۇمكىن. ئۇ بىر ئەر ـ دە، ئۈنۈكمۇ ئۆزىگە چۈشلۈق ئىشى بار. ئۇ ھەقىقەتەن ئانتونىنادىن ۋە ئۈنۈك كېسىلى، دوختۇر، چاقلىق ئورۇندۇق ۋە باشقا كېسەل ئازابىدىن بىزار بولـسىچۇ؟... ئانتونىنا زادىلا چۈشىنەلمىدى، ئۇ ئولېگنىڭ سۆزىدىن نېمىنى چۈشىنەتتى؟ شۇڭا كېچىچە كۆڭلى يېرىم بولۇپ چىقتى، ئىككىنچى كۈنى سەھەردە ئۇ رېژىسسورغا بىر پارچە خەت يېزىپ، كۆپ دېگەندە 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە كۈتۈشنى ئېيتتى.

خۇددى ئالدىنقى سەپتە ئۇرۇش قىلغان ھەرقانداق ئادەمگە ئوخشاش، ئانتونىنا ئېدوروۋنا ئۈچۈن ئېيتقاندا، 5 ـ ئاي ئىنتايىن

ئالاهىده بىر ئاي ئىدى. بۇ ئايدا قۇياش ئەڭ يورۇق بولىدۇ، قۇشلارنىڭ سايرىشى ئەڭ يېقىملىق بولىدۇ. گۈل-چېچەكلەر ئەڭ چىرايلىق ئېچىلىدۇ. ئۇ ئاللىقاچان بىرەر يېغىنغا قاتناشمايدىغان بولۇپ قالغان بولسىمۇ، هامان بۇ ئايىنى ۋە ئۆزىنىڭ بايرىمىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتەتتى. دۇرۇس، ئۇنى ئۇنتۇپ قالمىغانلار يالغۇز تۆمۈرنىڭ ئەترىتىنىڭ ئەزالىرىلا ئەمەس: پېشقەدەم ھەربىي كومىسسار باشچىلىقىدا بۇرۇن بىللە ئىشلىگەن كونا يولداشلىرى (شۇ شەھەردە بىر تۇغۇندە بىللە ئىشلىگەن سەپداشلىرى يوق ئىدى) بىلەن هامان بىرەر سائەت بىللە ئولتۇراتتى. ئۇلار كەلمىگەن، خېلى بۇرۇن ئۆتۈپ كەتكەن چاغلاردىكى قىزغىن كەيپىياتنى ئېلىپ كەلمىگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ يەنىلا بۇ پەيتنى بىر يىلنىڭ ئەڭ گۈزەل ئېيى دەپ هېسابلايتتى. ئۆزىگىلا ئەمەس، پۈتكۈل ئۆيدىكى كىشىلەر ئۇچۇنمۇ (ئۇ هامان "پۈتۈن ئائىلىدىكىلەر ئۈچۈن" ــ دەيتتى) شۇنداق سېزىلەتتى: ئۇلار غالىبىيەت بايرىمى ــ "9-ماي"دا ئۇلۇغ خەلق بايرىمىنى تونە ھەدە ئۇچۇن ۋە ئۆزلىرى ئۈچۈن، خۇشال-خۇرام ۋە تەنتەنە بىلەن تەبرىكلەش ئۈچۈن، گۆش نان پىشۇراتتى، سەي تەييارلايتتى، ساقلاپ قويغان مەززىلىك يېمەكلىكلەرنى ئېلىپ چىقاتتى.

بىراق بۇ يىلقى بەختلىك ماي ئېيى ئۆتكەن يىللارغا ئوخشاش بولماي قالدى، ئولىگ پۈتكۈل 4-ئايىنى چىرايلى تۇتۇلغان هالدا غەمكىن ئۆتكۈزدى (بولۇپمۇ هېلىقى يېرىم كورپۈس ئۆيدىكىلەر كۆچۈپ كەتكەندىن كېيىن)، ھەمىشە تاغدىن گەپ سورىسا، باغدىن جاۋاب بېرىدىغان، ئارلاغا قوپال گەپ قىلىدىغان، بىرەر مەسىلىنى هەل قىلىشقا باش قاتۇرۇۋاتقاندەك، ھەمىشە قانداقتۇر بىرەر جايغا

باردىغان، كىگىدۇر بىركىملەرگە تېلېفون بېرىدىغان، بىركىملەر بىلەن پىچىرلىشىدىغان بولۇپ قالدى. ياق، 9-ماي كۈنى، ئۇ تەبىئىيلا ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، ھەممە ئىش ئۆز قېلىپىغا چۈشتى، لېكىن ئانتونىنا ئېدوروۋنا ئۇنىڭ ئەھۋالىنى تولۇق بىلمەي بولغان، ئۇنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنى سەزگۈرلۈك بىلەن بايقىغان، ئۇنى چۈشەنگەنىدى، ئۇنى قىزغىن سۆيەتتى ــ ئۇنىڭ كۆڭلىدە بۇنى ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمەسمۇ. شۇڭا ئۇ ئۇنىڭ قىلمىش-ئەتمىشلىرىنىڭ ئۇنىڭ چىن كۆڭلىدىن بولۇۋاتقانلىقى ياكى مەجبۇرىيەت ئۈچۈن بولۇۋاتقانلىقىغا توغرا ھۆكۈم قىلالايتتى. ھەتتا ئۇ تاقەتسىزلىك بىلەن سورىدى:

ــ ساڭا نېمە بولدى؟

ــ مەن؟ ــ دېدى ئۇ ئەجەبلەنگەن بولۇپ، ــ قارىڭا دەۋاتقان گېپىڭىزنى تونە ھەدە، مەن، خۇددى ماقال-تەمسىلدەك ئېيتىلغىنىدەك، ھەممە تەرەپتىن ياخشى... كىلىشكەن، ئىككىمىز بىللە ناخشا ئېيتايلى: "بۇ غەلىبە كۈنىدىن ملىتىق دورىسىنىڭ ھىدى چىقىپ تۇرىدۇ..."

بايرامدا پىشۇرۇلغان گۆش نان تېخى تۈگىمىگەنىدى، ئولېگ ئالدىراپ-تېنەپ داچىغا كەتتى. ئۇ ئارلاغا بۇرۇنراق رۇخسەت سوراپ، ۋالېرىكنى يەسلىدىن ئېلىپ كىلىشنى تاپىلاپ قويۇپ، ھېچنېمىنى چۈشەنمەي قالغان ئىۋانشىناغا دېدى:

ــ ۋەزىيەت جىددىي، شۇنداق بولماي قالمايدۇ، تونە ھەدە، مەن سىزگە كېيىن ھەممىنى چۈشەندۈرىمەن، رېژىسسورىڭىزنى كۈتەيلى، ھازىرچە تونېچكا ھالىڭىزدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرسۇن، مەن ئۇنىڭغا ئېيتتىم. ئۇ ھازىر ئىمتىھان بېرىۋاتىدۇ، ئۆيدە كىتاب

ئوقۇيدۇ.

ــ بولمسا، ئۇزاققا كەتسۇن، بۇ كىنو...

ــ ھازىر بۇ كىنو بىز ئۈچۈن بەك زۆرۈر، ــ ئۇ سوغۇق كۈلۈپ قويدى، ئۇنىڭ قىياپىتى بۇرۇنقى ھالىغا كەلدى، ئارقىدىنلا چۈشەندۈردى، ــ يېڭى ئۆيىنى ئۇزاق كۈتۈشنىڭ ھاجىتى قالمىدى، مۇشۇ بىرنەچچە كۈن ئىچىدىلا ھەل بولىدۇ. بىز بىر ئائىلىنىڭ كىشىلىرى. بىر ئائىلىنىڭ، تونە ھەدە، مەڭگۈ بىر ئائىلىنىڭ كىشىلىرى.

ئۇنىڭ گېپى شۇ قەدەر سەمىمىي ئىدىكى، ئانتونىنا فېدوروۋنا بىردىنلا ئاسمانغا چىقىپ كەتكەندەك بولدى. ھېچقاچان بەھرىمەن بولۇپ باقمىغان بەخت، مىننەتدارلىق ۋە مېھرىبانلىقنىڭ تەسىرى ئارقىسىدا، گېلى سىقىلىپ قالدى. ئۇ دەرھال كۆز يېشىنى سۈرتۈپ، ئاستا بېرىپ ئۇنىڭ قولىنى تۇتتى. ئۇ ئەمدى پۈتۈنلەي خاتىرجەم بولدى، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق ئەمدى ئولپگىنىڭ سىر ساقلىشى، ئىچ گېپىنى قىلماسلىقى ۋە بارغانسېرى سەمىمىيەتسىزلىك قىلىشى قاتارلىق غەيرىي نورمال ئىپادىسى تۈپەيلىدىن بۇزۇلۇپ كەتمەيدىغان بولدى. ئۇۋانشىنا ئۆزىنىڭ ھەرىكەت ئىقتىدارىدىن مەھرۇم بولغۇچىغا خاس بولغان ئۆتكۈر كۆزىتىش ئىقتىدارى ۋە قەلبى مۇھەببەت بىلەن تولغان بىر ئايالغا خاس بولغان بۇاستە كۆزىتىش ئىقتىدارى بىلەن ھەممىنى بايقىدى، بىراق بۇ "ھەممە" دېگەن سۆز ئۆلپگا، ئۇنىڭ غەمكىنلىكىگە، ئۇنىڭ كاجلىقىغا، ئۇنىڭ يوچۇن قىلىقىغا، سەمىمىيەتسىزلىكىگە، قايمۇقۇپ يۇرگەنلىكىگە قارىتىپ ئېيتىلغانىدى. بىراق ئۇ ھېچنېمىنى سۈرۈشتۈرۈپ كۆرمىدى، چۈنكى، "بىز بىر ئائىلىنىڭ كىشىلىرى، مەڭگۈ بىر ئائىلىنىڭ

كىشىلىرى" دېگەن مەقسەتلىك ھالدا قەسەم قىلغانىدەك ئېيتىلىغان بۇ سۆز ئۇنىڭ قەلبىدە توختىماي ياڭرىماقتا ئىدى. تونە پەقەت ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالاتتى، ئۇنىلا كۆرەتتى، جىمغۇر، گەپ ئاڭلايدىغان، ئىتتىھادىدىن ئىلگىرى ئىجتىھات بىلەن خاتىرىسىنى يادلايدىغان تونېچكا بىلەن كارى بولمايتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇنى باشقۇرۇشقا كۆكۈل بۆلۈشى كېرەك ئىدى، 19 ياشلىق قىزچاقنا نىسبەتەن ئېيتقاندا، 5 ـ ئاي غالىبىيەت تەنتەنىلىرىدىن دېرەك بەرمەي، بەلكى كىشىنى ھايجانلاندۇرىدىغان يېقىملىق سۆزدىن دېرەك بېرىدۇ، خۇددى پۈتۈن دۇنيادا ھەرقانداق ۋاقىتتىكى 19 ياشلىق قىزلارنىڭ ھېس قىلغىنىدەك.

خاتىرىلەشكە ئەرزىيدىغان داچىدا ئۆتكەن كېچىدىن كېيىن، قورقۇپ كەتكەن تونېچكا خۇددى چاشقانىدەك جىمىپ قالدى. ئۇ ۋاقتىدا چىقىپ، ۋاقتىدا قايتىپ كېلەتتى، كۆتۈپخانا، تىياتىرخانا ۋە مۇزېيغىلا باراتتى، يەنە كېلىپ قىزلار بىلەن بىللە باراتتى، ئۇ شۆيۈەندىكى ئىشلارنى خۇشاللىق بىلەن سۆزلەپ بېرەتتى، كېچىسى بولسا كۆڭلى بۇزۇلۇپ يىغلايتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا بىرمۇنچە ئاز ـ دۇرغۇچىلار بار ئىدى، ئەمما ئۇ ھە دەپ ئۇلارنى قوغلايتتى، يەنە كېلىپ مۇۋەپپەقىيەت قازىناتتى، ئۇ ئۆزىنىڭ ھاياتلىق يولىدا "ئۇ" نىڭغا يولۇققىچە ئەنە شۇنداق قىلدى. "ئۇ" ــ ھەرقانداق بىرقىز ھامان يولۇقماي قالمايدىغان ئادەم، يولۇققان چاغدا بولسا پىششىق يادلىۋالغان تەرتىپ ـ قائىدىلەر، ئانىسى سىڭدۇرۇۋەتكەن قائىدىلەر ۋە پەس ئاۋازدا قىلىنغان تەۋسىيلەرنىڭ قىزلارغا سالىدىغان تەھدىتلىرى تۈگەل كۆتۈرۈلۈپ كېتەتتى.

"ئۇ" ــ ھازىر ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاشنىڭ ھاجىتى قالمىدى ــ ئۇ

بۇ شەھەرلىك ئەمەس، پوچتا-تېلېگراف شۆبۈەنىدە ئوقۇيتىتى، كوللېكتىپ ياتاقتا ياتاتتى، ئۇششاق-چۈشىشەك رېمونتچىلىق بىلەن تۇرمۇشنى قامدايتىتى، بۇ يەردە ئۇنىڭ بىرەر ماكانىنى مۇستەقىل باشقۇرىدىغان تونۇشىمۇ يوق ئىدى. ئۇلار باغچىلاردا، كىنوخانىلاردا، كىشلەرنىڭ ئەگمە ئىشىكى ئالدىدا كۆرۈشەتتى. دەسلەپكى بىرنەچچە قېتىمدا بەدەنلىرىنىڭ بىر-بىرىگە تېگىشى بىلەن نېرۋىسى غدىدىلىنىپ ئاغزىغا گەپمۇ كەلمەي قالغانىدى، چۈنكى ئۇلار خالى جايدا ئۇچراشقاندا، بىرخىل قۇدرەتلىك كۈچ ھەر ئىككىسىنى بۆلۈپ تاشلايتىتى، بۇ كۈچ تېخىمۇ قۇدرەتلىك بولغان ئورتاق كۈچىنى ھاسىل قىلىشقا دەرھال مەجبۇرلايتىتى. مۇھەببەت تونېچكىسىنىڭ تەقدىرىگە تۇنجى قېتىم بېپسې كىرىپ، ئۇنىڭ قەلبىنى خىلمۇخىل گۈزەل رەڭ بىلەن بېزىدى، ئۇنىڭغا بەخت ۋە ئۈمىد، تاتلىق كۆز يېشى ۋە دۇدۇقلاش، ھەتتا ئالدامچىلىق ئۇرۇقىنى چاچتى.

— سەن ئۆيگە بۇرۇنقىدىن كېچىكىپ قايتىدىغان بولۇپ قالدىڭ، قىزچاق.

— مەن؟ بىز دەرس تەكرارلىدۇق. تانە، ئوكسانالار بىلەن بىللە. كۈتۈپخانىدا. ئەتىمۇ بارىمىز، چۈنكى ئىمتىھانغا ئاز قالدى.

ياللا، ئەگەر ئىشانىنا ئولېگقا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن شۇ قەدەر بېرىلىپ كەتمىگەن بولسا! ئەگەر ئۇ ئولېگنى بەش مىنۇت بولسىمۇ يادىدىن چىقىرىۋېتىپ، يۈزلىرى قىزىرىپ كەتكەن تونېچكىسىنىڭ كۆزلىرىنىڭ نېمە دەپ شۇئىرلاۋاتقانلىقىنى قۇلاق سېلىپ ئاڭلىغان، ئۇنىڭ يۈزىنى قانداق كۆچەپ باشقا ياققا بۇرىۋالغانلىقىغا، بىردىنلا ھاڭ-تاڭ قالغانلىقىغا، ئىنچىكىلەپ تەكرارلايدىغان خاتىرە دەپتىرىنى ۋاراقلاشنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىغا زەڭ قويۇپ نەزەر سالغان،

ئۇنىڭ كۆپ قېتىم ھەسرەت چېكىپ "ياۋاللا" دېگەن ئالىسىدىن قايغۇ-ھەسرەت ھاسىل بولغانلىقىنى بىلگەن بولسا ئىدى، ياخشى بولار ئىدى...

— بۇ ئاچقۇچ، كۆردۈڭمۇ؟ ياق، ئاچقۇچ كۆردۈڭمۇ؟

— قانداق ئاچقۇچ؟ نېمە قىلىدىغان ئاچقۇچ؟

— تونېچكا، ئامرىقىم، مەن سېنىڭدىن ئۆتۈنەي. ئۆي ئىگىسى دەم ئېلىشقا كەتتى، مەن ئۇلارنىڭ ئۆيىدە پول قىرىمەن. بۇنىڭ نەقەدەر بەختلىك ئىكەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلالامسەن؟ مۇستەقىل بىر يۇرۇش ئىككى ئېغىزلىق ئۆي!

— بۇ مۇمكىن ئەمەس. بولمايدۇ! مەن ئۆيدىكىلەرگە نېمە دەيمەن؟

— تونېچكا، بۇ بىز ئۇچۇن تۇنجى قېتىم. بىرىنچى قېتىم بىللە بولۇشىمىز، بىزگە ھېچكىم كاشىلا قىلمايدۇ. كېچىچە بىللە بولىمىز، چۈشەندىڭمۇ؟

— قانداق قىلىشنى بىلمىدىم، بىلەلمەي قالدىم. بىراق مەن ئامال تاپىمەن، ئاڭلىدىڭمۇ؟ مەن جەزمەن ئامال تاپىمەن.

تونېچكا ھېچقانداق ئامال تاپالمىدى، ئۇ پەقەت بىرلا ئېغىز گەپ قىلدى ("مەن بۇگۈن ئوكسانكىلارنىڭكىدە كېچىچە دەرس تەكرارلايمەن..."), شۇنىڭدەك يەنە ئۇ ئانىسىنىڭ ئېھتىياتسىزلىق قىلىپ ئېيتىپ قويغان سۆزىنىڭ مەجبۇر قىلىشى بىلەن قىلغان ئىشى:

— بىراق سەن تېلېفون بېرىشىڭ كېرەك. ئاڭلىدىڭمۇ، قىزچاق؟ بولمىسا ئوكسانكىغا ئۆزۈم تېلېفون بېرەي.

تونېچكا تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. نېمىشقا، نېمىشقا ئوكسانكىلارنىڭكىگە بېرىش كېرەك ئىكەن؟ ناتاشكىلارنىڭكىگە بارايلى،

ئۇ يەردە تېلېفون يوق... ئۇنىڭ كاللىسىدا شۇنداق بىر خىيال پەيدا بولدى، ماگىدىغان چاغدا، ئۇ كارىدوردىكى تېلېفونىنىڭ چاتقۇچىنى ئوغرىلىقچە يۇلۇۋەتتى.

رېژىسسور مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن ۋاقتىدا كېلەلمىدى، كېلىشىپ قويۇلغان ۋاقىت ھەپتىلەپ-ھەپتىلەپ كېچىكتۈرۈلدى. بۇ گېپىدە تۇرمايدىغان ۋالاقەككۇر ئاخىر بېرىپ ئۇۋانىشىنانى ئۇزۇل-كېسىل بىزار قىلدى، ئۇ رېژىسسورغا تېلېفون بېرىپ، بۇرۇنقىدەك ئىستىلى بىلەن مەسىلىنى كەسكىن قويدى: يا ئۇنداق، يا مۇنداق.

— 6-چېسلا، ئەگەر كېچىككەندىمۇ 8-چېسلا جەزمەن بارد-مەن، — دېدى ئۇ گويا قەسەم قىلغان تەرىزدە ۋەدە بېرىپ. — ئەمدى "بىراق" دېگەن گەپ بولمايدۇ، ئانتونىنا فېدوروۋنا.

بۇ قېتىمقى تېلېفونىنى ئۇ 2-ئىيۇنىدا بەرگەنىدى، ئەمما ئۇ ئولېگنى تۈيۈقسىز خۇشال قىلىمەن دەپ بۇ ئىشنى مەخپىي ساقـ لىغانىدى. ئولېگ غەم-ئەندىشە بىلەن ئاللىقانداق بىر جايدا بىرەر ئىش بىلەن ئالدىراپ يۈرسە كېرەك، ئۇنىڭدىن تەپسىلىي سورىمىدى، 4-چېسلا كۈنى ئۇشتۇمتۇتلا ئۇنىڭغا دەرھال داچىغا بېرىشنى ئۇقتۇرۇپ، سېنىڭ بۇ يەردە يالغۇز قېلىشىڭنىڭ ھاجىتى يوق، تونېچكىدىن ھېچقانداق چاتاق چىقمايدۇ، ئۇ يەردە ئارلاغا ۋالېركىنى باشقۇرۇش ھەرەج كېلىدۇ، يەنە كېلىپ ھاۋا بەك ياخشى، دېدى.

— تونېچكا نەرسە-كېرەكلىرىڭنى يىغىشتۇرۇپ قويسۇن، مەن ئەتە سېنى بىللە ئېلىپ كېتىمەن...

— 7-چېسلا ماگىمىز، — ئانتونىنا فېدوروۋنا ئىختىيارسىز كۈلدى، — 7-چېسلادىن بۇرۇن قانداقلا بولمىسۇن ماگالمايمەن، ئولېركا، زادىلا مۇمكىن ئەمەس.

ئولىگ بىردىنلا ئالدىراپ-تېنەپ سۆزلەپ، ئۇنىڭغا يالۋۇردى، ھەتتا ئۆزىنى باسالماي ژارقىراپ سالدى، ئەمما بۇ ئانتونىناغا گويا مۇزىكىدەك سېزىلدى. ئۇ تەبەسسۇم بىلەن كۈلدى.

ــ مەن سىزنى بۇ يەردە يالغۇز تاشلىيالمايمەن، تونە ھەدە، سىز بۇنى چۈشەنسىڭىزچۇ. بولدى ئەمدى، تېرىكمەڭ!

ئۇ ھەرقانچە يالۋۇرۇپ، قاتتىق ژارقىرىسىمۇ، چېچىلىسىمۇ ۋە تېرىكسىمۇ، ئانتونىنا فېدوروۋنا كاجىلىق قىلىپ تۇرۇۋالدى. ئۇ ئولىگنى راسا تېرىكتۈرەي، ئوغىسىنى قاينىتايكى، مەن بىلەن سوقۇشسۇن، مېنى جاھىل دەپ تىللاپ ئاندىن كېتىۋەرسۇن، خۇددى ئوغۇل بالدەك ئىشكنى جاققىدە يېپىپ چىقىپ كەتسۇن، كېيىنچۇ... كېيىن، ئارىدىن ئىككى-ئۈچ كۈن ئۆتۈپ، ئۇ ئىچى پۈشۈق، خاپا ھالدا مېنى ئالغىلى كېلىپ، مېنى قۇچاقلىغان چاغدا، ئولىگقا بوش ئاۋاز بىلەن: "ھەممىنى تەق قىلىپ قويدۇم، ئولىۋكا، ئەمدى كۆچۈپ كېتەيلى، مەن نۇرغۇن پۇل تاپتىم..." دەپ دېگەن ئويدا بولدى. ئەنە شۇ بىردەملىك خۇشاللىق ئۈچۈن ــ ئۇ چاغدا ئۇنىڭ گۈلقەلبىرى ئېچىلىپ كېتىدۇ، ئانتونىنا فېدوروۋنا شۇ ئاخشىمى ئەنە شۇ سەۋەبتىن نەسىھەتكە كىرمىگەنىدى.

ــ زادى نېمە ئۈچۈن، سەن نېمىشقا بۇنچىۋالا قىلىسەن؟ نېمە دەپ تونىچكىدىن غەم قىلىسەن؟ ئۇ دېگەن بىر مەزمۇت چىشى موزاي...

ــ مەن دەل ئەنە شۇ موزايدىن غەم قىلىمەن. سىز، مەن ۋە ئۇلار ــ بىز ئىناق بىر ئائىلە كەشىلىرىغۇ؟

ئولىگ راستىنلا ئىشكنى قاتتىق ياپتى، ئۇنىڭ سەۋر-تاقىتى تۈگىگەنىدى، ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىمغان گېپى قالمىغانىدى،

شۇنىڭ بىلەن ئىشۇانشىنا ئىچ-ئىچىدىن خۇشال بولۇپ كۇلۇپ كەتتى. راست، ئۇنىڭ تۇزۇكلا ئائىلىسى بار-دە: ئائىلىدىكىلەر ھەم يېلىنىدۇ، ھەم سوقۇشىدۇ، ھەم تەبەسسۇم قىلىدۇ، ھەم ئىشكىنى قاتتىق ياپىدۇ، ھەم بىر-بىرىگە كۆيۈنىدۇ، ھەم بىر-بىرىگە ئاچ-چىقلايدۇ. مانا بۇ دەل جايىدا بولغىنى، بۇ كىشىلەر ئۇتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ سوغۇق تەكەللۇپ بىلەن ئەمەس، بەلكى قىزغىن مېھرىبانلىق بىلەن قامدىلىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

ھەي، مەسىلە پۇتۇنلەي چاشقانلاردىن چىقتى. ئاشۇ بىر توپ چاشقاننىڭ كاساپىتىدىن بولدى، ئۇلار يا باشقا جايدىن بۇ يېرىم كورپۇس بوش ئۆيگە كۆچۈپ كىرگەن، يا شۇ يەردە باللاپ كۆپەيگەن. چاشقانلار ئەسكى-تۈسكى نەرسىلەر دۆۋىسىدە شاپۇر-شۇپۇر قىلىشىدۇ، ئۆيلەردە ئۇ ياقتىن بۇ ياققا چېپىشىدۇ، ھەممە نەرسىنى غاجاپ قويىدۇ، ئولىگ توك سىمى تەكشۈرگىلى كىرىپ ھەيران قالدى. ئەمەلىيەتتە ئوت قويغۇچىلار دەل شۇلار ئىكەن-دە، كۇلرەڭ جانۋارلارنىڭ ھەرقاندىقى توك سىملىرىنىڭ تاشقى پوستىنى غاجاپ توك يولىنى تۇتاشتۇرۇپ قويىدۇ-دە، بۇنىڭ بىلەن... ئۇ يەنە ھېچكىمگە دېمىدى: چاشقان دېگەن چاشقان، تەقدىرگە تەن بېرىپ، مەيلىگە قويۇپ بېرىش كېرەك. لېكىن چاشقانلار، ساڭگلاپ تۇرغان توك سىملىرى، ئەخلەت ۋە قۇرۇق نەرسىلەر، كونا ياغاچ ئۆي، ئادەم ئولتۇرمىغان ھېلىقى يېرىم كورپۇس ئۆي ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن زادىلا كەتمەيتتى. ئۇ مۇشۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، قەلبىدىكى ۋەھىمىنى زورىغا بېسىپ، ئۇشنىشناغا ھېلىقى ئۆزى ئالدىراپ-تېنەپ ئىجارىگە ئالغان داچىغا كۆچۈپ بېرىشقا ئەسەبىيلەرچە يالۋۇردى.

ئۇ 6-چىسلا ئىشتىن چۈشۈپلا توغرىدىن-توغرا بېرىپ، ئۇنىڭغا

ئارلانىڭ باللارنى يالغۇز باشقۇرۇپ بولالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇنىڭ دەرھال شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىشىنى ئۆتۈندى، ئانتونىنا فېدوروۋنا چەكسىز بەختىكە يەنە بىر قېتىم مەھلىيا بولۇپ كەتكەندى. ئولېگ ئۇنى ھە دېگەندىلا گەپكە كىرگۈزىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلىپ: "خوپ، ئەتە بىر گەپ بولار" دېدى-دە، ئۇنىڭ مەڭزىگە بىرنى سۆيۈپ قويۇپ كېتىپ قالدى. ئۇ ھېچقاچان بولۇپ باقمىغان بۇ بەختتىن ھۇزۇرلىنىۋاتقان بىر چاغدا، ئولېگ ئاشخانىدا چۆچۈپ كەتكەن تونېچكىغا پەس ئاۋازدا يولىورۇق بېرىۋاتاتتى:

ــ بىر قەدەممۇ نېرى كەتمە! ھېچيەرگە بارما! قانداقلا بولمىسۇن ئۆيدىن چىقما! بىر مىنۇتمۇ ئايرىلما! ئۇقتۇڭمۇ؟ مەن ئەتە سەھەر ئۇنى ئالغىلى كېلىمەن. كەتمىسمۇ كېتىدۇ.

ــ شۇنداق، ئەلۋەتتە شۇنداق، ھەئە، جەزمەن. شۇنداق ئەمەسمۇ، چاتاق يوق، ــ دېدى تونېچكا رازىلىق بىلدۈرۈپ، ئۇ كۆڭلىدە بۇ غەمگۈزار قوشنىمىز "ئۇ" توغرۇلۇق بىرەر خەۋەر ئاڭلىغانمىدۇ؟ ھېلىقى ئىككى ئېغىزلىق بوش ئۆي ۋە ئىككىسىنىڭ شېرىن كېچىلىكى ھەققىدە بىرەر ئەھۋال ئۇققانمىدۇ؟ دەپ ئويلاپ بەك قورقتى.

ېلياكوۋ كەينىگە بۇرۇلۇپلا كېتىپ قالدى، تونېچكا ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىرىپ، مەن بۇگۈن ئوكسانكىلارنىڭكىگە بېرىپ قونىمەن، دەپ ئۆزىچە غودۇرىغان پېتى ئانتونىنا فېدوروۋناغا ئورۇن راسلاپ قويۇپ، تېلېفونىنى كارىۋاتنىڭ چېتىگە قويۇپ قويدى. تونە ھەدە ئوكسانكىلارنىڭكىگە تېلېفون بېرەلمىسۇن دەپ، چىقىپ كېتىدىغان چاغدا تېلېفۇن سىمىنىڭ چاتقۇچىنى چىقىرىۋەتتى. بۇ كەچ سائەت سەككىز بولغان ۋاقىت ئىدى. ئولېگ داچىغا كەتتى، تونېچكا

قېچىپ كەتتى، كېچىچە قايتىپ كەلمىدى، ئانتونىنا فېدوروۋنا ئۆيدە يالغۇز قالدى.

تونېچكىدىن تاڭ ئاتقۇچە تېلېفون كەلمىدى، بىراق ئانتونىنا فېدوروۋنا ئانچە ئەندىشە قىلمىدى، چۈنكى ئۇ قىز بالىلارنىڭ نەزىرىدە تېلېفوننى قاچانلا بەرسە كېچىككەن ھېسابلانمايدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئۆزىنىڭ ئويىي ۋە تۇرمۇش تۈزۈمى بويىچە، ئۇخلايدىغان ۋاقىت بولۇپ قالدى، تېلېفون بولسا يېنىدىلا تۇرۇپتۇ، ئۇخلاپ قالغان تەقدىردىمۇ تېلېفونىڭ قوڭغۇرىقى ئاڭلىنىۋېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ چاقلىق ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ ئورۇندۇقنى غلدىرلىتىپ كارىۋاتنىڭ يېنىغا كېلىپ، تېخى ماغدۇرىدىن كەتمىگەن ئىككى قولىغا تايىنىپ تۇرۇپ، ئاغرىقچان گەۋدىسىنى قوزغاپ، ئۆزىنى ئورۇندۇقتىن ھەل بېرىلگەن سىم كارىۋاتقا ئالدى، كارىۋات پورژىنىسىنىڭ دىرىكى قىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى، بۇ كارىۋاتنىڭ ئۇنىڭغا بېرىلگەنلىكى ھۆججىتى خېلى بۇرۇنلا ئۇنىڭغا تاپشۇرۇلغاندى. ئېھتىمال 1948-يىلى بولسا كېرەك...

ئۇ كارپوۋنىڭ «باش قوماندان» دېگەن ئەسىرىنى ئوقۇۋاتاتتى — ئۇ ئۇرۇش توغرىسىدىكى كىتابلارنى، بولۇپمۇ ھەربىي تېمىدىكى ھەقىقىي ئەھۋال يېزىلغان نەسرىي ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ياخشى كۆرەتتى، بىراق ئۇ پات-پاتلا توختىتىپ قويۇاتتى، چۈنكى ئۇنىڭ بۇگۈن پىكىر-خىيالى چېچىلىپ كەتكەنىدى. ئۇ مۇنۇلارنى ئويلىدى: دۇنيا نە قەدەر غەلىتە يوسۇندا ئەر ۋە ئايال دېگەن ئىككى ئامىلغا بۆلۈنگەن-ھە؟ مۇشۇ ئىككى ئامىل بىرلەشكەندىلا بەختكە ئېرىشىشنىڭ ئىمكانىيىتى تۇغۇلىدۇ، يەنە كېلىپ مەسىلە بالا تېپىشتا ئەمەس — بۇ نەتىجە، ئاقىۋەت، يەكۈن بولۇپ، ئاخىرقى مەقسەت ئەمەس.

ياق، ئۇنداق ئەمەس، مەقسەت باشقا. مەقسەت ــ ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىش، ئەپلىك ئۇسۇل ئارقىلىق ئەر بىلەن ئايالنىڭ كۆچىنى ئون ھەسسە ئاشۇرۇش، ئەلۋەتتە، ئۇلار بىر-بىرىنى سۆيسە. ئەمەلىيەتتە، ئېھتىمال، بۇمۇ ئاساسلىق تەرەپ ئەمەستۇ. ئۇنىڭغا 100 ئەسكەرگە باشچىلىق قىلىش ئەرلەرگە قارىغاندا تەس ئەمەس، ئۇ دەل ئايال بولغانلىقى ئۈچۈن، ئەرلەر ئۇنىڭ يېنىدا تېخىمۇ گۈزەل بولۇپ قالغان، بۇ ئۇنىڭ ياخشى كۆرۈشگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئەمەس (گەرچە بۇنىڭدا مۇشۇنداق ئامىل بولسىمۇ. مەسىلەن، يىغرىيتيور ۋاسە شېلېدا ئۇنىڭ لېيندۇيىنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر جەڭ-چىسى بولۇپ قالغان، ئۇ ئارىلىقتىكى رايوندا ئۆز ئادەملىرىنىڭ ئوقى تېگىپ ئۆلگەن، قۇربان بولغان چاغدا جۇڭشى ئىدى)، بەلكى ئەڭ مۇھىمى ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ھەرىكىتى، ئاۋازى، سايىسى، قەدىمى بىلەن، يەنى ئۆزىنىڭ قىسقىغىنە ئالدىنقى سەپ تۈرمۇشىدا ئۇلار بىلەن بىللە بولغانلىقى، ئۇلارنىڭ ئېسىل پەزىلىتىنى جارى قىلدۇرغانلىقى ئۈچۈن ئىدى. ئۇمۇ ئۇلارنىڭ تەسىرىنى سەزگەن، ئۆزىنىڭ پۈتۈن كۈچىنى ئىشقا سېلىپ، تېخىمۇ ياخشى بولۇپ كەتكەنىدى...

ئالدىرىماي تۇر، ئانتونىنا، سەن كۈچۈڭنى ئىشقا سالدىڭ، ھەقىقەتەن شۇنداق، ئەمما "تېخىمۇ ياخشى بولۇپ كەتتى" دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى نېمە؟ سەن بۇرۇنقىدىنمۇ قوپال، قاتتىق، چىڭ، ئۆز بېشىمچى، كاج بولۇپ كەتتىڭ. بۇلار ئايالىلارنىڭ ئارتۇقچىلىقمىكەن؟ ناتايىن. ئايالىلار مۇلايىم، نازۇك، لىرىك كېلىدۇ. لېكىن بۇ خىسلەتلەر ھەر كۈنى، ھەر سائەتتە قەلبىڭدە ساقلىنىدىغان پەزىلەتلەر. ئۇرۇش ئەرلەرنىڭ ئىشى. ئۇرۇش سېنىڭدىكى ئەرلىك ئالامەتلىرىنى قېزىپ چىقىرىدۇ، سېنىڭ ئايالىق ئالامەتلىرىڭنى

مەھكەم يوشۇرۇپ قويمىدۇ. ياق، ئەلۋەتتە، ھەممىلا ئادەم شۇنداق بولۇپ‌ئەرمەيدۇ. بۇنىڭ تىببىي خادىملار بىلەن مۇناسىۋىتى يوق، ئۇ يەردە دەل باشقا نەرسىلەر ئېتىبارلىنىدۇ، ئايالىلارغا خاس بولغان ياخشى كۆڭۈللۈك، مېھرىبان بولۇش پەزىلىتى تەكتلىنىدۇ. ئەمما سەن ئۆزەڭ ئادەم ئۆلتۈرۈشكە مەجبۇر بولمىساڭ، ھېسداشلىقىتىن ئېغىز ئېچىش مۇمكىن ئەمەس. بۇ يەردە ئەرلىك قانۇنى ئىنسانىلار مەۋجۇت بولغاندىن تارتىپ پەيدا بولغان قەدىمكى قانۇن: ئادەم ئۆلتۈرۈش ياكى باشقىلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلۈش قانۇنى رول ئويناىدۇ. ھەممە ھەقىقەت مانا شۇ، ئەتراپتىكى ھەممە ئىش مۇشۇ قانۇننى ئىشقا ئاشۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ. ھەممە ئىش قەتئىيەتلىك بىلەن بولىدۇ. قوپالىلىق، قاتتىقلىق، ئىرادە، كەسكىنلىك، گۈمبۇرلىگەن، ۋارقىرىغان ئاۋاز، ملتىق-زەمبىرەك ئاۋازى، ئىس-تۈتۈن ھۆكۈم سۈرگەن بولىدۇ.

ئىس-تۈتۇن؟ بەلكىم، خاتا تۈيغۇدۇ؟ بەلكىم، بۇ ئەسلەش ئارقىسىدا كېلىپ چىققان خىيالىي تۈيغۇ بولۇشى مۇمكىن، ئەمەلىيەتتە ھېچقانداق ئىس يوق.

ئەمما ئىس ھەقىقەتەن بار ئىدى. ئادەمنىڭ گېلى، بۇرنى قېچىشاتتى، كۆزىمۇ بىرئاز ئېچىشاتتى. ئانتونىنا فېدوروۋنا ئورنىدىن تۇرۇپ، ھوشيارلىق بىلەن زەڭ قويۇپ كۆزەتتى. ئۆينىڭ تورۇسىدىكى چىراغ ئۆچۈپ، پەقەت كارىۋاتنىڭ بېشىدىكى چىراغلا يېنىق تۇراتتى، ئۇ قاپقاراڭغۇ بۇلۇڭدا نېمە ئىش بولغانلىقىغا قاراپ باقماقچى بولغانىدى، ھېچنېمىنى كۆرەلمىدى. ئۇ ئىككى كۆزىنى چەكچەيتىپ قاراپ تۇرۇپ قالىدى، شۇ چاغدا ئۇ ئۆيگە ئىس كىرگەنلىكىنى سەزدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھېچنېمىنى كۆرمىگەن

بولسمۇ، لېكىن كۆڭلىدە چۈشەندى، ئىس ھېلىقى ئادەم ئولتۇرمىغان يېرىم كورپۈس ئۆيىدىن كىرىپتۇ. "ئوت كېتىپتۇ، ــ دېدى ئۇ ئۆز ئۆزىگە، ــ ھولۇقما، ئوت ئۆچۈرۈش ئەترىتى ھازىر كېلىدۇ. ئۇلار كەلگۈچە ئوكسانىغا تېلېفون بېرەي، تونىچكىمۇ بار تېخى..."

تېلېفونىدىن ئاۋاز چىقمىدى. ئانتوننىنا فېدوروۋنا بىر ئۇرۇپ قويۇپ، تېلېفون تۇرۇبكىسىنىڭ قۇلاققا تۇتىدىغان يېرىنى چىڭ باستى، ئۇنى لىڭشتىپمۇ كۆردى، لېكىن تېلېفونىدىن ئازراقمۇ ئاۋاز چىقمىدى، ۋىنگىلدىغان ئاۋازمۇ، تىت-تىت قىلغان ئاۋازمۇ ئاڭلانمىدى. شۇ ئەسنادا، ئۇ ئۇمىدسىزلەندى، لېكىن ئۇمىدسىزلىك ھېسسىياتىنى زورىغا باستى: "مۇھىمى ھودۇقماسلىق، ھودۇقماسلىق..." ئۇ مىڭ تەسلىكتە ئېڭىشىپ، ئۆيۈشۈپ قالغان پۇتلىرىنى كارىۋاتتىن يۆتكەپ، ئاندىن چاقلىق ئورۇندۇقنى تۆتۈپ تۇرۇپ دېرىزە تۈۋىگە ئېرىپ، ئەينەكنى چېقىۋېتىپ، يارىدەمگە ئادەم چاقىرماقچى بولدى. ئۇ چىشىنى چىشلەپ، سىم كارىۋاتتا ھەر-قانچە قوزغىلىپ باققان بولسىمۇ، ئېككى پۇتى قىلچىمۇ قىمىرلىمىدى، شۇنداق قىلىپ، كارىۋاتنىڭ چېتىگە بارالمىدى، ئاندىن...

ياق، بۇنىڭ بىلەن ھېچنېمە قىلغىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ دۈمبىسى گويا ئۆزىنىڭ ئەمەستەك، بىرلا تەرەپكە قېڭغىياتتى. چاقلىق ئورۇن-دۇققا قولى يەتكەن بولسا ئىدى، ئۇنى تۆتۈپ تۇرۇپ گەۋدىسىنى قوزغاپ، ئاندىن نەس باسقان ئېككى پۇتىنى قوزغاپ... ئۇ گەۋدە-سىنى قوزغىنالىدى، قولى چاقلىق ئورۇندۇققا تەگكەندەك بولدى، ئۇ ئۇيۇشۇپ قالغان بېلىنى كۆچەپ قوزغىنالىدى، ئالدىغا بىر-ئاز قوزغالغاندەك بولدىيۇ، بىراق چىڭ تۇرالماي قالدى. بىر قولى ئورۇندۇققا تېگىۋىدى، قىلچىمۇ ئاۋازى يوق، ئوبدان تەڭشەلگەن،

كۆڭۈل قويۇپ مايلانغان چاقلىق ئورۇندۇق يېنىكىنە قوزغىلىپ، كارىۋاتتىن يېرىم مېتر نېرىغا — ئۇنىڭ قولى يەتمەيدىغان جايغا كېتىپ قالدى.

— ۋاي ئادەم بارمۇ! تېز كېلىڭلار! ئوت كەتتى!...

ئۇ كۆچىنىڭ بېرىچە ۋارقىرىغان بولسىمۇ، ئىككىلا ئېغىز سۆزنى دېيەلىدى — دە، يەنە ئۆزىنىڭ كونا ئادىتى بويىچە دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. ھويلا تەرەپكە قارايدىغان دېرىزە ئېتىكلىك بولۇپ، ئۇ قىز دوستىنىڭكىگە بېرىشقا ئالدىراۋاتقان تونېچكىغا ئەتكۈزۈپ قويغاندى، ئېھتىمال پاشا كىرىۋېلىشتىن ئەنسىرىگەندۇ ياكى باشقا سەۋەبتىندۇ، ياكى بولمىسا، شامال كىرىشتىن ئەنسىرىگەندۇ! ئەمدىلىكتە ئىس ئۇنىڭ گېلىنى ۋە كۆزىنى ئېچىشتۇرغىلى تۇردى، ئوت تۇتىشىپ كېرەكي دەپ قالدى، پاشا، شامال دېگەن نېمە قىلسۇن؟ بۇ ئىشلار نە قەدەر تېتىقسىزلىق — ھە؟ تەمكىن بول، ئانتونىنا، ئۆزەڭنى تۇتۇۋېلىپ ئوبدانراق ئويلا، ھازىر يەنە ۋاقىت بار.

بارلىق ئالامەتلەردىن يان تەرەپتىكى ھېلىقى بوش ئۆيگە ئوت كەتكەنلىكى بىلىنەتتى. بۇ بىرمۇنچە ئىسنىڭ تامدىن ئۆتۈپ كىرگىنىگە قارىغاندا، ئوت ئانچە كۆچلۈك ئەمەس ئىدى. ئەگەر تامنىڭ ئۆزىگە ئوت تۇتاشقان بولسىچۇ؟ ئۇ ھالدا تېزلا تامدىن ئوت يورۇقى كۆرۈنگەن بولاتتى، دېرىزە پەردىسى، كىتاب جازىسى، بەش تارتمىلىق كونا ئىشكاپقا تېزلا ئوت كەتكەن بولاتتى... بۇ ئۇنىڭ بىرىنچى ئۆي جاھازى، ھەربىي كومىتېت ئۇنىڭغا يېزىپ بەرگەن ھۆججەت بىلەن ئالغان ئىشكاپ ئىدى. بۇ ئىشكاپ نەدىن كەلگەن، بۇرۇن كىمنىڭ ئىدى، بۇ قەدىمكى ئىشكاپقا كىم كىيىم سالغان، كىمنىڭ ئائىلە ئالبومى ۋە ئىشقى — مۇھەببەت خېتى

سېلىنغان؟ بۇلارنى ئويلىمايلا قوي، زېھنىڭنى چاچما، مۇناسىۋەتسىز ئىشلارغا باش قاتۇرما، بىر مىنۇت ۋاقتىڭنىمۇ بىكاردىن بىكار ئىسراپ قىلما. خوپ، كارپوۋ، ئالدىنقى سەپتىكى ھەمشىرىلىرىڭنى قۇتۇلدۇرغىن...

ئۇ «باش قوماندان»نىڭ ئىككىنچى قىسمى بېسىلغان «يېڭى دۇنيا» ژۇرنىلىنى يېنىچە يېتىپ تۇرۇپ، قولىنى سوزۇپ، خۇددى قول بومبىسى ئاتقاندەك دېرىزىگە قارىتىپ ئاتتى. ئۇ يېڭى تۈزۈلگەن قوشۇندىكى يۇرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك قورقۇپ كەتكەن ياش يىگىتلەرگە "يېتىپ تۇرۇپ" قول بومبىسى ئېتىشنى ئۆگەتكەندى. «يېڭى دۇنيا» ژۇرنىلى نورمال ئۇچۇپ بېرىپ، ئەينەككە تەگمەي، دېرىزىنىڭ راممۇا تېگىپ ئاندىن يەرگە چۈشتى.

ئۇ توۋلاپ (قورقۇپ ئەمەس، ئاچچىقلاپ) تىللىدى، خۇددى بۇرۇنقى بىر قېتىملىق ئىس-تۈتەك ۋە توپ-زەمبىرەك ئاۋازى قاپلاپ كەتكەن چاغدىكىدەك تىللىدى. ئايالىنىڭ تىللىشى ئۈيات ئىشمۇ؟ شۇنداق، تولىمۇ ئۈيات ئىش، سىلەر ئۇ يەردە مۇشكۇل ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىپ، غەزەپلەنگەن چاغدا تىللىماسلىقىڭلار مۇمكىنمۇ؟ مۇمكىن ئەمەس، ئەلۋەتتە، تىللىمايدىغانلارمۇ بار، ئاڭلىشىمىزچە، روكوسسوۋسكى① ھېچقاچان ئادەم تىللاشقا رۇخسەت قىلمىغانىكەن. ئەمما ئۇ، 20 ياشلىق جۇڭۈپي تونىكا ئىۋانىشنا تېز

---

① روكوسسوۋسكى (1896 — 1968) پولشىنىڭ مارشالى، پولشا خەلق جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار سوۋېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قوشۇمچە دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرى بولغان. 41 — 45 - يىللىرىكى ۋەتەن ئۇرۇشى مەزگىلىدە سوۋېت ئىتتىپاقىدا جۇنتۇەنگە ۋە ھەرقايسى سەپلەردىكى قوشۇنلارغا قوماندانلىق قىلغان.

پۈتتۈرىدىغان ھەربىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن پەيجاڭ بولغان، بىرنەچچە قېتىم ھۆجۇمغا ئۆتكەنده تىللىغانىدى. چۈنكى ۋەھىمىگە، ئامالسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانىدى. شۇنىڭ ئۈستىگە، ھەممىنى سەممىيەتلىك بىلەن ئېيتقانىدا ئىشتىنىغا سىيۇەتكەن، سۈيدۈك ئۆتۈكىنىڭ قونچىغا ئېقىپ چۈشۈپ، ماڭسا شىلىقلىغان ئاۋاز چىققانىدى. كىنودا ئايالار يامغۇردەك يېغۇاتقان ئوق ئىچىده يۈگۈرسه، بەك چىرايلىق كۆرۈنىدۇ، ئەمما ئۇ يەردە كېلىۋاتقان ئوق راست ئوق، سەن 19 كىشىلىك ــ ئەستە قېلىشچە، ھەممىسى يىگىتلەر ئىدى ــ بىر پەينىڭ ئالدىدا قاچىدىغان بولساڭ، ئۇ ھالدا يىغلىشىڭ، جېنىڭنىڭ بىرىچە ۋاراقرىشىڭ، ھايات قالمايدىغان بولدۇم ئانا دەپ ۋاراقرىشىڭ كېرەك. بۇ ئەھۋالنىڭ ھەممىسى بولىدۇ، كۆرستىلگەن جېنىدىغا بارغۇچە يىقىلىپ چۈشمىسەڭلا بولىدى. يەنە، جەڭچىلىرىڭ سېنى يەرگە قارىتىپ قويمىسلا، يىقىلىپ قالمىسلا بولىدى. "ھۇررا، ۋەتەن ئۈچۈن، ستالىن ئۈچۈن! ھۇررا، ئاناڭنى..."

ئۇ يىقىلىغانىدى.

ئانتونىنا فېدوروۋنا يۆتىلىپ بىئارام بولغىلى تۇردى، تۇرۇلۇپ-تۇرۇلۇپ كىرگەن ئىسنىڭ دەستىدىن نەپەس ئالالماي قالدى، كۆزلىرىدىن ياش ئاققىلى تۇردى. قانداق كۆز يېشى بۇ، تونىكا، نەدىن كەلگەن ياش؟ ئىسنىڭ كۆزۈڭنى ئېچىشتۇرۇشى ئۈتمۈشنى ئەسلىگەنلىكتىن بولغانمىدۇ؟... راست، راست، بىرىنچى قېتىملىق جەڭنى ئەسلىگەنلىكتىن بولغان. ئۇ لېيەنجاڭ بەلگىلىگەن جايغا يېتىپ بارغان، جەڭچىلىرىنىمۇ بىللە ئېلىپ بارغان. ئۇلارنىڭ توققۇزى قالغان. 300 مېتر يەرگە يۈگۈرۈپ بارغۇچە ئون كىشى قۇربان

بولغان. ئۇ بىرىنچى قېتىم ھۆجۇمغا ئۆتكەندە سۈيدۈكنىڭ پۇچقىقىدىن ئېقىپ ئۆتۈۋكنىڭ قونچىغا چۈشكەنلىكىنى باشقىلار بىلىپ قالمىسۇن دەپ، قەستەن كۆلچەككە يېقىلىپ چۈشكەن...

ئەجەبا، ئادەمنى تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرىدىغان بولدى-دە! ياق، ئۇنداق ئىش يوق! ھودۇقما، تونە، يەنە دېرىزىنىڭ ئەينىكىگە ئاتالماي قالمىغىن...

ئانتونىنا فېدوروۋنا توك سىمىنى توك چاتقۇچىدىن چىقىرىپ، ئۈستەل چىرىقىغا يۆگەپ قويۇپ، ئاندىن قولىنى سوزۇپ سۆڭگىچىدىن ئارتىلدۇرۇپ ئاتتى. ئەينەك جارانلاپ سۇنۇپ، ئەينەك پارچىلىرى يەرگە چۈشتى، شۇنىڭ بىلەن ئىس دېرىزىنىڭ چېقىلغان يېرىدىن چىقىپ كەتتى، ئاندىن كېيىن 6-ئايىنىڭ خىرە كېچىسىدە ئىسمۇ تارقاپ تۇگىگەنىدەك بولدى. نەپەس دەرھال سىقىلمايدىغان، بايقىدەك قاتتىق يۆتەل قىستىمايدىغان بولدى... بۇ چاغدا ئىس چىقىپ كەتتى، ئۇنىڭسىنا كارىۋاتنىڭ يېنىدىكى چاقلىق ئورۇندۇقنى، بەش تارتمىلىق ئىشكاپنى، كىتاب جازىسىنى كۆرەلىدى. ئوتنىمۇ كۆردى. بىرمۇنچە جايلاردىن ئوت كېلىپ، كىتاب جازىسىغا، ئىشكاپقا ۋە كىتابلارغا تەھدىت سېلىۋاتاتتى. بەزى نەرسىلەر چاراسلاپ يېرىلدى، بەزىلىرىگە ئوت تۇتاشتى، بەزى نەرسىلەر خىرە كۆيۈشكە باشلىدى، لېكىن ئوتنىڭ ئۇنىڭغا يېقىنلىششىغا يەنە بىرنەچچە قەدەم قالغاندا، توت قەدەم، ئۇ بۇنىڭدىن ئاتلاپ ئۆتەلمەيتتى، ئوت ئۇنىڭ ئورنىدا ھالقىپ ئۆتۈپ كېتەتتى.

ژېندې① ئوتتا كۆيۈپ ئۆلگەن. فرانسىيە ئۇچۇن ۋە پادىشاھ

① ژېندې (تەخمىنەن 1412 — 1431) 100 يىللىق ئۇرۇش مەزگىلىدە فرانسىيە خەلقىنىڭ ئەنگلىيە تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى كۆرىشىگە رەھـ-

ئۇچۇن ئۆلگەن. ئەمما ئۇنىڭ مەقسىتى نېمە؟ ئۇ ژېندې ئەمەس، ئۇ ــ رۇس ئايال، ئۇ 20 ياشقا كىرگىچە ئەركىشى بىلەن يېقىنلىشىپ باقمىغان تۇرۇقلۇق بىر پەي ئەسكەرنى باشلاپ ھۇجۇمغا ئۆتكەن. كۆردۈڭمۇ، پەيجاڭ، ئېگىزلىكنىڭ ئاستىدىكى چاتقالنى؟ شۇ يەرگە يېتىپ بارمىغۇچە ياتمىغىن، ئەسكەرلەرنىمۇ ياتقۇزمىغىن، چۈشەندىڭمۇ؟ ئۇ يەر خىلۋەت بۇلۇڭ، ئالۋاستىلار ئاتالمايدۇ، شۇ يەرگە بارغاندا بىرئاز ئارام تېپىپ قالسەن، ھەتتا كىرىست بەلگىسىدىن بىشارەت بېرىپ، ھايات قالغانلىقىڭنى تەبرىكلىشىڭمۇ مۇمكىن.

لېيەنجاڭ ئەنە شۇنداق تاپىلىغان، ئۇمۇ دېگەن يەرگە يېتىپ بارغاندى. دۇرۇس، ئىشتىنغا سىيۋەتكەن، بۇمۇ توغرا بولغىنى. ئۇ يەردە بىرئاز ئارام ئېلىۋالدى، يېڭجاڭ بىرئاز ئادەم تولۇقلاپ بەردى، ئاندىن "ھۇررا!" دەپ كارنىيى بوغۇلغۇچە توۋلىغان پېتى ئېگىزلىككە يېتىپ چىققان، ئۇ يەردە، ئېگىزلىكتە بىرنېچى دۇشمەننى ئۆلتۈرگەن، بىر ئالۋاستى بىردىنلا ئاكوپىتىن سەكرەپ چىقىپ ئۇدۇل ببرىپ ئۇنىڭغا ئېتىلغاندا، ئۇ قىلىچە ئىككىلەنمەستىن، ئارقىمۇئارقا بەش پاي ئوق ئاتقان، شۇ چاغدىكى ئەھۋال ئېنىق ئېسىدە: ھېلىقى نەس باسقان نېمىس ئالۋاستىنىڭ توپىدەك تاتىرىپ كەتكەن يۈزىدىن قان ئېقىپ يەرگە يىغىلغان، جان تالاشقان ۋە دۇمچەيگەن پېتى بوغۇق ئاۋازدا ۋارقىرىغانىدى. ئۇ بولسا كۆزىنى چەكچەيتىپ تىكىلىپ قاراپ تۇرغان، شۇ پەيتتە لېيەنجاڭ: "سەن تېخى ھايا تمۇ، تونىكا!" دەپ ئۇنى چىڭ قۇچاقلاپ

بەرلىك قىلغان فرانسىيە خەلقىنىڭ ئايال قەھرىمانى، ئەسىرگە چۈشكەندىن كېيىن 1431 ــ يىل 5 ــ ئاينىڭ 30 ــ كۈنى جازا تۈۋرۈكىگە باغلاپ كۆيدۈرۈلگەن.

سۆيگەنسدى، دۇنيادىكى ئادەملەر ھەرقانداق بىر مەشۇقىنى سۆيسمۇ، بۇنداق قىزغىن سۆيمىگەن بولاتتى. لىەنجاڭىنىڭ يۈز-كۆزى ساپلا ياش ئىدى. شۇ چاغدا ئانتونىنا فېدوروۋنادىن سېسق پۇراق، لاي ۋە ملتىق دورىسىنىڭ ھىدى چىقىپ تۇراتتى، يەنە كېلىپ ئۇنىڭدىن قورقۇش ئالامىتى بىلىنىپ تۇراتتى...ئەمما لىەنجاڭ ھەممىنى بىلگەن ۋە ھەممىنى چۈشەنگەنىدى. لىەنجاڭ زېرەك، جەسۇر، ھەممىنى بىلىدىغان ئادەم ئىدى، ئۇ ئانتونىنانى قۇچاقلاپ تۇرۇپ: "ئەسكەرلەر ساڭا دىققەت قىلماسلىقى ئۈچۈن، ئەتە ئەتىگەن مەن ساڭا بىر شىسم بېرەي..." دېگەنىدى. ئاردىدىن ئىكىكى ئاي ئۆتكەندە، ئانتونىنانىڭ ئاشۇ تۇنجى لىەنجىڭى يارىلاندى، يارىسى ئېغىر ئىدى، يەنى ساقايماس يارا ئىدى، جۇڭشياۋ زوتوۋ ئۇنىڭغا لىەندۇيگە باشچىلىق قىلىشقا بۇيرۇق بەردى. ئۇ ئەدەب-قائىدە بىلەن قوبۇل قىلدى، كېيىن بىر كېچە ھۆكۈمەت يىغىلىدى. يىڭجاڭ بىلەن ۋە يەنە مۇشۇ لىەن بىلەن بىللە ئۇنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن جۇڭۇبي بىلەن ھاراق ئىچتى، ئاندىن قاتتىق يىغلىدى. ھېلىقى يىڭجاڭ يېشى چوڭراق بولۇپ، زاپاس دۇيدىن كەلگەن، 30 ياشتىن ئاشقان ئادەم ئىدى، ئۇ ئانتونىنانىڭ بېشىنى سىيلىغان پېتى: "سەن بۇرۇنراق يېنىڭ يارىدار بولغىنىڭ تۈزۈك ئىدى "دېدى.

يائاللا، كىتابلار بەكمۇ قالتىس كۆيۈۋاتىدىغۇ! گويا ئوت بۇ كىتابلارنى كۆيدۈرۈپ بولۇشتىن ئىلگىرى برقۇر ۋاراقلاپ قاراپ چىقىدىغاندەك بىر ئىش قىلىۋاتىدۇ، كىتابلارنىڭ ئۆزىمۇ ۋاراقلىنىۋاتىدۇ. كۆتۈرۈلۈپ، تىكلىنىپ، ئېگىلىپ كېتىۋاتىدۇ، گويا تىرىكتەك. ئانتونىنامۇ كۆيۈپ شۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالىدۇ. بىراق ئۇ چىداشلىق بېرەلمەي توۋلىشى مۇمكىن، كىتابلار بولسا جىمجىتلا

تۇگىشىدۇ.

ئەجەبا، ئېھتىمال، دېرىزىنى چېقىۋېتىشنىڭ ھېچقانداق پايدىسى بولمىسا كېرەك! ئۇنداق بولمىسا، بوغۇلۇپ ئۆلۈش مۇمكىن. شۇنداقتا ئانچە قىينالماي ئۆلۈش مۇمكىن، ئەمدىلىكتە ئىس چىقىپ كەتتى، ئىستا ئۆلمەسلىك مۇمكىن. ئەمما توۋلىغىلى ئادەم قالمايدۇ، ئىشكنى چېقىپ كىرىشكىمۇ ئادەم چىقمايدۇ. تونېچكا كەلمەيدۇ، ئوت ئۆچۈرۈش ئەترىتى كەلمەيدۇ، قوشنىلاردىنمۇ دېرەك يوق. ئۇلارنىڭ ئىككى ئائىلىلىك قوشنىسى تېخى كۆچمىگەن ئىدىغۇ؟ بىراق ئۇلار پەلەمپەينىڭ ئارقا تەرىپىدە، بىنانىڭ باش تەرىپىدە ئىدى. دېمەك، كۆيۈشتىن باشقا چارە يوقمۇ؟...ھەي، نېمىشقا، نېمىشقا ئۇ ئولېگ بىلەن بىللە داچىغا كەتمىدى؟! ئولېگ ئۇنىڭغا دەۋەت قىلغان، يالۇرغان، ھەتتا ئاچچىقلانغانىدى. ھەتتا ئۇ ئۇنى قۇچاقلىۋالغان، ئانتونىنامۇ ئۇنىڭ بوينىنى قۇچاقلىغانىدى...

ئۇنىڭ پۈتكۈل ياشلىق دەۋرى ئوتتىن نېرى كېتەلمىدى، تاشقى كۆرۈنۈشتىن قارىغاندا ئۆيى، تانكا، ئايروپىلان، ئاپتوموبىللار كۆيدى. ئادەمچۇ، ئەلۋەتتە، ئادەممۇ كۆيدى، كۆيۈپ ئۆلدى، بۇلارنىڭ ھەممىسى سېنىڭ قەلبىڭدە ئەكس ئەتتى، قېنىڭنى قاينىتتى. شۇڭا سەن ئايالاردەك بولماي قالدىڭ، شۇنداق قىلىپ يېنىكلىك بىلەن قورساقتىكى بالاڭنى ئالدۇرۇۋەتتىڭ، بالاڭنى ھالاك قىلدىڭ، سېنىڭ قەلبىڭ كۆيۈپ كەتكەن، كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتكەن، مانا بۇ ئۇرۇشنىڭ جىنايىتى. ئەمدى بولسا تېنىڭمۇ كۆيۈپ تۈگەيدىغان بولدى. ياق، بىز قاچالمايمىز، ھېچيەرگە قېچىپ كېتەلمەيمىز، ھېچيەرگە مۆكۈۋالالمايمىز.

ياۋالا، نېمىدېگەن دەھشەتلىك ئوت بۇ! يۈزى قىزىپ چىداشلىق

بېرەلمەي قالدى، گويا چېچىمۇ ئوت تۇتىشىدىغاندەك تۇرىدۇ، چىرس-چىرس قىلىۋاتىدۇ. ھەي، نېمىشقا، نېمىشقا، سەن ئەخمەق خوتۇن نېمىشقا ئولېگ بىلەن بىللە كەتمىدىڭ؟! بۇ تونىچكا نەگىمۇ كەتكەندۇ، نەگە؟! ئوت ئۈنىڭغا تۆتاشتى، "تېز كېلىڭلار، ئوت تۇتىشىپ كەتتى، ئوت ماڭا تۆتاشتى!"

توۋلىما، ئۇۋانشىنا، ۋارقىردىما، لېيەنجاڭ. ئۆز ئىزىتىڭ بىلەن ياشىغىن — بۇ پەقەت ئىشىنىڭ يېرىمىلا ھېسابلىنىدۇ، چۈنكى بۇ تەبىئىي ئەھۋال، ئەمما ئۆلسەڭمۇ ئىزىتىڭ بىلەن ئۆل — دېمەك، ئىش تېخىمۇ مۇرەككەپلەشتى، بۇ ئىشىنىڭ بىر يېرىم ھەسسىسى، 150 پىرسەنتى. بىراۋنىڭ ھەمراھلىقىدا ئۆلۈش قورقۇشقا ئەرزىمەيدىغان ئىش ئەمەس، بەلكى ئۆلۈمگە قارشى مۇستەقىل تاقابىل تۇرۇش قورقۇشقا ئەرزىمەيدىغان ئىش. ئىككى موماي: سەن ۋە سېنىڭ ئۆلۈمىڭ يەككىمۇ يەكىكە روبىرو كەلگەن. ئۇ بەك قىزىتە-ۋەتتى، ئانتونىنا، بۇنداق قىزىق ئوتقا چىداشلىق بېرىش مۇمكىن ئەمەس. خوپ، سالامەت بول، موماي، سەن نېمە دېمەكچى بولسەن؟ مېنى قۇچاقلىمىغىن، قوللىرىڭ بەك قىزىق ئىكەن. سېنىڭ پۇتكۈل ئۆمرۈڭ سوغۇق ئۆتكەن، تونىكا، لېكىن ئۆلۈم ئوتتەك قىزىق بولىدۇ. بىرگە بىر، ئوتتۇرىچە ھېسابلىغاندا، دەل ئىككى تەرەپكە تەڭمۇتەڭ بولىدۇ. ئۇ چاغدا مۇھەببەتسىز، پەقەت ئۆچمەنلىكتىلا ياشايسەن... مۇھەببەتسىز؟

ئاغزىڭنى يۇم، يالغان ئېيتىۋاتسەن: ھېلىقى جۈڭۈبي ۋالېنتىن ۋىليامنوۋچۇ؟ سەن ئۈنىڭغا بولغان مۇھەببىتىڭنى دەپ شۇيۈەنىدىكى ئۆگىنىش قېينىچىلىقىڭنى يېڭىپ ھازىرقى ھالەتكە چۈشۈپ قالدىڭ، سېنىڭ ئەمدى كۆيۈشۈڭمۇ سېنىڭ ئۈرۈشتىن كېيىنكى مۇھەببىتىڭ-

نىڭ كاساپىتى. لېكىن يەنە بىر قېتىمى، ئەڭ دەسلەپكى بىر قېتىمى بار. سەن ھېچقاچان ھېچكىمگە ئېيتمىغاندىڭ، ئەمدى ئۇلىغان چاغدا يالغان ئېيتماسلىقىڭ كېرەك: ۋاسە، ۋاسكا شېلىدا، پولتاۋالىق كۆك كۆز يىگىت سېنىڭ ھەم مۇھاپىزەتچىڭ، ھەم ئالاقىچىڭ، ھەم ئورۇنباسارىڭ، ھەم مۇلازىمەتچىڭ، ھەم رازۇبتچىكىڭ ئىدى، ھەممە ئىشىڭنى شۇ. قىلاتتى، جۇڭشى شېلىدا، يائاللا، ئۇ نېمىدېگەن كارامەت يىگىت! نېمىس ئالۋاستلار ئارىلىقتىكى رايوندا ئۇنى يارىلاندۇرغان چاغدا، سەن سارىڭ بولۇپ قالاي دېگەن ئىدىڭ. ئۇ كېچىدە تىمسىقلاپ قايتىپ كېلىپ 100 مېتر قالغاندا ئۆمىلىيەلمەي يېتىپ قالغان. يائاللا، سەن ھوشسىز ھالەتتە قاتتىق ۋارقىرىدىڭ: پۇتۇن لېيەننى باشلاپ بېرىپ ئۇنى قۇتۇلدۇرۇپ كەلمەسلىك ھەققە- تەن غەلىتە بىر ئىش. يىگىڭ ۋاقتىدا يېتىپ كەلدى. "ئۇ بولالماي قېلىۋاتىدۇ، ئېسىڭنى تاپقىن، لېيەنجاڭ! سەن ئۆلۈپ كېتىۋاتقان ئادەم ئۇچۇن ئون تىرىك ئادەم تۆلىشىڭ كېرەك!" "ئۇ ئىڭرىماقتا، مەن تاقەت قىلالمىدىم، يىگىڭ، تاقەت قىلالمىدىم، ئۇ تېخىچە ئىڭرىماقتا...!"، "سېنىڭ ئۇ جۇڭشىڭ جان ئۈزگىلىۋاتىدۇ، ئۇۋانشىنا، ئۇ شۇڭا ئىڭرايدۇ. ئۇ ھوشىدىن كەتتى، ئۆزەڭنى بېسىۋال"، "مەن تاقەت قىلالمىدىم!... يىگىڭ، سۆيۈملۈك يىگىڭ، ماڭا رۇخسەت قىلىڭ، ئۆزەم باراي، مەن ئۇنى ئۆزەم بېرىپ ئېلىپ كېلەي. مېنىڭ بېرىشىمغا رۇخسەت قىلسىڭز، يىگىڭ، خۇدا ھەققى سىزدىن ئۆتۈنەي..." "بىر باراي؟ ئاي دۇگىلەك، ئەخمەق قىز، بىر ھەپتە ئايدىڭ بولىدۇ، خۇددى تانسىخانىدەك يوروق بولىدۇ. جۇڭ- ۋېي، ئۇنى ئېلىپ كەت. يەر ئاستىغا كىرگۈزۈۋەت، ئاڭلىدىڭمۇ؟..." جۇڭۋېي ئۇنى سۆرەپ ئېلىپ چىقىپ كەتتى. ئۇ ۋارقىرىماقتا،

تېپچه كلمه كته، هه تتا ئادەم چىشلەيدىغاندەك تۇرىدۇ، جۇڭۇپي ئۇنى بىر ئىتتىرىپلا يەر ئاستىغا كىرگۈزۈۋەتتى، ئۇنى تاختاينىك ئۈستىگە چقىرىپ، قىسقا جۇۋىسىنى ئۇنىك بېشىغا پۇركەپ قويىدى، كېيىن يىڭجاڭ كىرىپ ئۇنى بوشتىشقا بۇيرۇدى، ئۇ قىسقا جۇۋىسنى بېشىدىن ئېلىۋېتىپ، جۇڭۇپينىك يۈزىگە بىر مۇشت قويىدى-دە، سىرتقا قاراپ ماڭدى. "بارما، ــ دېدى يىڭجاڭ، ــ ھاراق ئېلىپ كەل جۇڭۇپي، بۇ جۇڭشىنى جەنىتكە ئۇزىتىپ قويايلى، ئۇ ئەمدى ئازابلانمىسۇن..."

بۇ مۇشۇ ئىشلار ئۈچۈن، شۇنداقمۇ؟ كىشلەر ئۆزىنىك كۆكرىكى بىلەن ھېلىقى ئاپتوموبىلنى توستى، يالىڭاچ كۆكرىكى بىلەن تانكىنى توسۇپ قالدى. بىراۋ "ھۇررا!" دەپ توۋلىدى، بىراۋ "ۋاي ئانا" دەپ توۋلىدى، بەزىلەر يىغلىدى، بەزىلەر تىللىدى، بىراق ھەممىسى قۇربان بولدى، فاشىستلارنىك تانكىسى ئالدىدا، تاكى نېمىس ئالۋاستىلىرى بىزنىك قان دېڭىزىمىزدا غەرق بولغانغا قەدەر تۇركۈمە-لەپ ئۆلدى.

سەنچۇ، ئانتونىنا، قان تۆكمەي ئۆلۈش سېنىك پېشانەڭگە پۈتۈلگەن. سەن نۇرغۇن قانلارنى كۆرگەن، نۇرغۇن قان تۆككەن، ئۆلىدىغان چاغدا بولسا جەستىڭ پۈتۈن قالدى: قېنىنىك بۇرۇنلا ئاستا-ئاستا ئۈيۈپ قالغان. ھېلىقى كۆيۈپ ئۆلگەن تانكىچى ئېسىڭدە بارمۇ؟ سەن ئۇلارنى يەتكۈچە كۆرگەن ــ ھەممىسى قۇرۇق، گويا چالا كۆيگەن چۇچۇلىغا ئوخشايدۇ، كۆزى يوق، كالپۇكسۇ يوق. سەنمۇ شۇنداق... ئۇزۇنغا چىقمۇن، نېمە بولسا بولسۇن، مۇھىمى بىرلا ئىش: ۋاقىرىمىسۇن. ئۇنىڭغا ئېچ ئاغرىتماسلىق كېرەك، ئەھمىيەتسىز ۋاقىراۋەرمەسلىك كېرەك.

ياشاللا، نېمىدېگەن ئىسسىق! ئەڭ ياخشىسى ئۆلمەسلىك ئۈچۈن،

كۆزنىڭ قارىچوقى ئاۋۋال كۆيۈپ پارتلاپ كەتمەسلىك ئۇچۇن، يۈزنى يوتقان بىلەن چۇمكۈبلىش كېرەك. ئاغرىقتا چىداپ تۇرغىلى بولمايدۇ، ئىككى پۇت بولسا ھېچنېمىنى سەزمەس بولۇپ قالدى. بۇ ياخشى بولغىنى، بۇ تەڭرى ئاتا قىلغان بەخت: يىرىمى كۆيۈپ كەتسىمۇ مەيلى، ئۇنىڭ ئۇستىگە گويا باشقا ئادەمنىڭكىدەك، گويا بۇرۇنلا ئۆلگەندەك، ئازاب پۈتۈنلەي تۈگىدى. يائاللا، نېمە قىلماقچىسەن، ئەخمەق؟ تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىنىڭ ئىككىنچى تۈركۈمدىكىلەرنىڭ كۆچۈشىگە ماقۇل بولۇشنى تەلەپ قىلىشنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى بار؟ بولمىسا سەن ھازىر خېلى سەگدەپ قالاتتىڭ...ھەي، ئەگەر بىزنىڭ "ھەئە" ۋە "ياق" دەپ ئىپادە بىلدۈرگەنلىكىمىزنى بىلگەن بولسا، ئاقۇبتى ياخشى بولاتتى. دېئالېكتىكا ــ ئادەم ئۆلىدىغان چاغدىمۇ دېئالېكتىكا بولىدۇ، ئانتونىنا، ئاقسىل ماددىسىدىن ھاسىل بولغان بەدەن ئۆزنىڭ ھاياتلىق ھوقۇقىغا ئېرىشىش ئۈچۈنلا سېنىڭ كۆڭلۈڭدە چۆچۈش سېزىمى پەيدا قىلىدۇ.

ئەمچەك بەك قىزىپ كەتتى، بەك ئىسسىپ كەتتى. شۇنىڭدەك بەك ئېچىنارلىق ئىش بولدى: ئەمچەكنىڭ ئىچ ئاغرىقى تۇپەيلىدىن كۆزدىن ياش تۆكۈلمەكتە، شۇنداق ئەمەسمۇ ئاخىر! ھەربىر ئايالنىڭ تەڭرى ئاتا قىلغان ھاياتنىڭ بىر ئۇلۇشتىن سوۋغىسى بار: بەزىلەر چاچقا، بەزىلەر ئىككى پۇتقا، بەزىلەر گالغا ئېرىشكەن. ساڭا بولسا تونە، كىشنى مەھلىيا قىلغۇدەك بىر جۈپ ئەمچەك ئاتا قىلىنغان. بۇ ساڭا بەك ياراشقان، سېنى گۈزەللەشتۈرگەن، مۇشۇنداق تولغان، تومپىيىپ چىققان ئەمچەكىكە ئەرلەر كۆزنى ئۈزمەي قارايدۇ، ھەيران قالىدۇ، كۆزنى ئۈزەلمەيدۇ. يېڭى

تۆزۈلگەن قوشۇندا، ياكى قوشۇنغا كۆپىلەپ ئادەم تولۇقلاپ بېرىلگەن چاغدا، بۇ تەڭرى ئاتا قىلغان سوۋغىنى يوشۇرۇش، ھەربىي كىيىمنىڭ تېگىدىن خۇددى كىچىك تاغ چوققىسىدەك تومپىيىپ چىقىپ قېلىشىدىن ساقلىنىش، گۈزەللىكتىن قىلىچە دېرەك قالدۇرماسلىق ئۈچۈن، سەن ئۇنى لۆڭگە بىلەن چىڭ تېڭىۋالاتتىڭ، تاكى ئەرلەر كۆنۈپ، ئۆزىنى بېسۋېلىپ، خاتىرجەم بولغۇچە شۇنداق قىلاتتىڭ. ئەنە شۇ چاغدىلا، مەرھەمەت دەپ لۆڭگىنى پىرقىرىتىپ تاشلىۋېتەتتىڭ. يىگىتلەر، كۆزۈڭلەرنى تىكىپ قارىڭلار. دەرۋەقە، ئۇلار كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ قارايتتى، قارىڭلار، ئۇلار كۆزىنى چەكچەيتىپ تونەگە قارىماقتا!... ھەر قېتىمقى جەڭدە، ھەر قېتىمقى ئېتىشىش، تۈيۇقسز زەربە بېرىش ۋاقتىدا، ئۇ ئوق ياكى ئوق پارچىلىرىنىڭ كۆكرىكىگە تېگىپ كېتىشىدىن بەك قورقاتتى. ئۇ ھامان خۇددى لۆڭگە بىلەن ئەرلەرنىڭ كۆزىنى توسقانىدەك، قولى بىلەن ئوقنى توساتتى. ئوق ئۇنىڭ كۆكرىكىنىڭ يېنىدىن سۈركىلىپ ئۆتۈپ كېتەتتى، ئۇنىڭغا ئوق تەگمەيتتى، ئۇنىڭ ئەمچىكى ساق قالاتتى، چۈنكى ئۇ ئەمچىكىنى ھەمىشە ئاسرايتتى...

ملتىق ئاۋازى ئاڭلاندى!

بۇ نېمە، سىراق بولۇپ قالدىڭمۇ، نەدىن كەلگەن ملتىق ئاۋازىكەن ئۇ، نەدىن كەلگەن؟ بۇ ھېلىقىدەك ئوت ئەمەس، بۇ جەڭ ئوتى ئەمەس، تىنچلىق دەۋرىدىكى ئوت، ملتىق ئاۋازىنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس...

ملتىق ئېتىلدى، يەنە ملتىق ئېتىلدى. ئوق ۋىزىلداپ ئۆچۈپ ئۆتمەكتە، بۇ ئۇنىڭغا تونۇشلۇق ئاۋاز. ملتىق ئاۋازىنىڭ ئوتنى يېرىپ ئوتكەندىكى پاراسلىغان، گۈلدۇرلىگەن ئاۋازى، بۇ ئاۋاز دادـ

پەريادسادا سىنى يېرىپ ئۆتۈپ كەلگەن. قۇلاققا ئاغلانغانكەن، دېمەك، ئوق ئانتونىنانىڭ يېنىدىن ئۇچۇپ ئۆتكەن. بۇ زادى نېمە، نەدىن كەلگەن؟ ئېھتىمال، شۇ يەردىن، 1943-يىلىدىن كەلگەن؟

ئارقىمۇئارقا ئۇزۇلىمەي ئۇچۇپ كېلىۋاتقان ئوق ئۆرتەپ كۆيۈۋاتقان ئوت تېمىدىن ئۆتۈپ ئانتونىناغا قاراپ كەلمەكتە، ھازىر كىمنىڭ، قەيەردىن ئۇنىڭغا قارىتىپ ئوق چىقىرىۋاتقانلىقىنى ئۇ ئەمدى چۈشەندى. قەددىنى رۇسلاپ، كۆكرىكىنى كېرىپ، ئەتراپىدىن ۋىزىلداپ كېلىۋاتقان ئوققا ئۆزىنى تۈتۈپ بېرىۋاتقانلىقىنى چۈشەندى.

ۋالتىر ناگىننىڭ ئوقى ھېلىقى ئوت كەتكەن بەش تارتىملىق ئىشكاپ (ئۇ ھەربىي كومىسسارىيات تەرىپىدىن بېرىلگەن ھۆججەت بىلەن ئالغان ئىشكاپ)نىڭ ئېچىدىن چىقىپ ئانتونىناغا ئېتىلىپ كەلمەكتە، بۇ ئەسلىدە ئانتونىنا ئۆلتۈرگەن ھېلىقى نېمىس جۇڭۈبېينىڭ تاپانچىسى ئىدى...

ئۇ ئاغرىقنى سەزمەس بولۇپ قالغاندى، شۇڭا كۆكرىكىگە تېگىۋاتقان قورقۇنچلۇق زەربىنىمۇ سەزمەيتتى. ئۇ ئۇشتۇمتۇتلا تامغا تاشلاندى، كۆزنى قاماشتۇرىدىغان ئوتنىڭ ئېچىدە ئۇ تەبەسسۇم بىلەن كۈلۈپ تۇرغان ۋاسە شېلېدانى، ئۇنىڭ مۇرىسىدىكى بىردەممۇ ئايرىلمايدىغان ئاپتوماتنىڭ مىلتىقىنى، شۇنىڭدەك ئۆزىنىڭ تۇنجى لېيدىنجىگىنى كۆردى، تۇنجى قېتىملىق ھۇجۇمدىن كېيىن، لېيىنجاڭ ئۇنى سۆيىگەنىدى، ئۇ چاغدا ئۇ سۆيدۈكتە ھۆل بولۇپ كەتكەن ئىشتانىنى كىيىپ تۇرغاندى. ئۇ ھېلىقى ئېغىر يارىلىنىپ، مەڭگۈ ساقايماس بولۇپ قالغان لېيىنجاڭ ئىدى، بىراق ئۇ ئەمدى ساق-

سالامەت تۇرماقتا، يەنە كۆلۈمسىرەپ تۇرماقتا. "ماڭغىن، ــ دېدى ئۇ، ــ يەنە بىرىپ ئېگىزلىكىنى ئالايلى..." ئاندىن ئۇ قولىنى ئانتونىناغا ئۇزاتتى. "ۋاي ئىسىت، مېنىڭ ئىككى پۇتۇم پالەچ-تە!" ئانتونىنانىڭ كاللىسىدا شۇنداق بىر ئوي پەيدا بولدى، لېكىن ئۇ لېيەنجاڭ تەرەپكە قىڭغىيىپ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئوتنىڭ ئىچىدىن ئۆتۈپ ئالدىغا ماڭدى، كېسەلنىمۇ، ئاغرىق ئازابىنىمۇ سەزمىدى، ئېسىدىنمۇ چىقىرىپ قويدى.

(«روسىيە - سوۋېت ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1986 - يىللىق 2 - سانىدىن)

تەرجىمە قىلغۇچىلار: ئالىمجان ئانايەت
رەقىپ ۋاھاپ

تەرجىمىنىڭ مۇھەررىرى: سەمەت دۇگايلى

سوۋېت پروزىچىلىقىنىڭ 50 - يىللاردىن بۇيانقى قىسقىچە ئەھۋالى*

70 - يىللار سوۋېت جەمئىيىتىنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي ۋە مەدەنىي تەرەققىيات جەريانىدىكى مۇھىم بىر باسقۇچ بولىدى. دەۋرنىڭ ئالغا بېسىشى، ئىجتىمائىي تۈرمۇشنىڭ ئۆزگىرىشى بۇ باسقۇچتىكى ئەدەبىي ئىجادىيەتكە مۇنداق يېڭى ئالاھىدىلىكلەرنى بەخش ئەتتى: ئەدەبىيات جەھەتتىكى مەردانە سۆزلەر ۋە بەس - مۇنازىرىلەر، ئىدىيەۋى جەھەتتىكى تىنچسىز ھالەت ۋە ئازابلار ئۆتمۈشكە ئايلىنىپ، چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىش ھادىسىلىرى تۈگىتىلدى، ئەدەبىي تۈرمۇشتا چىنلىققا بىرقەدەر يېقىن ۋە ئىجابىي بولغان كەيپىيات بارلىققا كېلىپ، ئەدەبىيات مول مەزمۇنلۇق ۋە خىلمۇخىل بولۇشقا قاراپ راۋاجلاندى؛ مەيلى يېڭى تېما ئېچىش جەھەتتە بولسۇن ياكى بەدىئىي جەھەتتىن يېڭىچە ئومۇملاشتۇرۇش ۋاستىسى ئۇستىدە ئىزدىنىش جەھەتتە بولسۇن، ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە مۇۋەپپەقىيەتلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.

70 - يىللاردىكى سوۋېت ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىيات جەريانى ئىجتىمائىي رېئال شارائىتتىن ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى رەھبەرلىكى تۈزگەن ئەدەبىيات - سەنئەتكە دائىر بىر قاتار فاكتېن ۋە سىياسەت -

---

* بېشى ئۆتكەن سانda.

لەردىن ئايرىلمايدۇ.

60 ـ يىللارنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ، سوۋېت كومپارتىيىسى رەھبەرلىكى ئارقا ـ ئارقىدىن "ئىككىدە چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىش"كە قارشى تۇرۇش (يەنى قارىلاشقىمۇ قارشى تۇرۇش، پەردازلاشقىمۇ قارشى تۇرۇش)نى، رېئال تۇرمۇشنىڭ گۈزەللىكىنى ئىپادىلەش، بۇرژۇئا ئىدېئولوگىيىسىگە قارشى كۈرەشتە ھۇجۇمنى كۈچەيتىش، ئىدېئولوگىيىنىڭ كۆپ مەنبەلىك بولۇشىغا قارشى تۇرۇش، شۇنىڭ ـ دەك يازغۇچىلارغا سەمىمىي غەمخورلۇق قىلىش بىلەن تەڭ قاتتىق تەلەپ قويۇش دېگەنگە ئوخشاش بىر قاتار سىياسەتلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ سىياسەتلەر سوۋېت ئىتتىپاقى كومموئنستىك پارتىيىسىنىڭ 24 ـ قۇرۇلتىيىدا (1971 ـ يىلى) مۇئەييەنلەشتۈرۈلۈپ، 70 ـ يىللار ـ دىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەت سىياسىتىنىڭ تۈپ پروگراممىسى بولۇپ قالدى.

بۇ مەزگىلدە سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ئەدەبىيات ۋە سەنئەت مەسىلىسى توغرىسىدا چىقارغان ئون نەچچە قارارىدىن مۇھىملىرى «ئەدەبىي تەنقىد توغرىسىدا» قارار (1972 ـ يىلى)، «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كىنو ئىشلىرىنى يەنمۇ راۋاجلاندۇرۇش تەدبىرى توغرىسىدا» قارار (1972 ـ يىلى) ۋە «ئىجادىيەتچى ياشلارنى تەربىيەلەش خىزمىتى توغرىسىدا» قارار (1976 ـ يىلى) قاتارلىقلاردۇر. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى «ئەدەبىي تەنقىد توغرىسىدا» دېگەن قارارىدا ئوبزورچىلىق ساھەسىدىكى بەزى ئوبزورلارنىڭ بىر تەرەپلىمىلىكىنى خالى بولالماسلىق، پەلسەپىۋى ۋە ئېستېتىك سەۋىيىسى يۇقىرى بولماسلىق ئەھۋاللىرى ھەمدە ئوبزورچىلىق ساھەسىدىكى بىر قىسىم "ئىدېئوي ۋە بەدىئىي جەھەتتىن يارامسز

چىققان ئەسەر"لەرگە مۇرەسسەچىلىك، سۈبيېكتىپلىق پوزىتسىيەسىنى تۈتۈش ۋە ئاغىنىدارچىلىق، گۇرۇھۋازلىق قىلىپ يان بېسىش ئەھۋاللىرى جىددىي تەنقىد قىلىنغان، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئەدەبىي تەنقىد ساھەسىدىكىلەرنىڭ ۋەزىپىسى ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، ھازىرقى زامان سەنئىتىدىكى ھادىسىلەرنى، خاھىشلارنى ۋە قانۇنىيەتلەرنى چوڭقۇر تەھلىل قىلىپ، لېنىنچە پارتىيەۋىلىك ۋە خەلقچىللىق پرىنسىپىنى كۆچەيتىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى سەنئىتىنىڭ ئىدىيەۋىلىكى ۋە ئېستېتىك سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىپ، بۇرژۇئا ئىدېئولوگىيىسىگە بوشاشماي قارشى تۇرۇش تەلەپ قىلىنغان. يۇقىرىدىكى ئىككى جەھەتكە ئاساسەن، بۇ قارار "سوۋېت ئەدەبىياتى ۋە سەنئىتىنى يەنمۇ راۋاجلاندۇرۇشنىڭ يېڭى پروگراممىسى" ۋە "ھەرىكەت قىلىنماسى" دەپ قارىلىپ، 70-يىللاردىكى سوۋېت ئىتتىپاقى ئەدەبىيات ئېقىمىنىڭ ۋە نەزەرىيەۋى ئىزدىنىشىنىڭ تۈپ ئىدىيىسى ھەم يېتەكلەش نىشانى بولۇپ قالغانىدى.

يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئەدەبىيات-سەنئەتكە دائىر بىر قاتار فاكتىن ۋە سىياسەتلەرنىڭ يېتەكچىلىكىدە، 70-يىللاردىكى سوۋېت ئىتتىپاقى ئەدەبىيات ئېقىمىدا كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتىدىغان بەزى ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى، ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدىكى بەزى تۈپ خاراكتېرلىك مەسىلىلەر، ئالدىنقى ئون يىلدىكىدىن روشەن پەرقلىنىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلدى، مەسىلەن:

(1) ئەدەبىياتتىكى باش قەھرىمان مەسىلىسىدە، "قەھرىمانسىزلاشتۇرۇش"قا ۋە "غايىۋى پېرسوناژ"غا قارشى تۇرۇپ، ئىجابىي پېرسوناژلارنى ۋە قەھرىمان شەخسلەرنى يېزىش تەشەببۇس قىلىندى. 60-يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ، بولۇپمۇ 1972-يىلى

«ئەدەبىي تەنقىد توغرىسىدا» دېگەن قارار ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، بۇنداق ئەھۋال ناھايىتى روشەن بولدى. 50-ۋە 60-يىللاردا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەدەبىيات ساھەسىدە ئەۋج ئالغان قەھرىمانسىزلاشتۇرۇش" ئىدىيىسىنىڭ بىقىمى بىرخىل "خەۋپلىك خاھىش" دەپ قارىلىپ، ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدىكى كۆپلىگەن كىشىلەر بۇ خاھىشنى تەنقىد قىلدى. "قەھرىمانسىزلاشتۇرۇش"نىڭ تەنقىد قىلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدە يەنە بەزىلەر "ئىجابىي پېرسوناژ"نى مۇئەييەنلەشتۈرۈشنى تەشەببۇس قىلىشقا باشلىدى ھەمدە بۇ ئۇقۇمغا "'ئىجابىي پېرسوناژ' پەۋقۇلئاددە ھادىسە ئەمەس، بەلكى كۆپ ئۇچرايدىغان ھادىسە"، "'ئىجابىي پېرسوناژ'نىڭ ئىش-ھەرىكىتى، ئىرادىسى ۋە ئارزۇسىنىڭ گۈزەللىكى جەھەتتىن ئېيتقاندىمۇ، ئۇ رېئال شەخس، يەنى ئادەم" دېگەندەك بەزى يېڭى مەزمۇنلارنى قوشتى. لېكىن 70-يىللاردا ئەدەبىياتتىكى باش قەھرىمان مەسىلىسىدە كۆپرەك سۆزلەنگىنى يەنىلا "ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ ئوبرازى" ۋە "خەلق خاراكتېرى" دېگەندەك ئۇقۇملار بولدى. 70-يىللارنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن بۇيان، ئەدەبىياتتا تېخىمۇ دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان بىرخىل ئەھۋال بارلىققا كەلدى، ئۇ بولسىمۇ: كۆپلىگەن ئەسەرلەردىكى باش قەھرىمانلاردا يازغۇچىنىڭ سۇبېيېكتىپ خۇسۇسىيىتىنى ئىمكان قەدەر ئاجىزلاشتۇرۇپ، ئوتتۇرىدا تۇرۇش پوزىتسىيىسىنى نامايان قىلىشقا تىرىشىشتىن ئىبارەت. بۇنداق خاھىش ئەدەبىياتتا "مۇكەممەل، قەيسەر" پېرسوناژلار ئوبرازى توغرىسىدىكى كونا مۇقامنىڭ تاشلىنىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىپلا قالماي، پېرسوناژلارنى "ئىجابىي پېرسوناژ" ياكى "سەلبىي پېرسوناژ" دەپ ئايرىيدىغان ئەنئەنىۋى

شەكىلىنىڭمۇ تاشلىنىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئوبزورچىلىق ساھەسىدىكىلەر دائىم "ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانى"، "ئەسەرنىڭ باش قەھرىمانى" دېگەن كەسپىي ئاتالغۇنى يۇقىرىدىكى ئىككى ئۇقۇمنىڭ ئورنىغا قويىدى.

(2) چىنلىقنى يېزىش مەسلىسىدە، چىنلىقنى يېزىش ئەدەبىيات-سەنئەتتىكى ئەڭ مۇھىم ۋە ئەڭ تۈپ پرىنسىپنىڭ بىرى دېگەن پىكىردە داۋاملىق چىڭ تۇرۇلغان بولسىمۇ، 50-يىللاردىن بېرى چىنلىقنى يېزىش مەسلىسىدە كېلىپ چىقىقان ناچار خاھىشلار، مەسىلەن، سەلبىي ۋەقەلىككە ھەددىدىن زىيادە ئەھمىيەت بېرىش، تۇرمۇشنىڭ تۈتۈق تەرەپلىرىنى يېزىشقا قىزىقىپ كېتىش، ھازىرقى زامان تۇرمۇشىنىڭ تاشقى خۇسۇسىيەتلىرىنىلا تەسۋىرلەپ قويۇش ئەھۋاللىرى تەنقىد قىلىندى؛ "كۆندىلىك تۇرمۇش ئەھمىيىتى" بىلەن "دەۋر چىنلىقى"نى قارىمۇ قارشى قىلىپ قويىدىغان، "ئاكوپ چىنلىقى" بىلەن "قوماندانلىق شتابى چىنلىقى"نى قارىمۇقارشى قىلىپ قويىدىغان خاھىشلارغا قارشى تۇرۇلدى. 70-يىللاردىن كېيىن، "بىز ياشاۋاتقان دۇنيانىڭ گۈزەللىكىنى ئىپادىلەش" ۋە "رەڭگارەڭ رېئاللىقنى ئىپادىلەش" تەشەببۇس قىلىنغانلىقتىن، چىنلىقنى يېزىشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى پاش قىلىش ۋە تەنقىد قىلىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالمىدى، قىينچىلىقنى يېزىش، ناچار ھادىسىلەرنى ۋە خاتالىقلارنى ئېچىپ تاشلاش تەشەببۇس قىلىنغان بولسىمۇ، "قارىلاش"قا يول قويۇلمايتتى.

(3) ئىنسانپەرۋەرلىك توغرىسىدىكى مەسىلىلەردە، 70-يىللاردىكى سوۋېت ئەدەبىيات-سەنئىتى ساھەسىدىكىلەر ئىنسانپەرۋەرلىكنى پارتىيەۋىلىك، خەلقچىللىق بىلەن بىر قاتارغا قويۇپ، ئۇنى سوۋېت

ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ ئاساسىي پرىنسىپى قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئالدىنقى ئون يىلدىكىگە قارىغاندا، مۇھاكىمىنىڭ ئاساسىي نۇقتىسىدا روشەن ئوخشاشماسلىق بولدى، مەسىلەن، "ئابستراكت ئىنسان" پەرۋەرلىك"، "ساپ ئىنسان تەبىئىتى"، "ساپ مېھرىبانلىق" تەنقىد قىلىندى، "'ئومۇمىي كىشىلەر'، 'ئومۇمىي روھىي ھادىسە' توغرىسىدا مۇھاكىمە يۈرگۈزۈشكە قىزغىنلىق كۆتىش"قاتارلىق نۇقتىئىنەزەر ۋە خاھىشلارغا قارشى تۇرۇلدى ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئىنسانپەرۋەرلىك "سوتسىيالىستىك ئىنسانپەرۋەرلىك" ئىكەنلىكى ئوتتۇرىغا قويۇلدى، بۇ ئۇقۇم سىنىپىلىق ئۇقۇمى ۋە پارتىيەئۇلۇق ئۇقۇمى بىلەن باغلىنىشلىق ئىدى. شۇنداق بولۇش بىلەنلا قالماي، سوۋېت ئەدەبىيات-سەنئىتى ساھەسىدىكىلەر "ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە تىنچ بىللە تۇرۇشقا بولمايدۇ" ۋە "بۇرژۇئا ئىدېئولوگىيىسىگە قارشى كۈرەشتە ھۇجۇمنى كۈچەيتىش" دېگەن شوئار ئاستىدا، غەرب بۇرژۇئا ئىنسانپەرۋەرلىك ئىدىيىسىگە ۋە ئاتالمىش شىيۇجېڭجۇيىلىق ئىنسانپەرۋەرلىك ئىدىيىسىگە قارشى تەنقىد ئېلىپ باردى.

(4) 70-يىللار ئەدەبىياتىدىكى ئەخلاق ئۇستىدە ئىزدىنىش چوڭقۇرلىشىپلا قالماي، بەلكى كېڭەيدى، ئۇ ئەدەبىي ژانىرلارنىڭ ھەممىسىدە كۆرۈلدى ھەمدە ھەرخىل توقۇنۇش ۋە زىددىيەتلەرگىچە سىڭدى: ئادەم ۋە جەمئىيەت، ئادەم ۋە تەبىئەت دۇنياسى، ئادەم ۋە ئۇ تاللىغان ئىش، شەخسىي تۇرمۇشتىكى ئادەم قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى يازغۇچىلار ئەخلاق توغرىسىدا ئىزدىنىدىغان پەلسەپە ۋە جەمئىيەتشۇناسلىق جەھەتتىكى مەسىلىلەر بولۇپ قالدى. بۇنداق ئەھۋالنىڭ بارلىققا كېلىشى ئىجتىمائىي ئىدېئولوگىيە ھېسابلىنىدىغان ئەدەبىياتتا ئاڭلىقلىقنىڭ ئاشقانلىقىنى، ئىدېيىنىڭ يېتىلگەنلىكىنى ۋە

كەلگۈسىگە كۆڭۈل بۆلۈنۈۋاتقانلىقىنى ئىسپاتلىدى.

(5) ئەدەبىياتتىكى رېئالىزم پرىنسىپى يازغۇچىلارنىڭ پۈت-قولىنى چۈشەپ تۇرىدىغان ئاساراەت بولۇشتىن قالدى. 50-يىللار-نىڭ دەسلەپكى يېرىمىدىن باشلاپ، سوۋېت ئەدەبىيات ساھەسىدە-كىلەر سوتسىيالىستىك رېئالىزمغا دائىر مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىشقا باشلىغانىدى. 60-يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 70-يىللارغىچە سوتسىيالىستىك رېئالىزم سوۋېت ئەدەبىياتى نەزەرىيىسى تەتقىق قىلىدىغان مەركىزىي مەسىلە بولۇپ قالدى. نەزەرىيە ساھەسىدىكى-لەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك سوتسىيالىستىك رېئالىزم توغرىسىدىكى ئىلگىرىكى چۈشەنچىلەر يېتەرلىك بولمىدى، ئۇنى يەنمۇ راۋاجلاند-دۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ، دەپ قارىدى ھەمدە بەدىئىي شەكىل، ئۇسلۇب، ئېقىم، تىپلارنىڭ خىلمۇخىل بولۇشىنى تەشەببۇس قىلدى؛ بۇ مەزگىلدىكى ئەدەبىي ئىجادىيەتتە ھەقىقەتەن بىرقەدەر مۇرەككەپلىك ۋە خىلمۇخىللىق بولدى، كۆپلىگەن ئەسەرلەرنىڭ بەدىئىي ئۇسلۇبى ۋە ئۇسۇلى ئەنئەنىۋى رېئالىزم دائىرىسىدىن ھالقىپ كەتتى. مەسىلەن، قىسسىمان تەسۋىرلەشنىڭ ئورنىنى تەدرىجىي ھالدا لىرىكىلىق تەسۋىرلەش ئالدى (بوندارېۋنىڭ «قىرغاق»، كازاكوۋنىڭ «شىمال خاتىرىلىرى»، ئايتماتوۋنىڭ «ئالا ئىت ھاڭى»، بېكوۋنىڭ «بۆرىلەر» قاتارلىق ئەسەرلىرى بۇنىڭغا مىسال بولىدۇ)؛ سىمۇۋولىستىك يوشۇرۇن سۆزلەر بەزى ئەسەرلەردە كۆرۈلدى (ئاستافىيېۋنىڭ «پادىچى ئوغۇل بىلەن پادىچى قىز»، تېندرياكوۋنىڭ «بىر مەھەللىنىڭ گالۋاڭلىقى»، زاكرۇتكىننىڭ «ئىنسانلار ئانىسى»، راسپۇتىننىڭ «خەير، ماجورا كەنتى» قاتارلىق ئەسەرلىرى بۇنىڭغا مىسال بولىدۇ)؛ مۇبالىغەلەشتۇرۇش، توقۇلما

قىلىش قاتارلىق "قىياسىي" ئۇسۇللار بەزى ئەسەرلەردە (مەسىلەن، شۆكشىنىك «ئۇچ قېتىم توخۇ چىللىغۇچە» دېگەن ئەسىرىگە ئوخشاش- لاردا) قوللىنىلىدى؛ بەزى ئەسەرلەردە (مەسىلەن، ئايتماتوۋنىك «ئاق پاراخوت» ۋە «ئالا ئىت ھاڭى» دېگەن ئەسىرىگە ئوخشاش- لاردا) چۆچەك، خەلق رىۋايەتلىرى رېئال تۇرمۇشقا ئارىلاشتۇ- رۇلدى. قىسقىسى، بۇگۈنكى كۈندىكى سوۋېت ئەدەبىي ئەسەرلە- رىدە، مەيلى بەدىئىي ۋاقىت دادىل ئۆزگەرتىلگەن بولسۇن، ياكى ۋەقەلىك بىر دەۋردىن يەنە بىر دەۋرگە ھالقىتىلغان بولسۇن، ياكى "روھىي ھال تەھلىلى" ئۇسۇلى ۋە ياكى "ئاڭ ئېقىمى" ئۇسۇلى ۋە باشقىلار قوللىنىلغان بولسۇن، بۇلارنىڭ ھەممىسى كىشىلەرگە يات ۋە ھەيران قالارلىق تۇيۇلمايدىغان بولدى.

70 ـ يىللاردىكى سوۋېت پروزىچىلىقىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى ئۇستىدە ئىزدەنگەندە، 70 ـ يىللاردىكى ھېكايە ئىجادىيىتى دولقۇ- نىنىڭ رومان ئىجادىيىتى دولقۇنىغا قارىغاندا بىر ئاز پەسىيىپ قالغانلىقىنى كۆرمەي بولمايدۇ، بۇ سوۋېت ئوبزورچىلىق ساھەسـ دىكى كۆپ سانلىق كىشىلەرنىڭ قارىشى. بەزى ئەھۋاللار بۇنداق پەسىيىپ قېلىشنىڭ ئاساسى بارلىقىنى، يەنى "يېقىندىن بۇيان، كاتتا يازغۇچىلارنىڭ ھەممىسى رومان يازىدىغان بولۇپ كېتىپ، ھېكايىنىڭ بىرخىل 'ئابرويسىز'، 'مەشقىي' ژانىرغا ئايلىنىپ قالغان- لىقى"نى كۆرسەتتى. دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان يەنە بىرخىل ئەھۋال شۇكى، ھېكايىنىڭ تەرەققىيات يۆزلىنىشى ئۆزىرىپ، پوۋېستقا يېقىنلىشىپ قالغانلىقتىن، 30 ــ 40 مىڭ خەتلىك ھېكايىنى دائىم ئۇچراتقىلى بولىدىغان بولۇپ قالدى، بۇنىڭ بىلەن "پوۋېتسىمان ھېكايە" ياكى "كىچىك پوۋېست" دېيىلىدىغان بىر خىل يېڭىچە ژانىر

شەكىللەنىدى. قىيىقسى، ھەر خىل ئەھۋاللار مۇستەقىل ئەدەبىي ژانىر بولغان ھېكايىنىڭ بۇگۈنكى كۈنىدە بىرخىل يېڭى مۇسابىقىگە دۇچ كەلگەنلىكىنى كۆرسەتتى. ھازىرقى زامان سوۋېت ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىدىن قارىغاندا، 70 ـ يىللاردىكى ھېكايىلەردە 50 ـ، 60 ـ يىللاردىكى ھېكايىلەردىكىدەك جۇشقۇنلۇق ۋە يول ئېچىش روھى بولمىدى؛ 70 ـ يىللاردىمۇ بىر تۈركۈم "40 ياشلىق" ھېكايە يازغۇچىلار مەيدانغا چىقتى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئۆز ئالاھىدىلىكىنى نامايان قىلىشقا باشلىغان بولسىمۇ، كۆپ ساندىكى كىشىلەر يېڭىلىق يارىتىش مەزمۇنىغا باي مۇھىم ئەسەرلەرنى تېخى يېزىپ چىقمىغان، ئالدىنقىلارغا ۋارىسلىق قىلىپ، كېيىنكىلەرگە يول ئېچىش رولىنى ئويناپ لمىغانىدى.

80 ـ يىللارنىڭ دەسلەپكى ئۇچ يىلىدا، سوۋېت ئوبزورچىلىق ساھەسىدىكىلەر 70 ـ يىللاردىكى پروزا ئىجادىيىتىنىڭ ۋەزىيىتى ۋە ئالاھىدىلىكى ئۈستىدە قىزغىن مۇھاكىمە ئېلىپ بارغان، كۆپلىگەن پىكىرلەر ئۆزئارا قارىمۇ قارشى كېلىپ قالغان، شۇنداقتىمۇ ھەركىم ئۆز پىكرىنى يوللۇق ھېسابلاپ، ئۆزىنىڭ قارىشىدا چىڭ تۇرغانىدى. مۇنازىرىنىڭ كەسكىن بولغانلىقىنىڭ ئۆزى 70 ـ يىللاردىكى سوۋېت پروزا ئىجادىيىتىدىكى مۇرەككەپلىكىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. پروزا ئىجادىيىتىگە نىسبەتەن ئۇمىدسىزلىك قارىشىدا بولغان بىر گۇرۇھ كىشىلەرنىڭ (ئۇلارنى "ئۇمىدسىزلەر" دەپ ئاتاشقا بولىدۇ) بەزىلىرى 70 ـ يىللاردىكى ئەدەبىياتتا "ئاجىزلىشىپ كېتىش" ھادىسىسى كۆرۈلدى، مەسىلەن، يېزا تېمىسىدىكى پروزا ئەسەرلىرى "ئاجىزلىشىپ كەتتى"، بەزى ژۇرنالىلار (مەسىلەن، «دەۋرىمىز كىشىلىرى» ژۇرنىلى) دا بىرقانچە يىلغىچە يېزا تۇرمۇشىغا بېغىشلانـ

غان ۋەزىنلىك رومانلار ئېلان قىلىنمىدى؛ ئۇرۇش تېمىسىدىكى پروزا ئەسەرلىرىمۇ مەلۇم دەرىجىدە "ئاجىزلىشىپ" كەتتى، بەزى ياخشى ئەسەرلەر مەيدانغا كەلگەن بولسىمۇ، ئۇلاردا ھەقىقىي تۇردە يېڭىلىق يارىتىش جەھەتتىن كىشىلەرنى جەلپ قىلالايدىغان يېڭى مەنە كەم بولدى، دەپ ھېسابلىدى. بەزىلەر: 70-يىللاردا ئاساسەن 60-يىللاردا يېزىلىپ بولغان مەزمۇنلار تەكرارلاندى، يېڭىنقى ئون يىلدىن بېرى ئەدەبىيات ساھەسىدە بىرمۇ يېڭى كاتتا يازغۇچى مەيدانغا كەلمىدى، 70-يىللار ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە يىللار ئەمەس، دېگەن قاراشنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. يەنە بەزىلەر 70-يىللارنى 50-ۋە 60-يىللار بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆرگەندىن كېيىن، 70-يىللاردىكى پروزا ئىجادىيىتىنى "تېپتىنچ" دېگەن سۆز بىلەن سۈپەتلەپ، 70-يىللاردا بەزى ياخشى ئەسەرلەر بارلىققا كەلگەن بولسىمۇ، يەنىلا 60-يىللارنىڭ دەسلىپىدە شەكىللىنىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن ئەنئەنە دائىرىسىدىن چىقىپ كېتەلمىدى، كونا ئۆستەڭدىكى يېڭى دولقۇن-دىنلا ئىبارەت بولدى، دەپ قارىدى.

ئۇمىدسىزلەرنىڭ باھاسىغا قارىتا، ئۇمىدۋار پوزىتسىيەدىكى كىشىلەرمۇ ئۆزلىرىنىڭ قارىشىنى ئوتتۇرىغا قويىدى. ئۇلار، 70-يىللاردىكى نەسرىي ئەسەرلەر ئالدىنقى ئون يىلدىكىگە قارىغاندا تېخىمۇ چوڭقۇر، تېخىمۇ خىلمۇخىل بولدى، ئۇنىڭ تەھلىلچانلىقى تېخىمۇ ئاشتى، 70-يىللاردىكى ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىلگىرىكى ھەرقانداق ئون يىلدىكى ئەدەبىي ئىجادىيەتتىن قېلىشمايدۇ، دەپ قارىدى. بەزىلەر ھەتتا: 60-يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 80-يىللارنىڭ باشلىرىغىچە بولغان مەزگىلدە، يازغۇچىلار سان ۋە سۈپەت جەھەتتە رېكورت بۇزدى ۋە كىشىنى ھەيران قالدۇردى، بۇ يازغۇچىلار كۆپ

مىللەتلىك سوۋېت ئەدەبىياتى تەرەققىياتىنىڭ بۇ ئەڭ يېڭى باسقۇچىدا، ئۆزلىرىنىڭ ئورنىنى تامامەن ئىگىلەپ بولىدى، دېگەن قاراشنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. ئۇمىدۋارلار يېزا تېمىسىدىكى پروزىلار ئاجىزلىشىپ كەتتى دېگەن قاراشقا قوشۇلمىدى، ئۇلار، يېزا تېمىسىدىكى پروزىلاردا ئادەم ۋە يەر توغرىسىدىكى مەزمۇن بىلەن ئادەم ۋە يەر شارى توغرىسىدىكى مەزمۇن بارغانسېرى بىرلەشتۈرۈلۈش ئەھۋالىنى بايقىغا كەلدى، ئابرامۇۋنىڭ «ئائىلە» رومانى بىلەن ئالېكسېيېۋنىڭ «ئۇرۇشقاق باللار» رومانى مەيدانغا كېلىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا ئۇمىدسىزلىنىپ كېتىش بەك ئالدىراپ كەتكەنلىك بولسا كېرەك، دەپ ھېسابلىدى. ئۇرۇش تېمىسىدىكى ئەدەبىياتقا بولغان قاراش جەھەتتە، ئۇمىدۋارلار بېكوۋ، بوگومولوۋ ۋە كاندراتىيېۋ قاتارلىقلارنىڭ ئۇرۇش تېمىسىدىكى يېڭى ئەسەرلىرىنىڭ مەيدانغا كەلگەنلىكىنى مىسال كەلتۈرۈش ئارقىلىق، ئۇمىدسىزلەرگە رەددىيە بېرىپ، 70 - يىللاردىكى ئۇرۇش تېمىسىدىكى پروزا ئەسەرلىرى "ماھىيەت جەھەتتىن يېڭى تەرەققىيات باسقۇچى"غا كىردى، دەپ ھېسابلىدى.

ئۇمىدۋارلار "تەكرارلىنىش" ۋە "تېپىتىنچ"لىق توغرىسىدىكى قاراشلارغىمۇ كۆچلۈك رەددىيە بەردى. مۇھاكىمىنىڭ ئاخىرقى ئەھۋالىدىن قارىغاندا، ئۇمىدسىزلەرنىڭ كۆز قارىشىغا قوشۇلىدىغانلار ناھايىتى ئاز بولۇپ، ئۇمىدۋارلارنىڭ كۆز قارىشى روشەن ھالدا ئۇستۈنلۈكنى ئىگەللىگەن.

سوۋېت ئوبزورچىلىرى 70 - يىللاردىكى پروزا ئىجادىيىتى ۋەزىيىتىگە باھا بېرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، 70 - يىللاردىكى پروزا ئىجادىيىتىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى ئۈستىدىمۇ مۇھاكىمە ئېلىپ باردى. مۇھا-

كىمە ئىشىراكچىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى مۇنداق دەپ قارىدى:

(1) 70 ـ يىللاردىكى پروزا ئىجادىيىتىنىڭ ئەڭ روشەن ئالاھىدە ـ لىكىلىرىنىڭ بىرى شۇكى، ئەخلاق مەسىلىسى، ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ روھىي قىياپىتى مەسىلىسى، شۇنىڭدەك ئائىلە، مۇھەببەت، كۇندىلىك تۇرمۇش مەسىلىسىگە بولغان ھەۋەس ناھايىتى تېز ئاشتى. 60 ـ يىللارنىڭ دەسلىپىدە، يازغۇچىلار ئادەمنىڭ روھىي ئەخلاقى جەھەتتىكى مەسىلىلەر ئۈستىدە ئىزدىنىشكە دىققەت قىلىشقا باشلىغانىدى، لېكىن ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىگە ئەگىشىپ، تۇنۇگۈنكى چوڭقۇرلۇق بۇگۈن كۆپايە قىلمايدىغان بولۇپ قالدى، 70 ـ يىللاردا "بىر خىل داۋاملاشقان كۇندىلىك تۇرمۇشنىڭ مۇقىملىقىنىڭ ئۆزى" يازغۇچىلاردىن ئادەمنىڭ ئىچكى دۇنياسى ئۈستىدە تېخمۇ كەڭ ئىزدىنىپ، كۇندىلىك تۇرمۇشتىكى ئەخلاق مەسىلىلىرىگە ئوبرازلىق ۋە چوڭقۇر جاۋاب بېرىشنى تەلەپ قىلىۋاتقاندەك بولدى. مۇشۇنداق ئالدىنقى شەرت ئاستىدا، "ئەخلاق ـ كۇندىلىك تۇرمۇش پروزىلىرى" 70 ـ يىللار ئەدەبىياتىدىكى ئاساسلىق ھادىسىلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. بەزى يازغۇچىلار ئىجادىيەتتە ئەنئەنىۋى روھىي ئەخلاق بايلىقىنى بەدىئىي جەھەتتىن قازدى. مەسىلەن، راسپۇتىن، شۇكشىنلارنىڭ قەلىمى ئاستىدىكى برقانچە دانىشمەن بوۋاي ـ مومايلارنىڭ ئوبرازى، شۇنىڭدەك تېندرياكوۋ، پروسكۇرىن، نوسوۋ، ئاستافىيېۋ، بوندارېۋ قاتارلىق يازغۇچىلار ياراتقان نۇرغۇن باش قەھرىمانلار خەلقنىڭ تارىخىي تەجرىبىلىرىنى ۋە خەلق توپلىغان ئەخلاق بايلىقلىرىنى ھازىرقى زامان تۇرمۇشىغا ئىلھىپ كىردى. 70 ـ يىللاردا يەنە كۆپلىگەن ئەسەرلەردە، پەن ـ تېخنىكا دەۋرىدە ئىلگىرىكى روھىي ئەخلاق بايلىقىغا يېڭىباشتىن

باها بېرىش، بۇ ھەقتە يېڭىباشتىن پىكىر يۈرگۈزۈشكە ئىنتايىن دىققەت قىلىندى، "يىلتىز"نى ئاساسىي مەزمۇن قىلىش جەھەتتە، 70 ـ يىللاردىكى پروزا 60 ـ يىللاردىكىگە قارىغاندا "تېخىمۇ كەسكىن، تەھلىلگە تېخىمۇ ماھىر بولدى". بەزى يازغۇچىلار ھايات ۋە ئۆلۈم، ياخشىلىق ۋە يامانلىق، كىشىلىك تۇرمۇشىنىڭ مەنىسى قاتارلىق "مەڭگۈلۈك" كاتېگورىيىگە تەۋە مەسىلىلەرنى ئاساس قىلىپ، بۇ مەسىلىلەرنىڭ پەلسەپىۋى سىرى ۋە ئەخلاقىي قىممىتىنىڭ مەنبەسى ئۈستىدە ئىزدەندى. بەزى ئوبزورچىلار مۇنداق ھېسابلىدى: بۇگۈنكى سوۋېت سەنئىتىدە، پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ خەۋپىكە دۇچ كېلىۋاتقانلىقى ھەققىدىكى ئاساسىي مەزمۇن بارغانسېرى روشەنلەشمەكتە؛ لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئىنسان ۋە ئىنسانىيەت تۇرمۇشىنىڭ مەنىسى ۋە مەقسىتى توغرىسىدىكى مۇلاھىزىلەر ناھايىتى جىددىي ئېلىپ بېرىلدى ھەمدە پەلسەپىۋى چوڭقۇرلۇققا بېرىپ يەتتى. مەسىلەن، گونچار، بوندارېۋ، ئايتماتوۋ، دۇمبادزې قاتارلىق يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرى (مەسىلەن، «شەپەق نۇرىدىكى»، «تاللاش»، «ئەسىردىن ئۇزاق بىر كۈن»، «مەڭگۈلۈك قانۇنىيىتى») دە ئىنسانىنىڭ ياشىشى بىلەن روھىي جەھەتتىكى "مەڭگۈلۈك" مەسىلىسى ئوتتۇرىسىدىكى ئەخلاقىي باغلىنىش ئىسپاتلانغان. ئەخلاق جەھەتتىكى ئىزدىنىشتە تەنقىد تەرىكىبلىرىنىڭ كۈچىيىشى ھازىرقى زامان پروزىسىنىڭ ساغلام تەرەققىي قىلىۋاتقانلىقىنىڭ مۇھىم بىر بەلگىسى. 70 ـ يىللاردىكى كۆپلىگەن پروزا ئەسەرلىرىدە كۆچلۈك تەنقىدىي ھېسسىيات بولۇپ، تەنقىد، كۆپىنچە، كۈندىلىك تۇرمۇشتا سوتسىيالىزم ئىدىيىلىرىگە زىت بولغان نەرسىلەرگە، جۈملىدىن ئىستېمالچىلىق روھىي ھالىتى، شەخسىيەتچىلىك، ئىجتىمائىي ئىنكارچى-

لىق، سۆزى بىلەن ھەربىر ىتى بىر دەك بولماسلىق، سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە پرىنسىپىغا سەل قاراش، خەلقنىڭ تارىخىغا ھۆرمەت قىلماسلىق، مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە مەسئۇلىيەتسىزلىك پوزىتسىيىسى تۇتۇش، شۇنىڭدەك پەن-تېخنىكا ئىنقلابىدىكى پاسسىپ ھادىسىلەر قاتارلىقلارغا قارىتىلدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە، تەنقىدىي خاھىش كۈچىيىپ بېرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، روھىي ئەخلاق جەھەتتىكى سەلبىي ھادىسىلەر ھەققىدىكى تەتقىقاتىمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ چوڭقۇرلىشىپ باردى.

(2) مۇرەككەپ رېئال تۇرمۇشنى تېرىشچان ھەر تەرەپلىمە ئەكس ئەتتۈرۈش ھەمدە كەڭ تۇردە بەدىئىي جەھەتتىن ئومۇملاشتۇرۇش 70-يىللاردىكى سوۋېت پروزا ئىجادىيىتىنىڭ يەنە بىر مۇھىم ئالاھىدىلىكى. بۇ ئەھۋالنىڭ بارلىققا كېلىشى بىلەن ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى تارىخچىلىق كۆزگە ئالاھىدە چېلىقىدىغان بولدى، شۇ سەۋەبتىن كۆپلىگەن ئەسەرلەر بايان خاراكتېرلىك ۋە داستان خاراكتېرلىك ھەجمىگە ئىگە بولدى، بۇ ئالاھىدىلىك رومان ئىجادىيىتىدە گەۋدىلىك ئىپادىلەندى، مەسىلەن: بوندارېۋنىڭ «قىرغاق» دېگەن ئەسىرى، ئىۋانوۋنىڭ «مەڭگۈلۈك چاقىرىق» دېگەن ئەسىرى، ماركوۋنىڭ «سىبىرىيە» دېگەن ئەسىرى، ستادنيوكنىڭ «ئۇرۇش» دېگەن ئەسىرى، چاكوۋسكىنىڭ «مۇھاسىرە» دېگەن ئەسىرى، پروسكۇرىننىڭ «تەقدىر» ۋە «سېنىڭ ئىسمىڭ» دېگەن ئەسەرلىرى، دانگۇلوۋنىڭ «كۆزنېتىس كۆۋرۈكى» دېگەن ئەسىرى، ئابراموۋنىڭ «پلىياسلىن ئائىلىسى» دېگەن ئەسىرى، ئالېكسىيېۋنىڭ «ئېگىلمەس سۆگەت كۆچىتى» دېگەن ئەسىرى قاتارلىقلاردا شۇنداق.

يۇقىردا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن سەنئەتتىكى تارىخچىلىق سەنئەتكار-

لارنىڭ دۇنيانىڭ تۆپتىن ئۆزگىرىش مەنزىرىسىدىن ئۆتۈپ، سوتسىيالىستىك مۇناسىۋەت ۋە يېڭى كىشىلەرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش مەنزىرىسىدىن ئۆتۈپ دۇنيانى بىلىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار ھەربىر كونكرېت ئەھۋالىيەت، ۋەقەلىك ۋە ئادەمنىڭ تەقدىرىنى يازغاندا، تارىخىي تەرەققىيات نۇقتىسىنەزىرىدىن پىكىر يۈرگۈزگەن. ئۇلار ھەربىر تارىخىي يۈكسەكلىك (ئۆكتەبىر ئىنقىلابى، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش، ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسى، ئۇرۇشتىن كېيىنكى يېڭى دەۋر) تە تۇرۇپ، يۇقىرىدىن تۆۋەنگە قاراپ دۇنيانى بىلگەن، تارىختىكى ھەرخىل زور ئۆزگىرىشلەرگە ۋە زىددىيەتلەرنىڭ پارتلاپ چىقىشىغا، شۇنىڭدەك شەخسىنىڭ ۋە خەلقنىڭ تەقدىرىگە باھا بەرگەن، ئۇلارنى دەۋرنىڭ بوران-چاپقۇنى، خەلقنىڭ ئۇلۇغ ئىشلىرى، خەلقنىڭ ئەقىل-پاراسىتى ۋە شانلىق، قەھرىمانانە ئىش-لىرى جەلپ قىلغان. يازغۇچىلار رېئال تۇرمۇشنى تارىخىي يۈكسەك-لىكتە تۇرۇپ كەڭ تۇردە ئومۇملاشتۇرغانلىقى ۋە يېغىنچاقلىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ پروزىلىرى تۆۋەندىكىدەك يېڭى ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولغان:

1) تېما دائىرىسى كەڭ بولۇپ، سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، ئۇرۇش، دىپلوماتىك كۈرەش، خەلقئارا مەسىلە، تارىختىن ئەسلىمە، ئەخلاق-ئېتىكا قاتارلىق نۇرغۇن جەھەتلەرگە چېتىلىدى. 70-يىللاردىكى پروزا ئىجادىيىتىدە، بىر ئەسەردە بىرنەچچە خىل ۋەقەلىك بولۇپ، ئۆزئارا بىرىكىپ كېتىدىغان ئەھۋال ئۇچراپ تۇردى، مەسىلەن، بوندارېۋنىڭ «قىرغاق» دېگەن ئەسىرى، ئاناتىيېۋنىڭ «ئۇرۇشسىز يىللار» دېگەن ئەسىرى قاتارلىقلاردا شۇنداق.

2) تارىخىي دەۋرنىڭ ئۇلانما ئارىلىقى چوڭ، چېتىلدىغان تارىخىي ۋەقەلەر كۆپ بولدى. 70-يىللاردا كۆپلىگەن پروزا يازغۇچىلىرى خەلق تارىخىنى، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن بۇيانقى ھەرقايسى تارىخىي باسقۇچلارنى كەڭ تۇرده تەتقىق قىلىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ قەلىمى ئاستىدىكى تارىخىي زامان چېكى يۇغۇرىۋېتىلگەندەك، ۋەقەلىك خەلقنىڭ تۇرمۇشىدىكى دەۋر ئەھمىيىتىگە ئىگە ئىشلارنى يېقىندىن چۆرىدىگەن ھالدا قانات يايدۇرۇلغان. ۋەقەلىك توقۇنۇشى ئىنقىلاب بوران-چاپقۇنىنىڭ گۈلدۇر-قاراس چاقماقلىرى بىلەن تولۇپ تاشقان، تۇرمۇشتىكى قۇرغۇچىلار ۋە ئۆزگەرتكۈچىلەرنىڭ تەقدىرى خەلقنىڭ تەقدىرى بىلەن مەھكەم بىرلەشىپ كەتكەن؛ كىتابخانىلار ماركوۋنىڭ «سىبىرىيە» نامىلىق رومانى، نۇربېئىسوۋنىڭ ئۇچ تومىلۇق رومانى «قان ۋە تەر»، ئۇيغانوۋنىڭ «مەڭگۈلۈك چاقىرىق» نامىلىق رومانى قاتارلىق ئەسەرلەردىن خەلقنىڭ تەقدىر بىلەن بولغان ئېلىشىشلىرىنى ۋە ئىجتىمائىي ئۆزگىرىش جەريانىدا نامايان قىلغان تىللاردا داستان بولغۇدەك ئۇلۇغۋار غەيرىتىنى ھېس قىلالايدۇ.

يۇقىردا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ئومۇملاشتۇرۇش ۋە يېغىنچاقلاشتىن ئىبارەت ئالاھىدىلىك 70-يىللاردىكى بەزى پوۋېست ۋە ھېكايىلەر-دىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان، مەسىلەن، ببكوۋنىڭ «چاسا ئۇچلۇق مۇنار»، «بۆرىلەر» نامىلىق پوۋېستى، ۋاسىلىيېۋنىڭ «بۇ يەرنىڭ سەھىرى جىمجىت...»، «رويخەتكە ئېلىنماسلىق» نامىلىق پوۋېستلىرى، راسپۇتىننىڭ «ياشا ھەم ئېسىڭدە ساقلا» نامىلىق پوۋېستى، تربغونوۋنىڭ «دەريا غا يانداش كوچىدىكى ساراي» نامىلىق پوۋېستى قاتارلىق پوۋېستلار، شۇنىڭدەك ھازىرقى زامان سوۋېت ئەدەبىياتى-

دىكى چاتما ھېكايىلەر ۋە تەقدىرىي ھېكايىلەر، مەسىلەن، ئاستافىيۇنىك «ئاخىرقى سالام» ۋە «بېلىق پادىشاھى»، نىلىنىك «تۇنجى قېتىم ياتلىق بولۇش»، بېلوۋنىك «مېنىك ھاياتىم» قاتارلىق ئەسەرلىرى بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلايدۇ.

3) ئومۇمىي كارتىنىلىق، كۆپ لىنىيىلىك، كۆپ قاتلاملىق قىلىپ تەسۋىرلەش 70-يىللاردىكى پروزا ئەسەرلىرىنىڭ بەدىئىي ۋاستە جەھەتتىكى بىر چوڭ ئالاھىدىلىكى. بۇ ئالاھىدىلىك يۇقىرىدا سۆزلەنگەن ئومۇملاشتۇرۇش ۋە يېغىنچاقلاشقا تىرىشىش ئەھۋالى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق، چۈنكى كۆپلىگەن تارىخىي ۋە ئىجتىمائىي تۈرمۇش مەزمۇنىنى ئومۇملاشتۇرۇپ ھەم يېغىنچاقلاپ، كاتتا تارىخىي كۆرۈنۈشلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئۈچۈن (بولۇپمۇ بەزى يازغۇچىلار ئوخشاش بولمىغان تۈرلۈك تېمىلارنى بىرلەشتۈرمەكچى بولغانىدا)، ئەنئەنىۋى بىرلا لىنىيە بىلەن قۇراشتۇرۇش ۋاستىسىگىلا تايىنىش كۆپايە قىلمايدۇ. بۇنداق ئومۇمىي كارتىنىلىق تەسۋىرلەش ۋاستىسى كەڭ كۆلەمدىكى دەبدەبىلىك تارىخىي كۆرۈنۈشلەرنى ئىپادىلەشكە، ئوخشاش بولمىغان تېمىلارنى، كۆپ پېرسونا‌ژلارنى ۋە ئۇلارنىڭ پائالىيەتلىرىنى سغدۇرۇشقا قادىر بولۇپلا قالماي، كۆپ لىنىيىلىك تەسۋىرلەش ۋاستىسى ئارقىلىق، بىرقانچە ۋەقەلىكنى گىرەلەشتۈرۈپ تەڭ قەدەمدە راۋاجلاندۇرغىلى بولىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئەسەردىكى ھېكايە كۆرۈنۈشلىرى مەلۇم ستېرىئولۇق تۈيغۇ بېرىدىغان بولىدۇ. سىمونوۋنىڭ «تىرىكلەر ۋە ئۆلگەنلەر» ناملىق ئۇچ تومлۇق رومانى، چاكوۋىسكىنىڭ «مۇھاسىرە» ناملىق رومانى، پىروسكۇرىننىڭ «تەقدىر» ناملىق رومانى، ستادنيوكنىڭ «ئۇرۇش» ناملىق رومانى، شۇنىڭدەك كوربىسنىكوۋنىڭ «ئارتۇنىن تېلوگىيىسى» رومانى

قاتارلىق رومانلاردىكى ئومۇمىي كارتىنىلىق تەسۋىرلەر ھازىرقى زامان سوۋېت پروزىسىدىكى تىپىك ۋەكىللەردۇر.

4) چوڭقۇر، ئىنچىكە پسىخىك تەسۋىرمۇ 70-يىللاردىكى سوۋېت پروزىسىنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى. پسىخىك تەسۋىرگە ئەھمىيەت بېرىپ، ئەسەردىكى پېرسوناژلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئىنچىكە تەھلىل قىلىپ، ئۇلارنىڭ كەسكىن، دراماتىك روھىي پائالىيەتلىرىنى سۈرەتلەش رۇس ئەدەبىياتىنىڭ پرلىرى ھېسابلىنىدىغان تۈرگېنېۋ، دوستويېۋسكى، تولستوي، چېخوۋلارنىڭ دائىم قوللىنىدىغان بەدىئىي ۋاسىتىسى ئىدى. بۇ ئەنئەنىگە سوۋېت يازغۇچىلىرى ۋارىسلىق قىلدى ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇردى. ھازىرقى زامان سوۋېت يازغۇچىلىرىدىن ئايتماتوۋ، گونچار، راسپۇتىن، بوندارېۋ، تربفونوۋ، ئاستافىيېۋ، تروپېپولسكى، بېكوۋ، پروسكۇرىن قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن كارامەت ياخشى پېزىلغان پسىخىك تەسۋىرلەرنى كۆرگىلى بولىدۇ. بۇنداق بەدىئىي ۋاستىنى قوللانغانداﻫ، باش قەھرىمانىنىڭ خاراكتېرلىك خۇسۇسىيىتى ئالاھىدە گەۋدىلىنىپلا قالماي، ئەسەرنىڭ ئۆزىنىڭ پەلسەپىۋى خۇسۇسىيىتى ۋە بەدىئىي تەسىرلەندۇرۇش كۈچىمۇ ئاشىدۇ.

5) تېما جەھەتتىكى قاتتىق چەكلىمىنىڭ پەيدىنپەي يوقىلىشىغا قاراپ يۇزلىنىشى، ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ كۆنسېرى ئورتاق ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە ۋە توقۇنۇشلارغا يۇزلىنىشى، ئومۇمىي پەلسەپىۋى مەنىنىڭ كۈچىيىشى 70-يىللاردىكى (بولۇپمۇ ئاخىرقى مەزگىللىرىدىكى) پروزا ئىجادىيىتىنىڭ ئاساسىي يۇزلىنىشىنى ئەكس ئەتتۈردى. 50-ۋە 60-يىللاردا، پروزا كۆپىنچە تېمىسىغا ئاساسەن "يېزا تېمىسىدىكى پروزا"، "ئىشلەپچىقىرىش تېمىسىدىكى پروزا"،

"ئۇرۇش تېمىسىدىكى پروزا"، "تارىخىي پروزا" دېگەندەك تۈرلەرگە بۆلۈنەتتى، بۇنداق بۆلۈشنىڭ ئەينى چاغدىكى تېما پەرقى جەھەتتە ھەقىقەتەن ئاساسى بار ئىدى، چۈنكى تۈرلۈك پروزا ئەسەرلىرى تېما جەھەتتە پەرقلىنىپلا قالماي، ئىدىيۇسىلىك ۋە بەدىئىيلىك جەھەتتە ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتكە ئىگە ئىدى. لېكىن 70-يىللارغا كەلگەندە، يۇقىرىدا ئېيتىلغان تېمىلارنىڭ پەرقى بارا-بارا يوقىلىشقا باشلاپ، پەرق ئىككىنچى ئورۇنغا چۈشۈپ قالدى، ئومۇمىي ۋە ئورتاق ئىجتىمائىي مەسىلىلەر (بولۇپمۇ ئەخلاق جەھەتتىكى مەسىلىلەر) پروزا ئىجادىيىتى ئۈستىدىكى ئىزدىنىشنى بۇ مەسىلىلەرگە تېخىمۇ يېقىنلاشتۇرۇپ، رېئاللىقنى ئورتاق ھالدا پەلسەپە چوڭقۇر-لۇقى ۋە كەڭلىكى نۇقتىسىدىن ئەكس ئەتتۈرۈپ، تۈرمۇشتىكى ھادىسىلەرنىڭ ئەخلاقىي مەنىسىنى كۆرسىتىپ بەردى. مەسىلەن، بۈگۈنكى كۈندە راسپۇتىننىڭ يېزا تېمىسىدىكى «خەير، ماجورا كەنتى» دېگەن ئەسىرىنى گرانىننىڭ شەھەر تېمىسىدىكى «بىر رەسىم» دېگەن ئەسىرىگە سېلىشتۇرۇپ كۆرگەندە، بۇ ئىككى ئەسەردە بۈگۈنكى كۈندىكى ئىجتىمائىي تۈرمۇشتىكى بىر قاتار زور ۋە مۇرەككەپ پەلسەپىۋى روھىي ھالەت ۋە ئەنئەنىۋى ئەخلاق مەسىلىلىرىنىڭ تۈرلۈك نۇقتىلاردىن يېزىلغانلىقىنى تېخىمۇ كۆپ ئورتاقلىقنى كۆرگىلى بولىدۇ.

6) ئۇسلۇب ۋە ژانىرنىڭ خىلمۇخىل بولۇشى 70-يىللاردىكى پروزا ئىجادىيىتىنىڭ رەڭدارلىقىنى ئاشۇردى. 70-يىللار پروزىسىدىكى تۈرمۇش پۈرىقى ۋە چىنلىق تۈيغۇسى بۇنداق خىلمۇخىللىقنىڭ ئىپادىسىنىڭ بىرى. دېققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغىنى ئادامۇۋىچ، بربىل ۋە كورىسنىكلار بىرلىشىپ يازغان «مەن ئوتلار لاۋۇلداپ

تۇرغان يېزىدىن كەلدىم» دىگەن ئەسەر، سىمونوۋنىڭ «ئوخشاش بولمىغان ئۇرۇش كۈنلىرى» ناملىق خاتىرىسى، گرانىننىڭ «ئاجايىپ ھايات» ۋە «كلافتىيا ۋىلول» ناملىق ئەسىرى قاتارلىق بىر تۈركۈم خاتىرە پروزىلىرىنىڭ مەيدانغا كېلىشىدۇر. بۇ ئەسەرلەر 70-يىللار-دىكى پروزا ئىجادىيىتى ئۈسلۇبىدىكى مۇھىم بىر خاھىشقا ۋەكىللىك قىلىدۇ. بۇ ئەسەرلەردىكى پېرسوناژلار ۋە ۋەقەلىكلەر چىن ھەم ئىشەنچلىك، قايىل قىلارلىق بولغاچقا، بىرقەدەر كۈچلۈك بەدىئىي تەسىرلەندۈرۈش كۈچىگە ئىگە بولغان. بۇ ئەسەرلەر راست ئادەم، تۈرمۈش ئارقىلىق سۆزلىگەن؛ ھېكايە سۆزلىگۈچى كۆپ ھاللاردا ئەسەردىكى باش قەھرىمان ياكى ئاپتور سالاھىيىتىدە ئەمەس، باشقا سالاھىيەتتە ئوتتۇرىغا چىقىقان مەلۇم "مەن" بولغاچقا، ھېكايىنىڭ ئوبىيېكتىپلىقى ئاشقان. بۇنداق ئۇسلۇب ئادەتتىكى پروزىلاردىمۇ قوللىنىلغان، مەسىلەن، بوگومولوۋنىڭ «44-يىل ئاۋغۇست...» دېگەن ئەسىرى راست-يالغانلىقىنى ئايرىغىلى بولمايدىغان نۇرغۇن خەت-چەك ماتېرىياللىرى ئارىلاشتۇرۇپ يېزىلغان بولۇپ، ئوقۇسا دېلو پاش قىلىش توغرىسىدىكى ئەدەبىي ئاخباراتقا ئوخشايدۇ. ئابراموۋ-نىڭ «پلىياسلىن ئائىلىسى» ناملىق رومانى ۋە زالىگىننىڭ «تۆزلۈق جىلغا» ناملىق پوۋېستى قاتارلىق ئەسەرلەردە بولسا باش قەھرە-مانىنىڭ بايانى ئارقىلىق، نۇرغۇنلىغان پارچە ۋە باب-پاراگرافلار يۆغۇرۇۋېتىلگەن؛ بەزى ئەسەرلەردە يەنە باش قەھرىمانىنىڭ ئىچكى دۇنياسى توغرىسىدىكى بىۋاستە تەسۋىر كۆكۈل پائالىيىتىنىڭ ئۆز-ئۆزىدىن ئېپادىلىنىشى بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەن، مەسىلەن، بونداق رېۋېنىڭ «يېنىڭ ھەربىي ياردەم تەلەپ قىلىدۇ»، «ئىسسىق قار» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە شۇنداق. يۇقىرىدا ئېيتىلغان ۋاستە ئەسەر-

لەرنڭ تۇرمۇش پۇرىقىنى ۋە چىنلىق تۈيغۇسىنى زور دەرىجىدە كۈچەيتتى. ئۇسلۇب ۋە ژانىرنڭ خىلمۇخىللىقىنڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى بايان قىلىش ئۇسۇلىنڭ ئىخچام ۋە مەزمۇنلۇق بولغاندىلقىدۇر. بۇ ئالاھىدىلىك پروزىنڭ سغىمىنڭ ئېشىپ بېرىشىغا ئەگىشىپ، ئومۇمىيلىق ۋە يىغىنچاقلىقنىڭ كۈچىيىش يۈزلىنىشىگە ئەگىشىپ بارلىققا كەلگەن. يېڭى يۈزلىنىش يازغۇچىلارنىڭ مۇمكىن قەدەر كىچىكرەك ھەجىم بىلەن كۆپ مەزمۇننى ئەكس ئەتتۈرۈشىنى تەلەپ قىلدى، بۇنىڭ بىلەن يازغۇچىلارنىڭ تەسۋىرلىرىنىڭ ئىخچام ۋە يىغىنچاق بولۇشى زۆرۈر بولۇپ قالدى. مەسىلەن، ئايتماتوۋنىڭ «ئەسىردىن ئۇزاق بىر كۈن» دېگەن رومانىدا، بىر كۈننى تەسۋىرلەش ئارقىلىق، باش قەھرىمانىنىڭ ئۇزاق ھايات يولىنى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. 50 ـ، 60 ـ يىللاردىكى سوۋېت ئەدەبىياتىدا بۇنداق ئىخچام بەدىئىي ۋاستە جەھەتتە مىسال يوق دېيەرلىك ئىدى. چۆچەك، مەسەل، توقۇش، مۇبالىغە قىلىش قاتارلىق قىياسىي ئامىللارنىڭ كۆپىيىشىمۇ ئۇسلۇب ۋە ژانىر جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكلەرنىڭ بىرى. مەسىلەن، ئايتماتوۋنىڭ چۆچەكىكە تەقلىد قىلىپ يازغان پوۋېستى «ئاق پاراخوت»، شۆكشىننىڭ «توخۇ ئۇچ قېتىم چىللەغۇچە» ناملىق رومانى قاتارلىقلاردا چۆچەك، مۇبالىغە قىلىش، ھەتتا توقۇش قاتارلىق بەدىئىي ۋاستىلەر قوللىنىلغان، نەتىجىدە ئەسەر زور بەدىئىي ئۇنۇمگە ئېرىشكەن. سوۋېت ئوبزورچىلىرى ئۇسلۇب، ژانىر جەھەتتە يېڭىدىن بارلىققا كەلگەن ھادىسىلەر توغرىسىدا ئوخشاش بولمىغان قاراشلاردا، ھەتتا قارىمۇ قارشى قاراشلاردا بولسىمۇ، لېكىن ئۇسلۇب ۋە ژانىرنڭ 70 ـ يىللاردىكى ئەدەبىيات سېپىگە مۇۋەپپەقىيەتلىك كىرگەنلىكىنى ئىنكار قىلىشقا

بولمايدۇ.

يۇقىردا 70-يىللاردىكى سوۋېت ئەدەبىياتىنىڭ ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈشى، ئەدەبىياتتىكى ئىدىيەۋى ئېقىم ۋە پروزا ئىجادىيىتىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى، ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا قىسقىچە توختالدۇق. تۆۋەندە ئوخشاش بولمىغان تېمىلار بويىچە تۈرگە ئايرىپ، 70-يىللاردىن بۇيانقى پروزا ئىجادىيىتىنىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇرىمىز.

1. ساناقەت ئىشلەپچىقىرىشى ۋە پەن-تېخنىكا ئىنقىلابى تېمىسىدىكى پروزىلار

سوۋېت ئىتتىپاقى 60-يىللارنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇشقا، ماددىي ئاساس قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىشكە تېخىمۇ ئەھمىيەت بەردى، "يېڭى ئىقتىسادىي تۈزۈلمە"نى يولغا قويدى، يېڭى تېخنىكىلارنى زور كۈچ بىلەن قوللىنىپ ۋە ئومۇملاشتۇرۇپ، كارخانىلارنى ئىلمىي باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى، "پەن-تېخنىكا ئىنقىلابى"نى قانات يايدۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، خەلقنىڭ ماددىي تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ۋە مەدەنىيەت، مائارىپ سەۋىيىسىنى زور كۈچ بىلەن ئۆستۈرۈپ، ئىشچىلار بىلەن دېھقانلار، جىسمانىي ئەمگەك بىلەن ئەقلىي ئەمگەك، شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى ئازايتتى. يېقىنقى ئون نەچچە يىلدىن بۇيان، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىقتىسادىدا ئىنكار قىلىپ بولمايدىغان زور تەرەققىياتلار بولدى، ئالايلى، پولات، نېفت قاتارلىق كۆپلىگەن ئېغىر سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ مىقدارى دۇنيادا بىرىنچى ئورۇننى ئىگەللىدى؛ ئالەم قاتنىشى سانائىتى، ئاتوم ئېنېرگىيىسى سانائىتى دۇنيادا ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىلىك، خەلقنىڭ تۇرمۇشىمۇ خېلى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى؛ مەدەنىيەت-مائارىپ، پەن

تەتقىقاتى ئىشلىرىمۇ تېز راۋاجلاندى.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە پەن-تېخنىكىسىنىڭ راۋاجلىنىشى، ئىقتىسادىي تۈزۈلمىسىنىڭ ئىسلاھ قىلىنىشى، ماددىي مەدەنىيەت سەۋىيىسىنىڭ ئۆسۈشى ھازىرقى زامان سوۋېت ئەدەبىياتىدا ئەكس ئەتتۈرۈلمەي قالمايدۇ. ھازىرقى زامان سوۋېت ئەدەبىياتى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ساھەسىدىكى تۈرلۈك ئۆزگىرىشلەرنى تەتقىق قىلغاندا، ئىشلەپچىقىرىشتىكى يېڭىلىق يارىتىش روھى ۋە قىزغىنلىقىغا ناھايىتى سەزگۈرلۈك بىلەن قاراپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋە پەن-تېخنىكا ئىنقىلابىدىكى قىينىچىلىق ھەم مەسىلەلەرنى خوجايىنلىق پوزىتسىيىسى بىلەن ھەل قىلغان يېڭىلىق يارىتىۋچىلارنىڭ روھىي قىياپىتىنى كۆرسىتىپ بېرىشكە، سوتسىيالىستىك ئەمگەك داۋامىدىكى ئىجادچانلىق ۋە ئىنسانپەرۋەرلىكنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرىشكە تىرىشتى. 60-يىللارنىڭ ئاخىرى، 70-يىللارنىڭ بېشىدىن تارتىپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋە پەن-تېخنىكا ئىنقىلابى جەريانىدىكى ئۆتكۈر زىددىيەتلەرنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەدەبىي-بەدىئىي ئەسەرلەر كىتابخانلار ۋە تاماشىبىنلارنى راسا قىزىقتۇردى.

70-يىللاردىكى ئەدەبىيات ئىجادىيىتىدىن قارىغاندا، سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ۋە پەن-تېخنىكا ئىنقىلابى تېمىسى يەنىلا ھازىرقى زامان سوۋېت ئەدەبىياتى تەرەققىياتىدىكى ناھايىتى مۇھىم بىر تەرەپ. بۇرۇنقى يىللاردىكى ئوخشاش تۈردىكى تېمىغا سېلىشتۇرغاندا، دەۋر ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتى بۇ تېمىدىكى رېئالىزملىق پرىنسىپنى ئەسلىگە كەلتۈردى ۋە تۈزەتتى. بۈگۈنكى كۈندە، بۇ تېما ئۇستىدە ئىزدىنىشتە سوۋېت يازغۇچىلىرى نەزىرىنى "ئىشلەپچىقىرىش"، "پەن-تېخنىكا ئىنقىلابى" دائىرىسى بىلەنلا چەكلەپ

قويماستين، بۇ دائىرىدىكى نۇرغۇن مەسىلىلەر بىلەن ھادىسىلەرنى پەلسەپىۋى قائىدە ۋە ئەخلاق جەھەتتىكى ئىزدىنىش بىلەن زىچ بىرلەشتۈردى، بۇنىڭ بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ياكى پەن-تېخنىكا ئىنقىلابى تېمىسىدىكى نۇرغۇن ئەسەرلەردە پەلسەپىۋى پۇراق كۈچلۈك بولدى. بۇنداق ئەھۋالنى مۇنۇ جەھەتلەردىن ئىسپاتلاشقا بولىدۇ.

1) "ئەمەلىي ئىشلىگۈچىلەر" پېرسوناژلىرى توغرىسىدىكى ئەخلاق مۇنازىرىسى 60-يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 70-يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىغىچە، سوۋېت پروزىچىلىقىدا ۋە سەنئەت سەھنىلىرىدە "ئەمەلىي ئىشلىگۈچىلەر" ("قابىلالار" دەپمۇ تەرجىمە قىلىنىدۇ، بۇ ئىبلىمىزنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرىدىكى "ئىسلاھاتچىلار"غا ئوخشايدۇ)نى يېزىش دولقۇنى بارلىققا كەلدى. بۇلاردىن لىپاتوۋ تەسۋىرلىگەن جىڭلى پرونچاتوۋ («جىڭلى پرونچاتوۋ ھەققىدە ھېكايە» پوۋېستىدا، 1969-يىلى)، دۇوربېتسكى تەسۋىرلىگەن ئىنۋېنبر چېشكوۋ («سىرتتىن كەلگەن كىشى» دراممىسىدا، 1972-يىلى)، گرىبنبۇ تەسۋىرلىگەن ئايال زاۋۇت باشلىقى سىمرنوۋا («قابىل ئايال ھەققىدە ھېكايە» دراممىسىدا، 1973-يىلى)، كورېبىنكوۋ تەسۋىرلىگەن ئىشچىلىقتىن پېتىلىپ مۇئاۋىن مىنىستىر بولغان ئارتۇنىن («ئارتۇنىن تىرىلوگىيىسى» رومانىدا، 1974—1977-يىللار) قاتارلىقلار ناھايىتى مەشھۇر ئوبرازلار بولۇپ، بۇلار ئىگىلىك ئىسلاھاتى ۋە پەن-تېخنىكا ئىنقىلابى داۋامىدا بارلىققا كەلگەن ئاتالمىش "زامانىمىزنىڭ قەھرىمانلىرى" دۇر. ئۇلار ياش-قاۋۇل، بىلىملىك، كەسىپ ئەھلى، جۆھەر، قابىل، ئىش ئۇنۇمىگە ۋە ئىلمىي باشقۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىدۇ، ئىسلاھات يولىدا ھەرقانداق توسالغۇدىن قورقمايدۇ، ئەمما ئۇلار

ۆزىگە خاس ئىندىۋىدۇئاللىقتا ئىگە، ئۇلارنىڭ پائالىيىتىمۇ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە، بۇ ئالاھىدىلىكلەرنى ئەنئەنىۋى ئەخلاق ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك بىلەن سىنغاندا، ئاشۇ ئوبرازلارنىڭ ئەخلاقىي پەزىلىتىدىكى پەرق ئەكس ئېتىدۇ. مەسىلەن، پرونچاتوۋ ئالىي مائارىپ تەربىيسى ئالغان، ھازىرقى زامان كارخانىسىنى تەشكىللەش ۋە باشقۇرۇش ئىقتىدارىغا ئىگە پىرسوناژ. جىگلى بولۇپ، پەن-تېخنىكا ئىنقلابى ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، ئۇ تۇرلۇك ۋاستىلەرنى قوللىنىدۇ؛ ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن ئىنتىزامنى چىڭىتىدۇ، كادىرلار قوشۇنىنى تەرتىپكە سالىدۇ؛ ئىشچىلارنىڭ ئاكتىپلىقىنى قوزغاش ئۈچۈن، ئۆزى باشلاپ جاپالىق ئىشلەيدۇ، مۇكاپاتلاشقا تېگىشلىكلەرنى قەتئىي مۇكاپاتلايدۇ، جازالاشقا تېگىشلىكلەرنى قەتئىي جازالايدۇ. چېشكوۋ ئەسلىدىكى زاۋۇتتىن يەنە بىر زاۋۇتقا ئىسلاھات ئىشلىرىنى باشقۇرۇشنى ئىختىيار قىلىپ كېلىدۇ. ئۇ كېلىپلا رەھبەرلىكىگە ئېيغا 280 رۇبلى ھەق بېرىش، ئۈچ ئېغىزلىق ئۆي بېرىش، خوتۇنىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش تەلىپىنى قويمىدۇ؛ ئۆزى مەسئۇل بولغان سېخىتا ئىلمىي باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى تەكىتلەيدۇ، ئەمگەك ئىنتىزامىنى تەرتىپكە سالىدۇ، ئىقتىسادىي ھېساباتنى قاتتىق يولغا قويىدۇ، مۇكاپات سوممىسىنى تۆتۈپ قېلىش قاتارلىق چارىلەر بىلەن ئىشچىلارنىڭ ئاكتىپلىقىنى قوزغاش تەكلىپىنى بېرىدۇ؛ بۇيرۇققا قارشى چىققان، ئىشلەپچىقىرىش نورمىسىنى ئورۇنلىيالمىغان، ساختىپەزلىك قىلغان، قالاقلارغا يان باسقان كىشىلەرنى قاتتىق جازالايدۇ ھەتتا زاۋۇتتىن چىقىرىۋېتىدۇ؛ ئىسلاھاتنى قەتئىي ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، ئەسلىدىكى ئورنى بەرگەن ئىنتىزام جازاسىغا رازى بولىدۇ، خوتۇنى ئاخىرىپ يېتىپ قالغان

چاغدا قاراشقا چولىسى تەگمەيدۇ، خوتۇنى ئۆلۈپ كەتكەندە ۋىدالـ
شۇالالمايدۇ.

چېشكوۋ غەيرەتلىك ۋە باشقۇرۇشتا تەجرىبىلىك، قابىل پېرسوناژ، ئەمما ئۇنىڭدا دېموكراتىسىە ئىستىلى كەم، ئۇ پارتىيە تەشكىلاتىغا تايىنىشقا ۋە باشقىلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىشقا ماھىر ئەمەس، خىزمەتـ داشلىرىغا قىزغىن ئەمەس.

چېشكوۋدەك "ئەمەلىي ئىشلىگۈچىلەر" دېگى ئەخلاق ۋە خاراكـ تېر ئاجىزلىقى روشەن ئىدى، شۇنىڭ بىلەن 70 ـ يىللاردىكى ئەدەبىي ئىجادىيەتتە "چېشكوۋغا قارشى" ئوبرازلار بارلىققا كەلدى. بۇ پېرسوناژلاردا چېشكوۋنىڭكىدەك بىلىم، قابىلىيەت ۋە كارخانا باشقۇرۇش ماھارىتى بار، چېشكوۋدا كەم بولغان ئادەمگەرچىلىك ۋە دېموكراتىسىە ئىستىلىمۇ بار. بۇنداق ئەسەرلەرگە گرىبنېۋنىڭ «قابىل ئايال ھەققىدە ھېكايە»، پوپوۋنىڭ «كۆرەشتە قولغا كەلـ تۇرۇش»، كۇۋاپېۋنىڭ «كان رايونى» ئەسەرلىرىنى ۋە باشقا بەزى ئەسەرلەرنى مىسال كەلتۇرۇش مۇمكىن.

2) سانائەت ۋە پەن ـ تېخنىكا ئىنقىلابى تەسۋىرلەنگەن ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى يېڭى كىشىلەر ئوبرازى ئىقتىسادىي ئىسلاھات ۋە پەن ـ تېخنىكا ئىنقىلابىنىڭ يېڭى دولقۇنىنى كۆتۈۋېلىش ئۈچۈن، 70 ـ يىللاردىن باشلاپ سوۋېت ئەدەبىياتىدا "ئەمەلىي ئىشلىگۈچىلەر" ئوبرازلىرى يارىتىلىش بىلەنلا قالماستىن، دادىلىق بىلەن يېڭىلىق يارىتقۇچى، ئىجاد قىلغۇچى، ناچار ھادىسىلەرگە ۋە كونىلىق تەرەپـ دارلىرىغا قارشى كۈرەش قىلىشقا جۈرئەت قىلغۇچى "يېڭى كىشىلەر" ئوبرازلىرى كۆپلەپ تەسۋىرلەندى، ئەدەبىيات بۇ ئوبـ رازلار ئارقىلىق ئىقتىسادىي ساھە ۋە پەن ـ تېخنىكا ئىنقىلابى

ساھەسىدىكى ئۆتكۈر ۋە جىددىي ئەخلاق مەسىلىلىرىنى ئەكس ئەتتۈرمەكچى بولدى. بۇنداق "يېڭى كىشىلەر"دىن ئىنتىزامسىزلىق بوشاڭ كەتكەنلىكى ۋە ھاراقكەشلىك قىلىپ ئىشنى ئاقسىتىشقا قارشى دادىل كۈرەش قىلغان ئىشچى لاگۇزىن (بۇكالېۋ: «پولات تاۋلاش ئىشچىسى»، 1973 ـ يىلى)، مىشچانىلارغا قارشى كۈرەش قىلغان كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى شۇجىسى ستولېتوۋ (لىپاتوۋ: «بۇ ئىشلار ئۇنىڭغا ئالاقىدار»، 1974 ـ يىلى)، ئالتۇننى كەمسىتىپ، ئۇششاق شەھەر ئاھالىسىگە خاس ئىستېمال پىسخىكىسىغا قارشى تۇرغان چىنكوۋ ۋە سېرگې باكىلاتوۋ (كۆۋايېۋ: «كان رايونى»، 1974 ـ 1975 ـ يىللار) ۋەھاكازالار بار. بۇنداق پېرسوناژلار يارىتىلغان ئەسەرلەردىن 1976 ـ يىلى سۆۋېت ئىتتىپاقى دۆلەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن «مۇكاپات پۇلى» (1975 ـ يىلى)، «بىخەتەرلىك ھۆنىرى» (1977 ـ يىلى)، «تىنىك قىرغاقتا» (1972 ـ يىلى) قاتارلىقلارمۇ بار.

ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى ۋە پەن ـ تېخنىكا ئىنقىلابى ساھەسىدىكى ئەخلاق ئەھمىيىتىگە ئىگە توقۇنۇش ۋە ئەخلاق ـ پەزىلىتى ھەرخىل باش قاھرىمانلار يېزىلغان يۇقىرىقىدەك ئەسەرلەردىن باشقا، ھازىرقى زامان سانائەت قۇرۇلۇشى ۋە مەدەنىي ئىشلەپچىقىرىش ئەخلاقىغا ئۇيغۇنمۇ دېگەن مەسىلە ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئەسەرلەرمۇ بارلىققا كەلدى. بۇنداق ئەسەرلەرنىڭ ئۆتكۈرلۈكى ئومۇمەن زامانىۋى سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى، تەبىئەتنى ئۆزگەرتىش جەريانىدا كىشىلىك چىققان بەزى پاسسىپ ئاقىۋەتلەر (مۇھىتنىڭ بۇلغىنىشى، ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭسىزلۇقنىڭ بۇزۇلۇشى قاتارلىقلار)نى ئەكس ئەتتۈرۈشتە كۆرۈلىدۇ. مەسىلەن، پروخانوۋنىڭ «ھەربىكەت ئورنى» روماندا (1979 ـ يىلى) ئېپتىدائىي ئورمانىدا چوڭ نېفىت ـ خىمىيە

سانائىتى كارخانىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئورمان ئەترايىدا ئېكولو-گىك موھىت بۇزۇلۇپ، ئاھاللەرنىڭ قاتتىق نارازى بولغانلىقى ئىپادىلەنگەن. 70-يىللارنىڭ دەسلىپىدە گراسسموۋنىڭ «كۆل بويىدا» (1970-يىلى) ناملىق كىنو سىناريىسىدە بايقال كۆلىنىڭ بۇلغىنىشىنى يېزىش ئارقىلىق، "ئىنسان تەبىئەت ئۈچۈنمۇ، تەبىئەت ئىنسان ئۈچۈنمۇ" دېگەن مەسىلە ئوتتۇرىغا قويۇلغان. ئاپتور تەبىئەتنى قوغداش، ئېستېتىك ھۇزۇرنى قوغداشنى ئەخلاق پرىنسىپىنى قوغداش يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرگەن.

3) پەن-تېخنىكا ساھەسىدىكى زىيالىيلار ئوبرازى 70-يىللار-دىكى سوۋېت ئەدەبىياتىدا نام-مەنپەئەتىنى دېمەيدىغان، راھەت قوغلاشمايدىغان، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى پەننى راۋاجلاندۇرۇشقا بېغىشلىغان زىيالىيلار ئوبرازى يارىتىلدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئاتوم بومبىسى ياسىغان مۇتەخەسسىسلەر، ئىلىم ئىگەللەشتە تەلەپچان بولۇپ، ۋاقىتنى قەدىرلىگەن ئالىملار، ئۇزاق زامان دالادا ئىشلىگەن گېئولوگلار، ئۆزى بېرىلگەن ئىش ئۈچۈن ھاياتىنى بېغىشلىغان ئاكادېمىكلار بار. بۇ زىيالىيلار ئوبرازى ئۇلارنىڭ شجائىتى ۋە دادىللىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈپلا قالماستىن، ئۇلارنىڭ ئالىيجاناب ئەخلاق-پەزىلىتىنمۇ كۆرسىتىپ بەردى. گراننىڭ «ئاجايىپ ھايات» پوۋېستى (1974-يىلى)، گرانىن بىلەن تالانكىن بىرلىشىپ يازغان «نىشان تاللاش» ناملىق كىنو سىناريىسى (1975-يىلى) ۋە باشقىلار بۇنداق ئوبرازلار يارىتىلغان ئەسەرلەرنىڭ ۋەكىللىرىدۇر.

4. دەۋرنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكەن "ئىشچىلار ئائىلىسى" ۋە ئىشچى يېڭى ئەۋلاد ئوبرازى 50-يىللاردىن باشلاپ، سوۋېت ئەدەبىياتىدا سوۋېت دۆلىتىدىكى رەھبىرىي سىنىپ بولغان ئىشچىلار سىنىپى

ئوبرازىنى ئوبدان تەسۋىرلەپ بەرگەن ئەسەرلەر يېزىلدى، بۇ ئەسەرلەرنىڭ بىر قىسمىدا ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئىشچى بولۇپ ئۆتكەن ئىشچى ئائىلىسى ۋە بۇ ئائىلىدىكىلەرنىڭ تۇرلۇك تارىخىي دەۋرلەردە جەمئىيەت ۋە دەۋرنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكەنلىكى، شۇنداقلا سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ۋە ئىچكى-تاشقى دۈشمەنلەرگە قارشى كۈرەشتە كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ئىپادىلەنگەن. دەۋرنىڭ ئىلگىرىلىشىگە ئەگىشىپ، ئىشچىلار سىنىپى ئەزالىرىدا ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدە قىياپەت، تۇرمۇن جەھەتلەردىن ئۆزگىرىش بولدى، يېڭى شارائىتتا، ئىشچىلار سىنىپى ئۆزىنىڭ تارىخىي بۇرچى ۋە ئەنئەنىسىگە قانداق قارىشى كېرەك، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئەزالىرى قانداق يېتىلىشى لازىم دېگەن مەسىلىلەر ۋە ئىشچىلار سىنىپى ئەزالىرىنىڭ ئەخلاق قىياپىتى جەھەتتىكى ئۆزگىرىش ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى مۇھىم ئاساسىي تېما بولۇپ كەلدى. كوچىتوۋنىڭ «ژۇربىن ئائىلىسى» رومانى (1952-يىلى) بىلەن «ئاكا-ئۇكا ئىرشوۋلار» رومانى (1957-يىلى) قاتارلىقلار بۇ جەھەتتە ھەممىدىن بەك ۋەكىللىك خاراكتېرلىك ئەسەرلەردۇر. 70-يىللارغا كەلگەندە كورىنىكوۋنىڭ «ئارتۇنىن تېرىلوگىيىسى»، پوپوۋنىڭ «ئىش كۈنى دېگەن شۇ»، كونوۋالوۋنىڭ «بۇلاق» (1970-يىلى)، لىساتوۋنىڭ «بۇ ئىشلار ئۇنىڭغا ئالاقىدار»، گلىمانىنىڭ «مۇكاپات پۇلى» (1957-يىلى) دېگەن ئەسەرلىرى ۋە باشقا ئەسەرلەر بارلىققا كەلدى.

2. يېزا تېمىسىدىكى پروزىلار

60-يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ، سوۋېت يېزىلىرىدا يېڭى ئەھۋاللار كۆرۈلدى: بىر تەرەپتىن، يېزا ئىگىلىكىگە كۆپلەپ مەبلەغ

سېلىنغاچقا، يېزا ئىقتسادى مەلۇم دەرىجىدە راۋاجلانىدى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، دېھقانلاردا دۆلەتكە بېقىنىش، ياردەم كۆتۈپ تۇرۇش قاتارلىق ناچار كەيپىيات ئۆسۈپ قالغاچقا، دېھقانلارنىڭ ئالغا ئىلگىرىلەش روھى يوقالدى، ئەمگەك ئاكتىپلىقى تۆۋەنلەپ كەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە شەھەر-يېزا پەرقىنى يەنىلا مەۋجۇت بولغاچقا، يېزىلارنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى ۋە تۇرمۇش سەۋىيىسى شەھەرلەر-نىڭكىدەك يۇقىرى بولمىغاچقا، نۇرغۇن يېزا ئاھالىسى (كۆپىنچىسى ياشلار ۋە قىرانلار) شەھەرلەرگە كىرىۋالدى، بۇنىڭ بىلەن يېزا-لاردا ئەمگەك كۈچى كەملەپ كېتىش، يەرلەر تېرىلماي قېلىش ھەتتا چۆللىشىپ كېتىش ئەھۋالى كېلىپ چىقتى. ئەۋلادمۇ ئەۋلاد كېلىۋاتقان دېھقان ئۆيلىرى ۋە كەنتلەرگە داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش-تۇراماسلىق خەۋپى كەلدى. كەنتلەرنى قوشۇۋېتىش، دېھقانلارنى يېڭى ئاھالىلەر تۇرالغۇلىرىغا ۋە چوڭ شەھەر-بازار بىرلەشمىلىرىگە كۆچۈشكە سەپەرۋەر قىلىشقا ئەنئەنىۋى تۇرمۇش ئۇسۇلىغا كۆنۈپ كەتكەن دېھقانلار (ئاساسلىقى قېرىلار) قارشى چىقتى. بۇنداق ئەھۋالدا، نۇرغۇن يازغۇچى ۋە ئوبزورچىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان سوۋېت زىيالىيلىرى يېزىلاردىكى كونا ئۆرپ-ئادەتنى ساقلاپ قېلىشنى تەشەببۇس قىلدى؛ بۇلار مۇشۇ دەۋردىكى يېزا ئەدەبىياتىدا ئەكس ئەتتى. 50-يىللاردىن 60-يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىغچە بولغان ئارىلىقتا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېزا تېمىسىدىكى پروزىلىرىدا ئاساسەن يېزىلاردىكى بيۇروكراتىلىق قاتارلىق ئىللەتلەر پاش قىلىنغان بولسا، 60-يىللارنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، بولۇپمۇ 70-يىللاردىن ئېتىبارەن يېزا تېمىسىدىكى پروزىلاردا يېزىلاردىكى تۇرلۇك زىددىيەتلەر تېخىمۇ چوڭقۇر، تېخىمۇ كەڭ ئەكس ئەتتۇرۇ-

لۇپ، ئەڭ كەڭ ئىجتىمائىيلىقىغا ئىگە نۇرغۇن ئىدىيە، ئەخلاق ۋە ئېستېتىكا مەسىللىرى ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

70 ـ يىللاردىن بۇيانقى يېزا تېمىسىدىكى پروزىلاردىن قارىغاندا، ئۇلار ئاساسەن مۇنۇ ئۇچ جەھەتكە چېتىلغان:

1) ئىنقىلابتىن كېيىنكى سوۋېت يېزىلىرىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى تارىخىي نۇقتىدىن ئەكس ئەتتۈرۈپ، دېھقانلارنىڭ، كولخوزچىلارنىڭ قىياپىتى ۋە ئۇرۇش داۋامىدا ھەم ئۇرۇشتىن كېيىنكى ئىقتىسادىي قىينچىلىق مەزگىلىدە سىناقلاردىن ئۆتكەنلىكى، يەنى ئۇلارنىڭ ھەرقانداق ئەھۋالدا تىز پۈكمەي، ئەمگەكچىلەرگە، يەرنىڭ خوجايىنلىرىغا ۋە ئۆزگەرتكۈچىلەرگە خاس مەنىۋى قۇدرىتىنى ۋە گۈزەل پەزىلىتىنى ساقلاپ قالغانلىقى كۆرسىتىپ بېرىلگەن. بۇنداق ئەسەرلەردە يازغۇچىلار ئۆتكەن تارىخنى يېزىشتا كۆرۈلۈپ كەلگەن بىر تەرەپلىملىك (ۋەقەنى ئاددىيلاشتۇرۇۋېتىش ۋە پەردازلاپ تەسۋىرلەش خاھىشى، ياكى كەمچىلىك، ئېغىش ۋە قىينچىلىقنى تەسۋىرلەشكىلا دىققەت قىلىش)نى تۈگىتىپ، تۇرمۇش مۇرەككەپلىكىنى، سوۋېت جەمئىيىتى جۈملىدىن كوللېكتىپلاشقان يېزىلارغا خاس ئۆزلۈكسىز تەرەققىي قىلىش جەريانى ۋە قانۇنىيىتىنى تېخىمۇ چوڭقۇر، بەدىئىي جەھەتتە تېخىمۇ چىن كۆرسىتىپ بەردى. ئابراموۋنىڭ ئۇرۇش مەزگىلى ۋە ئۇرۇشتىن كېيىنكى دەۋردىكى يېزا تۇرمۇشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن رومانى «پلىياسلىن ئائىلىسى»نىڭ ئالدىنقى ئۇچ قىسمى (1958 ــ 1973 ـ يىللار)، ئالېكسىيېۋنىڭ رومانى «ئېگىلمەس سۈگەت كۆچىتى» (1971 ــ 1975 ـ يىللار)، راسپۇتىننىڭ مەشھۇر پوۋېستى «خەير، ماجورا كەنتى» (1976 ـ يىلى)، ئانانىيېۋنىڭ رومانى «ئۇرۇشسىز يىللار» (1975 ــ 1981 ـ يىللار)، ئابراموۋ-

نىڭ رومانى «ئۆي» (1978 - يىلى، يەنى «پلىياسىلىن ئائىلىسى»نىڭ تۆتىنچى قىسمى) قاتارلىقلار ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە ئەسەرلەر - دۇر. ئالېكسېيۋ «ئېگىلمەس سۆگەت كۆچىتى» رومانىدا 30 — 50 - يىللاردىكى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تارىخىي ئۆزگىرىشلىرى ئۇستىدە چوڭقۇر ئىزدەنگەن. ئابراموۋنىڭ «ئۆي» رومانىدا 70 - يىللاردىن كېيىنكى سوۋېت يېزىلىرىنىڭ رېئال كارتىنىسى سىزىپ بېرىلگەن.

2) سوۋېت يېزىلىرىدا يېڭى ۋەزىيەتتە مەيدانغا كەلگەن جىددىي مەسىلىلەر ئۇستىدە ئەخلاق نۇقتىسىدىن ئىزدىنىش بولغان. 60 - يىللارنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ سوۋېت يېزىلىرىدا چوڭقۇر ئۆزگىرىش بولدى: نۇرغۇن دېھقانلار شەھەرلەرگە كىرگەنلىكى ۋە پەن - تېخنىكا يېزىلاردا قوللىنىلغانلىقى ئۈچۈن، بۇرۇنقى "دېھقان رۇس" يېزىلىرى يوقلىشقا باشلىدى، ئەسىرلەردىن بۇيان داۋاملىشىپ كەلگەن رۇس يېزىلىرىدىكى مەدەنىيەت، ئۆرپ - ئادەت ۋە ئەخلاق ئەنئەنىسىنىڭ يوقلىشقا يۈزلەنگەنلىكى بۇنىڭ كونكرېت ئىپادىسى. سوۋېت زىيالىيلىرى بۇ ئەھۋالغا ئىنتايىن دىققەت قىلدى. بىرمۇنچە يازغۇچىلارنىڭ (مەسىلەن، بېلوۋ، راسپۇتىن، ئابراموۋ، ئاستافىيېۋ، سولوئۇخىن، شۇكشىن، نوسوۋ قاتارلىقلارنىڭ) ئەسەرلىرىدىن بۇرۇنقى يېزىلاردىن "خوشلىشىش" مۇقامى ياڭرىدى. يازغۇچىلار ئەسىرلەردىن بۇيان داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئۆرپ - ئادەتلەرنى مەدھىيىلەش ۋە ئەسلەش ئۈچۈن، پىشقەدەملەر ئوبرازلىرىنى يارىتىپ، ئۆزلىرىنىڭ مۇھەببىتى ۋە ئېتىقادىنى، شۇنىڭدەك خەلقنىڭ ئالىيجاناب، پاك قەلبىنى ۋە ئەخلاق ئەنئەنىسىنى چۇشىنىدىغانلىقىنى نامايان قىلدى؛ ئەينى ۋاقىتتا، يازغۇچىلار بۇ ئوبرازلارنىڭ يەرگە، ئەنئەنىۋى ئەخلاققا ۋە ئادەتكە چوڭقۇر مۇھەببەت

باغلىغانلىقىنى ياشلارنىڭ يەرگە، ئەل-يۇرتقا مېھرسىزلىكى ۋە سوغۇقلۇقى بىلەن سېلىشتۇرما قىلدى. راسپۇتىننىڭ «خەير، ماجورا كەنتى» پوۋېستى بۇنداق ئەسەرلەرنىڭ گەۋدىلىك ۋەكىلىدۇر. بۇ تۇردىكى ئەسەرلەردە يېزا تۇرمۇشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ باش ئىدىيىسى يېزا دائىرىسىدىن خېلى كۆپ ھالقىپ چىقىپ، ئىنسانلارنىڭ "ئەبەدىي مەسلىسى"گە يەنى ياشاشنىڭ ئەھمىيىتى، ھاياتلىق ۋە ماماتلىقنىڭ ئايلىنىشى، خەلقنىڭ خاراكتېرى، ئەنئەنە ۋە ئەخلاق ئۇلچىمى قاتارلىق مەسىلىلەرگە چېتىلغان. مانا بۇ 70-يىللاردىكى يېزا ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى. ئەمما 70-يىللارنىڭ بېشىدىن باشلاپ جامائەتچىلىك بۇنداق ئەسەرلەرنى "ئۆتمۈشكە يۈزلەنگەن"، "ماھىيەتلىك ۋە ئاساسىي نەرسىگە سەل قارىغان"، "يېڭى شەيئىلەردىن ئۆزىنى قاچۇرغان"، ئۇرۇقداشلىق تۇيۇمىدىكى بۇرۇنقى روسىيە يېزىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى بېزىگەن، يېزىلاردىكى قېرىلاردىكى روھىي گۈزەللىكنى مەدھىيىلەپ، بۇ قېرىلار دۇنيادىن ئۆتسە، ئۇ باشارى يوق بولۇپ قالىدىغان بولدى دەپ ۋايسىغان، مەيۈسلۇكنى راسا ئىپادىلىگەن دېگەندەك گەپلەر بىلەن ئەيىبلىدى. ئەمما 70-يىللارنىڭ ئاخىرىدا، سوۋېت ئىتتىپاقى دائىرلىرى يېزا تېمىسىدىكى پروزىلارنىڭ ئالاھىدىلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈردى. بۇنىڭدىن يېزا تۇرمۇشى تەسۋىرلەنگەن ھازىرقى زامان سوۋېت پروزىلىرىنىڭ ئەخلاق-ئېستېتىكا قىممىتىنىڭ بارغانسېرى كەڭ دائىرىلىك ۋە چوڭقۇر بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

3) "ئادەم ۋە يەر" باش تېمىسى ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ھەم باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى ئىسلاھ قىلىش، كادىرلارنىڭ سۈپىتىنى ئۆس-

تۇرۇش، دېھقانلارغا تەربىيە بېرىش نۇقتىسىدىن ئەكس ئەتتۈرۈل-گەن. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ، يېزىلاردىكى ئىقتىسا-دىي تۇزۇلمە ۋە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلىشقا ئەگىشىپ، ئەدەبىي ئىجادىيەتتىمۇ يېزا ئىسلاھاتىغا زىچ ماسلاشقان ئەسەرلەر بارلىققا كەلدى. ئەمما بۇنداق ئەسەرلەر كۆپ ئەمەس ئىدى، ئاساس-لىقى ئەدەبىي خاتىرە ئىدى، بىرنەچچە دراما ۋە كىنومۇ بار ئىدى؛ ئەسەرلەرنىڭ "ئاساسىي كۆچى" بولغان پروزىلارنىڭ كۆپىنچىسى بىز يۇقىرىدا ئېيتقان ئىككى تېمىدىكى (بولۇپمۇ ئىككىنچى تېمىدىكى) ئەسەرلەر، يېزىلارنىڭ تەقدىرى ۋە تەرەققىياتى ئۇستىدە تارىخىي ۋە ئەخلاق جەھەتتىن ئىزدەنگەن ئەسەرلەر ئىدى.

ئۇچىنچى تۈردىكى ئەسەرلەردە دېھقانلارنىڭ "يەرگە بولغان مۇھەببىتىنى" قانداق يېتىشتۇرۇش مەسىلىسى ئۇستىدە ئورتاق ئىز-دىنىش بولدى، ئەمما بۇ ئەسەرلەردە مەسىلىنىڭ قويۇلۇشى ۋە زىددىيەتنىڭ ھەل قىلىنىشى تۈرلۈك نۇقتىلاردىن بولدى. بىر قىسىم ئەسەرلەردە، ئاساسەن، يېزا ئىگىلىكىدە يولغا قويۇلغان "يېڭى تۈزۈلمە" ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بولۇپ، بۇ ئەسەرلەردە يېزا ئىگى-لىكى ئىسلاھاتىدىكى "ھازىرقى زامان قەھرىمانلىرى"نى يارىتىش ۋە ئۇلارنىڭ باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتىدىكى پائالىيىتىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق، دېھقانلار "ئىقتىسادىي جەھەتتىن رىغبەتلەن-دۈرۈلگەن"، بۇ ئارقىلىق دېھقانلارنىڭ يەرگە بولغان مۇھەببىتى ئۇرغۇتۇلغان. نوسوۋۇنىڭ «سۇبھى ۋاقتى» (1974 - يىلى)، كوژېۋۇند-كوۋۇنىڭ «ئىۋان ئېفىموۋىچ» (1979 - يىلى)، بىرۇنىسېۋۇنىڭ «قارا بوران» (1973 - يىلى)، لىرىخىنىڭ «ۋانكا پروسكۇرىن» (1973 - يىلى) دېگەن ئەسەرلىرى ۋە باشقىلار بۇ خىلدىكى

ئەسەرلەرنىڭ ۋەكىللىرىدۇر، يەنە بىر قىسىم ئەسەرلەردە كادىر-لارنىڭ پارتىيەۋىلىكى ۋە مەسئۇلىيەتچانلىقىنى ئاشۇرۇش، دېھقانلارغا ئەخلاق تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش مەسلىسى ئىدىيە، ئەخلاق تەربىيسى نۇقتىسىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلغان ۋە بۇ ئارقىلىق دېھقانلارنىڭ يەرگە بولغان مۇھەببىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش نىشان قىلىنغان. بابايېۋسكىنىڭ «كىشىلەر ئارىسىدا» (1969-يىلى) ۋە «ھازىرقى زامان كىشىلىرى» (1971-يىلى) رومانلىرى، شامىياكىنىنىڭ «قارلىق قىش» (1970-يىلى) رومانى، ماركوۋنىڭ «شامالدىكى قومۇش» (1977-يىلى) پوۋېستى ۋە باشقىلار بۇنداق ئەسەرلەرنىڭ ۋەكىللىرىدۇر.

3. ئەخلاق تەمىسىدىكى پروزىلار

ئەخلاقىي ئىزدىنىش تېمىسىكى ئەسەرلەر 70-يىللاردىن كېيىنكى سوۋېت ئەدەبىياتى ئىجادىيىتىدە بارغانسېرى مۇھىم ئورۇن تۇتۇشقا باشلىدى. بۇ ھال بۇنداق ئەسەرلەرنىڭ سانىنىڭ جەلىقىدىلا ئىپادىلىنىپ قالماستىن، ئەخلاقىي ئىزدىنىش خاھىشىنىڭ باشقا تېمىدىكى ئەسەرلەردىمۇ كۆرۈنەرلىك كۆچەيگەنلىكى ۋە ئەخلاق تېمىسى بىلەن باشقا تېمىنىڭ ئۆزئارا سىڭىشىپ كەتكەنلىكى قاتارلىق نۇرغۇن جەھەتلەردىمۇ ئىپادىلىنىدۇ. شۇنەرسە دىققەتكە سازاۋەرلىكى، سوۋېت ئوبزورچىلىرى "ئەخلاق — كۇندىلىك تۇرمۇش ھېكايىلىرى" دەپ ئاتىغان ئەسەرلەر 70-يىللار سەنئىتىدىكى مەركىزىي ھادىسىلەرنىڭ بىرى ۋە دەۋر ھاياتىنى سۈرەتلەيدىغان ئۇلگىلىك ئەسەرلەردىن بولۇپ قېلىش سۈپىتى بىلەن، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ۋە باشقا ئەللەردە كەڭ كىتابخانلارنىڭ دىققىتىنى پائال تارتتى.

سوۋېت ئىتتىپاقى رەھبەرلىكى بۇنداق يېڭى يۈزلىنىشكە ئىنتايىن

دىققەت قىلدى ۋە ئۇنىڭغا خېلى يۇقىرى باھا بەردى.

ھازىرقى زامان سوۋېت ئەدەبىياتىدا ئەخلاق خاھىشىنىڭ ئىنتايىن گەۋدىلىك بولۇشى دەۋر ۋە ماددىي مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئىنكاسى بىلەنمۇ، ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ ئۇزلۇكسىز چوڭقۇرلىشىۋاتقانلىقى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك.

مەشھۇر ئەدەبىي ئۆبزورچى كۇزنېتسوۋ مۇنداق دەپ ھېسابلىغان: ئەدەبىياتتا ئەخلاق ئامىلىنىڭ كۆپىيىشى "دەۋرنىڭ جىددىي تەلىپى"، چۈنكى ھازىرقى زاماندىكى ئىجتىمائىي شارائىتتا، تۇرمۇش ۋاستىلىرى مەسىلىسىنىڭ ھەل قىلىنىشى قانچە چوڭقۇر ۋە مۇۋەپپەقىيەتلىك بولسا، خەلق ۋە جەمئىيەت ئالدىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەنىۋى ئوزۇقىقا دائىر بىر قاتار مۇرەككەپ مەسىلىلەرمۇ شۇنچە كەسكىن، مۇھىم، چىڭ بولىدۇ؛ ئەخلاق مەسىلىسى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىدا كۆپلەپ بارلىققا كەلدى، شۇڭا ئەدەبىياتنىڭ بۇ مەسىلىنىڭ كىشىلەرنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىغا كەلتۈرگەن تەھدىتىدىن ئەنسىرىمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس.

سوۋېت جەمئىيىتى پەن-تېخنىكا شىددەت بىلەن راۋاجلىنىۋاتقان دەۋردە تۇرماقتا، كىشىلەرنىڭ پەن-تېخنىكا ئىنقىلابى ئېلىپ كەلگەن نۇرغۇن ئاكتىپ نەتىجىلەردىن بەھرىمەن بولۇشى تۇرغان گەپ، ئەمما، بۇنىڭ بىلەن تەڭ، پەن-تېخنىكا ئىنقىلابى ئېلىپ كەلگەن ئىجتىمائىي ئىللەتلەر، پاسسىپ ئامىللارمۇ كىشىلەرنى زەھەرلىمەكتە، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلىغا يامان تەسىر كۆرسەتمەكتە؛ ئەخلاق ئۆز قىممىتىنى يوقىتىش خەۋپى ئاستىدا تۇرىدۇ؛ ئىنسان تەبىئىتى غەيرىي نورمال، بىرخىللا بولۇپ قالدى. مانا مۇشۇنداق ئەھۋالدا، سوۋېت ئىنتېلىگېنتىدكي ئەدەبىيات ساھەسىدىكىلەر ئەدەبىيات ئىنسان

تەبىئىتىنىڭ مۇكەممەللىكىنى، ئىنسانىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى قوغدىشى لازىم، دېگەن مەسلىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتىدىن قارىغاندا، ھازىرقى زامان سوۋېت ئەدەبىياتىدا ئەخلاقىي ئىزدىنىش خاھىشىنىڭ ئېھتىياجى ئەدەبىيات ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلغانلىقىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ. رۇس كلاسسىك ئەدەبىياتىدىمۇ، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىنكى سوۋېت ئەدەبىياتىدىمۇ ئەخلاقىي ئىزدىنىش ئەنئەنىسى بار ئىدى، نۇرغۇن مەشھۇر يازغۇچىلار ئۆزى ياشاۋاتقان دەۋردىكى ئەخلاق مەسلىسى توغرىسىدا ئۇتۇقلۇق تۇرمە ئىزدەنگەن، ئۇلارنىڭ بەدئىي ئۇسلۇبىنى ھازىرقى زامانداشلىرىدىكى نۇرغۇن يازغۇچىلار ۋە سەنئەتكارلار ئەينەك قىلدى ۋە ئۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلدى. ئەمما، ھازىرقى زامان سوۋېت يازغۇچىلىرى دۇچ كەلگەن ئىجتىمائىي مەسىلىلەر ۋە ئەخلاق مەسىلىلىرى كەڭلىك ۋە چوڭقۇرلۇق جەھەتلەردە بۇرۇنقى زامانداشلىرىدىن كۆپ ئېشىپ كەتتى؛ ھازىرقى زامانداشلىرىدىكى سوۋېت يازغۇچىلىرى ئەجدادلىرىنىڭ ئېسىل ئەدەبىيات ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا، نوقۇل ئەخلاق كاتېگورىيەسىدىكى ئەدەبىي ئىجادىيەت جەھەتتە نەتىجە يارىتىپلا قالماستىن، ئەخلاقىي ئىزدىنىش ئۇسۇلىنى باشقا تېمىدىكى ئەسەرلەرگىمۇ تەتبىقلاپ، بۇ ئەسەرلەرنىڭ باش ئىدىيىسىنى تۇرلۇك دەرىجىدە ئەخلاق ئەھمىيىتىگە ۋە پەلسەپىۋى تۇسكە ئىگە قىلدى، بۇنىڭ بىلەن بۇ ئەسەرلەرنىڭ ئېستېتىك قىممىتى ھەم ئىجتىمائىي ئەھمىيىتى تېخىمۇ ئاشتى.

ھازىرقى زامان سوۋېت ئەدەبىياتىدا، ئەخلاق ۋە ئەخلاقىي ئىزدىنىش تېمىسى خېلى كەڭ دائىرىگە چېتىلغان. يۇقىرىدا

ئېيتىلغان تېمىلاردىكى ئەخلاق تېمىسىدىن باشقا، ئەخلاق كاتېگورىيىسىدىكى پروزىلاردىن دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغانلىرىدىن تۆۋەندىكىلەرمۇ بار:

1) كۇنىدىلىك تۇرمۇش پروزىلىرى. سوۋېت ئوبزورچىلىرى بۇنى "ئەخلاق ــ كۇندىلىك تۇرمۇش پروزىلىرى" دەپ ئاتايدۇ. ئىسمىدىن مەلۇمكى، بۇ كۇندىلىك تۇرمۇش (خىزمەت ۋە ئەمگەكتىن باشقا)نى تېما قىلغان پروزىلار بولۇپ، ئائىلە، مۇھەببەت، دەم ئېلىش، شەخسىي ئالاقە، كۆڭۈل ئېچىش، ئىشتىن سىرتقى ھەۋەس ۋە تۇرلۇك پائالىيەتلەر ئۈلارنىڭ مەزمۇنىدۇر. بۇنداق ئەسەرلەردە "ئاددىي كىشىلەر، ئۇششاق ئىشلار" يېزىلغان بولسىمۇ، كۇندىلىك تۇرمۇش ھەممىگە ئورتاق تۇرمۇشتۇر، كىشىلەر ئۇچۇن سىناقتۇر. يېڭى ئەخلاق مىزانى كەڭ دائىرىدىكى كۇندىلىك تۇرمۇشتا سىنىلىدۇ؛ شۇڭا، يازغۇچىنىڭ قەلىمى ئاستىدا ئادەتتىكى كۇندىلىك تۇرمۇش (يەنى ھەرخىل ئالاقە، نۇقتىئىينەزەر، دوستلۇق، تونۇشۇش، بىزارلىق، پىسخىكا، ئاڭ قاتارلىقلار بىر-بىرىگە گىچىرماش بولۇپ گىرەلىشىپ كەتكەن تۇرمۇش) كۆپىنچە مەلۇم ئەخلاق ئەھمىيىتىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. مەزمۇنى كەڭ، مەنىسى چوڭقۇر بولغان بۇنداق پروزىلار 70-يىللاردىكى سوۋېت ئەدەبىياتىدا ناھايىتى مۇھىم سەنئەت ھادىسىسى بولۇپ قالدى.

مىسال ئۇچۇن نىكاھ، ئائىلە ۋە مۇھەببەت ئەكس ئەتتۇرۇلگەن پروزىلارنى ئالايلى. بۇنداق ئەسەرلەر بۇگۇنكى سوۋېت جەمئىيىتىدە تۇرمۇشتا ئومۇمىي خاراكتېر ئالغان مەسىلىگە تاقىلىدۇ، بۇ مەسىلە مۇھەببەت، نىكاھ قارىشىدا ئۆزگىرىش بولغانلىقتىن، نىكاھىدىن ئاجرىشىش ئەھۋالىنىڭ كۆپەيگەنلىكى، ئائىلە مۇناسىۋىتىنىڭ

بۇزۇلغانلىقى، نەتىجىدە بىرمۇنچە بويتاقلارنىڭ، تۇل ئاناللارنىڭ پەيدا بولغانلىقى ۋە مۇھەببەت، نىكاھ تراگېدىيىلىرىنىڭ بولغانلىقىدىن ئىبارەت. مەسىلەن، بېلوۋنىڭ 1974 — 1977 - يىللىرى ئېلان قىلىنغان ئۇلانما ھېكايىلىرى «دوختۇر سكوبىنىڭ تەرىپىيە ئۇسۇلى»، «يەكشەنبە ئەتىگىنىدىكى ئۇچرىشىش»، «شەھەر سىرتىدىكى سەيلە» قاتارلىقلاردا ئائىلە مۇناسىۋىتىنىڭ بۇزۇلۇشى ۋە نىكاھسىدىن ئاجرىشىش نىسبىتىنىڭ يۇقىرى بولۇشى "ھازىرقى زامان ماددىي مەدەنىيىتى" كەلتۈرۈپ چىقارغان يامان ئاقىۋەت، دەپ ئاگاھلاندۇرۇلغان. نىلىنىڭ «تۇنجى قېتىم ياتلىق بولۇش» (1978 - يىلى) ھېكايىسىدە بۇگۈنكى سوۋېت جەمئىيىتىدىكى تۇل ئاناللارنىڭ پاجىئەلىك تەقدىرى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. ۋىلىمبوۋسكايانىڭ «شېرىن ئايال» پوۋېستىدا (1973 - يىلى) ئايال باش قەھرىمان. ئاننانىڭ بىرنەچچە قېتىم ئەرلەر تەرىپىدىن تاشلىنىۋېتىلگەنلىكى تەسۋىرلىنىپ، بۇگۈنكى سوۋېت جەمئىيىتىدىكى ئايالالارنى كەمسىتىش، ئايالالارنى"ئىستېمال بۇيۇمى" (غەلىتە قەغەزگە ئورالغان "كەمپۇت") ۋە "ئويۇنچۇق"دەپ قاراشتەك رەزىللىكلەر پاش قىلىنغان. ئائىلە، نىكاھ تۈرمۇشىغا بېغىشلانغان ئەسەرلەردىن مەرھۇم يازغۇچى لىپاتوۋنىڭ «ئېتى، ۋەقەلىكى، تۈگەنچىسى يوق ھېكايە» پوۋېستى (1978 - يىلى)، غەيرىي نورمال ئائىلە مۇناسىۋىتىنىڭ بالىلار تەربىيىسىگە ئېغىر يامان ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرگەنلىكى يېزىلغان «كىشىلىك غۇرۇر»، «جازا»، «كوچا چىرىغى»، «ۋىكتورد - يانىڭ ئېرى» ۋە باشقىلار بار.

كىشىلەرنىڭ مۇناسىۋىتىدە ئەكس ئەتكەن ئەخلاق مەسىلىسىمۇ كۆندىلىك تۇرمۇش پروزىلىرىنىڭ باش تېمىسىدىكى مۇھىم تەرەپ.

راسپۇتىننىڭ «ئاخىرقى سۈرۈك» پوۋېستى (1970 ـ يىلى) بۇنداق ئەسەرلەرنىڭ ۋەكىلىدۇر.

"ھازىرقى زامان مىشچانلىرى"غا قارشى تۇرۇش، "ئىستېمالچىلىق روھىي ھالىتى"نى پاش قىلىش، چاكىنلىق پەلسەپىسىنى تەنقىد قىلىش باش تېمىسى 70 ـ يىللاردىكى كۇندىلىك تۇرمۇش پروزىلىرىدا كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى بەك تارتتى. بۇنداق پروزىلارغا تىرىنوۋ ـ نىڭ موسكۋا شەھەرئاھالىسىنىڭ تۇرمۇشى تەسۋىرلەنگەن پروزىلىرى ۋەكىل بولالايدۇ. بۇنداق پروزىلاردا شەھەرلىكلەر ۋە شەھەرلىكلەر ـ نىڭ تۇرمۇشى تەسۋىرلەنگەنلىكتىن، ئۇلار "شەھەر پروزىسى" دەپمۇ ئاتالغان.

مىشچانلىق ھوقۇق بىلەن بىرلىشىپ ئەخلاقنىڭ چۈشكۈنلىشىشىگە شاراىت يارىتىش بىلەنلا قالماستىن، جىنايەتنى قانۇنىي يول بىلەن قوغداش ئىمكانىيىتىنمۇ ياراتتى، بۇنداق ئادەمنى چۆچۈتەرلىك ئەھۋال ئەزەربەيجان يازغۇچىسى ھۈسەينوۋنىڭ «ماخمۇت مامۇت مامىش» پوۋېستىدا (1975 ـ يىلى) چوڭقۇرئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

2) ۋىجدانسىي ئەخلاقنى باش تېما قىلغان پروزىلار. بۇنداق پروزىلاردا شەخسنىڭ دۆلەت ۋە جەمئىيەت ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتى، ئەخلاق قىممىتىگە ئىگە ربغلىكسىيە، ئىچكى دۇنيا جەھەتتىن ئىز ـ دىنىش ۋە ئىنسان تەبىئىتىنىڭ ئويغىنىشى، ۋىجدان ئەيىبى ۋە ئەخلاقىي سود قاتارلىق ئەخلاق ئەھمىيىتى بولغان مەسىللەر ئۈستىدىكى ئىز ـ دىنىش تولىراق ئىنسان ۋىجدانى كاتېگورىيىسىدە بولغان. راسپۇتىن ـ نىڭ «ياشا ھەم ئېسىڭدە ساقلا» پوۋېستى (1974 ـ يىلى) بۇنداق پروزىلارنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋەكىللىرىدىن بىرى. بوندارىۋنىڭ «تاللاش» (1980 ـ يىلى) دېگەن ئەسىرىدىمۇ ۋەتەنگە ۋە خەلقە ئاسىلىق

قىلىش ئەيىبلەنگەن، بۇ ئەسەر كىشىلەرگە: ئىنسان ھاياتىدا مۇھىم پەيتتىكى تاللاش ئىنتايىن مۇھىم، تاللاشتا يېڭىلىشساڭ، مەڭگۈ پۇشايمان قىلىپلا قالماستىن، ھەتتا پۈتۈنلەي ھالاك بولۇشۇڭ مۇمكىن، دەپ ئاگاھلاندۇرۇش بېرىدۇ.

ئەسلەش، ئويلاش ۋە توۋا قىلىش ئارقىلىق ئەخلاق تېمىسىنى ئۇچۇپ بېرىش 70-يىللاردىكى ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى بەدئىي ۋاستە بولدى. بۇنداق ئەسەرلەرنىڭ باش قەھرىمانلىرىنىڭ تولىسى بېشىدىن جىق ئىسسىق-سوغۇق ئۆتكەن ياشانغانلار بولۇپ، ئۇلار ئەسلەش ۋە ئويلاش ئارقىلىق، ئۆزى بېسىپ ئۆتكەن ھايات مۇساپىسىدە بىلىپ يېتەلمىگەن ئىنسان ھاياتىنىڭ ئەھمىيىتىنى بىلىۋالىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئەخلاقىي تەربىيە ئالىدۇ. دۇمبادزىنىڭ «مەڭگۈلۈك قانۇنىيەت» رومانى (1978-يىلى)، تېنىدرياكوۋنىڭ «60 تال شام» پوۋېستى (1980-يىلى) بۇلارنىڭ ۋەكىلىدۇر.

ئەخلاق جەھەتتىكى ئۇجدان ئەيىبى (ياكى سودى) ئەخلاق تېمىسىدىكى يەنە بىر مۇھىم تەرەپ. بىرمۇنچە سوۋېت يازغۇچىلىرى 70-يىللاردا بۇ جەھەتتە ئۇنۇملۇك ئىشلىدى. ئاستافىيېۋنىڭ «بىلىق پادىشاھى» (1976-يىلى)، مارچېنكونىڭ «كۈن ۋە سائەت» (1976-يىلى)، راسپۇتىننىڭ «ياشا ھەم ئېسىڭدە ساقلا»، ئا. ئىۋانوۋنىڭ «گۇناھلىق زېمىندا» (1970-يىلى)، بوندارېۋنىڭ «تاللاش»، ئۆزبېك يازغۇچىسى ياقۇبوۋنىڭ «ۋىجدان» (1980-يىلى) قاتارلىق ئەسەرلىرى بۇلارنىڭ ۋەكىللىرىدۇر.

3) ئىنسان بىلەن ئەنئەنە ۋە ئىنسان بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتىمۇ ئەخلاقىي ئىزدىنىش جەھەتتىكى ئىنتايىن مۇھىم ساھە. بەزى ھازىرقى زامان يازغۇچىلىرى خەلقنىڭ ئۆزاق زامانلاردىن

بۇيان توپلىغان تارىخى ۋە ئەنئەنىسىدە چوڭقۇر ئەخلاقىي قىممەتكە ئىگە بىرمۇنچە نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى، بۇ نەرسىلەرنىڭ قىممەتلىك مەنىۋى بايلىق بولۇپ، ئۇلارنى خالىغانچە ئىنكار قىلىشقا ۋە تاشلىۋېتىشكە بولمايدىغانلىقىنى بايقىدى. بۇ جەھەتتىكى ئىزدىنىش يۇقىرىدا تونۇشتۇرۇلغان يېزا تېمىسىدىكى پروزىلاردا كۆپلەپ ئەكس ئەتتى. شەھەر تېمىسىدىكى بەزى پروزىلاردىمۇ مۇشۇنداق باش تېما ئىپادىلەندى، مەسىلەن، گرانىتنىڭ «بىر رەسىم» رومانىدا (1980 ـ يىلى).

تەبىئەت دۇنياسىنى قوغداش، تەبىئەت دۇنياسىدىكى بايلىقنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش ھازىرقى زامان سوۋېت ئەدەبىياتى ئىجادىيىتىدىكى "تازا چوڭ" باش تېما، ئىنسانلارنىڭ بەدەن ۋە مەنىۋى ساغلاملىقىنى قوغداشتىكى باش تېما بولۇپ، بىرمۇنچە سوۋېت يازغۇچىلىرىنىڭ 70 ـ يىللاردا بۇ جەھەتتىكى ئىزدىنىشى چوڭقۇر ۋە پەلسەپىۋى ئەھمىيەتلىك بولدى، ئۇلارنىڭ ئىجادىيەت مۇۋەپپەقىيىتى پلىشۇن ۋە لېئونوۋ ئەسەرلىرىدە باشلانغان ئىنسانلارنىڭ دوستى بولغان تەبىئەتنى قوغداش ئەنئەنىسىنى بېيىتتى. چ. ئايىتماتوۋنىڭ «ئاق پاراخوت» پوۋېستى (1970 ـ يىلى)، زالىگىننىڭ «كومىتېت» پوۋېستى (1975 ـ يىلى)، ۋاسىلىيېۋنىڭ «ئاق قۇنى ئاتماڭلار» رومانى (1973 ـ يىلى) ۋە ئاستافىيېۋ بىلەن مارچېنكونىڭ يۇقىرىدا ئىسمى ئاتالغان ئەسەرلىرى بۇنداق ئەسەرلەرنىڭ ۋەكىلىدۇر. بۇلاردىن 1978 ـ يىلى دۆلەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن «بېلىق پادىشاھى» ئالاھىدە دىققەتكە سازاۋەر. بۇ ئەسەردىن ئىدىيىۋى مەزمۇن ۋە بەدىئىي شەكىل جەھەتلەردە يازغۇچىنىڭ ئۆزگىچە ئۇسلۇبى چىقىپ تۇرىدۇ، ئەسەر كىشىلەرگە تەبىئەتنىڭ

ماسلىقىنى بۇزغانلار چوقۇم تەبىئەتنىڭ جازاسىغا قالىدۇ؛ تەبىئەتنى بۇزۇش ۋە ئايۇ ئاستى قىلىش چوقۇم ئەخلاق جەھەتتىن چۈشكۈنلىشىشنى، ئىنسان تەبىئىتىنىڭ يوقىلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، بۇنداق يوقىتىشنى ئورنىغا كەلتۈرگىلى بولمايدۇ، دېگەن ئىدىيىنى ئۇقتۇرىدۇ.

4) ئىجابىي پېرسوناژلارنى يارىتىپ، ئەخلاق ئۆلچىمىنى كۆرسىتىپ بېرىش. 70-يىللاردا ئادەمنىڭ ئېسىل پەزىلىتى بولغان پرىنسىپاللىق، راستچىللىق، ھېسسىياتچانلىق قاتارلىقلارنى ئەكس ئەتتۈرگەن ئەدەبىي ئەسەرلەر ئانچەكۆپ بولمىسىمۇ، ئەمما بىر-نەچچە ئەسەرنىڭ باش قەھرىمانى دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئوبرازدۇر، مەسىلەن، بوندارېۋنىڭ «قىرغاق» رومانىدىكى پېرسوناژلارنىڭ بىرى كىنياژكو، دۇمبادزېنىڭ «مەڭگۈلۈك قانۇنىيەت» رومانىدىكى باچانا رامشۇلى، كۇئۇسىبېرگ ياراتقان كومۇنىست ئوبرازى ئاندرې ئاسيارلاك قاتارلىقلار.

5) ئىنسانپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنى ئاساس قىلىپ، ئومۇمىي ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ توقۇنۇشىنى ئىپادىلىگەن ئەخلاق تېمىسىدىكى ئەسەرلەر. ئەخلاق مەسىلىسى ھەققىدە كەڭ ئىزدىنىش بولغان 70-يىللار ئەدەبىيات ئېقىمىدا، بەزى يازغۇچىلار ئىندىۋىدۇئاللىق بىلەن روھنىڭ ئەخلاقىي قىممىتىنى نوقۇل ئەخلاق مەسىلىسى بولغان ياخشىلىق بىلەن يامانلىق نۇقتىسىدىن ئىپادىلىدى. ئاق كۆڭۈل، بىغۇبار ۋە ئىنسان تەبىئىتى كۆپ ئاجىزلار (ئادەممۇ ھايۋاناتلارمۇ باش قەھرىمان قىلىنغان) بىلەن قارا نىيەت، ۋەھشى، ئىنسان قېلىپىدىن چىققان كۈچلۈكلەر ئارىسىدىكى زىددىيەت توقۇنۇشى كۆپىنچە بۇنداق ئەسەرلەردە ۋەقەلىك راۋاجىنىڭ ئاساسى قىلىنغان،

ئاپتورنىڭ ئاجىزلارغا خەيرىخاھلىق قىلىشى، "ياخشىلىق"نى مەدھىيىلىشى، "يامانلىق"نى پاش قىلىشى ۋە سۆكۈشى ئارقىسىدا، ئەسەر ئىدىيە جەھەتتە كۆچلۈك ئىنسانپەرۋەرلىك پۇرىقىنى ئالغان. "ياخشىلىق" بىلەن "يامانلىق"نىڭ قارشىلىقىنى گەۋدىلەندۈرۈش ئۈچۈن، بەزى ئەسەرلەردە ئاپتور بۇنداق قارىمۇقارشى ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈشكە چېتىلمىغان، ياكى بەك ئاز چېتىلغان، بۇ ئەسەرلەردە كۆپىنچە چۆچەك بىلەن رېئاللىقنى بىرلەشتۈرۈش، ئارقا كۆرۈنۈشنى بىرىشتە يالغىنى بىلەن راستىنى ئۆزئارا جور قىلىش قاتارلىق بەدىئىي ۋاستە ئارقىلىق، ۋەقەلىككە چۆچەك، مەسەل تۇسىنى بەرگەن. بۇ تېپىتىكى ئەخلاق پىروزىلىرى ئۆزىنىڭ ئۆزگىچە بەدىئىي ئۇسلۇبى ۋە پەلسەپىۋى ئەھمىيەتلىك باش ئىدىيىسى بىلەن سوۋېت ئەدەبىيات ساھەسىدە دىققەتنى راسا تارتتى. چ. ئايتماتوۋنىڭ «ئاق پاراخوت» پوۋېستى (1970-يىلى)، ئاستافىيېۋنىڭ «بىبلىق پادىشاھى» (1971-يىلى) قاتارلىقلار بۇنداق ئەسەرلەرنىڭ ۋەكىللىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

4. ئۇرۇش تېمىسىدىكى پىروزىلار

60-يىللارنىڭ ئاخىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇش ئەدەبىياتىدا بىرمۇنچە يېڭى ئالاھىدىلىكلەر كۆرۈلدى، بۇ ھال ئۇرۇش ئەدەبىياتىنىڭ يېڭى باسقۇچقا قەدەم قويغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. بۇ مەزگىلدە ئۇرۇش تېمىسىدىكى پىروزىلارنى يازىدىغان پىشقەدەم يازغۇچىلارنىڭ سانى ئازايدى (سىمونوۋ، شولوخوۋ، چاكوۋسكى قاتارلىقلارلا قالدى)، ئەمما 20-يىللاردا تۇغۇلغان، ئۇرۇش مەزگىلىدە ئالدىنقى سەپتە بولغان "ئالدىنقى سەپ ئەۋلادلىرى"دەپ نام ئالغان بوندارېۋ، بېكوۋ، باكلانوۋ قاتارلىق يازغۇچىلار دىققەتنى قوزغىدى،

بۇ يازغۇچىلار ئون نەچچە يىللىق ئىجادىيەت ئەمەلىيىتى داۋامىدا چېنىقىپ، بەدىئىي جەھەتتە كامالەتكە يەتتى، ئۆزىگە خاس بەدىئىي ئۇسلۇب ياراتتى، شۇنىڭ بىلەن ھازىرقى زامان ئۇيغۇش ئەدەبىياتى ئىجادىيىتىدە تايانچلاردىن بولۇپ قالدى. سوۋېت ئىتتىپاقىدا ھەربىي ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيسى ھەقىقىدىكى تەشۋىقات ۋە تەربىيە كۇچەيگەنلىكى، يەنە كېلىپ 1975 - يىلى ۋەتەن ئۇرۇشى غەلىبىسىنىڭ 30 يىللىقى بولغانلىقى سەۋەبىدىن، 70 - يىللاردىن باشلاپ ئۇرۇش ئەدەبىياتى ئىجادىيىتى جانلانىدى، 70 - يىللاردا ئۇرۇش ئەدەبىياتى ئىنتايىن گۈللەنىدى دېيىشكە بولىدۇ. ئون يىل ئىچىدە، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇش ئەدەبىياتى ساھەسىدە ئىدىيىۋىلىكى ۋە بەدىئىيلىكى جەھەتتىن كۆرۈنەرلىك مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققان پروزىلار بارلىققا كەلدى، مەسىلەن، سىمونوۋنىڭ «تىرىكلەر ۋە ئۆلگەنلەر» ناملىق تريلوگىيىسى، چاكوۋسكىنىڭ بەش تومىلۇق رومانى «مۇھاسىرە» (1968 - 1975 - يىللار)، ستادنيوكنىڭ «ئۇرۇش»، (1970 — 1980 - يىللار)، پروسكۇرىننىڭ «تەقدىر» (1972 - يىلى، بۇ ئەسەرنىڭ ئىككىنچى تومى «سېنىڭ ئىسمىڭ»)، ئاۋېرۇسىنىڭ «قولىدىن كەتكەن يۇرت» 1970 - يىلى)، ۋاسىلىيېۋنىڭ «رويخەتكە ئېلىنماسلىق» (1974 - يىلى)، بوندارېۋنىڭ «قىرغاق» (1975 - يىلى)، كايشوكوۋنىڭ «ئەسكى تاقا» (1973 - يىلى) رومانلىرى بۇلارنىڭ ۋەكىللىرى. بۇ رومانلار بىلەن جور بولۇپ، كەڭ مەزمۇنلۇق، تۇرلۇك ئۇسلۇبتىكى پوۋېست ۋە ھېكايىلەرمۇ پېزىلدى. بوندارېۋ، بېكوۋ، باكلانوۋ، ۋاسىلىيېۋ، ئاستافىيېۋ، نوسوۋ، ئالېكسىيېۋ، راسپۇتىن، كاندراتىيېۋ قاتارلىقلار مانا شۇنداق پوۋېست، ھېكايىلەرنى يازغانلاردۇر. 70 - يىللاردا خاتىرە ئەدەبىياتى

گۇللەنگەچكە، ئۇرۇش يېزىلغان بىرنەچچە خاتىرە ئەدەبىياتى ئۇسلۇبىدىكى ئەسەر بارلىققا كەلدى، مەسىلەن، گرانىنىڭ «كرافتيا ۋىلول» (1976 ـ يىلى)، ئادامۇۋىچ، بربل ۋە كوربىنىك بىرلىشىپ يازغان «مەن ئوتلار لاۋۇلداپ تۇرغان يېزىدىن كەلدىم» (1974 ـ يىلى)، ئادامۇۋىچ بىلەن گرانىن بىرلىشىپ يازغان «مۇھاسىرە خېتى» (1977 ـــ 1981 ـ يىللار)، ئادامۇۋىچنىڭ «خادىن ھەققىدە قىسسە» (1972 ـ يىلى) دېگەن ئەسەرلىرى.

يۇقىرىقى ئەسەرلەرنىڭ بەزىلىرىدە فاشىزمغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ھەيۋەتلىك، كەڭ كارتىنىسى ئومۇمىي كارتىنىلىق تەسۋىر ئۇسۇلى ئارقىلىق ئىپادىلىنىپ، خەلقنىڭ نېمىس فاشىستلىرىغا قارشى كۈرەشتىكى قەھرىمانلىقلىرى مەدھىيىلەنگەن بولسا، بەزىلىرىدە ئاپتور بۇرۇن تەكشۈرۈلمىگەن فرونت ئەھۋالىنى ئېچكىرىلەپ بىلىشكە ئىنتىلگەن؛ بەزىلىرىدە ئاپتور جەڭچىلەرنىڭ تەقدىرى توغرىسىدا تېخىمۇ چوڭقۇر ئىزدەنگەن بولسا، بەزىلىرىدە فرونتتىن يىراقتا ئېلىپ بېرىلغان كۈرەشلەرنى تەسۋىرلەشكە تىرىشقان؛ بەزى ئاپتورلار ئۆتمۈشنى ئۇرۇشتىن كېيىنكى "يىراق" جاي ئارقىلىق كۆزەتكەن بولسا، بەزى ئاپتورلار كەلگۈسىنى ئۆتمۈش ئارقىلىق كۆزەتكەن؛ بەزى ئاپتورلار ئۇرۇش يىللىرىدىكى ئەھۋالنى ھازىرقى زامانداىكى ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا باغلاپ، تەسەۋۋۇر، خىيال، ئەسلىمە ئارقىلىق ئۇرۇش يىللىرىدىكى كەچمىش ـ كەچۈرمىشلەرنى قايتا ناماياں قىلغان ۋە بۇ ئارقىلىق تىنچ كۈنلەرنى، بەختىيار دەۋرنى قەدىرلەش ئىدىيىسىنى ئالغا سۈرگەن. ئۇرۇش دەۋرىگە دائىر پروزىلار فاشىزمغا قارشى ئۇرۇشنىڭ چوڭ ۋە كىچىك كۆرۈنۈشلىرىنى كىتابخانلارغا يورۇتۇپ

بەرگەن.

(1) ئۇرۇشنى تۈرلۈك تۈرغۇدىن ئەكس ئەتتۈرگەن رومانلار. كۆپ قاتلاملىق، كۆپ كارتىنلىق تۈزۈلمىگە ئىگە بولۇش، ئاساسىي ۋەقەلىك بىلەن ئىككىنچى ئورۇندىكى ۋەقەلىك گىرەلىشىپ كېتىش، پېرسوناژلار كۆپ بولۇش، مۇھىت ھەيۋەتلىك بولۇش، داستان پۈرىقى كۈچلۈك بولۇش بۇنداق ئەسەرلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى بولۇپ (سىمونوۋنىڭ «تىرىكلەر ۋە ئۆلگەنلەر»، بوندارېۋنىڭ «ئىسسىق قار» رومانلىرى)، بۇ ئالاھىدىلىكلەر 60 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدىلا كۆرۈلۈشكە باشلىغان. چاكوۋسكىنىڭ «مۇھاسىرە» رومانى (1978 ـ يىلى لېنىن مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن)نى بۇنداق ئەسەرلەرنىڭ كۆرۈنەرلىك ۋەكىللىرىدىن بىرى دېيىش مۇمكىن.

ئومۇمىي كارتىنىنى سۈرەتلەش، "چىنلىق بىلەن تەسۋۋۇر، خاتىرە بىلەن توقۇلما"نى بىرلەشتۈرۈش بۇ رومانلارنىڭ ئالاھىدىلىكىدۇر. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان «مۇھاسىرە» دىن باشقا، «ئۇرۇش»، «تەقدىر» (1974 ـ يىلى روسىيە فېدىراتسىيىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن)، «قولدىن كەتكەن يۇرت» (1976 ـ يىلى لېنىن مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن) رومانلىرىدىمۇ بۇ ئالاھىدىلىك ئېنىق كۆرۈلىدۇ. بوندارېۋنىڭ «قىرغاق» رومانى (1977 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى دۆلەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن) ئۇرۇش يىللىرىدىكى ئەھۋالنى ھازىرقى زامانداشلىرىنىڭ ئىچتىمائىي تۇرمۇش بىلەن زىچ بىرلەشتۈرگەن رومان بولۇپ، "ھازىرقى زامان پۈرىقى ناھايىتى قويۇق ئەسەر" دەپ ئاتالغان. بۇلاردىن باشقا، «ئېغىر قوم»، «خوشلىشىش» لارنى تىلغا ئېلىش مۇمكىن.

(2) ئۇسلۇبى ۋە باش تېمىسى ھەرخىل پوۋېست ـ ھېكايىلەر. 70 ـ يىللاردا يۇقىرىدا ئېيتىلغان رومانلارغا بىرمۇنچە پوۋېست ـ

هېكايىلەر جور بولدى. بۇلار ژانىر ئالاھىدىلىكى، بەدىئىي ئۇسلۇبى ھەم باش تېمىسىنىڭ كۆپ خىللىقى بىلەن پروزا ئىجادىيىتى گۈلزاردا خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتتى. بۇ پوۋېست ۋە ھېكايىلەردە ئۇرۇشتىكى قىسمەن ۋەقە، ئايرىم پېرسوناژلار تەسۋىرلىنىپ، مەلۇم خاراكتېر ياكى مەنىۋى كۈچ، ئەخلاقنىڭ ئېستېتىك قىممىتى توقۇنۇش-لار ئارقىلىق كۆرسىتىپ بېرىلگەنلىكتىن، ئۇلار چېتىلغان پېرسوناژلار ۋە ئىجتىمائىي تۈرمۇشىمۇ خېلى كەڭ دائىرىدە بولىدى. ئۇرۇشقا قاتناشقان ھەربىيلەرنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىكى ۋە قەھرىمانلىقىنى تەسۋىرلەپ، ئۇلارنىڭ پسىخىكىسىنىڭ ئەخلاقىي ئەھمىيىتىنى تەھلىل قىلىش، ئۇلارنىڭ قەھرىمانلىقىنىڭ ئەخلاقىي مەنبەسىنى ئىزدەش پوۋېست-ھېكايىلەردىكى خېلى ئومۇملاشقان باش تېما بولدى. 60-يىللارنىڭ ئاخىرىدا ۋاسىلىيېۋنىڭ «بۇ يەرنىڭ سەھەرى جىمجىت...» ئەسىرى بۇ خاھىشنى ئىپادىلىگەن بولسا، 70-يىللاردا بېكوۋنىڭ «سەھەرگىچە ياشاش» (1973-يىلى ئېلان قىلىنغان، 1974-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دۆلەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن)، «ئۇنىڭ يېڭى»، كاندراتىيېۋنىڭ «ساشكا» (1979-يىلى)، باكلا-نوۋنىڭ «مەڭگۈ 19 ياشلىق كىشىلەر» (1979-يىلى ئېلان قىلىنغان، 1982-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دۆلەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن) دېگەن پوۋېستلىرىدىمۇ بۇ باش تېما ئالغا سۈرۈلگەن.

ئۇرۇش مەزگىلىدە دۈشمەن ئارقا سېپىدىكى خەلقنىڭ قايناق پارتىزانلىق ئۇرۇشىنى، ئارقا سەپتىكى خەلقنىڭ بېشىغا كەلگەن جاپا ۋە سىناقلارنى، نېمىس فاشىستلىرى سوۋېت خەلقى ئالدىدا بوغۇلغان جىنايەتلەرنى تەسۋىرلەشمۇ بۇ مەزگىلدىكى پوۋېست-ھېكايىلەرنىڭ مۇھىم مەزمۇنى بولدى. بېكوۋنىڭ «سوتنىكوۋ»

(1970 ـ يىلى)، «بۇرىلەر» (1974 ـ يىلى)، «كەتسە كەلمەيدۇ» (1978 ـ يىلى)، زاكروتكىننىڭ «ئىنسانلار ئانىسى» (1970 ـ يىلى)، شامياكىننىڭ «ئايال ھۆپىگەر بىلەن شائىر» (1976 ـ يىلى) ۋە «توي كېچىسى» (1977 ـ يىلى) پوۋېستلىرى، ۋاسىلىيېۋنىڭ «پېشقەدەم جەڭچى» ھېكايىسى (1976 ـ يىلى) قاتارلىقلار بۇنداق پوۋېست ـ ھېكايىلەرنىڭ ۋەكىللىرىدۇر.

ئۇرۇش ئەدەبىياتىدىكى پەلسەپىۋى ۋە ئەخلاقىي تېمىدىكى پروزىلار كىشىنى ئويغا سالىدۇ. ئاستافىيېۋنىڭ «پادىچى ئوغۇل بىلەن پادىچى قىز» (1971 ـ يىلى) پوۋېستى مەزمۇنى ئىنتايىن چوڭقۇر ئەسەر. ئۇرۇش قاتناشچىلىرىنىڭ ئەخلاق ۋە پسىخىكىسىنى تەھلىل قىلىش جەھەتتە بېكوۋ، ۋاسىلىيېۋ، راسپۇتىن قاتارلىقلارنىڭ پروزىلىرىدا ئېسىل تەسۋىرلەر جىق. راسپۇتىننىڭ «ياشا ھەم ئېسىڭدە ساقلا» پوۋېستى بۇنداق ئەسەرلەرنىڭ مۇھىم ۋەكىللىرىدىن بىرى.

(3) چىن، تەسىرلىك ئۇرۇش خاتىرىسى پروزىلىرى.

بۇنداق پروزىلار خاتىرە ئەدەبىياتىنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، 50 ـ يىللاردىلا بارلىققا كەلگەن (مەسىلەن، سىمرنوۋنىڭ «بىرىنجى قورولۇق»، 1957 ـ يىلى)، 70 ـ يىللاردا بۇ تۈردىكى ئەسەرلەر كۆپلەپ بارلىققا كەلدى. بۇنداق پروزىلاردا چىن ئادەم، چىن ۋەقە ئاساس قىلىنىدۇ، شۇڭا مەلۇم بەدىئىي تەسىرلەندۈرۈش كۈچى بار. ئادامۇوچىنىڭ «خادىن ھەققىدە قىسسە»، گرانىننىڭ «كرافتىيا ۋىلول» (بۇ ئىككى ئەسەر مۇكاپاتلانغان)، بوگومولوۋنىڭ «44 ـ يىل ئاۋغۇست» (1975 ـ يىلى) دېگەن ئەسەرلىرى بۇنىڭ ۋەكىللىرى.

5. تارىخىي تېمىدىكى پروزىلار

70 ـ يىللاردىن باشلاپ بىرمۇنچە سوۋېت يازغۇچىلىرى تارىخىي تېمىدا جىق ئەسەرلەرنى يازدى. بۇلارنى مۇنداق بىرنەچچە تۈرگە بۆلۈش مۇمكىن:

(1) ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ ئالدى ـ كەينىدىكى مەزگىلدىن باشلاپ سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى مىللەتلەرنىڭ ئىجتىمائىي تارىخىنىڭ ئۆزگىرىشىنى ئىزدىنىش مەزمۇنى قىلغان تارىخىي پروزىلار. بۇنداق ئەسەرلەر تارىخىي پروزىلارنىڭ ئاساسىي ئېقىمى بولۇپ، خېلى كەڭ دائىرىدىكى تارىخنى ۋە ئىجتىمائىي تۈرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرگەن، بۇلاردىن بىرمۇنچىسى ھازىرقى رېئاللىققا ماسلىشىپ، 70 ـ يىللار ـ دىكى تارىخىي پروزىلارنىڭ بىر ئالاھىدىلىكىنى شەكىللەندۈرگەن. ئا. ئىۋانوۋنىڭ «مەڭگۈلۈك چاقىرىق» (1970 ـــ 1972 ـ يىللىرى يېزىلغان، 1971 ـ يىلى روسىيە فېدېراتسىيىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن)، كونوۋالوۋنىڭ «بۇلاق» (1956 ـ ، 1970 ـ يىلى يېزىلغان، 1970 ـ يىلى روسىيە فېدېراتسىيىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن)، پروسكۇرىننىڭ «تەقدىر» (1972 ـ يىلى) ۋە «سېنىڭ ئىسمىڭ» (1977 ـ يىلى) رومانلىرى، ئالېكسېيېۋنىڭ «ئېگىلمەس سۆگەت كۆچىتى» (1971 ـــ 1975 ـ يىللار)، ئابراموۋنىڭ «پلىياسلىن ئائىلىسى» (1958 ـــ 1978 ـ يىللار)، ماركوۋنىڭ «سىبىرىيە» (1969 ـــ 1973 ـ يىللار، 1976 ـ يىلى لېنىن مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن) رومانلىرى، قازاق يازغۇچىسى نۇر بېگىم سوۋېتنىڭ «قان ۋە تەر» ناملىق تريلوگىيىسى (1958 ـــ 1973 ـ يىللار، يەنى «گۈگۈم»، «دەرد»ۋە «يىمىرىلىش»، 1974 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دۆلەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن) ۋە تۈركمەن يازغۇچىسى كارباباييۇنىڭ «بىر تامچە سۇ ئالتۇندىن قىممەت» (1974 ـ يىلى) رومانى ۋەھاكازالار بۇنداق پروزىلارنىڭ ۋەكىللىرى ھېسابلىنىدۇ.

(2) ئىنقلابىي ئۇستاز لېنىنىڭ ھاياتى، ئۇنىڭ پارتىيە ئىچى ۋە تېشىدىكى سەبداشلىرى ھەم دوستلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى، ئۇنىڭ ئىدىيىسىنىڭ تارىخىي تەقدىرى ئىپادىلەنگەن "لېنىن تېمىسىدىكى" پروزىلار. بۇنداق پروزىلاردا لېنىنغا مۇناسىۋەتلىك تارىخىي ۋەقەلەر بولغاچقا، روسىيە خەلقىنىڭ ۋە ئىشچىلار سىنىپىنىڭ بولشېۋىكلار پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى، ئىنقلاب غەلبىسىنى قولغا كەلتۈرگەنلىكى، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئېلىپ بارغانلىقى ئەكس ئەتتۈرۈلگەچكە، تارىخىي پروزىلارنىڭ مۇھىم بىر قىسمى ھېسابلىنىدۇ. لېنىن 20 ـ يىللاردا ۋاپات بولغاندىن كېيىن، لېنىن تېمىسىدىكى ئەسەرلەر كەينى ـ كەينىدىن بارلىققا كەلگەن ـ نىدى. 1970 ـ يىلى لېنىن تۇغۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىقى بولغاچقا، لېنىن تېمىسىدىكى ئىجادىيەت جەھەتتە 70 ـ يىللارنىڭ بېشىدا يېڭى دولقۇن كۆتۈرۈلدى.

70 ـ يىللاردىن بۇيان يېزىلغان لېنىن تېمىسىدىكى پروزىلاردىن ۋەكىل بولالايدىغانلىرى مۇنۇلار: لېنىن تېمىسىدا ھەممىدىن بۇرۇن ئەسەر يازغان ئەرمەنىيە ئايال يازغۇچىسى شاگىلىيانىنىڭ ئوچېركى «لېنىننىڭ تۆت دەرسى» (1970 ـ يىلى)، كونېۋېتسىنىڭ «ئولىيانوۋ ئائىلىسى» (1970 ـ يىلى)، كوپتېلوۋنىڭ «تايانچ نۇقتا» (1974 ـ يىلى) دېگەن ئەسەرلىرى، ئوسىپوۋنىڭ «ئاپرېل» (1970 ـ يىلى) رومانى.

(3) چارروسىيە دەۋرىدىكى مەلۇم تارىخىي ۋەقە ھەم شەخس، باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىجتىمائىي تارىخىدىكى ئۆزگىرىش تەسۋىرلەنگەن پروزىلار. بۇنداق تارىخىي پروزىلاردا بۇرۇنقى ئىشلار ۋە شەخسلەر تەسۋىرلەنگەن بولسىمۇ، ئۇلار مەلۇم رېئال

ئەھمىيەتكە ئىگە. 70 ـ يىللاردىن كېيىنكى بۇنداق پروزىلارنىڭ ۋەكىللىرى مۇنۇلار: تېرىنونوۋنىڭ «تەقەززالىق» (1973 ـ يىلى)، ۋاسىلىيېۋنىڭ «ساختا ۋە چىن ئىشلار» 1977 ـ 1980 ـ يىللار)، ئېسەن بىلگىنىڭ «خاقان كېنې» (1971 ـ يىلى)، «زۇۋانلىق شەمشەر» (1971 ـ يىلى) ۋە «ئۈمىدسىزلىنىش» (1973 ـ يىلى) ناملىق تېرىلوگىيەسى، زامدورلوۋنىڭ روسىيە ـ ياپونىيە مۇناسىۋىتى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن «دېڭىز شاۋقۇنى» قاتارلىق ئۇچ ئەسىرى، پىكۇلىننىڭ «چەككە يېقىنلىشىش» (1979 ـ يىلى) رومانى.

70 ـ يىللارنىڭ ئاخىرى ۋە 80 ـ يىللارنىڭ بېشىدىكى سوۋېت پروزىچىلىقىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى

70 ـ يىللاردىن باشلاپ رومان ۋە پوۋېست ئىجادىيىتى سوۋېت ئىتتىپاقىدا بىرىنچى ئورۇندا تۇرۇپ كەلدى. سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىلىرىنىڭ 7 ـ قۇرۇلتىيىدا 70 ـ يىللاردىكى پروزىچىلىقىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئوستىدە توختالغاندا، ماركوۋ 45 رومان، 24 پوۋېست، بىر هېكايە، بىر هېكايىلەر توپلىمىنى ۋە 75 يازغۇچىنى تىلغا ئالغان. 70 ـ يىللارنىڭ ئاخىرى ۋە 80 ـ يىللارنىڭ بېشىدىكى پروزىچىلىقىنىڭ ئەھۋالىنى سازاۋەر. سوۋېت ئوبزورچىلىرى ئېسىل ئەسەر دەپ هېسابلىغان رومان ۋە پوۋېستلار مۇشۇ مەزگىلدە يېزىلغان. شۇنىسى دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدۇكى، 1980 ـ يىلى پروزىچىلىق ئىجادىيىتىدە دولقۇن كۆتۈرۈلدى، "يول كۆرسىتىش"، "نىشان كۆرسىتىش" رولى بار دەپ قارالغان بەش رومان بىر يىلدا ئوتتۇرىغا چىقتى، بۇ بەش رومان چ. ئايتماتوۋنىڭ «ئەسىردىن ئۇزاق بىر كۈن»، گونچارنىڭ «شەپەق نۇرىڭىز»، چىۋىلخىننىڭ «كېيىنكى ئوي» (ئىككىنچى قىسمى)، بونداربۇنىڭ «تاللاش» (بۇ

تۆتى دۆلەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن) ۋە گرانىنىڭ «بىر رەسىم» رومان-لىرىدۇر. بۇ بەش رومان سوۋېت ئىتتىپاقىدا تەسىر قوزغاپلا قالماي، چەت ئەللىگىمۇ تارقالدى. بۇ بەش رومانىدىن باشقا، شۇ يىلى شامياكىنىڭ «دەردىگە داۋا بولاي»، زالىگىنىڭ «بورانىدىن كېيىن»، ۋاسىلىيېۋنىڭ «ساختا ۋە چىن ئىشلار»(ئىككىنچى تومىنىڭ كېيىنكى قىسمى) رومانى، ئادامۇۋچىنىڭ «جازا يۇرۇشى قىلغۇچى» پوۋېستى، ئورلوۋنىڭ «ئىسكرىپكىچى دانىلوۋ» رومانى، كېشو-كوۋنىڭ «نەشپۈت چېچىكى»، ياقۇبوۋنىڭ «ۋىجدان»رومانى ۋە باش-قىلارمۇ كىتابخانىلاردا قىزغىن تەسىر قوزغىدى. ئوبزورچىلار 1980 ـ يىلنى "رومان يىلى" دېيىشتى. ئەمما، 1981 ـ يىلىدىن باشلاپ پروزىچىلىقتا ئەھۋال ئادەتتىكىچە بولدى، ۋاي دېگۈدەك ئەسەر يېزىلمىدى، يۇقىرىدا ئاتالغان بەش رومانغا تەڭلەشتۈرگۈدەك ئەسەر بارلىققا كەلمىدى. بەزى ئوبزورچىلار 1981 ـ يىلىدىن 1984 ـ يىل 10 ـ ئايغىچە پروزىچىلىقتا "چوڭ ئەسەرلەر" بارلىقىغا كەلمىدى، گ. ماركوۋنىڭ «كەلگۈسىگە يۈزلەنگەن ئەسىر»، ئالېكسىيېۋنىڭ «ئۇرۇشقاق بالىلار» رومانى، كارپوۋنىڭ «قوماندان» پوۋېستى قاتارلىقلار ئوتتۇرىغا چىقىپ بولسىمۇ، بۇ ئەسەرلەرنى "ياخشى ئەسەرلەر" دېيىشكىلا بولىدۇكى، "چوڭ ئەسەرلەر" دېيىشكە بولمايدۇ، دەپ ھېسابلىدى. ئەھۋال مۇشۇنداق بولسىمۇ، 1981 ـ ۋە 1982 ـ يىللىرى ئون نەچچە ئەسەر ئەدەبىيات ساھەسىدە مەلۇم تەسىر قوزغىدى، مەسىلەن، 1981 ـ يىلى نەشىر قىلىنغان كوزىۋنكوۋنىڭ «دەرەخ يىلتىزى ۋە دەرەخ تاجى» رومانى، شائىر ئېۋتۇشېنكونىڭ «شىرنىلىك مېۋە ماكانى» رومانى، سۈنگۈننىڭ «قاتتىق بوران» رومانى («بىز قايىتىپ كېلىمىز»نىڭ داۋامى)، شائىر دورماتوۋسكىنىڭ

«يېشىل دەرۋازا» پوۋېستى، ئو.سمىرنوۋنىڭ «خالى بولغىلى بولمايدۇ» رومانى، ئې. ئىۋانوۋنىڭ «روسىيە بىلەن بىللە» رومانى («بوش ملتىق ئاۋازى»نىڭ داۋامى)، كېشوكوۋنىڭ «ئەمىرنىڭ ئېتى»رومانى (تىرلوگىينىڭ ئۇچىنچىسى)، دۇمبادزېنىڭ «كۆكالاچا» پوۋېستى، پىروسكۇرىننىڭ «قارا قۇش» پوۋېستى ۋەھاكازالار. 1982 - يىلى بارلىققا كەلگەن ئەسەرلەردىن گ. سىمېونىخىننىڭ «نوۋوچېركاسكى»رومانىنىڭ ئىككىنچى قىسمى، ئانفېنوگېنوۋنىڭ «بىر دەملىك ۋە مەڭگۈلۈك» رومانى، بېكوۋنىڭ «تەلەيسىزلىكنىڭ بەلگىسى» پوۋېستى قاتارلىقلار مەلۇم تەسىر قوزغىدى.

سوۋېت ئوبزورچىلىرى 70 - يىللارنىڭ ئاخىرى، 80 - يىللارنىڭ بېشىدىكى ئەدەبىيات خاھىشغا قارىتا تۇرلۇك قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇلارنى يېغىنچاقلىغاندا، تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1. پەلسەپىۋىلىك، پسىخىكىلىق، پوئېمىلىق خۇسۇسىيەتى داۋاملىق كۈچەيدى؛ ئىنسانىيەتنى باش تېما قىلىش، مەڭگۈلۈك باش تېمىلار تېخىمۇ گەۋدىلەندى. بەزى ئوبزورچىلار، 70 - يىللاردا، بولۇپمۇ 70 - يىللارنىڭ ئاخىرى ۋە 80 - يىللارنىڭ بېشىدا ئەخلاقىي تېمىلار پەلسەپىۋى تېمىلار ئېقىنىغا قوشۇلدى، يازغۇچىلار ھازىرقى تۇرمۇشنىڭ تەرەققىيات يولى، تارىخىي مۇساپە ۋە مۇرەككەپ ئىنسان تەقدىرى ئۈستىدە چوڭقۇر پەلسەپىۋى پىكىر يۈرگۈزۈپ تۇردى، بۇنىڭ بىلەن ئەدەبىيات پەلسەپىۋىلىك، پسىخىكىلىق، پوئېمىلىق خۇسۇسىيىتى بولۇش تەرەپكە قاراپ يوغان قەدەم تاشلىدى، دەپ ھېسابلىدى ۋە بۇنىڭغا يۇقىرىدا ئېيتىلغان "يول كۆرسەتكۈچى" خاراكتېرلىك بەش رومانىنى مىسال قىلىپ كۆرسەتتى. بەزى ئوبزورچىلار، 80 - يىللاردىكى پروزىلاردا ئىپادىلەنگەن

رېئال تۇرمۇش دائىرىسى كۆپ كېڭەيدى، رېئاللىقنى "پۈتۈن يەر شارى" نۇقتىسىدىن تەسۋىرلەش، پېرسوناژنى پۈتۈن مەملىكەت، پۈتۈن دۇنيا ۋە تارىخ، ئالەم باغلىنىشىدىن تەسۋىرلەش يۇزلىنىشى بارلىقىنى كەلدى، دەپ ھېسابلىدى. ھازىرقى زامان ئەدەبىيات ئېقىمى يازغۇچىلارنىڭ ئادەمنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ئەھمىيەتكە ئىگىمۇ؟ ئىگە بولسا، بۇ ئەھمىيەت نېمە؟ ئادەمنىڭ پاراسىتى ۋە ئىرادىسىنىڭ قانچىلىك ئوبيېكتىپ مۇمكىنچىلىكى بار؟ ئادەمنىڭ ئالەم ۋە تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئورنى قانداق؟ بۇ ئورۇننى تېپىش ۋە توغرا چۈشىنىش ئۈچۈن قانداق قىلىش كېرەك؟ دېگەنگە ئوخشاش مەڭگۈلۈك ئەھمىيەتكە ئىگە مەسىلىلەرگە تېخىمۇ قىزىقىۋاتقانلىقىنى كۆرسەتتى. نۇرغۇن يازغۇچىلار "ئىنسان قانداق ياشايدۇ" دېگەن مەسىلە بىلەن چەكلىنىپ قالماي، "ئىنسان نېمە ئۈچۈن ياشايدۇ" دېگەن مەسىلىنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە تىرىشتى. كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئەھمىيىتى، دۇنيانىڭ ئىستىقبالى ۋە ئىنسانلارنىڭ تەقدىرى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈش رومان ئىجادىيىتىدىكى مۇھىم مەسىلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

2. بەدىئىي ئىپادىلەش ماھارىتى ۋە ئۇسلۇبى ئەنئەنىۋى رېئالىزم كاتېگورىيىسىنى بۇزدى. 70 ـ يىللارنىڭ ئاخىرى، 80 ـ يىللارنىڭ بېشىدىكى رومان ئىجادىيىتىدە ئەنئەنىۋى ئىپادىلەش ئۇسۇلىدىن باشقا، زامان تەرتىپىنى ئالماشتۇرۇش، روھىي ھالەت تەھلىلى، مونولوگ، ئىختىيارىي تەسەۋۋۇر قىلىش، خىيال ۋە چۈش، قىياس ۋە سىمۋول قاتارلىق بەدىئىي ۋاسىتىلەر قوبۇل قىلىندى. بۇ ھال ھازىرقى زامان سوۋېت ئەدەبىياتىدا رومانتىزم بىلەن چېنىقىپ كەتكەن رېئالىزمنىڭ تەڭ قوللىنىلىۋاتقانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ.

بۇ خاھىشقا ئوبزورچىلارنىڭ قارىشى ھەرخىل بولسىمۇ، نۇرغۇن ئادەملەر بۇنىڭغا مايىل.

3. ژانىر يېڭىلىنىپ تۇردى، قۇرۇلما مۇرەككەپلەشتى، مەزمۇن بېيىدى. 70 ـ يىللارنىڭ ئاخىرى، 80 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا، پروزا ژانىرى ھەرخىل بولۇپلا قالماي، پروزىنىڭ ئەنئەنىۋى قىلىپىمۇ بۇزۇپ تاشلاندى، ئالايلۇق، «شىرنىلىك مېۋە ماكانى»دا ئاساسلىق پېرسوناژ يوق، سۈژىت لىنىيىسى يوق، ھەتتا ۋەقە بولۇپ ئۆتكەن مۇقمراق جايمۇ يوق؛ ئاپتور ئاسماندىن، يەردىن، مەملىكەت ئىچىدىن، خەلقئارادىن، ئۆتمۈشتىن، ھازىردىن گەپ ئاچقان، ئەيتاۋۇر، نېمىنى يازغۇسى كەلسە، شۇنى يازغان. "ھېچنېمىگە ئوخشىمايدىغان" پروزىلارمۇ چىقتى، مەسىلەن، كاداييۇ ئۆزىنىڭ «ئالماس قادالغان تاجىم» (1978 ـ يىلى) دېگەن ئەسىرىنى "رومانمۇ ئەمەس، ھېكايىمۇ ئەمەس، پوۋېستمۇ ئەمەس، داستانمۇ ئەمەس، ئەسلىمىمۇ ئەمەس، لىرىك خاترىمۇ ئەمەس" دەپ ھېسابلىغان ۋە بۇ ئەسەرنى "ۋەقەلىك بايانى" دەپ ئاتىغان. بۇنىڭدىن باشقا، تېما داـ ئىرىسىنىڭ كېڭىيىشى، تېمىلارنىڭ بىر ـ بىرىگە ئۆتۈپ، سىڭىپ كېتىشى، تېما چېكىنىڭ باراـ ـ بارا يوقاپ بېرىشمۇ دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك خاھىش. بۇ خاھىش بوندارېۋلىنىڭ «تاللاش»، ئايتماتوۋـ نىڭ «ئەسىردىن ئۇزاق بىر كۈن»، ئابانىيېۋنىڭ «ئۇرۇشسىز يىللار» رومانلىرىدا ئىپادىلەنگەن. ژانرنىڭ يېڭىلىنىشى، تېمىلارنىڭ بىر ـ بىرىگە ئۆتۈشۈشى ئارقىسىدا، پروزىچىلىقتا يېڭى تۈر بارلىققا كەلدى، شۇنىڭ بىلەن پروزا شەكلى ھەققىدىكى بەزى ئەنئەنىۋى ئۇقۇملارنىڭ ۋاقتى ئۆتتى.

4. "ئىجابىي شەخس" ئۇقۇمى ئۆزگىرىۋاتىدۇ. ھازىرقى

زامان سوۋېت ئەدەبياتىدا "ئىجابىي شەخس" ھەققىدىكى تالاش-تارتىش توختاپ قالمىغان دېسەمۇ بولىدۇ. 50-يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 60-يىللارنىڭ ئالدىنقى يېرىمىغىچە "ئىجابىي شەخس"نىڭ ئورنىنى "قەھرىمانسىزلاشتۇرۇش" خاھىشى ئاستىدا كېلىپ چىققان ھەرخىل شەخسلەر ئالغاندى، 60-يىللارنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا "قەھرىمانسىزلاشتۇرۇش" خەۋپلىك خاھىش ھېسابلىنىپ تەنقىدلەندى، كېيىن "زامانداشلار ئوبرازى"، "خەلق خاراكتېرى" ۋە "زامانىمىزنىڭ قەھرىمانى" دېگەنگە ئوخشاش ئۇقۇملار بارلىققا كېلىپ، "ئىجابىي شەخس" ئۇقۇمى سىقىپ چىقىرىلدى. 70-يىللارنىڭ ئاخىرى، 80-يىللارنىڭ بېشىغا كەلگەندە، سوۋېت ئەدىبلىرى "ئىجابىي شەخس" دېگەن ئۇقۇمنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى ئوتتۇرىغا قويدى ۋە بۇ ئۇقۇمنى نەزەرىيە جەھەتتىن مۇئەييەنلەشتۈردى، شۇنىڭ بىلەن ئىجابىي شەخس يېزىلغان ئەسەرلەر كۆپىيىشكە باشلىدى. شۇنداقتىمۇ، ئوبزورچىلار ۋە يازغۇچىلارنىڭ "ئىجابىي شەخس" ھەققىدىكى چۈشەنچىسى پەرقلىق بولدى، بۇ ھال ئەدەبىياتتا مۇنداق ئىككى خىل باش قەھرىمان ئوبرازنىڭ بارلىققا كېلىشىنى ئىپادىلەندى، بىرى، ئەخلاق ۋە مەنىۋى ئالىي جەھەتتە يۈكسەك بولغان ئوبرازلار، ئاددىي ئىشچى، كولخوز ئەزاسى، زىيالىي، كادىرلاردىنمۇ بۇنداق ئوبراز بار. يەنە بىرى، خاراكتېرى مۇرەككەپرەك "ئىجابىي شەخس"لەر. دېمەك، بۇگۈنكى كۆنىدە، "ئىجابىي شەخس" دېگەن ئۇقۇمنىڭ دائىرىسى كېڭەيدى. ھالبۇكى، ھازىرقى زامان سوۋېت ئەدەبىياتىدا، ھەرخىل ئاددىي ئادەملەر، جانلىق پېرسوناژلار خاراكتېرىگە قىزىقىۋاتقان يازغۇچىلار جىق. ئايتماتوۋ "ئىجابىي شەخس" دېگەن ئۇقۇمنى ياقتۇرمايدىغان-

لارنىڭ بىرى. ئۇ، ياخشى ئاگرانوم ياكى كولخوز رەئىسىنى مەدھىيە-لەش، ناچار ئاگرانوم ياكى كولخوز رەئىسىنى پاش قىلىش، ئىلغار ئىشچىنى مەدھىيىلەش ياكى سەلبىي مەستنى پاش قىلىش ئارقىلىق ئادەملەرگە تەربىيە بېرىش ئەدەبىياتىنىڭ ۋەزىپىسى ئەمەس، دەپ ھېسابلايدۇ. راسىۋتىن بولسا سىبىرىيىنىڭ چەت-ياقا يېزىلىرىدىكى ئاددىي كىشىلەرنى ئەسىرىدە باش قەھرىمان قىلىپ يازىدىغانلىقىنى بىلىدۇرىدۇ. ئاددىي كىشىلەرنى يازىدىغان بۇنداق خاھىشنى ئابراموۋ، بېلوۋ، ئاستافىيېۋ، كاندراتىيېۋ قاتارلىق بىرمۇنچە يازغۇ-چىلارنىڭ ئەسەرلىرىدىنمۇ كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

70-يىللارنىڭ ئاخىرى، 80-يىللارنىڭ بېشىدا پروزىچىلىقنىڭ تەرەققىياتى تەكشىسىز بولدى، ئۇنۇبرسال پروزىلار، سىياسىي پروزىلار ۋە ئۇرۇش پروزىلىرى گۈللەندى، ئىشلەپچىقىرىش ۋە يېزا تېمىسىدىكى پروزىلار ئازلاپ كەتتى، كۇنىدىلىك تۇرمۇش ۋە ئەخلاق تېمىسىدىكى پروزىلار راسا كۆپەيدى. ئۇنۇبرسال پروزىلارنىڭ تەرەققىياتى ھازىرقى رومانچىلىقتىكى كەڭ بولۇش، چوڭقۇر بولۇش خاھىشنى ئەكس ئەتتۇردى. كەڭ بولۇش ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى تېخمۇ كەڭ كۆلەمدە تەسۋىرلەپ، تارىخ بىلەن ھازىرنى، مەملىكەت ئىچى بىلەن تېشىنى، ئاسىمان بىلەن زېمىنىنى، قىسقىسى ھەرخىل ئىش ۋە ھادىسىنى ئەكس ئەتتۇرۇشتە ئىپادىلىنىدۇ. چوڭقۇر بولۇش ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى ۋە كىشىلەرنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى چوڭقۇر ئېچىپ بېرىپ، ئەسەرگە قويۇق ئەخلاقىي ئىزدىنىش ۋە پەلسەپىۋى مۇلاھىزە تۇسىنى بېرىشتە ئىپادىلىنىدۇ. مۇشۇنداق كەڭ ۋە چوڭقۇر بولۇش ئارقىسىدا، رومانلارنىڭ قۇرۇلمىسىدا باش تېما، لىنىيە، توقۇنۇش، قاتلام، باش قەھرىمان

كۆپ بولۇشتەك ئالاھىدىلىك بارلىققا كەلدى.

سىياسىي پروزا دېگەندە ئومۇمەن چوڭ-چوڭ سىياسىي ۋەقەلەر تەسۋىرلەنگەن پروزىلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. سىياسىي پروزا بۇرۇنمۇ بار ئىدى، ئەمما بۇنداق پروزىلارنى يېزىشتا دولقۇن كۆتۈرۈلۈشى يېقىنقى يىللاردىكى يېڭى ئەھۋال بولۇپ قالدى. چاكوۋسكىنىڭ «غالىبىيەت» رومانى، ي. سېمىيونوۋنىڭ «تا س س ئۇ»نىڭ بېرىلگەن ھوقۇق بويىچە بايانات ئېلان قىلىدۇ...» پوۋېستى، ئا. پىروخانوۋنىڭ «كابۇلىنىڭ مەركىزىدىكى بىر دەرەخ» رومانى، گېرىۋنىڭ «زۇڭتۇڭنىڭ تەيىيارلاپ قويۇلغان ئوق» پوۋېستى ۋە باشقىلار بۇ تۈردىكى ئەسەرلەرنىڭ ئەڭ ئاساسىي ۋەكىللىرىدۇر. بۇ ئەسەرلەردە بەزى ئالاھىدىلىكلەر بار: بىرىنچىدىن، مەزمۇنى كەڭ، ئىككىنچىدىن، چىنلىقنى يېزىش بىلەن توقۇش بىرلەشتۈرۈلگەن، ئۈچىنچىدىن، "ئاپتورنىڭ ئىدىيىۋى مەيدانى روشەن ئىپادىلەنگەن"، ئەسەردە "ئىدىيىۋى كۆرەش، ئىجتىمائىي توقۇنۇش، دۇنيانىڭ تەقدىرى، تارىخىي ھەرىكەت بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ"، "مۇھەببەت ماجراسى، پېرسونازلارنىڭ پسىخىك تەسۋىرى" ئانچە مۇھىم ئورۇندا تۇرمايدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بەزى ئوبزورچىلىرى "غەرب ۋە شەرق ئەللىرى ئەدەبىياتىدا تەپەككۇرنىڭ سىياسىيلىشىشى كۈچەيىپ" بېرىۋاتقاچقا، سوۋېت ئەدەبىياتىدىكى سىياسىيلىشىش خاھىشى خەلقئارا ئەھۋال بولسا كېرەك، دەپ ھېسابلىماقتا.

خاتىرە ئەدەبىياتى 70-يىللارنىڭ ئاخىرى، 80-يىللارنىڭ بېشىدا راسا گۈللەندى، خاتىرە پروزىلىرى بۇرۇندىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئۇرۇش تېمىسىنى ئاساس قىلىش رامكىسىنى بۇزدى،

سانائەت، قاتناش ۋە باشقا سەپلەر تەسۋىرلەنگەن، ئالىم، يازغۇچى، سەنئەتكار، تارىخىي شەخسلەرنىڭ تۇرمۇشى ئىپادىلەنگەن ئەسەرلەر بارلىققا كەلدى. بۇ ئەسەرلەرنىڭ تېما دائىرىسى كېڭىيىش بىلەنلا قالماي، بەدىئىي ئىپادىلىشىمۇ ھەر خىل بولدى. بۇنداق پروزىلارنىڭ مۇھىم ۋەكىللىرى ئادامۇۋىچ بىلەن گرانىن بىرلىشىپ يازغان «مۇھاسىرە خېتى»، كارپوۋنىڭ «قوماندان»، مالىنوۋنىڭ «سىناق»، پوپوۋىچ بىلەن نېمۇۋ بىرلىشىپ يازغان «ئالەمدىكى رۇبىنسون» قاتارلىقلاردۇر. ئەمما، خاتىرە ئەدەبىياتى توغرىسىدا سۆزبەت ئەدەبىلىرىنىڭ قارىشىدا چوڭ ئىختىلاپ بار، بەزىلەر ئۇنى پاسسىپ ھادىسە، "ئەدەبىيات تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىي يولى"نى بەلگىلىيەلمەيدۇ، دېسە، بەزىلەر ئۇنى بەدىئىي توقۇلمىدىن چىن، پروزا ئىجادىيىتىنىڭ يۇنىلىشىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ، دەيدۇ. خاتىرە ئەدەبىياتىنىڭ ئەدەبىياتتىكى ئورنى ۋە رولى ھەققىدە كېيىنكى ئەدەبىيات تارىخى باھا بېرىپ خۇلاسە چىقىرىدۇ.

كۇندىلىك تۇرمۇش پروزىلىرى 70ـ يىللاردىلا كۆپلەپ بارلىققا كەلگەنىدى، تېرىغونوۋنىڭ موسكۋا پروزىسى بۇ جەھەتتىكى ئەڭ كۆرۈنەرلىك ئەسەردۇر. بۇنداق پروزىلارنىڭ كۆپلەپ مەيدانغا كېلىشى 70ـ يىللارنىڭ ئاخىرى، 80ـ يىللارنىڭ بېشىدا كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتتى، پىشقەدەم يازغۇچىلارمۇ، يېڭى يازغۇچىلارمۇ بۇ تېمىغا بەك ھەۋەسلەنىدى. ھازىرغىچە شەھەر ئەدەبىياتى تېخى يېزا ئەدەبىياتىدەك كۆچلۈك مۇستەقىل ئېقىم بولۇپ شەكىللەنمىگەن بولسىمۇ، شەھەر ئەدەبىياتى بۈگۈنكى شەھەر تۇرمۇشىدىكى ئەخلاق توقۇنۇشى ۋە نىكاھ، مۇھەببەت، ئائىلە زىددىيىتى قاتارلىقلارنى گەۋدىلەندۈرۈپ تەسۋىرلىگەنلىكى ئۈچۈن، ئەخلاقىي تەربىيە

جەھەتتىكى ئەھمىيىتى كۆچلوك بولغاچقا، كىتابخانلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. ھازىر رۇس ئەدەبىياتىدىلا ئەمەس، ئۇكرائىن ۋە باشقا برمۇنچە مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتىدىمۇ شەھەر تۇرمۇشى، كۇندىلىك تۇرمۇش پروزىسى راۋاجلانماقتا. بۇنداق پروزىلار كۆپ بولسىمۇ، ياخشىسى بىلەن ناچىرى ئارىلىشىپ كەتكەن ئەھۋالىمۇ بار، ساغلام بولمغان خاھىشلار دائىم تەنقىدلىنىۋاتىدۇ. تېنىد ياكوۋ(1984 ـ يىلى دۇنيادىن ئۆتتى)، نىلىن (1981 ـ يىلى دۇنيادىن ئۆتتى)، ۋورونىن، گ. سېمىيونوۋ، ۋىلىمبوۋسكايا قاتارلىقلار يېقىنقى ۋاقىتلاردا مۇشۇنداق پروزىلارنىڭ ۋەكىللىرىنى يازغانلاردۇر، 70 ـ يىللاردىكى ياش يازغۇچىلاردىن ئۇخانوۋ، ئۇۋاروۋا، يۇننا، بوگدانوۋ، توكارېۋا، ئاناتولى كىم قاتارلىقلارمۇ مۇشۇنداق پروزىلارنى يازغانلارنىڭ ۋەكىللىرى قاتارىدا تۇرىدۇ.

سوۋېت ئەدەبىياتى 80 ـ يىللارغا كىرگەن بۇگۈنكى كۈندە ئىجتىمائىي رېئاللىق ئەدەبىياتىنىڭ ئالدىغا نۇرغۇن يېڭى مەسىلىلەرنى قويىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىلىرى ئۆز قەلبىمى ئارقىلىق 80 ـ يىللار ئەدەبىياتىدا يېڭى زېمىن ئاچماقتا، بۇنىڭ ئىچىدە تۇنجى قېتىم ئېچىلغان يەرگە سېلىنغان ئۇرۇقنىڭ بەزىلىرى چېچەكلەپ، مېۋىگە كىردى، شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ بەدىئىي ھاياتىنى، بەدىئىي قۇدرىتىنى كۆرسەتتى؛ ئۇرۇقنىڭ بەزىلىرى ئەمدىلا بىخلاندى، بەزى يەردە بولسا مايسا ئېگىز ـ پەس، قويۇق ـ شالاڭ ئۆستى. 80 ـ يىللاردا ھوسۇلنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ھەققىدە ھازىر بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ.

(تۇگىمدى)

花 坛（16）
（苏联小说选译）
（维吾尔文）
民族出版社编辑出版　新华书店发行
民族印刷厂印刷
开本：850×1168毫米 1/32　印张：8 7/8
1988年8月第1版
1988年8月北京第1次印刷
印数：0001—2,000册
统一书号：M10049(4)239 定价：1.00元
ISBN 7—105—00310—3/I·70

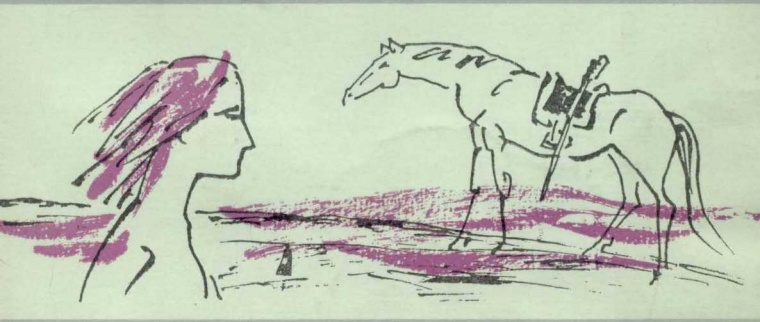

统一书号：M10049 (4) 239 定价：1.00元
ISBN 7—105—00310—3/I·70